

ARAS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2010. március 15.

X. évfolyam, 1. sz.

Támogatók:

a Szülőföld Alap,

a Tartományi Művelődési Titkárság

és az óbecsei önkormányzat.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113=511.141)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
felelős szerkesztő Vajda Gábor. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
. – Szabadka : Aracs Társadalmi Szervezet, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762

COBISS.SR-ID 94357250

TARTALOM

Kiss Benedek: Halleluja!, Tari Pista balladája (versek)	5
Bata János: A Kárpát-haza magyarságának szabad fóruma – Az Aracs, a délvidéki magyarság közéleti folyóirata a 10. évfolyamába lépett	6
Hódi Sándor: Új hang a Délvidéken (Elhangzott a Márton Áron-emlékérem átadásakor)	9
Utassy József: Zúg Március (vers)	11

„Mennyi vagyonát taposták szét talpas, süket katonák!” – Trianon 90 éve

Juhász Gyula: Trianon (vers) és főszerkesztői jegyzet Juhász Gyula <i>Trianon</i> című verséhez ..	12
Mák Ferenc: A délvidéki kolonizáció és az agrárreform (1918–1941)	15
Gábrity Molnár Irén: A menekültek betelepülésével a Vajdaság már nem ugyanaz	54
Tihanyi Tamás: Gránátosó és rock and roll – Ma is aknamezők között vezet az út a szlavóniai magyar falvakba	59

Milyen legyen a világ?

Vári Fábián László: A páternoszter kosarában (vers)	61
Csoóri Sándor: Múltunkban a jövőnk – Domonkos László születésnapjára beszélgetése a 80 éves íróval	62
Bobory Zoltán: Hajnali párbeszéd, Széjjelszéledtünk (versek)	64
Reéb Zsófia: Bezdán kultúrélete (1918–1960) emberközelből és a hagyományok globalizálódása	65
Hegedűs Antal: A dél-alföldi katolikus zsinatok	73

Holnap is élünk

Matuska Márton: Rá ne lépünk a gyűlölködés útjára – December ötödike	82
Tari István: Jó voltál!	86
Csorba Béla: Lator ének – II. rész	91
Lovas István: Majdnem gyilkos lettem én is – Nagyfény 1944-es „felszabadulásának” néhány eseménye	96
Sípos Tibor: Az emlékek mozaikkockái	101
Nagy Tibor: Egy kreált délszláv állam pusztulása – A balkáni délszláv nacionalizmusok gyökerei	104
Mirnics Károly: A szerb politikai méregkeverés fortélyai és kiszolgálói	108
Huszár Zoltán: A magyarellenességről	110
Bozóki Antal: Korlenyomatok – Közéleti jegyzetek	114
Bogár László: Válságörvénylet – Orgován Szigeti Réka interjúja	117
Juhász György: A Gorenje-turizmustól a Visegrádi Szerződésig	120

Szélel szemközt, hegynek hágra

Döbrentei Kornél: Belépve a Fájdalom kapuján – Szervátiusz Tibornak főhajtással élete és életműve előtt	125
Bodó Mária: Régióink nagy muzikológusa: Járosy Dezső	127
Kaslik Péter: Miért hiányzik Reményik Sándor Eta tankönyvéből?	133
Széman Péter: Erdély, Szilágy, Hargita megye magyarsága népességi állapotának változásai a 20. században	136

Műhelyeink

Filep Tamás Gusztáv: „Az otthonkeresések kora” – bibliográfiai adatokkal	140
Burány Nándor: Adósság	144
Balázs-Arth Valéria: Kalmár Ferenc madárszobrai	145
Szemerédi Magda: Nyelvi és lelki állapotunk összefüggéseiről – Nincs helyes és helytelen? – A neoliberalizmus szelleme a nyelvészetben	147

Halottaink

Bíró Zoltán: Harc az életért – Fekete Gyula halálára	148
Bakos István: Szabadon szolgáló értelmiség – elhunyt dr.Vekerdi László	151
Józsa Judit: Önéletrajz	153

Versek

Halleluja!

*Halleluja – élünk és élni fogunk!
Fog diót törni még gyémánt fogunk!*

*Utunkat bánat kővel szegték.
De borulnak még ránk illatos esték.*

*Megálltunk vitézül vagy gyakran báván.
S nem aludtunk a királylány ágyán.*

*Tettük a dolgunkat és kibírtuk
a vesszőt, dézsmát, ávót – a múltunk.*

*Kibírtunk mi mindent az ég alatt.
Föl, föl most népem – polgár és mezei had.*

*Nem sok van hátra és szekerünk
lakodalmas kocsi lesz, s integetünk*

*a rohadt világnak – nőjön föl hozzánk!
Így látom jövőd, te egyetlen ország!*

*Kóterbe a sok gazemberrel!
Így köszöntsön ránk a jövő december!*

*Lesz még itt szőlő és szép lágy kenyér!
Föl, nemzetem, szép holnapodért!*

Tari Pista balladája

*Vagy én, vagy ő –
a szemek ércesen villognak.
Vagy én, vagy ő –
Vajon melyikünkre süt a holnap?*

*Vagy én, vagy ő.
Én szerb, ő horvát.
Vagy én, vagy ő.
Istenem, légy kegyes hozzám.*

*Az idegek pattanásig húzva.
Dörrenjen már a puska!
Vagy én, vagy ő.
Internacionális hullá.*

*Vagy én, vagy ő.
Magyar vagyok, ő is magyar.
Ki süsse el előbb a puskát?
A szemben érces villogás kapar.*

*Halál, hát neked mindegy?
Vagy én, vagy ő?
Magyar vagyok. Ő is magyar.
Durranás, s loccsan az egyik velő.*

*Istenem, Jézusom, szerencsém volt!
Vagy én, vagy ő.
Istenem, Jézusom, bocsáss meg néki!
Ki tudja, ki volt a jobb lövő?*

*Irgalmazz nekünk,
barbár jövő.*

A Kárpát-haza magyarságának szabad fóruma

Az Aracs, a délvidéki magyarság közéleti folyóirata a 10. évfolyamába lépett

Előzetes egyeztetések után, a Gubás házaspár kezdeményezésére, 2001. március 20-án Gubásék szabadkai otthonában összegyűlt néhány ember az-
zal a szándékkal, hogy a délvidéki magyarság Szerbiába szakított részének érdekében valamit tegyen. A jelenlevők, Gubás Ágota és Jenő, Mirnics Zsuzsa és Károly, Tari István, Utasi Jenő, Vajda Gábor és Bata János, egyetértettek abban, hogy tevékenységüket írásban fejték ki, azaz: folyóiratot szeretnének megjeleníteni.

A vállalkozás nem volt kockázatmentes, hiszen alig múlt el másfél év a Szerbiát ért bombázások után, kiszámíthatatlan volt a hatalom és a többségi környezet reakciója egy magyar lap esetleges megjelenésére, és emellett még pénz sem volt akár a nyomdaköltségek fedezetére is. Utasi Jenő atya, a tóthfalusi Logos Grafikai Műhely igazgatója vállalta a folyóirat költségmentes nyomtatását, ami óriási segítséget jelentett a lap indításához. Még ezen a találkozón a jelenlevők elfogadták Tari István ajánlatát, miszerint az induló lap neve Aracs legyen.

A név nemcsak amiatt volt helyénvaló, mert a lap alapítását az Aracs Társadalmi Szervezet a Művelt Faluért nevű szabadkai civil szervezet vállalta föl, melynek elnöke dr. Gubás Jenő, hanem azért is, mert az aracsi pusztatemplom a Délvidék egyik jelképe. Az ezeréves múltra visszatekintő templomrom olyan, akár a délvidéki magyarság: az évszázadok pusztítását magán viseli, már tető sincs fölötte, de mindenféle rombolás ellenére mégis ott áll, mégha magányosan is, a pusztta, a nagy semmi közepén.

Az akkor fölvázolt elképzelések szerint a szerkesztőség tizenkét tagból állt volna. Azért ilyen sokból, hogy már ezáltal is növekedjenek a munkatársakkal és az olvasókkal való kapcsolattartás esélyei, hiszen a tizenkét személyt a szerbiai Délvidék különböző pontjairól várták a lapalapítók. A szerkesztőség alapító gyűlésére 2001. április 7-én került sor, ugyancsak Gubásék szabadkai házában. A meghívottak közül Cirkl Zsuzsa Zomborból, Gubás Jenő és

Ágota, valamint Gyurkovics Hunor Szabadkáról, Marcsók Vilma Nagybecskerekéről, Tari István Óbecséről, Tomán László Újvidékről, Utasi Jenő Tóthfaluból, Vajda Gábor Szabadkáról és Bata János Horgosról érkezett. A zentai Hajnal Jenő, az adai Hódi Sándor és az újvidéki Mirnics Károly egyéb elfoglaltságaikra hivatkozva, nem vállalták sem az alakuló szerkesztőségi ülésen való részvételt, sem a későbbi szerkesztőségi munkát. A megjelentek Utasi Jenőt választották főszerkesztőnek, Vajda Gábort felelős szerkesztőnek, Gubás Ágotát lektornak, Gyurkovics Hunort pedig képzőművészeti szerkesztőnek.

Tomán László fölvetette azt, hogy nem új lapot kellene létrehozni, hanem az újvidéki Hidat kellene, úgy-
mond „elfoglalni”, mivel, Tomán szerint az akkori szerkesztőség jogtalanul bitorolta ezt a nagy múltra visszatekintő folyóiratot. Tomán elképzelését senki nem támogatta, mert a partizánakciónak tűnő szerkesztőségi foglalásnak semmilyen reális alapja nem lett volna, ezenfölül a Híd olyan kommunista múlttal bírt, és bír mind a mai napig, amelyet Tománon kívül senki nem akart föl vállalni. Ezután egyhangúlag elfogadták a lap címéül az Aracsot, alcíméül pedig A délvidéki magyarság közéleti folyóiratát.

2001-ben a Délvidék kifejezés még alig élt a köznyelvben, helyette a Vajdaság szót használták, ami, természetesen, a Délvidék szláv vonatkozásait tükrözi – a szerbek egyik nagy sikere az általuk Szerb Vajdaságnak nevezett délvidéki terület megszerzése volt Trianonban. Az Aracs szerkesztőségének és magának a lapnak nagy szerepe volt a Délvidék szó újbóli elterjedésében, mára újra a köznyelvben szerepel határokon innen és túl, kifejezve az egyetemes magyarsághoz tartozó vidék és a terület magyar lakóinak magyar identitását. (Az Aracs első, szabadkai bemutatkozása kapcsán a helyi szerb napilap, a Subotičke Novine, tudósítója egyebek mellett ezt is fölírta a szerkesztőségnek, hogy olyan alcímmel jelentetik meg lapjukat, amelyben a „fasiszta Horthy-korszak”-ot jelölő kifejezés is benne van!)

A lap indulásánál szólni kell még Gyurkovics Hunor grafikus és festőművész munkájáról, amit a lap arculatának képzőművészeti kialakításában megalkotott. A borító első és hátsó oldalán a pusztatemplom linómetszetének lenyomata található – ez a kép megmaradt egészen 2006-ig, amikor is a folyóirat színes fedőlapot kapott, és attól kezdve minden szám egy-egy magyar művész alkotásait mutatja be a külső és a belső borítókön. A stilizált rovásírásos cím mellett Szent István arcképe látható. Az arckép nemcsak egy portré, hanem annál sokkal több: a fej alakját a tökéletesség jelképe, a kör öleli körbe, de ez a kör ugyanakkor a Nap, a Hold és a Világ, azaz a Föld is, belőlük mintegy kinőve a kettős kereszt. Az arc, a bajusz és a haj valójában két, egymással érintkező fecske, a lélek szentséges madara, amely a lelkeket, lelkeinket viszi csőrében a világok között... Az oldal felső negyedének bal oldalán a megjelenés dátuma, a jobb oldalán az évfolyam és a lapszám található. Minden belső lap tetején az aktuális írás címe, a lap alján az Aracs és a Szent István-i arckép, valamint az évfolyam és a lapszám látható, olvasható.

Annak ellenére, hogy az Aracs első számai Utasi Jenő atya és a Katolikus Egyház jóvoltából és segítségével jelenhettek meg, a lap nem tekinthető egyházi kiadványnak – ezt egyébként sem Utasi atya, sem az egyház soha nem is kérte. Viszont a lap szellemisége az egyetemes keresztény, illetve keresztyén értékrendre épül, amely elutasít minden szélsőséges megnyilvánulást, legfőbb értéknek az embert, az emberi életet és az élet méltóságát tekinti, és meggyőződéssel hirdeti: erre az emberi méltósággal élt életre és élethez mindenkinek egyaránt joga van!

A lap nem zárkózott el, és ma is nyitott minden olyan vélemény előtt, amely ezt az értékrendet képviseli, tényeken alapul, és nem sért másokat, mert a szabadság az Aracs szellemi értékrendjében nem azt jelenti, hogy az egyénnek mindent szabad, másoknak meg azt szabad, amit az egyén megenged, nem, mert ez a filozófia nem a szabadságot, hanem az anarchiát és a diktatúrát jelenti. Vajda Gábor felelős szerkesztő ezt így fogalmazta meg:

„Lehetőséget adnánk a nyilvánosság előtti konstruktív párbeszédre. Eleve megbélyegzett emberek nem léteznének előttünk, személyeskedésnek, előítéletek szerinti véleményezésnek nem lehet helye a folyóiratunkban. Ám a föltétlen tekintélytisztelet elvét is elvetnénk, miközben annál inkább ragaszkodunk a nyilvánvaló érdemek megbecsüléséhez. Műveket és

munkálatokat, intézményeket és egyéni vállalkozásokat, fölgyorsult folyamatokat és megmerevedett állapotokat igyekszünk majd fölmérni, értékeket és hibákat tudatosítva, a megoldásokat vagy nyugtázva, vagy azok helyett (nem ritkán) jobb lehetőségeket kínálva. Arra is számítva, hogy esetleg a cikkünkre érkező válasz fogja tartalmazni a helyesebb megoldást. Mindenekelőtt körmünkre égő problémákkal foglalkoznánk, de azért (művelődési-társadalmi) életünknek minden jótékonyan befolyásolható mozzanata érdekelne bennünket, hiszen a magyarságnak, ha valóban fenn akar maradni, a saját fejével gondolkodva sok mindent neki magának kell csinálnia, amit eddig – iszonyú áron – helyette mások végeztek el.” (Részlet Vajda Gábor fölkérő leveléből, 2001. március 24.)

Az Aracs első száma 2001. augusztus 20-án került az olvasók elé, az évi négy lapszám 2006. óta március 15-én, június 4-én, augusztus 20-án és október 23-án jelenik meg.

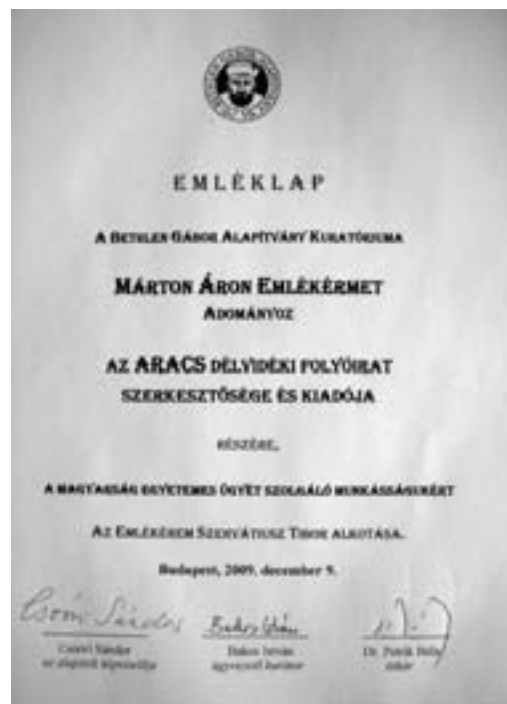
A szerkesztőbizottságnak az indulás kezdetén csupán a délvidéki magyarságban lehetett gondolkodnia, elsősorban az anyagiak hiánya miatt, meg azért is, mert először önmagunkkal, a mi kibeszéletlen, elhallgatott, elhallgattatott, eltitkolt, elhazudott, meghamisított múltunkkal és jelenünkkel kellett foglalkoznia, és ezek föltárásával, egyes „örök igazságok”-nak hazudott dogmák újraértékelésével vagy akár lerombolásával pedig valamilyen jövőképet felvázolnia. Ez a folyamat a csaknem kilenc év elteltével, a 10. évfolyam elején is befejezetlen, mi több: mára a Délvidéken kívül élő munkatársaknak köszönhetően már a Kárpát-hazában élő magyarságnak, az Aracs szellemiségét magáénak valló része otthon van a lapban, szabadon oszthatja meg gondolatait az újra fölsímt, fölfedezett testvériség szellemében.

Az Aracs indulásakor az egykor jugoszláv, majd szerb kommunista elkötelezettségű honi értelmiség, amely az újvidéki Magyar Tanszék körül és a Tanszékben összpontosult (ez alapján mindenki számára világos, magyar ajkú, és általában magyarul alkotó emberekről van szó), azonnal megtámadta a lapot. A legfőbb vád a szerkesztőség ellen a túlzottnak mondott magyar eszmeiség volt, de még ennél is tovább mentek: magyar nacionalistáknak nevezték a szerkesztőség tagjait, olyanoknak, akik csak önmagukkal vannak el a saját kis koszos, köldöknéző vidékieségükben. Mivel azonban igazi fogást nem találtak a lapon, azaz, a benne megjelenő írásokon, ezért a támadás helyett a megsemmisítő hallgatást és az el-

hallgatást választották – ahhoz azonban már nem volt hatalmuk, bár nagyon szeretnék volna, hogy az Aracsot elhallgattassák. A bolsevik eszméből ki- és fel-növő (ál)liberális-kozmodolita tanoncok az Aracs ki-lenc éve alatt ezeket a magyarkodásnak mondott bű-nöket időnként elővették, de dicstelen tanítómeste-reikhez hasonlóan, „hősies” tetteikkel csak saját, belterjes köreikben arattak sikert.

Vajda Gábor váratlan halála 2008-ban fölbecsül-hetetlen veszteséget jelentett mind az Aracs szer-kesztősége, mind az egyetemes magyar irodalom és művelődéspolitikai számára. Konok, megalkuvást nem tűrő, de az ésszerű kompromisszumra hajló sze-mélyisége meghatározó volt a lap arculatának ki-

alakításában. Nélküle sokkal nehezebb megmarad-ni azon a nemzeti úton, amely nem ismeri el a nagy-hatalmi diktátumok által kikényszerített megosztott-ságot, hanem erejéhez mérten ez ellen a megosz-tottság ellen küzd, mert tudvalévő: a nemzet minden mai baja Trianonig vezethető vissza, Trianonban gyö-kerezik, és abból ered, következésképp: csakis a tri-anoni trauma föloldásával kezelhető és orvosolható. Mindaddig, amíg ez meg nem valósul, az Aracsnak úgy és olyannak kell megmaradnia, mint amilyen volt a közel egy évtizedes létezése óta, össze kell gyűj-tenie, és teret kell adnia a Kárpát-haza minden olyan gondolkodójának, aki szerint a nemzet egy és oszt-hatatlan.

Gyurkovics Hunor fotói

* Elhangzott Székesfehérváron, a Határon túli magyar irodalom napjai c. rendezvényen 2009. október 6-án

Új hang a Délvidéken

Az Aracs folyóirat méltatása

Tisztelt Ünneplő közönség, Hölgyeim és Uraim!

Az Aracs Társadalmi Szervezet 1997-ben alakult meg azzal a céllal, hogy segítséget nyújtson a délvidéki magyarságnak közösségként való fennmaradásában, magyarságtudatának erősítésében, s azoknak a társadalmi elismertetésében, akik ezekért a célokért tevékenykedtek egész életükben, de senkitől sem részesültek elismerésben. A szervezet alapítója és elnöke, dr. Gubás Jenő szakorvos, az alelnök, Gubás Ágota nyugalmazott újságíró valamint 10 szabadkai értelmiségi.

A most MÁRTON ÁRON-émlékéremmel kitüntetett Aracs folyóiratnak ez a szervezet az alapítója. A szervezet és a lap tehát szorosan összefüggnek egymással, ezért a kitüntetettek – a hivatalos elismerésben részesült szerkesztőség tagjai – mellett elismerés illeti az Aracs Társadalmi Szervezet tagjait is, mindegyikük dr. Gubás Jenőt, aki a szervezet elnökeként egyben a folyóirat elnöke is, és feleségét, Gubás Ágotát, aki a kolofonban a folyóirat olvasószerkesztőjeként van jegyezve, valójában mindenese, mondhatnánk a szíve-lelke a szervezetnek és a folyóiratnak is. Külön dicséret illeti Utasi Jenő atyát, az Aracs alapító főszerkesztőjét, és nagy tisztelettel kell megemlékeznünk a tragikus hirtelenséggel elhunyt dr. Vajda Gáborról, a folyóirat alapító felelős szerkesztőjéről, ugyanakkor gratulálunk a Márton Áron-émlékéremhez Mák Ferencnek, a folyóirat jelenlegi fő- és felelős szerkesztőjének.

A szervezet és folyóirat irányultságát tekintve nemzeti elkötelezettségű, a klasszikus értelemben vett magyar értékek megőrzését szorgalmazó szellemi műhely. Az Aracs folyóirat megindulásával hézagpótló szerepet vállalt magára, hiszen a nemzeti párbeszéd fórumai a délvidéki magyar közéletből régóta hiányzanak, aligha jelent vigaszt, hogy a Kárpát-medencében más magyar nemzetrészek esetében sem sokkal jobb a helyzet. Tény, hogy a kezdetben ígéretesnek látszó politikai fordulat után az egymástól elválasztott nemzetrészek elindultak a nemzeti öneszmélés útján, a kibeszéletlen sorskérdések azonban annyiban ma-

radtak, ma is híján vagyunk az őszinte vitának és párbeszédnek.

Az Aracs folyóirat nehéz társadalmi közegben próbált gyökeret eresztetni magának. Csodával határos az a szívósság, megszállottság, kitartás, de mindezekfölött az a rengeteg munka, amellyel egy-egy lapszám összeállítása, megmunkálása, kiadása és terjesztése jár. Az elmúlt 9 év alatt az Aracs folyóirat szívós akaraterővel és szorgalommal próbálja szélesíteni a folyóirat író- és olvasótáborát, és hozzáigazítani az újság karakterét az olvasók mindennapi valóságához. Közel egy évtized alatt az Aracs szervezet és az Aracs folyóirat nemcsak közösségteremtő erővé, hanem maga is élő egyesületi közösséggé vált.

Az Aracs köré csoportosuló írástudók bátran vállalják a sokáig elhallgatott múltbéli traumáink kibeszélésének kínjait, nem kis kockázatot vállalva magukra habozás nélkül rámutatnak a politikai önszerveződésünkben mutatkozó tévutakra és elvtelen megalkuvásokra, ami természetesen ellenérzést vált ki az érintettek részéről. Különösen egy olyan közegben kockázatos a magyar érdekek szókimondó megjelenítése és számonkérése, amelynek szellemi életét több évtizede megüli a megalkuvásra és önfeladásra szorító áporodott levegő. Így aztán a folyóiratot sok elvtelen támadás éri, gyűlöletszítással, magyarkodással vádolják.

Mindez aligha meglepő, hiszen még nem sikerült elosztatni a délvidéki magyar szellemi életre nehezedő több évtizedes áporodott levegőt, de legalább, hogy az új főszerkesztő, Mák Ferenc szavait idézzük, a folyóiratnak sikerült kijelölnie azokat az új „gondolkodói erővonalakat”, amelyek reményt nyújtanak a délvidéki magyarság társadalmi-politikai megújulására és a „ránk zárt világ” határainak kiszélesítésére.

Az Aracs folyóirat azonban nemcsak a múltbéli és jelenlegi helyzetünk tisztázásának a fontosságát tartja szem előtt, hanem előremutató szerepet vállal a jövő vonatkozásában is. - A határokkal szabdaltnak magyar közösségek szuverenitása elengedhetetlen és nélkülözhetetlen nemzeti közösségként történő meg-

maradásukhoz – nyilatkozta kinevezését követően Mák Ferenc, az Aracs folyóirat új főszerkesztője. Anyagi és szellemi kincseink senki számára nem lehet hitbizomány vagy gyarmatáru. Nem kell vájt fülűnek lenni ahhoz, hogy üzenetét megértsük: a sokak által elvitatott autonómia fontosságáról beszélt. Hozzáteve, hogy ennek az autonómiának először is bennünk és általunk kell testet öltenie, mert csak így tudunk ha-

tározott identitású és arculatú közösségként megmaradni és gyarapodni.

Adjon erőt az Isten a kitüntetetteknek, az Aracs folyóirat szerkesztőségének, alapítóinak, munkatársainak, főszerkesztőjének, hogy sikeresen munkálkodjanak tovább ne csak a délvidéki magyar közösség szellemi felemelkedéséért, hanem nemzetünk egészének a javára.

Az ünnepi műsort hallgatva a Márton Áron-émlékérem átadása után, balról jobbra: dr. Hódi Sándor, Mák Ferenc, ft. Utsi Jenő és dr. Gubás Jenő

Váli Anna fotója

Csoportkép az Uránia Filmszínházban megtartott fogadásról

**Elhangzott 2009. december 9-én Budapesten a Bethlen Gábor Alapítvány díjátadó ünnepségén*

Zúg Március

*Én szemfedőlapod lerántom:
– kelj föl és járj, Petőfi Sándor!*

*Zúg Március, záporos fény ver,
suhog a zászlós tűz a vérben.*

*Hüvelyét veszti, brong a kardlap:
– úgy kelj föl, mint forradalmad!*

*Szedd össze csontjaid, barátom:
lopnak a bőség kosarából,*

*a jognak asztalánál lopnak,
népek nevében! S te halott vagy?!*

*Holnap a szellem napvilágát
roppantják ránk a hétszer gyávák.*

*Talpra, Petőfi! Sírodat rázom:
szólj még egyszer a Szabadságról!*

**Kiss Benedek a Bethlen
Gábor-díjjal**

Utassy József és Tari István az ünnepségen

Váli Anna fotói

*Ezúttal köszöntjük a szerzőt és társait, akiket Bethlen Gábor-díjjal tüntettek ki a KILENCEK tagjaiként, akik az Elérhetetlen föld c. versantológia megjelenésének 40. évfordulójára részesültek az elismerésben (Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek (Molnár) Imre, † Rózsa Endre, Utassy József). A díjakat 2009. december 9-én a budapesti Uránia Filmszínházban adták át. Ezenkívül Tamási Áron-díjban részesítették Kubik Anna színművészt, Teleki Pál-éremben dr. Béres József okleveles vegyészt, Balassa Zoltán kassai történészt, Nagy András grafikust és Lezsák Sándor politikust, valamint Márton Áron-emlékéremmel tüntették ki az Aracs folyóiratot.

Trianon

*Nem kell beszélni róla sohasem,
De mindig, mindig gondoljunk reá.*

*Mert nem lehet feledni, nem, soha,
Amíg magyar lesz és emlékezet,
Jog és igazság, becsület, remény,
Hogy volt nekünk egy országunk e földön,
Melyet magyar erő szerzett vitézül,
S magyar szív és ész tartott meg bizony.
Egy ezer évnek vére, könnye és
Verejtékes munkája adta meg
Szent jussunkat e drága hagyatékhoz.*

*És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt a kedves Pozsony,
Hol királyokat koronáztak egykor,
S a legnagyobb magyar hirdette hévvel,
Nem volt, de lesz még egyszer Magyarország!
És nem lehet feledni, nem, soha,*

*Hogy a mienk volt legszebb koszorúja Európának,
a Kárpátok éke,
És mienk volt a legszebb kék szalag,
Az Adriának gyöngyös pártadísze!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt Nagybánya, ahol
Ferenczy festett, mestereknek álma
Napfényes műveken föltündökölt,
S egész világra árasztott derűt.
És nem lehet feledni, nem soha,
Hogy Váradon egy Ady énekelt,
És holnapot hirdettek magyarok.
És nem lehet feledni, nem, soha
A bölcsőket és sírokat nekünk,
Magyar bölcsőket, magyar sírokat,*

*Dicsőség és gyász örök fészkeit.
Mert ki feledné, hogy Verecke útján
Jött e hazába a honfoglaló nép,
És ki feledné, hogy erdélyi síkon
Tűnt a dicsőség nem múló egébe
Az ifjú és szabad Petőfi Sándor!
Ő egymaga a diadalmas élet,
Út és igazság csillaga nekünk,
Ha őt fogod követni gyászban, árnyban,
Balsorsban és kétségben, ó, magyar,
A pokol kapuin is győzni fogsz,
S a földön föltalálod már a mennyet!
S tudnád feledni a szelíd Szalontát, hol
Arany Jánost ringatá a dajka
Mernéd feledni a kincses Kolozsvárt,
Hol Corvin Mátyást ringatá a bölcső,
Bírnád feledni Kassa szent halottját
S lehet feledni az aradi őskert
Tizenhárom magasztos álmodóját,
Kik mind, mind várnak egy föltámadásra*

*Trianon gyászos napján, magyarok,
Testvéreim, ti szerencsétlen, átkos,
Rossz csillagok alatt virrasztva járók,
Ó, nézzetek egymás szemébe nyíltan
S őszintén, s a nagy, nagy sír fölött
Ma fogjatok kezét, s esküdjete
Némán, csupán a szív veréseivel
S a jövődő hitével egy nagy esküt,
Mely az örök életre kötelez,
A munkát és a küzdelem hirdeti,
És elvisz a boldog föltámadásra.*

*Nem kell beszélni róla sohasem
De mindig, mindig gondoljunk reá!*

Jegyzet Juhász Gyula *Trianon* című verséhez

A magyarságra gyászt hozó trianoni békeszerződés aláírásának 90. évfordulójára emlékezünk az idén, s ez kétségtelenül okot szolgáltat az újabb számvetésre. Elburjánoztak azonban mostanában az üres hazafias szövegek, lelkes nemzeti sztárriporterek máris telelármázzák a médiát, s azt üzenik: mire a 100. évfordulón megszólalnak a harangok, megtörténik Trianon revíziója is! Ezzel azonban több kárt okoznak a közösségnek, mintha hallgatnának. A történelmi Magyarországot a nemzet lármásai veszítették el – meg a fáradtak, az unottak és a tétlenek –, és a nemzetieskedő csinnadratta most sem fog előrevinni bennünket. Nekik – a lármásoknak – ajánlom a figyelmükbe Juhász Gyula sokáig elhallgatott és rejtgetett *Trianon* című versét, különösen a költeményt nyitó és záró két sort.

Meg azoknak is ajánlom a verset, akik az 1920-as országvesztő tragédia bekövetkezése óta folyton a hallgatásra intik a magyarságot, akik arról akarnak meggyőzni bennünket, hogy „Trianon nyomorán” ideje lenne már túllépni, s ránk nézve a legjobb, ha a magyarságra rótt megérdemelt büntetést nem emlegetjük folyton, s nem hivatkozunk rá. Az elhallgatás ellen a mi súlyos érvünk, hogy nekünk valóban volt egy országunk, „hogy a mienk volt legszebb koszorúja Európának, a Kárpátok éke”, melyen belül továbbra is szeretnénk a magyar nemzet részeként megmaradni – függetlenül attól, de nem megfélemlítve róla, hogy hol húztak közénk új államhatárt, s hogy hol kerítettek be bennünket szögesdróttal. Mert felismerhetően Közép-Európa mai gondjainak legfőbb okozója az, hogy a trianoni tragédia megtörténhetett. Az ugyanis, hogy megtörtént, semmit sem oldott meg a régióban. Jugoszláviát – Csehszlovákiával együtt – Párizsban rakták össze, és ma, visszatekintve a XX. század véres háborúira, kézenfekvő a kérdés: kinek lett belőle haszna? Királyi koronázóvárosunkban, Pozsonyban lázas szlovák nacionalisták a törvény erejével szeretnék megtiltani a magyar nyelv használatát, s ha rajtuk múlna – hangoztatják minduntalan –,

a radikálisabb eljárástól sem riadnának vissza. Beregszász és Ungvár környékén a Munkács és Huszt vára közötti régióban az „aktuális ukránok” ennél fondorlatosabb eszközökkel a magyar iskolákat igyekeznek éppen felszámolni, hogy később már ne kelljen törvényekkel szabályozni a magyar nyelv használatát. De a békediktátum egyenes következménye az is, hogy a Székelyföldön ma az ortodox templomok százainak csillogó kupolái figyelmeztetnek a magyar önrendelkezés fenyegető veszélyeire – mert Trianon mérge mélyen beivódott a Kárpát-medence valamennyi népének és nemzetének a szervezetébe, meghatározza az életüket, sötétre festi az álmaikat és fájdalmassá teszi a reflexeiket. Mindenki szeretne valamit elfelejteni, szeretne a levethetetlen, rettenetes tehertől megszabadulni. Mindenki szeretné azt hinni, hogy Trianon nem volt és nincs, s hogy ami a XX. században Európa e förtelmes zugában megtörtént, az szép és okos, megfontolt és belátó nemzeti építkezés volt. De ez nem igaz, mert a lelke mélyén mindenki tudja, hogy ami a XX. században Európa e förtelmes zugában megtörtént, az maga a rettenet, a gyalázat, amivel szembeszállni kevés és erőtlenség volt az egyes ember tisztességes szándéka. Hogy a globalizáltak is megértsék, elmondom: Szent István országa minden igyekezet ellenére olyannyira létezik ma is, oly ma-kacsul van jelen a Kárpát-medencei térségekben, hogy még a töbzsdei árfolyamot is meghatározza. Erről szól Juhász Gyula *Trianon* című verse (is). De hogy ez láthatóvá, tapinthatóvá és élhetővé váljon, ahhoz a nemzetünknek kellene a hagyományokból erőt merítve megújulnia; megtalálnia azt, amit példaként történelmünk legjelesebb alakjai állítanak eléünk – megtalálni azt az üzenetet, ami kitöltheti erővel az üres valóságot. Azt a szakadékot kell áthidalnunk, ami a mindennapokat igyekszik elválasztani a történelemtől. A konzumélet kényelmét a sorsunk valódi tartalmának a megismerésétől. Ha meg tudjuk mutatni az élet minőségének felemelő erejét és hatalmát, akkor az éle-

tünk föl fog emelkedni, mert lesz magasság és tá-
gasság, amiben bízhat.

Juhász Gyula versét azonban mindenekelőtt azok-
nak ajánlom a figyelmébe, akik tudják – eddig is tud-
ták –, hogy mit kell tenni, s akik a maguk helyén teszik
is naponta a maguk dolgát. Nem belenyugodni és nem
elfogadni a döntést, de keresni a jobb, a derűsebb, az
emberibb élet lehetőségeit. Azoknak, akik a Csalló-
közben magyarul üdvözlik egymást, azoknak, akik a La-
torca partján magyarul bocsátják újukra az iskolába in-
dulókat, és azoknak is, akik magyar intézményekért küz-
denek a Székelyföldön és a Délvidéken. Ajánlom a fi-
gyelmébe a verset mindazoknak a temerinieknek, akik-
nek éjszaka megdöngetik a kapukat és az ablakaikat,
s a drávaszögieknek, akik immár húsz éve nem lelik
szülőfalujuk régi utcáit. Ha valami ma felemeli a ma-
gyarságot, és célt, értelmet ad az életének, akkor az
éppen Trianon emlékezete. A trianoni elrettentő példa,
hogy hogyan nem szabad élni és dönteni, s hogy mit
kell minden embernek a maga életében a helyére ten-

ni. A magunk mindennapi revíziója az, ami felemelhet
egyént és közösséget egyaránt. Az, amiről a Trianon
előtti nemzedék a történelem tragikus pillanataiban meg-
feledezett, most bennünket készlet eszmélésre: hogy
jobbnak kell lenni a tegnapi önmagunknál, és tökéle-
tesebbnek egy egész elmúlt évszázadnál. Trianont min-
denkinek magában kell a helyére tennie, és amikor vég-
re mindenki ott mélyen benn a helyére tette a gondo-
kat, össze fog állni az ígéret országa is.

Gondoljunk Trianonra a megtörtént esemény 90.
esztendejében is. Az Aracs folyóirat a 2010. esztendőt
Trianon-munkaévnek hirdeti meg, s ennek szel-
lemében a folyóirat helyet ad minden tiszta emberi tö-
rekvésről hírt hozó beszámolónak és írásnak, a tör-
ténelmi tisztánlátást bátorító szándéknak, minden tö-
rekvésnek, amely a XX. század kinőtt gyűlöletével, tor-
kig érő megvetettségével szemben valami újat mond,
s valami többet ígér: nem 2020-ra, de már holnapra!

Mák Ferenc

fő- és felelős szerkesztő

Háromfejű sárkány

A délvidéki kolonizáció és az agrárreform

(1918–1941)

*Óh, hány fiat veszített! mennyi vagyonát
taposták szét talpas, süket katonák!
idegenné zárták tőle legjobb otthonát.*
(Babits Mihály: A Gyémántszóró asszony)

A méltatlanul elfeledett Tamás Istvánnak a *Genius* kiadásában 1933-ban megjelent – és a történeti emlékezetből azóta nem kevésbé méltatlanul kihullott – *Egy talpalatnyi föld* című regényében látszólag idilli hangulatban Molnár gazda és napszámosai aratásra készülnek. „Végig, amerre a szem ellát, az aranyló kalásztengerben, hajladozó, nótás legények vágják a rendet” – olvasható a fejezet első bekezdésében. Úgy tűnik, jogos az aratók derűje, hiszen napok kérdése, és padlásra vagy magtárba kerül a kenyérgabona, beérte az, amiért a parasztnak érdemes volt egy egész éven át gürcölni, vállait megfeszítve dolgozni. Közben megszólalt a déli harangszó, és a kaszás legények a cséplőgép köré gyülekeztek, ahol az asszonyok már várták őket az ebéddel. Falatozás közben sok mindenről szó esett, de akárhogy is fordult a szó, végül mindig az agrárreform kérdésénél kötöttek ki. „Az ezerholdasok feje fájjon tüle, ne a miénk – jegyezte meg Molnár gazda – az én negyvenöt holdamat nem bántják.” És mint akit egyedül csak az időjárás érdekel, „a felhődző eget kémlelte”. Volt ugyan az aratók között, aki megjegyezte, Molnár gazda földje a „határszáron” – mármint az új magyar-délszláv határon – van, az pedig bizony a rendelkezés alá esik, az arató gazda boldog elszántságtól újra lendülő kaszáját senki nem állíthatta meg. Feltűnő volt azonban, hogy a közeledő csendőrök többen voltak a megszokottnál, egész osztag, tizenkét egyenruhás, szuronyos alak közeledett az aratókhoz. Az őrmester Molnár gazda elé lépett, és kertelés nélkül közölte az egyébként is győnygöző homlokú paraszttal: „Ma érkezett meg a községházára a belgrádi urak döntése az agrárreform-minisztériumból”, majd hogy még hivatalosabb legyen a közlés, hozzátette: a törvény értelmében „a határ mentén, nyolc kilométeres körzetben csakis szerbiai illetőségű, hadviselt állampolgárok lehetnek földtulajdonosok, a király elsősorban azokat jutalmazza meg a határszéli földekkel, akik a világháborúban kitüntették

magukat. A veteránok részére sajátítjuk ki ezeket a szántókat és legelőket... a régi tulajdonosok természetesen illő kártalanításban részesülnek. (...) Annak idején, hisz emlékszik rá, fölmérték a kend földjét is, az agrárreform-minisztérium a negyvenöt hold, egy tagban álló birtokot három ószerbiai család között osztotta fel...” A bőven termő bácskai föld tulajdonosa – akinek fia a hazáért a világháborúban nyomorult módon Doberdónál pusztult el, vagyonát a hadikölcsön vitte el, miközben testvérbátyja a szegénység elől Ausztráliába vándorolt, és most egy farmon napszámban tengeti életét, sőtora pedig Afrikában szolgál az idegenlégióban –, Molnár gazda most értette meg, hogy az új állam királyának az ő földjére, házára és jószágára, az egész vagyonára fáj a foga. Az őrmester határozott, és elszánt: „Nincs időnk prézsmítálásra... szedje a cókókáját! Bútort, ruhát, edényeket és három napra való ételmet elvihetnek. Ezt pedig írja alá.” Némi dulakodás támad, és a vita hevében későn veszik észre, hogy valahol távolabb, az a pipányi bodor füst egyre terebélyesebb, egyre sötétebb lesz. „Hirtelen karvastagságúra duzzadt, beborította az eget, elfeketítette a rónát. (...) Láng csapott fel a kékéből, akár egy tűzfüggöny, lángba borultak a búzatáblák. Napok óta nem esett és a szikkadt szárazakat mohón, éhesen zabálta a tűz! Mint valami biblikus fenyegetés: pernyét és zsarátnokot okádó tengerré változott a síkság!” Nem sokkal ezt követően a tanya felől csapott fel hirtelen a „tűzörvény”. Égett a ház, és az „ólak, istállók máglyáján szorult barmok keservesen bögtek halálfélelmükben. (...) Molnár gazda szemét véres hályog lepte el”, indulatosan belerúgott a televénybe és úgy átkozódott: „Te dög! Te cudar! Csak gaz és dudva, kő és kóró teremjen a hátadon! Árvíz öntsön el! Szárazság apaszson! – Ezelős dühvel rugdosta, sarka nyomán szétfrocskolt a puha zsíros rög, mint a megölt állat vére. Legszívesebben belevájná a tíz körmét, kitaposná a belét, akár az asszonyának, ha idegen ember karjaiban éri. Aztán nem bírta tovább a szívét szaggató fájdalmat. Leborult zokogva, két tenyerét rászorítva, mint csecsemőkorában az anyja emlőjére és megcsókolta hosszan, egész lelkét a csókba adva, a hűtlen, fekete földet!”¹ Így lett kisemmizve, vagyonából kiforgatva

¹ Tamás István: *Egy talpalatnyi föld*. Budapest – Genius kiadás, 1933. 145–154. p.

egy pillanat alatt Bácskában, a saját szülőföldjén a magyar gazda.

Hogy az aratásra érett bácskai búzamező végítéletet idéző lángtengere nem pusztán írói látomás – Tamás István, a szabadkai *Napló* című napilap újságírója a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság konszolidálódni képtelen első évtizedében kapkodva és felelőtlenül végrehajtott agrárreform-intézkedéseinek tanúja nemegyszer láthatott maga is felgyújtott tanyákat és égő parasztudvarokat –, azt más történeti források is bizonyítják. Nikola Gaćeša *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941* című könyvében megemlíti az egyik legtekintélyesebb bácskai nagybirtokos családot, a szerb származású Dunderskiek egyikének esetét. Amíg a család öt legnagyobb, sok ezer holdas arisztokrata birtokosa – Dunderski Gedeon, Đoko, Stevan, Bogdan és Jašo nem egyszer egymást is ki játszva, mi több, egymás rovására igyekeztek megőrizni az agrárreform rendelkezései alá eső földjeiket – a középbirtokosnak számító Dunderski Dančika 1920 nyarán – értesülve birtoka kisajátításáról – Szenttamás határában felgyújtotta a negyvenöt holdnyi (más források szerint 90 holdnyi), még talpon álló zabot. Dunderski Dančikát az újvidéki rögtönítélő bíróság elé állították és az ügyész a halálbüntetés kiszabását követelte. A bíróság azonban nem érezte magát illetékesnek az ügy tárgyalásában, ezért az esetet a polgári bíróság hatáskörébe utalta, amely hosszadalmas eljárás során Dunderski Dančikát felmentette. A korabeli baloldali szerb sajtó ezt úgy értelmezte, hogy az újvidéki kerületi bíróság ezzel is bebizonyította, a szerb arisztokrácia érdekei szorosan összefonódtak a politikai érdekekkel, és ebből eredően egyik félnek sem érdeke a földreform végrehajtása, különösen úgy nem, hogy a szociális szempontok érvényesítésével a föld nélküli szegény rétegeket juttassák mezőgazdasági földterülethez.² Az esetről az óbecsei *Tiszavidék* című hetilap is részletesen tudósított: Dungyverszki Dancsika maga gyújtotta fel a 90 katasztrális holdat, mert az agrárreform-bizottság elvette a földjét, majd kellő részvétellel nyugtázta a hírt, amikor a szerb gazda ügyét kivonták a statáriális eljárás alól, s ügyében a polgári törvénykönyv szerint jártak el.³

Mások birtokán

A trianoni döntéssel a Magyarországtól elszakított területek magyarsága a legsúlyosabb csapást akkor szenvedte el, amikor az utódállamok, Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia jóval a saját belső jogrendjének

megalkotása előtt különböző – többnyire még katonai – utasításokkal, határozatokkal és rendeletekkel először a földbirtokokkal kapcsolatos meglévő tulajdonjogok zárolására, majd a sebtében összehozott és ezért mindvégig következtelen, számtalan törvényteleniségre alkalmat adó, úgynevezett agrárreform-törvények – vagy csak rendeletek – alapján a birtokok kisajátítására és a „kedvezményezett csoportok” földhöz juttatására – ennek szoros velejárójaként pedig az etnikai arányok drasztikus megváltoztatására, a területek „nacionalizálására” – adott lehetőséget. Az indokok többnyire szociális eredetűek voltak – a szempontok azonban nem –, és a nagybirtokok felszámolásával megteremtett „földalap” újraelosztásakor a föld nélküli tömegek széles körének kívántak megélhetési lehetőséget teremteni. A valóságban azonban nem így történt. Szlovák, román és szerb nemzeti érdekek voltak a megszerzett területek magyar (és német) tulajdonban lévő birtokrendszerének a felszámolása és kisajátítása – amihez egyébként is kiváló alkalmat teremtett a föld nélküli tömegek, az agrárproletariátus Közép–Európa-szerte tapasztalt forradalmi hangulata –, hisz ezzel a létezés legalapvetőbb feltételeitől fosztották meg a közösséget, nemcsak egzisztenciális kiszolgáltatottságot teremtettek, de egyúttal hosszú időre lehetetlenné tették a magyar politikai közösség létrejöttét, kialakulását is. Az így megszerzett „földalap” ugyanakkor az immár „államalkotó” nemzet korlátlan térnyerését eredményezte. Csehszlovák, román és jugoszláv államérdek volt a magyar tulajdonban lévő földek (gyárak, bankok, üzemek és intézmények) megszerzése, mert csak így voltak – ma inkább azt mondanám: lehettek volna – képesek gazdasági erőforrásokat biztosítani az új ország háborút követő konszolidálásához, és politikai érdek volt a kisajátított földek újbóli elosztása monopóliumának megszerzése, mert semmivel sem lehetett olyan gyorsan és biztosan tömegeket állítani egy-egy párt mögé, mint a földalapból történő részesedés ígéretével. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságon belül a kezdettől meglévő, és az idők során csak egyre mélyülő horvát-szerb ellentétek mellett a kormányok sorsát alapvetően az agrárreform ígéreteivel történő sáfarkozás határozta meg. Az utódállamok az első világháború utáni években kellő megalapozottság nélkül – felmérés, törvényelőkészítés, kártalanítási programok hiányában –, sebtében és kapkodva mintegy 20 000 000 katasztrális holdnak megfelelő, többnyire rendezett nagybirtokot sajátítottak ki, és a féktelen nemzeti gyűlölettel vezérelve osztották szét saját nemzettársaik között.

² Dr. Nikola L. Gaćeša: *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941*; Novi Sad – Matica srpska, 1968. 86. p.

³ *Felgyújtott zabtermés*; *Tiszavidék*, 1920. augusztus 1., 3. p.; *Dungyverszki ügyét a rendes bíróság elé utalták*; *Tiszavidék*, 1920. augusztus 15., 3. p.

Kerék Mihály *A földreform útja* című 1942-ben megjelent könyvében így fogalmazott: „Ezeknek az óriási arányú reformoknak az előkészítésére, kellő anyagi és pénzügyi megalapozására nem volt idő, milliónyi földműves család egyszerűen beleült a neki átadott – sokszor rövid úton lefoglalt – birtokba és lakóház, gazdasági épületek, felszerelés, forgótőke és gazdasági tudás nélkül fogott hozzá a gazdálkodáshoz. Ezek a földreformok legalább egy évtizedig tartó bukácslás után kezdtek csak valamennyire konszolidálódni, a kezdeti hibák következményeit, főleg a tervszerűség hiányát azonban még máig is sínylik.”⁴

Gagyí Jenő *Etédi* néven 1929-ben megjelentetett *A földbirtokreform a megszállt magyar területeken* című munkájában nemcsak az utódállamok elkapkodott, a nemzetközi egyezményeket is sértő, és ilyen értelemben törvénytelen agrárreform-politikáját bírálta, de rámutatott arra is, hogy a történelmi Magyarország területén a századforduló idején a nagyvárosokba és közvetlen környékükre összpontosuló iparosodás mellett vidéken éppen a jól megszervezett közép- és nagybirtokokon – az úgynevezett mintagazdaságokban – vett az iparosítás újabb lendületet. Főleg a felvidéki nagy latifundiumokra volt ez jellemző, amelyek felszámolásában nem is a szlovákok, de az új államon belül dominanciára törő csehek vállaltak vezető szerepet. A világháború után Csehszlovákia ötmillió hektár területén 867 402 földbirtok volt, ebből 21 589 hektár jogi személyek tulajdonát képezte, 846 813 hektár pedig a magánbirtokok között oszlott meg. Mivel a lakosság lélekszáma közel hét millió volt, a népességnek mindössze egy nyolcada rendelkezett földdel. Ezek közül azonban 81 százalék, 703 961 egyén tulajdona öt hektárnál kisebb, úgynevezett törpebirtok volt, tehát 2145 nagybirtokost tekintetbe véve a birtokos középosztály mindössze 18,8 százalékát tette ki a földbirtokosoknak. Érthető tehát, hogy az új állam újonnan megszerzett földterületeire – az addig magyar tulajdonban lévő birtokokra – nagy volt a kereslet. „A Felvidéken teljesen antiszociális célzattal működött a cseh földreform-politika: a magyar nagy- és középbirtokokat elvette ugyan, de nem adta a tót parasztságnak, hanem inkább cseh légionáriusokat telepített be a helyi földigénylők kijátszásával...”⁵ A csehszlovák agrárreformra a rögtönzés, a kapkodás volt a jellemző. Az 1918. november 9-i törvényt követően – amely a nagybirtok eladásának, elzálogosításának és megterhelésének tilalmáról szólt, és amelynek a történelmi Magyarország Felvidékére vonatkozó változata egy hónap múlva, 1918. december 10-én készült el – 1923-ig összesen tizennégy törvény

és megszámlálhatatlan kiegészítő rendelet vagy utasítás született. A törvény szerint csak tíz holdon aluli kisbirtokos igényelhetett földet, és a juttatott föld minőségétől függően hat, tíz vagy tizenöt hektárral egészíthette ki a birtokát. Természetesen az egész földreform-politika Csehszlovákiában is nemzeti színezetet öltött. A Felvidéken lefoglalt nagybirtokokról készült kimutatás szerint „a nagybirtokosok nemzetisége így oszlik meg: 85,4 százalék a magyar és csak 2,7 százalék azoknak a tót nagybirtokosoknak a száma, akiknek birtokát az 1919. évi 215. számú törvény 1. §-a alapján kisajátították”. A törvény szerint nagybirtoknak tekinthető minden olyan birtok, amelynek mezőgazdaságilag megművelhető területe a 250 katasztrális holdat, erdővel és legelővel együtt pedig a 416 katasztrális holdat meghaladta. A Felvidéken a lefoglalt birtokokból a csehszlovák földhivatal 1922-ig 88 magyar és 11 német nagy- és középbirtokos birtokát sajátította ki véglegesen – és egyetlen szlovákét sem. „A városi cseh hivatalnoksereg kiegészítésére és munkájának támogatására – írta Etédi-Gagyí Jenő – most már bevonul a Felvidékre a cseh kapitalista is földbirtokosnak, hozza a maga cseh intézőit, alkalmazottait, gazdasági munkásait, s ahol ezek megjelennek, gyermekeik neveltetése céljából rögtön állít fel az állam iskolákat, mégpedig kizárólagosan cseh tanítási nyelvvel, s lassanként ezekbe kényszeríti be a magyar növendékeket is. A magyar osztályokat azután elnéptelenedés címén fokozatosan megszünteti, s végül bezárják a magyar iskolákat. Cseh földbirtokos, cseh tanító, cseh postamester, cseh csendőr, cseh finánc, s lassanként elcsehesedik a Csallóköz sok tiszta magyar falva.”⁶

A törvény ugyan előírta a kisajátított földek utáni kártérítést is, de a kártalanítást az 1913–1915. évi földárak alapján ítélte meg. Mi több, készpénzfizetésre sem kötelezte a földhivatalt, hanem mint 3%-os követelést egy kártalanítási nyilvántartásba vezette be és félszázalékos annuitással törlesztett – az esetek többségében kétes értékű államkötvények formájában. A csehszlovák agrárreform nyertesei egyértelműen a csehek voltak, a kárvallottjai pedig a magyar nagy- és középbirtokosok, míg a szlovákok kisebb parcellákhoz juthattak, esetleg törpebirtokosi sorba emelkedhettek.

A háború előtti Románia kifejezetten hűbérjellegű ország volt. A moldvai csángókat leszámítva ősi kisbirtokos osztálya nem volt, a földbirtok teljes mértékben az állam, a kolostorok és legfőképpen a bojárok kezén volt. A parasztság az 1864-ben, a királyság egyesülését követően végrehajtott jobbágyfelszabadításig

⁴ Kerék Mihály: *A földreform útja*. Budapest – Magyar Élet kiadása, 1942. 9. p.

⁵ Etédi (Gagyí Jenő): *A földbirtokreform a megszállt magyar területeken*. Budapest, 1929. 6. p.

⁶ Uo: 13. p.

mérhetetlen kiszolgáltatottságban és nyomorban élt. A felszabadítás azonban csak félsikerrel járt, a birtokosok megkapták ugyan a kártalanításért járó összeget, de az immár szabad parasztnak nem volt semmilyen eszköze az újrakezdéshez, ezért úgyszólván minden maradt a régiben. A hűbéri kötelezettségeket, a tizedet, a robotmunkát, a természetben történő juttatást csak egy 1907-ben meghozott mezőgazdasági munkatörvénnyel törölték el. A világháború befejeztével Romániában tehát valóban megérett a helyzet egy átfogó földreform végrehajtására. Erdély helyzete viszont semmilyen formában nem hasonlított a román királyságban uralkodó körülményekhez. „Az a földbirtokreform, amelyre Romániában még csak vágytak, Erdélyben megtörtént már 1848-ban, amikor a nemesség önként lemondott jobbágytelkeiről és előjogairól. Az önként végrehajtott jobbágyfelszabadítás 1 615 574 hold földet juttatott a volt jobbágyok szabad tulajdonába, éspedig nagyon csekély kivétellel az oláh jobbágyok tulajdonába, minthogy a Székely- és a Szászföldön nem volt földesúri jog, s így ez az óriási földmennyiség a megyék oláh parasztsága részére jutott, anélkül, hogy a magyar birtokosság komolyan számbavehető kártalanítást kapott volna érte.” 5181 birtokos kapott 1 615 574 hold kiosztott föld után 38 348 748 forint 10 krajcárt.⁷ Elsősorban tehát nem Erdélyben volt szükség az agrárreformra, hanem az egykori ókirályság területein, Moldvában és a Havasalföldön.

Az agrárreform szükségességét Romániában először az 1918. december 1-jei gyulafehérvári Nemzetgyűlés határozata III. cikkelyének 5. pontja fogalmazta meg, amely radikális földreformot ígért. „Összeíratik minden tulajdon, kiváltképpen a nagybirtokok. Ezen összeírás alapján, amely megszünteti a hitbizományt, és azon jogra építvén, hogy szükség szerint megkisebbittessenek a nagybirtokok, lehetővé tétetik a földművesnek, hogy legalább akkora birtokot (szántót, legelőt, erdőt) bírjon, amekkorát maga és családja meg tud dolgozni. Ezen agrárpolitika vezérelve egyfelől a társadalmi nivellálás, másfelől a termelés növelése.”⁸ (A társadalmi nivellálás a román agrárreform szociális jellegét, a termelés növelésének jelzett szándéka pedig a gazdasági jellegét volt hivatott hangsúlyozni, holott Nagy-Románia agrárreformja is kifejezetten nemzeti jellegű volt, amit idővel a nemzetgazdasági mutatók is jól érzékeltettek.) Az agrárreform törvényes alapjait végül is az Erdélyi Kormányzótanács 1919. szeptember 10-i, 3911/1919. szá-

mú rendelete, majd ezt követően az Averescu-kormány 1920. július 9-én meghozott 2478/1920. számú rendeletérőlvénye alapján 1921. július 23-án Garoflid földművelésügyi miniszter által kibocsátott földtörvény teremtette meg. Egyes vélemények szerint ez volt a legradikálisabb földtörvény Európában.⁹ Hatmillió hektár földet, a romániai földalap 20,6 százalékát sajátította ki, amelyből négy millió hektárt osztottak szét 1,4 millió földigénylő között. A fennmaradó földmennyiséget állami tartalékalapként kezelték. „1920 előtt Európában Bulgária és Belgium után Erdélyben volt a legnagyobb a kisbirtok aránya. A mezőgazdasági művelés alatt álló 3 320 873 hektár területből a kisbirtok 69,9, a középbirtok 11,6, a nagybirtok 18,5 százalékos arányban részesedett. A nagybirtoknak csak 32,5 százaléka volt magánkézben, a többi állami, egyházi, községi vagy közbirtokossági föld volt.”¹⁰ 1903 és 1912 között Erdélyben a román kisbirtokosok 123 663 holdat, a szászok ugyanakkor 31 810 holdat vásároltak meg, amihez a magyar bankok 21 millió, a román bankok 24 millió, a szász bankok pedig 5 millió aranykorona értékű hitelt kölcsönöztek. A román agrárreform legnagyobb vesztesei kétségtelenül a magyar történelmi egyházak voltak. „A nagyváradi, a gyulafehérvári, a temesvári és a szatmári római katolikus püspökség 290 507 holdjából 277 513 holdat sajátítottak ki, a belső erdélyi református egyházkerület 62 148 hold földjéből 25 222 holdat, az unitárius egyház 17 916 hold földjéből 11 389 holdat, a magyar evangélikus superintendencia 1041 holdjából pedig 73 holdat vettek el.”¹¹ A romániai magyar egyházaknak az első világháború befejezésekor összesen 371 614 hold birtokuk volt, amelyből az agrárreform során 314 199 holdat, a birtokállomány 84,54 százalékát sajátították ki. Ezzel az egyházak elveszítettek intézmények, az iskolák és az alapítványok működtetéséhez szükséges anyagi forrásait.

A bukaresti parlament külön törvényt hozott a román királyság területére, és külön Erdélyre vonatkozóan, ami elsősorban a földmaximum nagyságának meghatározásában különbözött. Míg az előző esetben a földbirtokosnak 200 hektárnak megfelelő földterülete maradhatott meg, addig Erdélyben az agrárbizottságok nem egy esetben 50 holdra is csökkentették a megtartható birtok nagyságát. A központilag tervezett 6 000 000 hektár kisajátított területből álló földalap számára ott is elvették a maximum feletti birtokrészt, ahol nem volt földigénylő, legfeljebb állami földtartálékot képeztek belőle, ami később a politikai

⁷ Uo: 18. p.

⁸ Szász Zsombor: *A gyulafehérvári rezolúciók*; Magyar Szemle, 1929. december, 356–365. p.

⁹ Oberding József György: *Erdély birtokviszonyai és a román földreform*; Magyar Szemle, 1942. december 236–242. p.

¹⁰ Bodonyi Ilona: *Az 1921. évi román földreform - kisebbségi szemmel*; Napi Magyarország, 2000. március 4. 21. p.

¹¹ Uo.

életben óriási szerepet játszott. Az Erdély területén érvényesített és minden szociális szempontot nélkülöző román agrárreform célja az volt, hogy „a kis parasztgazdaságok helyett minél több erős román középirtok alakuljon ki, vagyis a magyar birtokos osztály földje egyszerűen magyar kézből románba menjen át”.¹² Ezzel egy csapásra megszűntek azok a földbirtokból származó jövedelemforrások, amelyek az alapítványokon keresztül biztosították a tudományos intézmények, a lapok, az iskolák és az egyházak működését. Hasonló méretű, óriási veszteséget jelentett a székely közbirtokosság javainak, főleg az erdőknek és a legelőknél a kisajátítása is. A kártalanításból is csak a román államnak származott haszna, hiszen az okirályság területén a kisajátított földek árát az 1917–1920 közötti földárak közepáránya szerint határozták meg, Erdélyben pedig az 1913-as esztendő földárait alkalmazták. A törlesztést húsz évben állapították meg, és a román nemzeti bank, erre a célra a csehszlovákokhoz hasonlóan, ugyancsak kötvényeket bocsátott ki, amelyek körülbelül két százalékát képviselik a földek reális értékének.¹³ Kifizetéskor nem egy esetben egy hold föld ára 2–5 métermázsza búza árának felelt meg. „Nem demokratikus reformot tervezett Románia – írta Etédi-Gagyai Jenő –, hanem a háború utáni évek zűrzavarait felhasználva, nagyjából törvényes mezbe öltöztetett szabadrablással irtó hadjáratot indított a magyar kulturális és egyházi intézmények, a magyar birtokososztály ellen, tekintet nélkül, hogy mekkora annak a birtoka. Ebben a hadjáratban kímélet nélkül felhasznált minden elérhető törvényes és törvénytelen eszközt, de nemcsak azokat tette tönkre, akiket ellenségének tekintett, hanem saját termelését is, saját gazdasági életét; megszűnt mezőgazdasági exportáló állam lenni, anélkül, hogy iparivá átalakulhatott volna.”¹⁴

Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia a megszerzett területeken lévő magyar – valamint a német, a sváb és a szász – birtokok kisajátításával és a nemzeti érdekeket érvényesítő agrárreform végrehajtásával az 1938–1941-es évekig terjedő mintegy két évtizedben (mint ahogyan 1945 után

sem) megközelítőleg sem tudtak az ország számára olyan értéket teremteni, mint amekkora értéket a birtokok a kisajátítás pillanatában jelentettek. A megszerzett vagyon „működtetése” nem sikerült, a nemzetgazdaságban értéktöbblet nem született.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság „szociális érzékenysége”

Az új délszláv állam az 1919. február 25-én kibocsátott kormányrendelettel – még csak nem is törvénnyel – hirdette meg az újonnan szerzett területek addigi birtokviszonyainak felszámolását és az új, kizárólag nemzeti szempontokra épülő birtokrendezés programját, amely a nagybirtokokra vonatkozó agrárreform likvidálásáról szóló 1931. június 19-i rendelet végrehajtását szabályozó 1931. július 18-i határozat közzétételével ért hivatalosan véget. (Ténylegesen a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban az agrárreformról szóló *törvény* tehát soha nem született meg.) A valóság azonban az, hogy a jugoszláv királyság huszonkét éves történetét végigkísérte a birtokviszonyok rendezetlenségéből eredő társadalmi és politikai feszültség, és ami legalább ennyire súlyos kérdés, a gazdasági fellendülés elmaradása, az „agrárbürokrácia” elburjánzása, ami az erőforrások eltérő elosztásához, haszontalan szétforgácsoláshoz vezetett. Sok száz ezer holdnyi, korábban magyar (és német-sváb) tulajdonban lévő földterület kisajátítása a termelési kiesés folytán sokkal súlyosabb károkat okozott az országnak, mint amennyi hasznót eredményezett az új birtokviszonyok nemzeti alapon történő létrehozása. A délszláv állam nemzeti birtokpolitikái¹⁵ szempontokra épülő agrárreform-elképzelése, felépítésében és végrehajtásában kezdettől fogva egyetlen célt szolgált: megerősíteni a szerb nemzeti törekvéseket és ezzel egyidőben megakadályozni a nemzeti kisebbségek gazdasági erejének a korábbi időkből öröklött fenntartását. A nemzeti állam nagy feladatai közé tartozott a nagyhatalmi döntések szerencsés összejátszása folytán megszerzett hatalmas javak feletti szerb tulajdonjogok megszerzése, hiszen a korábbi feudális délszláv államok új közössége csakis ily módon vál-

¹² Etédi (Gagyai Jenő) *im*: 21. p.

¹³ *Uo*: 25. p.

¹⁴ *Uo*: 28. p.

¹⁵ Czettler Jenő, az agrárpolitika elméleti kérdésekkel foglalkozó művében nemzeti, szociális és gazdasági szempontokat érvényesítő birtokpolitikát különböztet meg. „A nemzeti birtokpolitika célja, írja a szerző – az állam uralkodó népelemét birtokállományában megerősíteni, amely azonban sokszor igazságtalanságot is rejt magában a nemzetiségi kisebbségekkel szemben, amint ez az utódállamok földbirtok-politikájánál észlelhető. (...) A szociális birtokpolitika célja a kisebb anyagi erejű gazdarétegek megerősítése és a munkások földtulajdonhoz juttatása. A gazdasági birtokpolitika célja viszont kevésbé hasznavehető vagy meg nem szállott területeknek (a szikes, homokos, ártéri területek) telepítés vagy parcellázás útján való hasznosítása, intenzívebb művelése.” Az agrárszakember hozzáteszi: a szociális és a gazdasági eredetű birtokpolitika alapvető érdekei valahol mégis találkoznak, mert „közvetlenül a nemzeti vagyont és jövedelmet” gyarapítják. – *Agrárpolitika*; Budapest – Magyar Szemle Társaság, 1932. 27–28. p.

hatott a huszadik századi gazdasági követelményeknek megfelelő, vagy a megfelelés reményére feljogosító országgá.

Ma már az agrárreform kérdésével foglalkozó szerb történetírás is a tények ismeretében kénytelen realitásként elfogadni, hogy az 1918-ban megszállt, és a trianoni békeszerződéssel 1920-ban a nemzetközi jog értelmében is megszerzett Bács-Bodrog, Torontál vármegyék területén és Baranya vármegye déli részén – nem különben a Muraközben és a Muravidéken – végrehajtott birtok-kisajátítás és -újraelosztás elsősorban a magyar közép- és nagybirtokosok kárára történt, miközben a magyar földnélküli tömegek teljes mértékben kimaradtak a földalap újrafelosztásából. És mert az agrárreformnak nevezett állami fosztogatás mögött a szerb nemzetpolitikai érdekeken kívül sem gazdasági, sem szociális, sem agrárpolitikai megfontolások nem léteztek, halvány remény sem volt arra, hogy a birtokok formájában megszerzett földek alapját szolgálták volna az új állam valamiféle „átgondolt” agrárgazdaságának, ezen túl pedig a nemzetgazdaság konszolidálásának. Még egyszerűbben szólva: a másfél évszázada folyamatosan alakuló agrártermelés, és az 1870-es évektől erőteljesen jelentkező, de még mindig a birtokokon belül működő ipari infrastruktúra, a vetőmag-nemesítés és a takarmánytermelés, a szeszgyártás és a kerti vetemények feldolgozását és tartósítását szolgáló kisüzemek, az állategészségügy színvonalának emelését biztosító laboratóriumok szerb kisajátítása, az agrárreform fogyatékosai, az új tulajdonosok hozzá nem értése, és nem utolsósorban a hiányzó agrárpolitika – ami egyszerre jelentette az agrártervezés, a hitelintézmények és a szociális célok hiányát – folytán nem hozott annyi nyereséget az új országnak, mint amennyit veszítettek vele a magyar (és sváb) föld- és birtoktulajdonosok. A délszláv állam agrárreformjának, mint ahogyan a román és a csehszlovák agrárreformnak is igazi kárvallottjai a magyar birtokosok mellett a magyar földnélküli tömegek voltak, hiszen korábban bérlőként, zsellérként, cselédként vagy napszámosként valami módon mégis megteremtették, ha gyakran a nyomor szintjén tengődve is, a minimális megélhetési lehetőségeket. A tulajdonos-váltással még ennek a lehetősége is megszűnt. Machnyik Andor a csehszlo-

vák földreformnak a csallóközi magyarságra tett hatását összegezve az 1935-ben írt *Csallóköz* című művében így fogalmazott: „A Duna menti alföld aranykalászu rónáinak szegény mezei munkástömege ezekkel a nagyüzemekkel az egyetlen, amúgy is csak bizonyos évszakokban munkát biztosító munkaalkalmát veszítette el. Nem mintha itt e keleti jellegű, kimondott agrárvidéken a kisemberek szociális helyzete valamikor is rózsásnak lett volna mondható, de ahelyett, hogy a föld szegény munkásrétegeinek a fel szabadulást és a családi boldogságot hozta volna, ellenkezőleg, a földbirtokreform következtében a leszegényedés, a nyomor és az elproletárosodás fokozását eredményezte, ami végeredményben Csallóköznek szociális viszonyait csak súlyosbította.”¹⁶

A számszerűen is kimutatható „erkölcsi és lelki összeomlásnak” – amit a délvidéki magyarság is hasonlóan tragikus formában elszenvedett – az lett a következménye, hogy a megélhetés anyagi forrásának és alapjainak elvesztése nyomán megszűnt a magyarság intézményeinek létalapja, felszámolták az oktatás, a lap- és könyvkiadás, a művelődési egyesületek, a szociális intézmények és nem utolsósorban az egyház működésének anyagi feltételeit. „A nagybirtokok felosztásának elsősorban nemzeti jelentősége van – írta az agrárreform első szakaszának eredményeit összefoglaló művében Slavko Šećerov –, mert növeli a szerb, a horvát és a szlovén birtokosok számát, s csak másodsorban van szociális és gazdasági jelentősége is.”¹⁷ Etédi-Gagyí Jenő pedig idézi a szerb agrárreform-miniszter 1920. február 29-én kelt, és a megyei agrár-főmegbízottakhoz intézett körlevelét, amelyben ez olvasható: „Különös védelemben részesítendő az a középbirtok, amely nemzeti kezében van (ti. szerb), mert az agrárreform végrehajtásánál nem szabad szem elől téveszteni a nemzeti momentumot egyfelől azok szempontjaiból, akiket földdel kell ellátni, másfelől és főleg annak a birtoknak a szempontjából, amelyet agrárreformmal kell sújtani. Elrendelem tehát, hogy az olyan birtokoknak ideiglenes haszonbérletbe való kiadásánál, melyek terjedelmükkel nem érik el azt a maximumot, amely az egyes országrészekben a nagybirtok elidegenítését és megterhelését letiltó 1919. július 21-i rendelet 2. §-a értelmében megállapított: figyelembe vé-

¹⁶ Machnyik Andor *Csallóköz – Gyakorlati agrár- és szociálpolitika 1935*; Pozsony – Kalligram Könyvkiadó, 1993. 172. p. – A szerző kötetzáró, és az agrárreform kérdését összefoglaló mondatai a következők: „A csehszlovák földbirtokreformnak Csallóközre tett szociális befolyását röviden a következőkben foglalhatjuk össze. Sok nagy és ezek révén még sokkal több kisembert tett tönkre. Sok munkás élete javában lévő, földje és népe iránt kötelességét megtett szegény, igénytelen embernek zárta el a boldogulás útját a hirtelen és nem az itteni, rendkívül elmaradt viszonyoknak megfelelően végrehajtott nagybirtok-feldarabolás. Az ember megrendülve áll meg ezeknél az idevalók előtt ismert, de a távolabb állók részére számokban is megmutatott erkölcsi és lelki összeomlásoknál.” 191. p.

¹⁷ Slavko Šećerov: *Iz naše agrarne politike 1919–1929*; Beograd, 1930. 68. p.

tessenek mind az itt kifejtett szempontok, de különösen a birtok tulajdonosának a nemzetisége.”¹⁸ A rendeletek, a határozatok, az utasítások és a körlevelek tehát soha nem mulasztották el hangsúlyozni, hogy a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén az agrárreform kifejezetten szerb nemzeti érdekeket szolgált. Félmillió délvidéki magyar került ezzel gyarmati kiszolgáltatottságba, és kérdés, hogy szerencsésnek mondhatja-e magát, aki az optálás során a Trianon utáni Magyarországra került, vagy kivándorolt az új világba.

Az összeomlás és a Délvidék

Magyarország az első világháborúban felélte társadalmi és gazdasági erejének minden tartalékát, Károlyi Mihály polgári forradalma és a Tanácsköztársaság 133 napja pedig a politikai megfontoltságba vett maradék reményeket is szertefoszlatta. A frontokról a lövészárkok iszonyú emlékeivel özönlöttek haza az elkeseredett tömegek, nyomukban cseh, román és szerb csapatok törtek előre, fejük felett pedig ropogva dőlt össze egy hatalmas birodalom.

1918. szeptember 29-én a bolgár hadsereg felmorzsolódása folytán összeomlott a szaloniki front. Az osztrák-magyar és a német csapatoknál gyors visszavonulást rendeltek el, Albánia, Macedónia és Dél-Szerbia területeire egyre erőteljesebben vonultak be a szerb és a francia csapatok. Budapesten Tisza István miniszterelnök október 17-én bejelentette, hogy a központi hatalmak elveszítették a háborút, és a helyzetre való tekintettel a nemzeti egységkormány létrehozásán munkálkodott. Két nappal később, október 19-én a dél felől előrenyomuló francia és szerb csapatok elérték a Duna–Száva–Drina vonalát. Budapesten október 31-én ismeretlenek megölték Tisza István magyar miniszterelnököt, közben egyre nagyobb tömegek követelték a Nemzeti Tanács kormányának megalakítását. A felfegyverzett munkás- és katonatömegek nyomására Károlyi Mihály miniszterelnökkel az élén megalakult az új kormány. November 7-én Károlyi Mihály vezetésével küldöttség utazott Belgrádba és Louis-Félix Franchet d’Esperey tábornoktól, az antanthatalmak keleti frontjának főparancsnokától Magyarország nevében fegyverszüneti megállapodást kért, ám a válaszként átnyújtott 18 pontból álló békejavaslatot a magyar fél akkor még nem fogadta el. November 13-án, lévén, hogy ekkor már a harcban hatékonyan bevetethető magyar katonai egységek és alakulatok nem léteztek, Linder Béla tárca nélküli miniszter azonban már, ugyancsak Belgrádban, kénytelen volt aláírni az egy héttel ko-

rábban még elutasított fegyverszüneti egyezményt. Az antant által kijelölt demarkációs vonal a Nagy-Szamos felső folyásától Marosvásárhelyig, majd a Maros mentén Szegedig, ezt követve pedig Szabadka–Baja–Pécs vonalon át észak felé a Drávaig húzódott, amelyen belül a polgári közigazgatás a magyar kormány kezén marad ugyan, de a szövetségesek jogot szereztek a stratégiailag fontos területeknek – így magának a fővárosnak, Budapestnek – a megszállására.

Ezzel egyidőben a nemzetiségek által lakott területeken a nemzeti érdekek érvényesítésére sorra alakultak a különböző tanácsok: október 5-én és 6-án Zágrábban létrejött a Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa. Október 26-án Túrócszentmártonban megalakult a Szlovák Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága, amely négy nappal később, október 30-án határozatot fogadott el a szlovákok lakta területek Csehországhoz történő csatlakozásáról. Ugyanazon a napon Budapesten megalakult a magyarországi és erdélyi Román Nemzeti Tanács is. November 4-én a fiumei Olasz Nemzeti Tanács kimondta a kikötőváros Olaszországhoz történő csatlakozását, egy nappal később, november 5-én Mišić vajda, szerb vezérkari főnök az I. és a II. szerb hadsereghez intézett hadparancsában elrendelte Szerémség, Szlavónia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina és Dalmácia, valamint a Bánságnak keleten a Temesvár–Versec–Fehértemplom, északon a Maros vonaláig, a Bácskának pedig a Bajától és Szabadkától délre eső területeinek a megszállását. A szerb hadsereg november 9-én bevonult Újvidékre. Ugyanezen a napon a Román Nemzeti Tanács a magyar kormányhoz intézett felszólításában követelte a románok által lakott magyarországi területek átadását. 20-án ismételt kiadott kiáltványában állást foglalt amellett, hogy Magyarország románlakta területeit, Erdély, a Bánság, Arad, Bihar, Szatmár és Szilágy megyéket teljes egészében, Békés, Csanád és Ugocsa megyék esetében pedig területük egy részét Nagy-Romániához csatolják. 25-én az Újvidéken üléselő Szlovák Nemzeti Gyűlés kimondta a katonailag megszállt délmagyarországi területek Szerbiához történő csatolását. December 1-jén az erdélyi románok Gyulafehérvárott megtartott Nemzeti Gyűlésén kimondták a Romániával történő egyesülést, ugyanazon a napon Belgrádban Sándor régensherceg bejelentette a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulását. (December 25-én a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság csapatai a Muraközt is megszállták.) December 3-én Vix (másutt Vyx) alezredes az antanthatalmak budapesti missziójának vezetője jegyzékben követelte a Felvidék katonai ki-

¹⁸ Etédi (Gagyí Jenő) im. 37. p.

ürítését és átadását az újonnan megalakult Csehszlovákiának. Ennek nyomán a csehszlovák katonaság december 29-én Kassára, január 1-jén pedig már Pozsonyba is bevonult.

A történelmi Magyarország összeomlása villámgyorsan, alig száz nap alatt játszódott le. Nem csoda, hogy az események résztvevői és tanúi „ideiglenes állapotnak” tekintették az ország területe kétharmadának a megszállását, és bíztak a béketárgyalások méltányos eljárásában. Az ideiglenesség érzéséről azóta számos politikus, író és közéleti szereplő vállaló személy vallomásaiban, visszaemlékezéseiben és korabeli feljegyzéseiben olvashattunk. Kevesebb hitelt érdemlő vallomás szól arról, vajon mit érezhettek a megszállt területeken élő, de a történelmi Magyarország társadalmi és politikai valóságához megannyi szállal kötődő, román, szlovák, szerb és horvát hagyományaikat megőrző és kulturális örökségüket ápoló nemzetiségek kiemelkedő tagjai. Mit érezhettek azok a nemzetiségi értelmiségiek, akik – talán nemzedékekkel korábban – rátaláltak a kettős kötődés járható útjaira? Cvetko Malušev *Leltár* című önéletrajzi jegyzeteiben a háború utolsó napjairól a következő olvasható: „Mi, a mindig utcán csellengő Malušev gyerekek hoztuk haza a nagy hírt: a törvényszék melletti kis téren két zubbonyos szerb katonák tanyáznak, öszvéreiket a vasúti parkban legeltetik, maguknak pedig öntöttvas üstökben finom paprikást főznek. Mindannyian szerbül beszélnek, de nem egészen úgy, mint mi. A nép bámulja, szidja őket, de azok nem értik, nem bánják. A hír hallatán apánk elsápad, két könyökével az asztalra borul. Úgy sír, hogy a vállait rázza, s közben felszakad belőle szerbül a panasz: – Ez nem lehet! Ez nem maradhat így! – Felugrik, leveti csukazöld zubbonyát és a csontcsillagokkal, az öt fényes érdemrenddel együtt batyuba köti és az almárium legalsó fiókjába rejt. – Trebaće to još meni.”¹⁹ Kelleni fog ez még! – mondja az a kétségbeesett szabadkai szerb ember, aki népes családjától szigorúan megkövetelte, hogy odahaza kizárólag szerbül beszéljenek, ám aki Malušev Sándor néven 1907-ben megszerkesztette *Szabadka szabad királyi város cím- és lakjegyzéke* című kiadványt, amely a tízes évek elején második kiadását is megérte, és amiért „a városunknak tett szolgálat köszönete jeléül” a Városi Tanács 200 ezüsförintra jutalmazta őt. Mi több: 1908 májusában kiadta a *Forgalmi Értesítő* című lapot „Szabadka és környéke közgazdasági, ipar- és kereskedelmi szaklapját”, amely-

nek címét hamarosan *Közgazdaságra* változtatta ugyan, de tulajdonosként a társadalmi, közgazdasági, kereskedelmi és iparos helyzetet egészen a világháború kitöréséig rendszeresen megjelentette.²⁰ Malušev Sándornak, a szabadkai közélet jeles képviselőjének szerb létére is volt tehát mit feltennie a Száván túlról érkező csapatoktól.²¹

A patriarchális Szerbia modernizációs kísérletei

Szerbia az első világháborút lezáró fegyverszüneti egyezmény aláírásakor – a két Balkán-háborút is beleértve – immár hatodik éve szakadatlan háborúban állt. 1912-ben a hatalmas, területgyarapító ambíciókkal hadba lépő ország lakossága patriarchális körülmények között élt, ipara nem, jószerével csak házi- vagy kézműipara volt. 1911-ben francia, belga és holland pénzügyi szakemberek külföldi tőkepénzesek bevonásával a szerb bankrendszer megreformálásán dolgoztak, de közbejött a háború, és a munka félbemaradt. Szerbia népessége az 1910-es népszámlálási adatok szerint 2 900 000 lakos volt, akiknek döntő hányada, 2 529 000 falusi lakos volt, vagyis a lakosság 84 százaléka kizárólag a mezőgazdaságból élt. Közülük – meglepő módon – mindösszesen 1275 ember volt föld nélküli. Ennek magyarázata azonban ropant egyszerű: Szerbiában a huszadik század elején még meghatározó szerepet játszottak a patriarchális társadalom jellegzetes közösségi szerveződése, a házközösségek, a zadrugák, amelyek összetartó erejét az ősi gazdasági és gazdálkodási létforma, a földközösség jelentette. 1905-ben készült kimutatások szerint az ország területének 73 százaléka volt művelésre alkalmas földterület, amely a következőképpen oszlott meg:

magánszemélyek és	
házközösségek tulajdonában:	2 055 000 hektár (42,55%)
az állam tulajdonában:	2 775 000 hektár (57,45%)

Látszólag az állami tulajdon túlsúlyban volt, ám az 57,45 százalékból beletartoztak az utak, az erdők és a folyók is. Jelentéktelen vagyon volt az egyházak és a kolostorok tulajdonában is. Szerbiában, a balkáni országok többségéhez, így a román okirálysághoz is hasonlóan sem kataszteri felmérés, sem telekkönyvi nyilvántartás nem létezett. A magánbirtokok megoszlása a földterület nagysága szerint a következőképpen alakult:

¹⁹ Cvetko Malušev: *Leltár - Önéletrajzi jegyzetek*; Szabadka – Életjel, 1990. 21. p.

²⁰ Uo: 12. p.

²¹ Etédi (Gagyí Jenő) idézett tanulmányában a Száván túlról jött tömeget így írja le: „A betelepített elvadult, garázda, munkához nem szokott hadiönkéntes tömeg szabad prédának tekintett mindent s nem ismert korlátokat abban, hogy amire szüksége van, vagy amihez kedve támad, azt igénybe is ne vegye, bárki is az.” *Im.* 30. p.

84 720 birtokosnak	3 hektárnál kisebb	(31,01%)
131 710 birtokosnak	3-10 hektár	(50,42%)
93 677 birtokosnak	10-20 hektár	(14,52%)
11 061 birtokosnak	20 hektár feletti	(4,05%)

birtoka volt.

Akinek 10 hektár feletti birtoka volt, az már gazdagnak számított. A házközösség alatt a délszlávok agrár- és családi szervezetét kell érteni, amelynek keretében a földtulajdon a gyakran 8–15, de nem egy esetben 20–80 főből álló nagycsalád közös tulajdonában és művelésében van. Horvát- és Szlavónországban, Szerbiában, Bulgáriában, Boszniában és Hercegovinában, vagyis a délszláv területen, Dalmácia kivételével mindenhol (még a történelmi Magyarország határőrvidékein is, beleértve Bács-Bodrog vármegye területén a Duna-Tisza háromszögben elterülő Sajkásvidéket, a Torontál vármegye és a Temesi bánság területén végighúzódó határőrvidéket is) létezett a házközösségnek ez az ősi formája. A szerb birtokrendszer eredetileg a honvédelmi rendszer alapjait is jelentette, ez a közösségi forma biztosította a balkáni népek számára a túlélést a sok évszázados török hódoltság idején. Élén a házközösség feje, a legidősebb férfi, a gospodar vagy starešina állt, ő vezeti a gazdaságot, ő képviseli a közösséget a községi és az állami – a politikai – hatósággal szemben. A hagyományos szerb örökösödési jog szerint az ingatlant csak a fiúgyermek örökölhette, a leánygyermeket csak kiházasították, ám az így szerzett vagyona felett az új házközösségen belül is önállóan rendelkezett. A házközösség, a zadruga mint társadalmi és gazdasági létforma oly mélyen gyökerezett a szerb társadalomban, hogy az 1836-ban elfogadott Otthonvédő Törvény rendelkezései is e köré szerveződtek, s bár a törvény 1873-ban és 1899-ben is jelentősen módosult, alapvető tartalma semmit nem változott, kiindulási pontja lett a szerb polgári törvénykönyvnek is.

Az Otthonvédő Törvény értelmében a nagycsalád minden egyes férfitagját „5 napi járóföld”, azaz 5 hold (2,8 hektár) föld törvényes alapon megillett, ez a földterület elidegeníthetetlen és megterhelhetetlen. A tulajdonos a házközösség vezetőjének, a starešinának a beleegyezésével csak az 5 hold feletti földterületet adhatta el, vagy terhelhette meg, vagy tehetett záloghitel tárgyává. A XIX. sz. második felében és a XX. század elején azonban erőteljesen megindult a házközösségek, a zadrugák birtokainak elaprózó-

dása, egyre több lett az 5 napi járóföldnél kisebb parcellával rendelkező törpebirtokos.

A házközösség továbbélése elsősorban a hitellehetőségek kiteljesedésének állt az útjában, ennek következtében a gazdaság modernizálásának is a legfőbb kerékkötője volt. Mivel az Otthonvédő Törvény értelmében csak igen körülményesen lehetett jelzáloggal terhelni a birtokot vagy a házat, a hiteleket biztosító bankrendszer kiépítésének is útjában állt. Szerbiában a hitelforrást a szövetkezeti takarékpénztárak, a magánbankok vagy a belgrádi székhelyű Uprava Fondova, az Alapítványi Igazgatóság – voltaképpen központi bank – jelentette. Vidéken azonban – lévén, hogy a szövetkezeti takarékpénztárak bonyolult tagsági feltételrendszerrel működtek – a magánbankokhoz fordultak a hitelezők a leggyakrabban. Ez is csak közvetett úton történhetett. Az igénylőnek gazdag gabona- vagy bármilyen más kereskedőt kellett találnia, aki rendelkezett a hitel fedezetéül szolgáló vagyonnal. A kereskedő a magánbanktól pénzt kölcsönzött és azt továbbadta az eredeti igénylőnek, azzal, hogy termését előre megvette, vagyis a birtokát haszonbérbe adta. A törvény ugyan 12 százalékban maximálta a hitelkamatot, de az ilyen esetekben annak összege gyakran elérte a 30 százalékot is. Az ilyen bankárt hívták zelenašnak, uzsorásnak.²²

Ebből a társadalmában patriarchális hagyományokat makacsul őrző, házközösségekre épülő, mezőgazdasági viszonyait nehezen feladó Szerbiából, valóban, csak egy radikális gazdasági reform teremthetett volna európai országot. A társadalmi és gazdasági megújulás feltételeit megteremtő reformokra azonban a hosszú háborúk során nem jutott ideje. Ez a Szerbia mégis győztesen került ki az első világháborúból, mi több, területét hatszorosára növelte azzal, hogy vezető szerepet vállalt – vagy vezető szerephez jutott – a délszláv állam, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrehozásában.

A megszállt területeken lévő nagybirtokokra vonatkozó jugoszláv agrárreform – jellegében jogfosztó – kormányrendelet 1919. február 25-én jelent meg, végrehajtását pedig az 1920. február 12-én kiadott 2119. számú királyi ukáz az újonnan felállított agrárreform-minisztériumra bízta. A rendelet tulajdonképpen a szerb minisztertanácsnak a Korfu szigetén 1917. február 28-án a 200. szám alatt megfogalmazott határozatán alapult, amely kimondta: „minden dobrovoljac, aki a szerb hadseregben az ellenség ellen küzd a háború végéig, 5 hektár termékeny földet fog kapni letelepedésre”.²³ Prokopy Imre, aki

²² Dr. Láncki Jenő: *A szerb agrárjog*; Budapest, 1918. A Magyar-Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ kiadványa.

²³ Prokopy Imre: *A jugoszláv agrárreform*. Különlenyomat a Magyar Kisebbség nemzetpolitikai Szemle 1933. évfolyamából – Lugos, 1933. 3. p.

a földreform 1931-ben történt hivatalos „lezárásával” szinte egyidőben készítette el lehangoló összefoglalóját, rámutatott: ha az agrárreform megmaradt volna az eredetileg meghirdetett keretekben, úgy az említett jogcímen támasztható földigény a magánbirtok, a jogrend és a törvényesség komolyabb sérelme nélkül is kielégíthető lett volna. A háború befejeztével ugyanis 10–12 ezer frontszolgálatos katona földigénye összesen 60 000 hektár szántóföld kisajátítását jelentette, amit az ószerbiai területeken érvényesített földújraelosztással is kielégíthető lett volna. Hogy a dobrovoljacoknak szánt földjuttatásokkal (is) igen súlyos visszaélések történtek, bizonyítja Slavko Šećerov – Bácska és a Bánság 1919–1921 közötti agrárreformügyi kormánybiztosának – 1928. április 28-án megfogalmazott követelése: a már a nemzetgazdaságot is fenyegető visszaélések kiküszöbölése és a jövőben történő elkerülése érdekében a Honvédelmi és Haditengerészeti Minisztérium a Hivatalos Lapban tegye közzé a „szaloniki harcosok” hivatalos névsorát.²⁴ Véleménye szerint csakis ily módon – és persze az agrárreform-törvény kidolgozásával és parlamenti elfogadásával – lehetett volna elejét venni a birtokszerzés terén tapasztalható mérhetetlen korrupciónak és a jogtalan előnyszerzésnek. Az 1919. február 25-i rövid, mindössze hét szakaszos alapvető kormányrendelet úgy rendelkezett, hogy a Szerbek, Horvátok és Szlovének Királyságának területén lévő összes nagybirtok – egy később pontosítandó és kidolgozandó kártalanítás ellenében – kisajátításra kerül. Dél-Magyarország megszállt területei ekkor még a demarkációs vonalon belüli térségnek számítottak, ahol a fegyverszüneti megállapodás értelmében a polgári közigazgatás a magyar kormány kezében maradt, a jugoszláv kormány nevezetes rendeletének 9. §-a azonban kimondta: földet kapnak „azok az állampolgárok, akik földműveléssel foglalkoznak s akiknek vagy egyáltalán nincs, vagy nincs elegendő földjük, mégpedig legalább annyi, amennyit családtagjaikkal megművelhetnek. A rokkantak, a harcosok özvegyei és árvái, a hadviseltek és a dobrovoljacok elsőbbséget élveznek a földosztásnál.”²⁵ A rendelet 11. §-a kimondta, a kisajátított földekért járó kártalanítást, annak nagyságát és kifizetési módját utólagosan, külön törvény fogja megállapítani. (A 17. § szerint

ugyanaz vonatkozott az erdőbirtokokra is.) A 12. § rendelkezése szerint a kártalanítás alól kivonják a Habsburgok és a „többi ellenséges dinasztia” birtokait, valamint a Habsburgok által adományozott birtokokat, ha azok nem kerültek harmadik kézbe. A korábban jogszerűen megkötött és még érvényben lévő haszonbérleti szerződések a 15. § szerint a bérlők bármilyen kártalanítása nélkül azonnal megszűntek. Érvénytelennek tekintették továbbá azokat az adásvételi szerződéseket is, amelyeket a háború idején kötöttek meg, hiszen fennállt a gyanú, hogy az új tulajdonos a háborús nyereszkezdésből szerzett pénzen vásárolta földjét. De hogy a megszállt Délvidék magyar földtulajdonosai ne hogy a birtokaik eladásával „kijátsszák” a jugoszláv kormányrendeletet, az 1919. július 21-i miniszteri rendelet a kisajátítás biztosítása céljából „elidegenítési és megterhelési tilalommal” sújtotta a nagybirtokokat, amely nemcsak a kisajátított és kényszerbérletbe adott földekre volt érvényes, de kiterjesztették az eredeti tulajdonos birtokában ideiglenesen meghagyott földterületekre is, és ezt telekkönyvileg is előjegyezték.²⁶ Prokopy Imre megállapítása szerint ez volt a legfájdalmasabb intézkedések egyike, hiszen a hivatalosan tizenkét évig elhúzódó, voltaképpen soha be nem fejezett agrárreform idején az eredeti tulajdonos a számára meghagyott részbirtokokat sem adhatta el, aminek valódi súlya egyfelől az adóztatásban, másfelől az 1919–1929 közötti agrárkonjunktúra idején mutatkozott meg, amikor a földeladási moratórium az eredeti tulajdonost megfosztotta annak lehetőségétől, hogy a kereslet miatt aránylag jó forgalmi értéken, holdanként 30–50 ezer koronáért, illetve dinárért adja el maradék birtokát, vagy annak egy részét, és ezzel legalább némileg kárpótolja magát az agrárreform okozta hatalmas veszteségéért.

Az 1919. február 25-i, a nagybirtokok kisajátítására vonatkozó kormányrendelet megannyi kérdést hagyott megválaszolatlanul. Mi tekinthető nagybirtoknak? A nagybirtoknak mekkora hányada maradhat az eredeti tulajdonos birtokában (lesz-e törvény vagy rendelet a földmaximum nagyságát illetően)? Hogyan történik a kártalanítás? Ki kezeli a kisajátított földterületeket? (Ennek a további adózás szempontjából is óriási jelentősége volt.) A kisajátítást követően állami va-

²⁴ Dr. Slavko Šećerov: *O otkupu agrarnih zemalja*. In: *Iz naše agrarne politike 1919–1929*; Beograd, 1930. 91. p.

²⁵ Uo: 5. p. – Prokopy Imre szerint „dobrovoljacok alatt azok az Osztrák-Magyar Monarchia területéről származó szerb, vagy általában délszláv nemzetiségű katonai vagy polgári személyek értendőek, akik a világháború során Szerbiába való átszökésük, vagy pedig hadifogságba kerülésük után mint önkéntesek beléptek a szerb hadseregbe.” 18. p. – Ezzel magyarázható, hogy az egykori Bács-Bodrog és Torontál vármegyék területére, Bácskába és a Bánságba zömében Bosznia-Hercegovina területéről érkeztek földigénylők, bár számuk nem sokkal haladja meg az ószerbiai és montenegrói földigénylők számát.

²⁶ Uo: 6. p. – A kormányrendelet tartalmával behatóan és részletesen foglalkozik Nikola L. Gaćeša idézett művében. 52–53. p.

gyonként tartják-e nyilván a földterületeket? Ha igen, milyen szempontok érvényesülnek az immár állami földalapként kezelt birtokrészek újraelosztásakor? Kit terhelnek a földterület újraelosztásának költségei, a földmérés, a parcellázás, a kataszteri nyilvántartás terhei? A kijelölt földterület azonnal az új tulajdonos tulajdonába kerül-e, vagy lesz egy bizonyos türelmi idő, ami alatt bebizonyosodik, hogy a rendeletben meghatározott feltételeknek – vagyis hogy az új tulajdonos valóban földműves legyen és megfeleljen a földművelés szakmai elvárásainak, és hogy valóban rendelkezzen a föld megműveléséhez szükséges eszközökkel – valóban megfelel-e? Előlenkező esetben ugyanis a föld megművelésének elhanyagolásával a jugoszláv nemzetgazdaságot érné veszteség. Kétségtelenül valamennyi kérdés az agrárreform lényegét érinti, ám jogi alapja tulajdonképpen egyiknek sincs. 1919 februárjában Magyarország déli vármegyéi még csak katonailag megszállt területnek számítanak, és a fegyverszüneti megállapodás értelmében a demarkációs vonalon belüli területeken továbbra is a magyar közigazgatás – és ezzel együtt a magyar törvényes jogrend – marad érvényben. A Szövetséges és a Társult Hatalmak és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság csak 1919. szeptember 10-én írták alá Saint-Germain-en-Laye-ben azt a védelmi szerződést, amely 3. cikkelyének III. bekezdése kimondta: „ideiglenesen haszonbérbe adandók azon birtokosok egész birtokai, terjedelmükre való tekintet nélkül, akik Németország, Ausztria vagy Magyarország állampolgárai és a fordulat óta nem laknak az S. H. S. királyság területén és birtokaikat vagy elhagyták, vagy másoknak bérbe adták”.²⁷ Amikor a védelmi szerződést aláírták, a délszláv államképződményben már hét hónappal korábban életbe lépett az agrárreform címén meghirdetett birtok-kisajátítás. Hogy az 1919. február 25-i agrárreformról szóló kormányrendelet mennyire célzottan tartotta szem előtt az újonnan megszállt dél-magyarországi területek birtok-kisajátítását, bizonyítja annak 21. §-a, amely szerint az agrárreformról szóló rendelet nem vonatkozik Szerbia 1912 előtti területeire. Fennebb már jeleztem: a Balkán-háború előtti Szerbiában a földterület döntő hányada állami tulajdonban volt: 2 775 600 hektárnyi állami birtokkal szemben mindössze 2 055 000 hektár volt magántulajdonban, s ezen változtatni az új államnak 1919 után sem állt érdekében.

Birtokviszonyok Bácskában a délszláv agrárreform előtt

Az idős Herceg János *Módosulások* című életrajzi ihletésű regényében, szinte az utolsó tanúként, megbocsátó és elnéző szeretettel ír Bács-Bodrog vármegye központjáról, Zomborról, a történelmi Magyarország eltűnését követő, a múlthoz, a hagyományokhoz erősen kötődő, s talán éppen ezért olykor derűt fakasztó világáról. A régi Magyarország eltűnt, s eltűnt vele együtt a magyar Kánaánnak számító vármegye egykori dicsősége is, ám a Vadász-kürtben, a Forintosban, vagy a Polgári Kaszinóban eszténként továbbra is rendszeresen megjelenő lapszerkesztők, középiskolai tanárok, elbocsátott vagy átigazolt hivatalnokok, műkedvelő színészek és színésznők, a maguk szórakoztatására verselő fűzfapoéták és álmatag tekintetű festők ezt nem hajlandók tudomásul venni. Sajátos hangulata és különös levegője volt az egykori vármegye székvárosának és a társas élet központjának, a régi előkelőségét makacsul megőrizni igyekvő Vadász-kürtnek. „Este, amikor asztalait vakító fényár ragyogta be, s a zenekar, élén az emigráns Ember »tanár úrral«, s az édes kis Mancival a zongoránál, belefogott valamelyik operett nyitányába, úgyhogy a költő Huszár Sándor is kitehette maga elé a versíráshoz szükséges kutyanyleveket, egyszerre mintha szárnyat kapott volna a kávéház (...). Ott volt már Žarko is, az örökké állástalan újságíró, aki a Stanišić-féle mozaikműterem tulajdonosának illő honorárium ellenében lefordította Elek Artúr egyik tanulmányát, s a velencei Szent Márk-templom főoltárának aranyló mozaikját »mozaik zlatnog konja«-ként vélte szerb nyelven híven visszaadni. S a ruhatárból hallható lett Ivkov mérnök mély baritonja, ahogy talán a »kezeit csókolom«-mal köszönő vécés nénit ajándékozta meg egy »maga mindennap fiatalabb lesz« nagylelkű bókka, miközben barátja, a daliás bankigazgató, Milivoj Lapidat már felakasztotta a fogasra felleghajtó köpenyét és széles karimájú barna művészkalapját, úgyhogy Huszár Sándor is felneszelt a kutyanylevek fölött, nemcsak azért, mert aki jött, folyószámlát nyitott neki minden soha meg nem jelenő kötetére, havonta befizetett honoráriumokra, hanem azért is, mert talán az egész városban csak ő tudta, hogy a közben bankigazgatóvá lett nagyúr »szintén zenész« volt boldog úrfi korában, vagyis költő s első és utolsó verseskönyvét, a Bánatprocessziót, Ady Endre ismertette a Nyugat egyik 1918-as számában.”²⁸ Ez volt az a világ, ahol – ugyancsak Herceg János találó megállapítása szerint – a legtovább, hosszú év-

²⁷ Prokopy Imre *im.* 8. p.

²⁸ Herceg János: *Módosulások*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1989. 93–94. p.

tizedeken át tartott a magyar millennium mámor, s a magabiztosságot nyújtó jólét és a kényelem szemük elől eltakarta a közelgő veszedelmet, a történelmi ország összeomlását. És ez volt az a világ, ahonnan Szemző Gyula nagybirtokos, aki a pravoszláv pátriárka tízezer holdját is bérbe vette a vajszkai-zsivai rétben, „egy egész cigánybandával muzsikáltatta át magát a demarkációs országhatáron, s a vámosok a határ mindkét oldalán mély tisztelettel hagyták tovább menni a különvonatot vele és a bandával, dehogy sejtve, hogy a nagybölgőbe sok millió koronát rejtett, amit a koronának dinárhoz való négy az egyhez arányú beváltása előtt csempészett ki, ugyancsak pár milliót keresve a vállalkozáson.”²⁹ Maga a tény, hogy tragikus eseményeket az emlékezet legendás elemekkel színezett, csak arról a tehetetlenségről árulkodik, amellyel a délvidéki magyarság kénytelen volt tudomásul venni az új országban neki szánt másod- vagy sokadrendű állampolgár szerepét. A valóság sokkal kegyetlenebb és könyörtlenebb volt annál, mint amit a késői emlékezet továbbörökített. A tények ugyanis másról, sokkal súlyosabb gondokról tanúskodnak.

Nikola Gaćeša már idézett művében a jugoszláv agrárreform hatékonyságának és jelentőségének értékelésekor elengedhetetlennek tekinti a századforduló Bács-Bodrog és Torontál vármegye birtokviszonyainak áttekintését, ugyanis csak a birtokviszonyok ismeretében válik egyértelművé, milyen hatalmas méretű volt a föld – és a földbirtokokhoz kötődő javak – tulajdonoscseréje. A monográfia szerzőjének feladatát megkönnyítette az 1919 első napjaiban az újvidéki székhelyű Szerb Nemzeti Tanács Gazdasági Bizottsága által a kataszteri nyilvántartás alapján készített kimutatása, amelyet a február 25-én kiadott kormányrendelet nyomán 27-én a jugoszláv hatóságok hivatalos dokumentumként fogadtak el, és a későbbiek során a Dunai Bánság Báni Igazgatóságának Mezőgazdasági Osztálya is ilyen minőségében használt.³⁰

A kataszteri nyilvántartás szerint a földtulajdon megoszlása Bács-Bodrog vármegyében a délszláv állam megalakulásának pillanatában a következőképpen alakult:

magántulajdon:	136 333 kat. hold	445 négyszögöl (37,18 %)
községek tulajdona:	168 753 kat. hold	21 négyszögöl (46,02 %)
egyházi birtok:	34 603 kat. hold	912 négyszögöl (9,44 %)
állami földtulajdon:	17 585 kat. hold	1 577 négyszögöl (4,79 %)
alapítványi tulajdon:	1 379 kat. hold	1 077 négyszögöl (0,38 %)
úrbéri közösségek:	8 027 kat. hold	854 négyszögöl (2,19 %)
Összesen:	366 683 kat. hold	86 négyszögöl (100,00 %)

A magántulajdonosok nemzetisége szerint a birtokolt földterület az egykori vármegyében a következőképpen oszlott meg:

61 846 kat. hold	519 négyszögöl	(45,36 %)	magyar,
38 202 kat. hold	467 négyszögöl	(28,02 %)	német,
17 347 kat. hold	177 négyszögöl	(12,73 %)	szerb,
13 827 kat. hold	672 négyszögöl	(10,14 %)	zsidó,
5 110 kat. hold	210 négyszögöl	(3,75 %)	bunyevác tulajdonos.

A fentiekből kitűnik, hogy Bács-Bodrog vármegyében a legnagyobb földterülettel a magyar magánbirtokosok rendelkeztek, ugyanakkor egy későbbi táblázatból az is kiderül, hogy ugyancsak a magyarok közül került ki a legszélesebb föld nélküli agrárnépesség. Olyan sajátos örökség volt ez, amelynek történelmi gyökerei vannak.

A birtokmegoszlásról alkotott kép azonban csak a földterületek nagyságának és a földtulajdon jellegének összevetése után válik teljessé. (Az egyszerűség kedvéért az alábbi táblázaton az I. a magántulajdont, a II. a községek tulajdonát, a III. az egyházi birtokokat, a IV. az állami tulajdont, az V. az alapítványi birtokokat, a VI. pedig az úrbéri közösségek tulajdonát jelöli.)

A birtok nagysága	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	összesen
0–50 kat. h.	-	-	4	-	-	-	4
50–100 kat. h.	-	2	1	2	-	-	5
100–200 kat. h.	4	5	1	3	4	1	18
200–300 kat. h.	5	14	-	1	-	-	20
300–400 kat. h.	1	12	2	1	-	-	16
400–500 kat. h.	2	6	1	2	-	-	11
500–600 kat. h.	8	4	-	3	-	-	15
600–700 kat. h.	10	1	-	-	-	-	11
700–800 kat. h.	9	2	-	-	1	-	12
800–900 kat. h.	7	1	-	2	-	-	10
900–1 000 kat. h.	7	-	-	-	-	-	7
1 000–1 500 kat. h.	15	-	-	-	-	-	15
1 500–2 000 kat. h.	6	6	1	-	-	1	14
2 000–3 000 kat. h.	6	7	-	1	-	-	14
3 000–4 000 kat. h.	5	2	-	-	-	-	7
4 000–5 000 kat. h.	1	7	1	2	-	-	11
5 000–10 000 k. h.	1	4	-	-	-	1	6
10 000–15 000 k. h.	1	2	1	-	-	-	4
15 000–20 000 k. h.	-	-	1	-	-	-	1
20 000–30 000 k. h.	1	-	-	-	-	-	1
30 000–40 000 k. h.	-	1	-	-	-	-	1
Összesen:	8	76	13	17	5	3	203

²⁹ Uo: 127. p.

³⁰ Lőrinc Péter: *Harcban a földért - A magyar fasizmus jugoszláviai földbirtokpolitikája (1941-1944)*; Budapest – Akadémiai Kiadó, 1977. 84. p. – A továbbiakban a statisztikai adatokat Nikola L. Gaćeša *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918-1941* című könyvéből vettem. Im: 40–51. p.

A táblázat alapján kiderül, hogy az egykori Bács-Bodrog vármegye területén a 200–300 katasztrális hold nagyságú birtok volt a legtöbb, ezt követte a 100–200, majd a 300–400 katasztrális holdnak megfelelő nagyságú földbirtok. Az agrár-szakirodalom – és ennek nyomán a történetírás is – a 100–1000 katasztrális holdnyi nagyságú területet középbirtoknak nevezi. Czettler Jenő neves agrártörténész egy ország (mező)gazdasági életében ezt a birtokosi réteget tekint a legjelentősebbnek. „A középbirtok a legideálisabb birtokforma a nemzetcsalád szempontjából” – írta már idézett könyvében. A birtokos teljes egészében a saját kezében tartja a gazdaság irányítását, de idényjellegű munkalehetőséget biztosít a mezőgazdasági munkából élő föld nélküli tömegek, esetenként a törpebirtokosok számára is. A középbirtokos fokozottan ügyel az intenzív termelés lehetőségeinek felkutatására és alkalmazására, és közvetlenül érdekében áll az értékesítési lehetőségek megteremtése is. Ő az, aki a korszerű gazdálkodás legújabb vívmányait a birtokán alkalmazza, „minden gazdasági újítás, a kereskedelmi növények termesztése, a nemesített vetőmag az ő példája nyomán kerülhet a község határába”. Ezzel együtt a középbirtokos van a leginkább kitéve a piac teremtette kényszerhelyzetnek, és az ő számára a legkockázatosabb a bankhitelek felvállalása is. „Pusztulása a falut tradicionális vezetőjétől fosztja meg és nem kis mértékben oka a sokszor felépő szociális elégedetlenségnek is.”³¹ És amíg a nyugati országokban a XIX. század második felétől a középbirtokosok kulturális felemelkedése a középréteg polgárosodásának egyik, ha nem a legmeghatározóbb eleme volt, Magyarország félféudális viszonyainak hosszú vajúdása éppen e kulturális felemelkedés botlódásával és félsikereivel magyarázható. A magyar történelemben 1870 után ez volt a dzsentrí kora.

A Szerb Nemzeti Tanács Gazdasági Bizottsága által a telekkönyvi adatok felhasználásával 1919 elején elkészített kimutatás szerint Bács-Bodrog vármegye területén a 137 magántulajdonban lévő nagybirtok a vármegyén belül meghatározó volt.

I. Nagybirtok - a tulajdonos nemzeti hovatartozása szerint

név	nemzetiség	település	nagyság	kat. h. négysz.
1. Alföldy Tibor	magyar	N.militics	?	?
2. Bachrach Lajos	zsidó	Monostorszeg		
		Zombor	814	563
3. Bachrach Heinrich	zsidó	Szabadka	682	244
4. Beck Károly	zsidó	Zenta	?	?
5. Becker Pál	zsidó	Kucora	?	?
6. Bicskei Mária	magyar	Szabadka	434	128
7. Bugarski Kosta	szerb	Zombor	?	?
8. Bunyi Lajos	magyar	Zombor	?	?
9. Csillag Flóra	magyar	Szabadka	956	1 517
10. Csihás Anna	magyar	Zombor	146	335
11. Deutsch Vilmos	zsidó	Zenta	1 041	1 081
12. Decker Gyula	zsidó	Monostorszeg	?	?
13. Dodić Milan	szerb	Zombor	?	?
14. Dunderski Bogdan	szerb	Óbecse		
		Szenttamás	1 274	1 197
15. Dunderski Gedeon	szerb	Dunagálos		
		Szenttamás		
		Bácsföldvár		
		Újvidék		
		Palánka		
		Begecs, Cséb		
		Óbecse	7 010	405
16. Dunderski Đoka	szerb	Újvidék		
		Kölpény		
		Túrta	4 507	405
17. Dunderski Jaša	szerb	Szenttamás		
		Újvidék	999	141
18. Dunderski Stevan	szerb	Szenttamás		
		Óbecse	2 299	211
19. Engelmann Irén	zsidó	Ada	240	1 214
20. Engelmann Jenő	zsidó	Ada, Zenta	785	971
21. Engelmann Olga	zsidó	Ada	206	36
22. Engelmann Szidónia	zsidó	Ada	?	?
23. Engelmann Flóra	zsidó	Ada	?	?
24. Falcione Irén	magyar	Zenta		
		Felsőroglatica	2 069	115
25. Falcione Lajos	magyar	Monostorszeg	581	1 319

³¹ Im: 25–26. p. Külön sajátossága a jugoszláv agrárpolitikának – így az agrárreform körüli problémáknak és gondoknak is –, hogy az egyébként 5 holdig terjedő úgynevezett törpebirtok fogalmát kiterjesztette ugyan 10 holdra, de elmosta a 10 és 200 katasztrális holdnak megfelelő nagyságú földbirtok közötti határt, holott az európai fogalmak – és ennek nyomán a Magyarországon is használt értelmezés – szerint is a 100 katasztrális hold a legfontosabb vízválasztó a birtokpolitika és ezzel együtt a nemzetgazdaság terén is. (Nikola L. Gaćeša i. m. 42–43. p.) A közmegegyezéses megállapodás szerint „törpebirtok az, amely mellett a földműves és családtagjai idegen területen is kénytelen bér munkát végezni; kisbirtok (5–100 kat. holdig), amelyet a gazda családtagjaival együtt megművelni tud; középbirtok (100–1.000 kat. holdig), amelyet a birtokos maga kezel, de azon fizikai munkát nem végez – alapvetően a bér munkára támaszkodik –, nagybirtok (1.000 kat. holdnál nagyobb terület), ahol a kezelést megbízott, vagy gazdatiszt végzi és a birtokos csak a vezetést tartja magának, végül latifundium a több uradalmat magába foglaló üzem, amelynél a vezető szellemi munkát is hivatalok végzik.” Czettler Jenő im. 22–23. p.

26. Fernbach Anna	magyar	Temerin			65. id. Lebach László	magyar	Cservenka	1 292	1 484
		Tiszaistvánfalva			66. Lebach Gyula	magyar	Szabadka	997	384
		Kúla	3 269	728	67. Lebach Oszkár	magyar	Bresztóc	720	545
27. Fernbach Bálint	magyar	Szond			68. Lebach Péter	magyar	Kúla		
		Felsőroglatica	1 656	578			Cservenka		
28. Fernbach László	magyar	Ószivác					Szabadka	3 653	552
		Szond	1 144	1 379	69. Lendvay Antal	magyar	Szabadka	?	?
29. Fernbach József	magyar	Ómoravica	967	231	70. Lolock Alajos	magyar	Regőce	1 009	511
30. Fernbach Károly	magyar	Szond			71. Lukácsy István	magyar	Zombor	?	?
		Csonoplya	1 713	490	72. Mamuzich Lázár	horvát	Szabadka	?	?
31. Fernbach Péter	magyar	Zombor			73. Machmer Fülöp	német	Cservenka	616	1 219
		Kúla			74. Nagy Ákos	magyar	Zombor	?	?
		Temerin	3 231	122	75. Nagy Bálint	magyar	Ómoravica	662	531
32. Fernbach Antal	magyar	Zombor	?	?	76. Oberländer Fülöp	német	Óverbász		
33. Fombar Ludwig	német	Torzsa	?	?			Újverbász		
34. Freund Johann	német	Óbecse	?	?			Kucora	671	1 302
35. Fratričević Vince	horvát	Zombor	?	?	77. Offner Ignját	zsidó	Mohol	?	?
36. Frick Paul	német	Újverbász	649	868	78. Perczel Béla	magyar	Szabadka	1 124	113
37. Galeb Heinrich	német	Kúla	?	?	79. Petrić Lazar	szerb	Ópalánka	?	?
38. Geyer Krisztina	német	Alsóroglatica			80. Petrović Kosta	szerb	Ada	?	?
		Kerény			81. Pilischer Manojlo	zsidó	Óbecse	?	?
		Cservenka	1 474	932	82. Pilosanovits Josip	horvát	Ómoravica	823	1 521
39. Geiger Péter	német	Cservenka			83. Pintér Vidor	magyar	Zsabya	?	?
		Bácstopolya	1 851	480	84. Piukovich József	magyar	Szabadka	871	515
40. Geiger Heinrich	német	Cservenka	2 504	318	85. Pollák Izrael	zsidó	Zenta	1 922	116
41. Gaerber Miklós	német	Szenttamás	725	530	86. Pollák Heinrich	zsidó	Zenta	700	1 146
42. Göttl Johann	német	Kucora	?	?	87. Polizer Bernárd	zsidó	Mohol	577	662
43. Glavaški Milan	szerb	Óbecse	615	?	88. Peis Mária	zsidó	Szilbács	?	?
44. Gombos Adrienn	magyar	Zenta	261	1 293	89. Reiter Franz	német	Bácsstóváros	?	?
45. Gréber Gyula	magyar	Szond	1 263	744	90. Rausch Alfred és Edo	német	Liliomos	525	1 546
46. Gréber Lajos	magyar	Zombor	138	416	91. Redl Lajos	német	Őrszállás	3 993	756
47. Gortva Péter	német	Ada	?	?	92. Reök Iván	magyar	Horgos	734	1 163
48. Gubanović Ana	horvát	Mohol	?	?	93. Rechej Edo	magyar	Kúla		
49. Hammerstein Richard	német	Zombor					Sztapár		
		Őrszállás	2 847	710			Szabadka	2 399	1 090
50. Hermann Franz	német	Bácsstóváros	1 359	1 288	94. Rüger József	német	Zenta	?	?
51. Hirsch Jochan	német	Ókér	?	?	95. Rónay Jenő	magyar	Torzsa	?	?
52. Horváth János	magyar	Kúla	?	?	96. Rudić Elaka	horvát	Ada, Zenta	518	903
53. Jovanović Vera	szerb	Zenta	?	?	97. Rudić Ignjat	horvát	Zenta		
54. Kalmár Emma	magyar	Szabadka					Alsókabol	1 516	997
		Cservenka	1 519	292	98. Rudić Jovan	horvát	Zenta		
55. Kárász Miklós	magyar	Horgos	3 479	410			Alsókabol	1 185	1 430
56. Kárász István	magyar	Horgos	1 384	52	99. Rudić Klara	horvát	Ada, Zenta	533	875
57. Koenig Johann	zsidó	Óbecse	223	713	100. Rudić Mihajlo	horvát	Ada, Zenta	531	884
58. Körmendy Ilona	magyar	Nemesmilitics	?	?	101. Schaffer Mór	zsidó	Szenttamás	353	880
59. Késmárk Béla	magyar	Őrszállás	?	?	102. Simkó Mihály	magyar	Bácskeresztúr	?	?
60. Klein Vilmos	zsidó	Sztapár	?	?	103. Spitzer Mór	zsidó	Zombor	144	960
61. Chottek Rudolf	német	Futak, Begecs			104. Sauerbori Karl	német	Monostorszeg	?	?
		Dunagálos			105. Szemző Gyula	magyar	Szabadka		
		Petróc, Kiszács	20 982	118			Pacsér		
62. Lebach Ádám	magyar	Bajsa,					Ómoravica	1 021	336
		Cservenka	864	747	106. Széchenyi Mária	magyar	Vajsza, Bogyán	10 439	1 480
63. Lebach Antal	magyar	Ómoravica	652	734	107. Szemző Matild	magyar	Cservenka		
64. ifj. Lebach László	magyar	Bajsa	867	691			Kerény		

		Alsóroglatica	1 383	562
108. Szép Irén	magyar	Zenta	?	?
109. Szonde Mátyás (?)	magyar	Zombor	?	?
110. Törley Gyula	magyar	Szabadka	749	1 248
111. Todorović Svetozarszerb		Zombor	?	?
112. Tomanović Đura	szerb	Bácsfektehegy	641	1 018
113. Tóth Miklós	magyar	Zenta	?	?
114. Tripolszky Imre	magyar	Dunagárdony	256	1 316
115. Trumpf Miklós	német	Ósód	?	?
116. Ungár Béla	zsidó	Felsőroglatica		
		Szabadka	419	133
117. Ungár József	zsidó	Ómoravica		
		Alsóroglatica		
		Szabadka	862	1 432
118. Ungár Mátyás	zsidó	Mohol	527	187
119. Ungár Pál	zsidó	Bajsa, Szabadka		
		Ómoravica	903	589
120. Ungár Piroška	zsidó	Ómoravica	?	?
121. Ungár Ferenc	zsidó	Zenta, Szabadka		
		Ómoravica	620	1 031
122. Vámosi Sámuel	zsidó	Bácsszentiván		
		Nemesmilitics		
		Csonoplya	736	197
123. Vermes Gyula	magyar	Szabadka	1 002	522
124. Vermes Károly	magyar	Szabadka		
		Horgos	722	1 317
125. Visey Irén	magyar	Szabadka		
		Zenta	184	168
126. Vojnits András	magyar	Szabadka, Bajsa	1 044	106
127. Vojnits Jozefina	magyar	Szabadka, Pacsér	730	50
128. Vojnits József	magyar	Szabadka, Bajsa	978	1 170
129. Vojnits István	magyar	Szabadka, Bajsa		
		Ómoravica		
		Pacsér	2 278	1 304
130. Vojnits Simon	magyar	Szabadka	988	531
131. Völgyi Gusztáv	magyar	Zombor	?	?
132. Wagner Wilhelm	német	Ósód	?	?
133. Wámoscher Desider	zsidó	Bajsa, Szabadka		
		Monostorszeg	?	?
134. Wámoscher Mihály	zsidó	Bajsa	678	28
135. Wámoscher Szidónia	zsidó	Monostorszeg		
		Ada	825	547
136. Weindl Mavro	zsidó	Szond	562	742
137. Ziegler Fülöp	német	Kucora	?	?

II. A községek tulajdonában lévő földterületek

község	a terület nagysága	kat. h. négyszögöl
1. Ada	2 334	113
2. Alsókabol	1 888	625
3. Bajmok	210	1 542
4. Bácskertes	760	1 103
5. Bácsstopolya	398	425
6. Bácsfektehegy	207	536
7. Bácsföldvár	2 331	622
8. Bácsgyulafalva	358	737
9. Bácsordas	338	703
10. Bácsszentiván	393	927
11. Bácsstóváros	146	1 519
12. Bezdán	2 054	660
13. Béreg	122	1 418
14. Boldogasszonyfalva	4 375	894
15. Boróc	157	1 375
16. Bökény	1 689	1 024
17. Bulkeszi	75	633
18. Csantavér	396	111
19. Cséb	85	360
20. Cservenka	583	205
21. Csonoplya	362	673
22. Csúrog	8 217	686
23. Doroszló	464	860
24. Dunagárdony	2 204	485
25. Felsőkabol	3 183	1 058
26. Gádor	220	782
27. Gombos	369	957
28. Horgos	639	163
29. Hódság	568	1 566
30. Káty	5 092	1 391
31. Kerény	214	1 120
32. Kishegyes	344	1 494
33. Kiskér	135	1 484
34. Kucora	157	1 117
35. Kúla	256	780
36. Küllőd	1 665	1 547
37. Liliomos	293	1 058
38. Magyarakanizsa	13 912	1 372
39. Militics	770	203
40. Mohol	4 812	57
41. Monostorszeg	179	59
42. Mozsor	4 534	418
43. Nádálja	2 726	381
44. Nemesmilitics	185	262
45. Óbecse	4 940	819
46. Ókér	311	1 181
47. Ópalánka	593	1 541
48. Ószivác	453	670
49. Óverbász	472	648
50. Őrszállás	107	892

51. Pacsér	222	600
52. Palánka	207	806
53. Paripás	502	1 108
54. Parrag	94	27
55. Péterréve	4 621	99
56. Pincéd	481	10
57. Sajkásgyörgye	4 581	116
58. Sajkáslok	1 521	300
59. Sajkásszentiván	2 842	1 259
60. Szabadka	33 042	1 173
61. Szentfűlöp	264	365
62. Szenttamás	1 583	1 384
63. Szépliget	232	1 372
64. Szilbács	436	1 128
65. Szilberek	361	1 352
66. Sztapár	225	718
67. Temerin	400	337
68. Tiszakálmánfalva	252	1 297
69. Titel	3 815	698
70. Torza	820	209
71. Túrta	2 159	398
72. Tündéres	1 642	20
73. Újszivác	215	685
74. Újverbász	372	933
75. Újvidék	5 193	1 019
76. Veprőd	340	737
77. Wekerlefalva	286	1 390
78. Zenta	12 001	979
79. Zombor	4 224	1 437
80. Zsablya	9 019	1 343
Összesen	168 753	21

III. Egyházi birtokok

község	tulajdonos	a terület nagysága	kat. h. négyszögöl
1. Ada	görögkeleti pléb.	?	?
2. Alsókobol	görögkel. monostor	1 918	874
3. Bácsszentiván	görögkeleti pléb.	45	773
4. Bácsstóváros	görögkeleti pléb.	44	395
5. Kalocsa	r. kat. érseki birtok	15 296	476
6. Mohol	görögkeleti pléb.	63	900
7. Óbecse	római kat. egyház.	184	782
8. Óbecse	szerb gör. kel. egy.	399	138
9. Ópalánka	görögkeleti pléb.	44	373
10. Ópalánka	szerb gör. kel. egy.	390	498
11. Óverbász	görögkeleti pléb.	?	?
12. Szenttamás	szerb. gör. kel. egy.	288	-
13. Szilberek	görögkeleti pléb.	43	938
14. Szőreg	egyházi népvagyon	4 684	678
15. Túrta	szerb gör. kel. egy.	?	?

16. Újvidék	szerb gör. kel. egy.	454	811
17. Vajsza és Felsőkabol	szerb görögkeleti patriarchátus	11 034	1 276
Összesen:		34 603	912

IV. Állami tulajdonban lévő földbirtok

község	tulajdonos	a terület nagysága	kat. h. négyszögöl
1. Bajsa	kincstári birtok	?	?
2. Bácsföldvár	kincstári birtok	152	1 389
3. Bácsgyulafalva	kincstári birtok	504	1 255
4. Csúrog	kincstári birtok	583	470
5. Karađorđevo	állami birtok	4 400	223
6. Káty	kincstári birtok	292	1 094
7. Mozsor	kincstári birtok	446	313
8. Nádajla	kincstári birtok	2 726	381
9. Óbecse	kincstári birtok	131	1 368
10. Ópalánka	állami erdővagyon	850	284
11. Ó- és Újverbász	kincstári birtok	90	326
12. Palona	állami erdővagyon	4 887	370
13. Sajkáslak	kincstári birtok	347	839
14. Szilágyi	kincstári birtok	192	1.353
15. Titel	kincstári birtok	?	?
16. Zsablya és Titel	határőr-közösség	547	1 458
17. Újvidék	kincstári birtok	881	780
18. Zombor	kincstári birtok	61	1.007
19. Zsablya	kincstári birtok	461	1 467
Összesen:		17 585	1 577

V. Alapítványi birtokok

község	alapító	a terület nagysága	kat. h. négyszögöl
1. Újvidék	Mandić Todor és Persid	108	577
2. Újvidék	Trandafil Marija	726	938
3. Zombor	Gyalokay Rozália	?	?
4. Zombor	Konjović Julijana	181	132
5. Zombor	Kostić Julijana	182	898
6. Zombor	Mihajlović Nikola	181	132
7. Zombor	Palanacsky Mária	?	?
8. Zombor	Szemző István	?	?
Összesen		1 379	1 077

VI. Urbéri közösségek

község	a terület nagysága	kat. h. négyszögöl
1. Horgos	1 756	1 102
2. Martonos	6 116	70
3. Szentfűlöp	154	1 282
Összesen:	8 027	854³²

³² Nikola L. Gaćeša im. 42–49. p. – A hivatkozott forrás: Vajdasági Történelmi Levéltár – Sremski Karlovci; Dunai Bánság Báni Igazgatósága Mezőgazdasági Osztályának iratai.

A Szerb Nemzeti Tanács Gazdasági Bizottságának idézett, 1919 elején készített felmérése igyekszik pontos kimutatást adni a földnélküliek számáról is.

**Föld nélküli parasztok
a járásokban készült kimutatások alapján**

1. Apatini járás	3 155
2. Bácsopolyai járás	5 548
3. Hódsági járás	3 024
4. Kúlai járás	4 574
5. Óbecsei járás	4 963
6. Palánkai járás	3 147
7. Szabadka	7 912
8. Titeli járás	2 919
9. Újvidéki járás	6 995
10. Zentai járás	6 450
11. Zombor (és a járás)	5 750
12. Zsablyai járás	3 024
Összesen:	57 631

**A föld nélküli parasztok számának
megoszlása nemzeti hovatartozás szerint**

magyar	23 863	41,41 %
szerb	13 071	27,68 %
német	10 475	18,18 %
horvát és bunyevác	5 628	9,77 %
szlovák	3 153	5,47 %
ruszinok	1 372	2,38 %
zsidók	16	0,02 %
egyéb nemz.	53	0,06 %
Összesen:	57 631	100,00 %

**Bács-Bodrog vármegye lakosainak
nemzetiségi összetétele és a földnélküliek
aránya**

a lakosok száma	földnélküliek százaléka
magyarok	260 988
szerbek, horvátok	246 598
németek	173 796
szlovákok	30 993
	23 863 (9,04 %)
	18 699 (7,58 %)
	10 475 (6,02 %)
	3 153 (10,17 %)

Bonyolítja, még összetettebbé teszi a helyzetet, ha tudjuk, hogy a forrásként kezelt kimutatás szerint 28 870 föld nélküli parasztnak még háza, telke sem volt, 45 753-nak pedig semmilyen lábas jószág nem állt a rendelkezésre. Nem világos azonban, hogy ezek a

számok csak a családfenntartó férfiakat, a keresőképes felnőtteket, vagy a föld nélküli családokat a családtagok számával együtt tartalmazzák-e. (Csak valószínűsíthető, hogy ez utóbbról van szó, a százalékarány erre enged következtetni.)

Bár biztos megélhetést nem jelentett a családok számára, mégis összehasonlíthatatlanul jobb helyzetben voltak a 10 katasztrális holdig terjedő földtulajdonnal rendelkező törpebirtokosok. E csoport a földterület nagyságától függően a következőképpen alakult:

a birtok nagysága	a birtokosok száma	százalékos aránya
0-1 kat. hold	8 453	29,87 %
1-2 kat. hold	5 604	19,13 %
2-3 kat. hold	3 783	13,37 %
3-4 kat. hold	2 551	9,02 %
4-5 kat. hold	2 287	8,08 %
5-6 kat. hold	1 678	5,93 %
6-7 kat. hold	1 374	4,86 %
7-8 kat. hold	1 227	4,34 %
8-9 kat. hold	855	3,02 %
9-10 kat. hold	485	1,71 %
Összesen:	28 297	100,00 %

**A törpebirtokosok
nemzetiségi összetétele és aránya**

magyar	9 978	35,26 %
szerb	6 774	23,94 %
német	6 171	21,81 %
horvát és bunyevác	2 534	8,96 %
szlovák	2 180	7,70 %
ruszin	654	2,31 %
egyéb	6	0,02 %
Összesen:	28 297	100,00 %³³

Vajon mivel magyarázható, hogy amíg Bács-Bodrog vármegyében arányaiban és abszolút mértékben is a legtöbb volt a magyar kézen lévő nagybirtok – 61 846 katasztrális hold és 519 négyszögöl, az e kategóriába tartozó földterület 45,36 százaléka – éppen a magyar földnélküli parasztság volt a legtömegesebb: 23 863 fő, a nyilvántartásban szereplő összes földnélküli 41,41 százaléka? Történelmietlennek vélem Nikola Gaćeša azon magyarázatát, miszerint a magyar nagybirtokosok és a magyar földnélküliek száma azért ilyen magas, mert egyfelől a XVIII. században lezajlott újratelepítéskor a már itt lévő szerbek mellett a német te-

³³ A kimutatások megtalálhatók Slavko Šećerov *Socijalni-agrarni odnosi u Bačkoj pred izvodjenjem agrarne reforme* című művében. Beograd, 1929. 118–119., illetve 125–132. p. Az adatokat Nikola L. Gaćeša is átvette.

lepesek részesültek elsősorban előnyben – ez történelmileg valóban így van –, a magyar kormányok pedig, elsősorban a kiegyezést követően a magyar szupremácia megteremtése érdekében, egyfajta kényszertelepítést folytattak. És mert Magyarországot elsősorban politikai célok vezérelték – ezen belül is a Délvidéken a magyarság számbeli növekedésének elősegítése volt a szándék –, kevésbé tartották szem előtt a betelepítés „gazdasági vonatkozásait”.³⁴ Sokkal valószínűbb, hogy a Délvidéken – így Bács-Bodrog vármegyében is – ugyanaz történt, mint Erdélyben: a birtoktulajdonosok számára sokkal olcsóbb volt a szerb, a horvát, a bunyevác vagy a szlovák munkaerő, mint a gazdaságilag fejlettebb vidékekről érkező magyar föld nélküli paraszt munkaereje, ezért munkalehetőséghez és az ebből eredő jövedelemhez is elsősorban az olcsóbb bérért munkát vállaló, más nemzetiségű földmunkások jutottak. Ebből ered az aránytalanság. Másfelől viszont a német és a szerb betelepülő tömegeket a bécsi udvar valóban hatalmas előnyökben részesítette, hiszen birodalmi céljainak ez felelt meg: a németek – elsősorban a svábok – az udvar számára elfogadható dominanciát jelentettek, a szerbek pedig a határőrvidéki harcokban vállaltak katonai szolgálatot. Ezért ugyancsak kiváltságokat élveztek, ami a sajkás-vidéki szerb katonai kerület történetéből is kiderül. A magyar kormányok viszont vitathatatlanul történelmi hibát követtek el, amikor a XIX. sz. utolsó évtizedeiben jelentkező agrárproblémák nyomán tervezett, eredetileg radikális földreformok megvalósítását (elsősorban a választói joggal rendelkezők stabilitásának a megbomlásától tartva) hosszan halogatták. Időközben pedig – elsősorban a jelentős autonómiát élvező szerb ortodox egyház révén – a szerb parasztság kedvező földbérlethez, majd földtulajdonhoz jutott.

A Szerb Nemzeti Tanács Gazdasági Bizottsága által elkészített, majd Slavko Šćerov könyvében közölt és Nikola Gaćeša által is hitelesnek vélt adatokban nincs oka kételkednie az utókornak, ha a délvidéki magyarság elmúlt kilenc évtizedes történetét, gazdasági ellehetetlenülését, vagyonából történő kifosztásának folyamatát, mindezek okát és eredményeit kutatja. Nincs oka azért, mert a nemzeti, politikai és csak harmadsorban szociális szempontokat érvényesíteni igyekvő délszláv agrárreform kidolgozásáért és végrehajtásáért felelős bizottságnak semmilyen érdeke nem fűződött a magyar föld nélküli és törpebirtokos parasztság valós számának eltorzításához. Hiszen az a tény, hogy a mindennapi megélhetés gondjaival küszködő 33 841 ember nemcsak hogy

nem reménykedhetett sorsa jobbra fordulásában, nemcsak hogy magyar nemzetisége miatt eleve kirekesztették a földjuttatásból, vagy a kedvezményes vásárlás lehetőségében részesülők sorából – de mivel a korábban munkalehetőséget biztosító nagybirtokon tulajdonosváltás következett be, és ebből eredően a korábbi gazdasági pozícióik jelentős mértékben elvesztek, emiatt az alkalmi munkalehetőség is megszűnt az említettek számára. S ez nem vált a délszláv agrárreform dicsőségére, mint ahogyan nem igazolta a mindenkori szerb kormányok által oly előszeretettel hangoztatott szociális értékének emelését sem. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területéhez csatolt egykori Bács-Bodrog vármegye magyarjai közül 33 841 lélek béres, napszámos vagy zselér is csak szerencsés esetben lehetett.

De nincs ok az adatok pontosságának megkérdőjelezésére azért sem, mert a történelmi Magyarország utolsó évtizedeinek egyik legsúlyosabb gondja a földkérdés megoldása, ezen belül pedig az agrárreform végrehajtásának folyamatos elodázása volt. Szekfü Gyula a *Magyar történet* című művében a századforduló legnagyobb problémájának azt látja, hogy egy olyan országban, ahol a lakosság 72 százaléka őstermelő (1890-es adat), a nemzet jövőjére nézve katasztrofális következményekkel jár a birtokviszonyok érintetlenül hagyása, főleg akkor, ha az ésszerű gazdasági érdekek is a változást sürgetik. Hogy a magyar nagy- és középbirtokosok szervezete 1907-ben már az államot vádolta a földreform elmulasztásával, az önmagában nem jelent semmit, hiszen ekkor – és az ezt megelőző évtizedekben is – „ők voltak az állam!” Szűkkeblűségük és közönyük az oka, hogy „a jobbágyfelszabadítás után nagybirtokaink nem alakultak át kis- és középbirtokokká, amivé ésszerű telepítés segítségével tényleg átalakulhattak volna”. Az Alföld déli részén, Csanád, Csongrád, Arad és Békés megyékben jelentkező agrárelégedetlenséget korábban ideig-óráig enyhítették a folyamszabályozási közmunkák – Bács-Bodrog vármegyében a Ferenc-csatorna körüli földmunkák –, de a 80-as években ezek is befejeződtek, és a társadalmi feszültségek újra a forrpontra jutottak. „(...) a középbirtokosság nem egy helyen a parasztnagygazdák közül nőtt ki és szokásaiban, világnézetében a gentry-hez hasonlulva, származásából eredően érthető makacssággal óvta érdekeit a szegénységgel szemben, ami annál könnyebb volt, mivel az érvényben lévő 1876:XIII. törvénycikk a cseléd és a gazda, gazdasági munkás és napszámos közti viszonyt még a régi, patriarchálisnak vélt alapokon szabályozta.”³⁵

³⁴ *Im:* 41. p.

³⁵ Hóman Bálint – Szekfü Gyula: *Magyar történet* V. kötet; Budapest 1936. 539–542. p.

A kései felismerés

Steuer György Torontál vármegye egykori főispánja 1918-ban *A birtokpolitikai reformról* címmel közzétett tanulmányában az akkoriban elvégzett „birtokpolitikai ankét” eredményeit összegezve egyszerre mutatott rá az egészségtelen magyar birtokviszonyok tarthatatlanságára, a nagybirtokok dominanciájában rejlő, és az egész nemzetgazdaságot fenyegető veszélyekre és az agrárreform elodázhatatlan szükségességére. Véleményét és nézetét a Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesülete helyettes elnökeként fogalmazta meg, azoknak az ismereteknek és tapasztalatoknak a birtokában, amelyeket másfél évtizeden át szerzett. „Öt vármegyében bő alkalmam volt a dolgozó földművelőnép, a legalsóbb néprétegeknek csaknem összes tényleges bajait és jogosult kívánságait megismerni és megvitatni” – írta tanulmánya bevezető soráiban.³⁶ Kétségtelenül a mélyen elkötelezett hazafi szólal meg, amikor kimondja: földet kell juttatni azoknak, akik a világháború poklában és megannyi megpróbáltatása közepette megvédték a „magyar földet”, ezért a földosztás kérdése „a világháborúnak, ennek a vérzivataros bűnös korszaknak természetes folyamánya”.

A földbirtokreform végrehajtásának nem kisebb a tétje, mint a magyar közélet újjászületésének a biztosítása. A félféudális viszonyok átöröklését jelentős mértékben segítő, és minden korábbi reformkísérletnek mereven ellenszegülő nagybirtok érintetlen továbbélése már önmagában is Magyarországra nézve óriási veszélyt jelentett. „Igen sok nagybirtokos – fogalmazta meg felismerését Steuer György – sajnos teljesen elszigetelte magát a falusi néptől, ennek bajaival és jogosult kívánságaival egyáltalában nem törődik, nem felel meg azoknak a közkötelezettségeknek, amelyek a földbirtoktársadalmi, szociális és kultúrfeladataival kapcsolatosak és ahelyett, hogy a meg nem állítható demokratikus korszellem által előírt népjóléti és kultúrreformok, jobb és igazságosabb közigazgatás megvalósítását kötelezettség-szerűleg elősegítenék, ezeknek útját állják.”³⁷ Meglátása szerint az elvesztegetett évtizedek során már az is eredmény lett volna, ha a nagybirtokosokat törvény kötelezte volna a föld nélküli tömegek számára az olcsó földbérletek biztosítására. Annál is inkább, mert a jól és lelkiismeretesen megművelt föld a tulajdonos, a bérlő, és ezen keresztül Magyarország számára is gazdasági előnyt jelentett volna. A nagybirtokra jellemző hajthatatlanság példaként említi az

alsó-bácskai esetet: egy 12 000 holdas ártéri terület ármentesítésében érintett volt egy nagy uradalom, a szerb pátriárka, a kincstár és két község úrbéresei. Az úrbéresek vállalták volna az ármentesítés elvégzését, ha az egyébként legelőként nyilvántartott 1000 katasztrális holdon elvégzett vízlecsapolási munkák fejében szántóföldként használhatják a birtokrészt. A magyar földművelésügyi minisztérium azonban a kérelmet elutasította. Ahhoz tehát, hogy az évszázadok során megkövesedett magyar birtokviszonyok megváltozzanak, mindenekelőtt a magántulajdonban lévő és túltengő nagybirtokok, a hitbizományi és egyházi birtokok radikális felszámolására lett volna igény (és szükség). 1918-ban tehát a Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesületének helyettes elnöke úgy vélte, hogy „az egészséges birtokarányt, de a kisbirtok túlsúlyát mindenképp biztosítanunk kellene. Mindegyik vidéknek legyen meg a maga életképes középbirtoka”. Ehhez persze elengedhetetlen a nagybirtokok felosztása, amelynek során – tekintettel a magyarságnak a világháború során elszenvedett súlyos veszteségeire – elsősorban szociális és gazdasági szempontokat kell érvényesíteni. Földhöz kell juttatni: 1) a hadirokkantakat; 2) a hadiözveggyeket és a hadiárvékat; 3) a hadbavonult zselléreket, akiknek gyermekeik vannak; 4) a hadbavonult törpebirtokosokat, akiknek gyermekeik vannak; 5) a hadbavonult gyermektelen zselléreket; 6) a hadbavonult gyermektelen törpebirtokosokat; 7) az Amerikából hazaérkezetteket; 8) azokat a zselléreket és törpebirtokosokat, akik nem voltak katonák, de gyermekeik vannak; 9) azokat a zselléreket és törpebirtokosokat, akik gyermektelenek és akik nem vonultak hadba, 10) a foglalkozás nélküli tiszteket és tisztviselőket. A földosztási akció ugyanis „a legszélesebb néprétegek boldogulását, gazdasági, kulturális és erkölcsi fejlődését van hivatva biztosítani”. Mindezekon túlmenően az agrárreformot úgy kell végrehajtani, hogy a középbirtokosok is megerősödve kerüljenek ki a birtokviszonyok átrendezésének társadalmi méretű folyamataiból, hiszen a magyar középbirtokos „a birtoka körül élő népének tanácsadója és hivatott vezetője kell, hogy legyen”.³⁸ Közéleti, szociális és kulturális kötelezettségeinek mindenkor eleget kell tennie. A birtokviszonyokat szabályozó új törvénynek Steuer György szerint biztosítani kell a községek számára az elővásárlási jogot, ami a későbbiek során a nagybirtok restaurálásának legfőbb akadálya lenne.

Magyarország déli területének öt vármegyényi birtokviszonyainak ismeretében Torontál vármegye

³⁶ Dr. Steuer György: *A birtokpolitikai reformról*. Budapest, 1918. 3. p.

³⁷ Uo: 7. p.

³⁸ Uo: 11. p.

egykori főispánja összességében is lehangoló képet festett a terület mezőgazdaságáról. „Délmagyarországon, ahol egy kézbe került a családi birtok, az illető kiscgazda rendszerint már nem gyarapította vagytonát, a birtokban kényelmesen elhelyezkedve csak annyit dolgozott, hogy birtokát valahogyan megtartsa, úrhatnámságra tért át és hogy ugyanoly birtoka legyen gyermekeinek, nem szerzett újabb vagyont, hanem az egy vagy két gyermekrendszerre tért át. Ezek a gyermekek pedig kényelemben és jólétben felnevelkedve és rendszerint elkényeztetve a földművelési munkát elviselhetetlennek tartják, különböző üzleti spekulációkba bocsátkoznak és ezért gyakran tönkremennek.”³⁹ Ha tényleg ilyen felelőtlen volt a délvidéki birtokostársadalom, akkor a történelmi felelőssége még nagyobb, hiszen velük szemben az Alföld déli megyéihez hasonlóan Bács-Bodrog vármegyében tíz százalékot is meghaladta a föld nélküli mezőgazdasági munkások aránya. 1919–1920-ban ettől a már eleve hátrányos helyzetben lévő közösségtől még a boldogulás reményét is elvették.

A délszláv agrárreform szempontjai

Az új délszláv államban az elsősorban a nagybirtokokat érintő agrárreform szempontjainak kidolgozásakor első lépésként meghatározták a nagybirtok maximumának fogalmát, hiszen ez feltétele volt a rendelet végrehajtásának. Eerre vonatkozóan azonban csak ideiglenes rendelkezések születtek, azzal, hogy a földmaximum fogalmának meghatározását egy későbbi időpontban, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság különböző területei gazdasági és gazdaságföldrajzi adottságainak figyelembe vételével pontosítják. Az 1919. február 11-én Franjo Poljak, az agrárreform végrehajtásáért felelős miniszter által kiadott rendelet, meghagyva a későbbi módosítás lehetőségét, kizárólag a regionális adottságokat szem előtt tartva, ideiglenesen hat kategóriába sorolta a nagybirtokokat. (E meghatározást az 1919. július 21-én kihirdetett *A nagybirtokok elidegenítésének és megterhelésének tilalmáról* szóló rendelet emelte – ugyancsak fenntartva a későbbi változtatás jogát – törvényerőre.) Eszerint nagybirtokosi maximumnak számított:

1. Gorice, Isztria, Dalmácia és Hercegovina területén:

50 hektár (87 katasztrális hold) megművelt földterület, vagy általában

100 hektár (174 katasztrális hold) birtok.

2. Szlovéniában, a Muravidéken, a Muraközben, valamint Horvátország három megyéjében:

75 hektár (130 katasztrális hold) megművelt föld, vagy általában

200 hektár (347 katasztrális hold) birtok.

3. Horvátország további három megyéjében és Montenegróban:

100 hektár (174 katasztrális hold) megművelt föld, vagy általában

300 hektár (521 katasztrális hold) birtok.

4. Horvátország egyéb területén és Bosznia egy részében:

150 hektár (250 katasztrális hold) megművelt föld, vagy általában

400 hektár (695 katasztrális hold) birtok.

5. Szlavónia egy megyéjében és Bosznia nyolc járásában:

200 hektár (347 katasztrális hold) megművelt föld, vagy általában

450 hektár (782 katasztrális hold) birtok.

6. Szlavónia két megyéjében, a Bácskában, a Bácságban és Baranya területén:

300 hektár (521 katasztrális hold) megművelt föld, vagy általában

500 hektár (869 katasztrális hold) birtok.⁴⁰

Később sem sikerült meglelni annak okát, miért volt ekkora különbség – a 75 és 200, illetve 300 és 500 hektárnak megfelelő – földmaximum területenkénti különbségében. Maga az agrárreform végrehajtásáért felelős miniszter, Franjo Poljak is csak homályos indoklását adta a rendeletnek. Az indokok között elsőként szerepelt, miszerint az egy-egy térségre jellemző agrárkultúra jövedelmezősége döntő mértékben befolyásolja a földmaximum nagyságát. Szőlőtermő vidéken sokkal kisebb földterületen is megvalósítható az a jövedelem, amelyhez a búzatermő vidéken nagyobb birtokra van szükség. Másodsorban a térség népsűrűsége, valamint – a kedvezőtlen adottságok folytán – az általában megművelhető földterület nagysága közötti reális arányok megőrzése is döntő szempontnak számított. Harmadsorban – s ezt tekintették a legsúlyosabb érvnek – a földigénylők száma és a kiutalható földterület minimuma eredendően meghatározta a kisajátítandó földterület nagyságát, és a maradék alapján határozták meg az eredeti tulajdonosok által megtartható maximumot.⁴¹ Vala-

³⁹ Uo: 14. p.

⁴⁰ Uo: 15–16. p. – Prokopy Imre Slavko Šećerov adatait használja.

⁴¹ Dr. Slavko Šećerov: *Veliki posed i agrarna reforma*. In: *Iz naše agrarne politike 1919–1929*; Beograd. 1930. 19–21. p.

mennyi támadható, erősen vitatható és cáfolható indok. Bornírság a szőlő és a búza közötti mindenkor változó árkülönbséget és jövedelmezőséget az agrárreform döntő szempontjának tekinteni, mint ahogyan komolytalan indok a termőföld minősége és a nép-sűrűség közötti összefüggésből érveket meríteni. Minden korabeli statisztika szerint a történelmi Magyarország déli vármegyéi a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság legsűrűbben lakott területei voltak, mégis itt volt a legnagyobb az eredeti tulajdonos által meghatározható földterület. Vajon milyen mutatók alapján képezhető el, hogy a Montenegró 100 hektáros földterületén gazdálkodó középbirtokos (ha egyáltalán volt ilyen) értékben ugyanazt termeli meg, mint a maga 300 hektáros földmaximumán a bácskai földbirtokos?

Bácskában, a Bánságban és Baranyának a délszláv királysághoz csatolt területén kisajátítás alá esett minden 521 katasztrális holdnak megfelelő megművelt, vagy összességében a 869 katasztrális holdnak megfelelő terület feletti birtokrész. A nagybirtok tulajdonosa a birtokában maradó fölmaximum felét maga választhatta meg – amely rész megművelt szántóföldet, legelőt, gyümölcsöst, szőlőt és kertet, valamint úgynevezett „belterületi földrészt”, azaz, a gazdaság működtetéséhez szükséges udvart és gazdasági épületeket is magába foglalt, valamint akkora erdőt, amely a birtok faigényét kielégítheti. A földmaximum másik részét a kisajátítást végző bizottság határozta meg, a gyakorlatban mégis e bizottságnak volt döntő szava a tulajdonos számára meghagyott birtokrész összetételének aránya és nagysága tekintében. A kormányrendelet azonban kibúvót is tartalmazott: indokolt esetben – ami azt jelenti, ha azt egy, a hatóságok által kinevezett mezőgazdasági szakértői bizottság elfogadta és jóváhagyta – nagyobb földterület is a tulajdonos birtokában maradhatott. Erre az esetek többségében akkor került sor, ha a birtokos bizonyította, hogy a birtokán működtetett ipari létesítmény – tejfeldolgozó üzem, vetőmag-nemesítő laboratórium, olaj-, kender- vagy cukorgyár, esetleg egy különlegesen kimagasló értéket jelentő ménes, vagy tenyészállat-nemesítő központ – nemzetgazdasági jelentőségű, és további zavartalan működtetéséhez a maximumot meghaladó földterület igénybevétele el-

engedhetetlenül szükséges. Ezek voltak az úgynevezett mintagazdaságok, és a fennmaradásukat biztosító törvényes lehetőség a későbbiekben a mérhetetlenül elharapózott korrupció valódi forrása lett.

A kormányrendelet prioritásokat is megállapított. A kisajátított földekből elsősorban a településen, vagy annak közelében élő, föld nélküli parasztok kaphattak meghatározott nagyságú, megművelhető földparcellát. Ha a jelentkező igényeket kielégítették és még maradt felosztásra váró terület, távolabbi vidékekről érkezők is részesei lehettek a földosztásnak. Ezt követően részesülhettek a fennmaradt földalapból a törpebirtokosok is, akiknek földtulajdona nem haladta meg a 10 katasztrális holdat. Feltétel volt továbbá, hogy a földigénylő valóban földműveléssel foglalkozzon, és – ez volt a sarkalatos pontja a kormányrendeletnek – a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság állampolgára legyen. Az agrárreform végrehajtásával megbízott miniszter 1920. július 1-jén kiadott rendeletének 5. §-a megtiltja, hogy az új bácskai és a bánsági agrárbizottságok megválasztása során magyar és német nemzetiségűek is szerepeljenek a jelöltek listáján, hiszem rendezetlen állampolgárságuk miatt ők sem nem választhatók, sem nem választhatnak. A magyar és német nemzetiségű lakosság állampolgárságának rendezését ugyanis külön törvény szabályozta, amely 1922. január 26-ig adott határidőt az optálásra, a „honosság megválasztására”.⁴² A magyarság tehát az agrárreform meghirdetésekor és első, intenzív szakaszának lebonyolításakor – 1919. február 25. és 1922. január 26. között – nem számított jugoszláv állampolgárnak, ezért – hivatkozva a kormányrendelet – megfelelő paragrafusára, teljes egészében kimaradtak a földjuttatások kedvezményezettjeinek sorából. Mi több, betekintésük, beleszólásuk sem volt az agrárreform folyamataiba. Az 1920. július 1-jén Bácska és a Bánság területére vonatkozó községi, járási és megyei agrárbizottságok megválasztásáról szóló agrárreform-miniszteri rendelet 5. §-a szerint a „magyar és a német polgárok, tekintettel a nemzetközi körülmények folytán rendezetlen állampolgárságukra”, nem jelölhetők és nem választhatók meg az agrárbizottságok tagjaivá (sem).⁴³

Az új földtulajdonos a kormányrendelet értelmében először csak négy évre szóló bérleti szerződést kö-

⁴² Šandor Mesaroš: *Položaj Madjara u Vojvodini 1918–1929*; Novi Sad – Filozofski Fakultet u Novom Sadu – Institut za istoriju, 1981. 95. p. – Ez volt az oka annak is, hogy az Országos Magyar Párt csak 1922. szeptember 17-én tarthatta meg alakuló közgyűlését Zentán. Uo: 148. és 155. p.

⁴³ *Naredba ministra za Agrarnu Reformu od 1. jula 1920. br. 10185 o raspuštanju starih i izboru novih agrar. odbora u Banatu i Bačkoj* – Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Beograd, 1920. br. 145. 1–2. p. – A községi, a járási és a megyei agrárbizottságoknak ugyancsak véleményezési joguk volt – a birtokkisajátításról és a földterületek újraelosztásáról minden esetben az Agrárreform Minisztérium döntött –, de számos példa bizonyítja, hogy rendre a megyei agrárbizottságok szándéka és döntése érvényesült. A rendelet 15. §-a szerint az agrárbizottságok joga és feladata, hogy ellenőrizték az agrárreform-miniszter 1919. április 10-i rendeletének szellemében elkészített, a mezőgazdasági birtokokról és a mezőgazdasági munkások számáról készült összeírások adatait.

tött a föld régi tulajdonosával. Az éves bérlet a szántóföld esetében megfelelt a tiszta kataszteri jövedelem nyolcszorosának, a legelő esetében pedig a tízszeresének. Az összeg háromnegyede a régi tulajdonost illette meg, egynegyedét pedig az új tulajdonos köteles volt a betelepítést finanszírozó állami alapba befizetni. Ez sem volt azonban ilyen egyszerű, hiszen az 1920. január 15-i agrárreform-miniszteri rendelet a volt tulajdonost kötelezte az állami adók, a községi pótdadók és egyéb közadók, valamint az ármentesítési járulékok megfizetésére. Elvileg tehát a kényszer-kisajátítás alá eső földterület egykori tulajdonosa a kötelezően kirótt adóterhek vállalása mellett is hozzájuthatott volna kisajátított birtoka értékének töredékéhez, ám egy újabb, 1920. szeptember 12-i miniszteri rendelet szerint „a községi agrárbiztosok szedik be ezeket az összegeket, aztán beszolgáltatják a megyei agrárhivatalokhoz, onnan az agrárigazgatóságokhoz kerülnek és ezek deponálják a nemzeti bank fiókjaiba az agrárreform-miniszter számlájára. A fiókokból az összegek végre a bank belgrádi központjába jutnak. Az agrárreform-miniszter kiszámítja ezek háromnegyed részét, abból levonja az adókat és az illetékeket, s ha netalán marad még valami, azt ugyanezen az úton juttatja el a miniszter az illető birtokosnak, akinek földjét kényszerbérletbe vették.”⁴⁴ Az egykori földtulajdonosnak tehát jószerével semmilyen jövedelme nem származott az elvileg még tulajdonában lévő, de kényszerbérlemény formájában kisajátított birtokrészből, ezzel szemben a korábbiakhoz képest annyit sikerült elérni, hogy az új bérlet legalább a rendeletben meghatározott összeg kifizetésére kényszerítették.

Slavko Šećerov, az agrárreform végrehajtásának bácskai-bánsági kormánybiztosa egy 1925-ben publikált tanulmányában már úgy emlékezett: túlbürokratizáltsága folytán a nagybirtokok kisajátításának folyamata eleve nehézkesen indult, és később is a legtöbb gondot az okozta, hogy az egész folyamatnak nem volt egyetlen felelőse, egy-egy intézmény, hivatal, titkárság vagy bizottság csak részfeladatokat kapott, aminek következtében az országos jelentőségűnek ítélt agrárreform végig szervezetlenül, rögtönzések hosszú sorozatán keresztül zajlott le. 1919. február 20-án – voltaképpen 25-én – *Az agrárreform ideiglenes rendeletének* kihirdetésével vette kezdetét a nagybirtokok kisajátításának folyamata. Az Agrárreform Minisztérium⁴⁵ miniszteri rendeletét a minisztertanács

ugyan elfogadta, de soha nem került az átmeneti hónapokban kormányként működő Ideiglenes Nemzeti Tanács elé. 1919. április 10-én – a kormánybiztos számára is érthetetlen okokból módosították a rendeletet, az agrárkedvezményezettek nem vehették azonnal saját tulajdonuként a birtokukba a kijelölt földterületeket, mindössze egy évre szóló bérleti szerződést köthettek. Az értelmetlen módosítást minden bizonnyal az időnyerés reményében hozták meg, az agrárminisztérium abban bízott, hogy időközben a kormány elfogadja és törvényerőre emeli a ideiglenes rendeletet. Az év hátralévő részében azonban már nem történt semmi, ezért a bérleti szerződéseket csak 1920 elején kötötték meg. Az újabb, 1920. szeptember 20-i minisztertanácsi rendelet felhatalmazta az agrárreform-minisztert, hogy az addig létrejött megállapodásokat négyéves időtartamra, 1924 őszéig hosszabbítsa meg, ami elsősorban a kártalanítás körülményeinek végleges tisztázása tekintetében jelentett volna újabb időnyerést az állami hivatalok részére. Ám hamar kiderült, hogy az átgondolatlanul és kellő gazdasági elképzelések hiányában végrehajtott földkisajátítás és -újraelosztás nyomán keletkezett fejetlenség felszámolásához ez sem jelent kellő biztosítékot, ezért az 1921. augusztus 6-án kiadott újabb miniszteri rendelet értelmében ideiglenes jelleggel ismét csak egy évre szóló kényszerbérleti szerződéseket írtak alá, azzal, hogy egy év után a megállapodás felülbíráható vagy megerősíthető. A bérlők ebből eredően nem érezték magukat a megszerzett földterület tulajdonosának, és ez a bérleményhez való viszonyukat is meghatározta. Többségük – a rendeletben kimondott tiltás ellenére – azonnal újabb bérlet formájában továbbadta ideiglenes „szerzeményét”, rosszabb esetben pedig paragon hagyta, ami a föld minőségének rohamos romlásához vezetett. Magától értetődő módon sem az árvízvédelemmel, sem az öntözéssel nem törődtek, ezért Bácska magasabb területein a kiszáradás, mélyebb részein pedig az elmocsarasodás jelentkezett.

1919. február 25-től az általános fejetlenség, az áttekinthetetlen intézkedések hosszú sora és az esetek többségében egymásnak ellentmondó rendeletek tömkelege jellemezte az agrárreformot. A délszláv politikai vezetés csak egy dologban volt eltökélt: a lehető legrövidebb időn belül felszámolni a történelmi Magyarországtól elszakított délvideki vármegyék birtokrendszerét, és a legradikálisabb kisajátítási eljárás révén szláv tulajdonosok kezére juttatni a mérhetetlen

⁴⁴ Etédi (Gagyi Jenő) *im.* 31. p.

⁴⁵ 1919-től, az ideiglenes kormány megalakulásának pillanatától a Mezőgazdasági Minisztériumtól függetlenül létrehozták az Agrárreform Minisztériumot, amely – egy évtizedes sikertelen működését követően, anélkül, hogy a birtok-kisajátításon túl, bárminemű érdemi eredményt felmutatott volna, az agrárreform terén óriási csődtömeget hagyva maga után – 1929-ben egyszerűen beolvadt a Mezőgazdasági Minisztériumba.

vagyont jelentő földterületeket. Hogy mennyire átgondolatlanul, koncepció nélkül, jószerevével csak az indulatoktól vezérelve láttak hozzá a reformnak nevezett tulajdonelkobzáshoz, bizonyítja az is, hogy a felelős mezőgazdasági minisztérium az agrárügyi titkárságok, igazgatóságok és bizottságok oly áttekinthetetlen hálózatát hozta létre, hogy rövid időn belül maga sem látta tisztán a felelősségi köröket. Ebben az óriási fejetlenségben mindennaposak voltak az egymásnak ellentmondó rendelkezések és utasítások, miközben a mezőgazdasági minisztérium évente száz millió dinárt költött az agrárreformra, miközben alig negyven millió dinár folyt be elsősorban az eredeti nagybirtokosoktól adó formájában.⁴⁶

Legalább ilyen mértékű fejetlenség jellemezte az agrárreform végrehajtásával járó pénzügyi folyamatokat is. A földterületek új tulajdonosai a bérleti díjakat közvetlenül az Állami Jelzálogbanknak fizették be. Az Állami Jelzálogbank az ugyancsak pénzintézetként működő Központi Hiteligazgatósághoz továbbította, miközben az egész folyamatot a Nemzeti Bank felügyelte, az ő hatáskörébe tartozott az eredeti tulajdonosok kártalanítása érdekében kitalált állami kölvények kibocsátása is. Az agrárreform pénzei azonban még ennél is bonyolultabb úton jutottak el egyik pénzintézetből a másikig. Nem csoda, hogy 1925-ben maga Slavko Šećerov is úgy látta, ha ilyen ütemben, ennyire elbürokratizáltan zajlik a földbirtokok tulajdonoscseréje, az agrárreform ötven év múlva sem fogja elérni eredetileg kitűzött célját. Kormánybiztosi működése során kizárólag gyakorlati szempontból ugyan, de mindvégig bírálta az agrárreform törvényes alapjainak létrehozására tett – egyébként sikertelen – kísérleteket és a végrehajtása során tapasztalt vizszátságokat, amit ő egyértelműen a bürokrácia elburjánzásának tulajdonított. Ki nem mondva ugyan, de mindezek mögött a politikai hatalmi körök korrupcióját látta. Javaslatai között szerepelt egyebek mellett az Állami Agrárbank létrehozása is, amely a három központi pénzintézet helyett egyedül ugyan, de teljes jogkörrel irányította volna az agrárreform pénzügyeit. „Az Állami Agrárbank az állam nevében elővásárlási joggal rendelkezne minden, a kisajátításra vonatkozó miniszteri rendelet által érintett földterület esetében. Állami pénzintézetként kizárólagos jogokat élvezne a földforgalmazás terén, ezzel egyszerre megoldódna a saját népünk földhöz juttatásának ügye is,

erősítve ezzel az újonnan szerzett területeken élő kis- és középbirtokosaink táborát. Elsősorban a Bánság, Bácska, Baranya, Szlavónia és Szlovénia – tehát az ország új területei – esetében van ennek jelentősége, hiszen itt a nagybirtokok még idegen tulajdonban vannak” – hangsúlyozta Slavko Šećerov.⁴⁷ A lehető legszélesebb jogkörökkel – az elővásárlási joggal, a földvásárlás és a kártalanítás során jelentkező pénzforgalom lebonyolításának jogával, a földalap újraelosztásának monopóliumával –, vagyis teljes körű autonómiával rendelkező Állami Agrárbank hatalmas szolgálatot tenne a nemzetnek és az államnak egyaránt. Működése meggyorsítaná a kisajátított földalap felosztásának folyamatát, aminek elsősorban az újonnan megszerzett területek szláv nacionalizálása szempontjából lenne óriási jelentősége.

Az agrárreform ideológiai alapjai

Az utódállamok magyar történetírása az esetek túlnyomó többségében az 1919-es események után az új agrárreform-elképzelések szellemében végrehajtott birtok-kisajátításban látja a felvidéki, a romániai és a délvidéki magyarság (első) társadalmi-gazdasági megroppanásának okait.⁴⁸ Azzal, hogy a közösség a nagy- és a középbirtokok elvesztésével mérhetetlenül kiszolgáltatott, egyszersmind függő helyzetbe is került, a cseh, a román és a szerb hatalom a magyarság társadalmi életének szerves továbbfejlődését akadályozta meg. Azzal pedig, hogy megakadályozta a magyar nemzeti intézmények működéséhez és fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges anyagi források megteremtését és további létezését, olyan feudális függőséget teremtett, amelynek nyomasztó súlya alól az utódállamok magyarsága máig képtelen volt megszabadulni.

Egy árnyaltabb megközelítés és az alaposabb elemzés során azonban világosan kitűnik, hogy az agrárreform önmagában nem cél, hanem csak eszköz volt – egy módfelett erőszakos és törvénytelen eszköze a román és a szláv nemzeti térnyerésnek. Azzal, hogy a magyar – és a német – nagybirtokokat, majd ezt követően már a középbirtokokat is kisajátították, megteremtették az anyagi, és egyben társadalmi-politikai alapjait is a modern kori gyarmatosításnak, a kolonizációnak. Az utódállamok hivatalosan is meghirdetett nemzetpolitikájának megfelelően a meghódított területekre tíz- és százezrével jöttek új földtulajdonosnak a szláv és a román elemek, hiszen csak ezzel az erő-

⁴⁶ Slavko Šećerov: *Problemi agrarne reforme*. In: *Iz naše agrarne politike 1919–1929*; Beograd, 1930. 59–60. p.

⁴⁷ Uo: 63. p.

⁴⁸ Lásd erre vonatkozóan: *A felvidéki magyarság húsz éve 1918–1938*; Budapest, 1938; továbbá Nyigri Imre: *A visszatért Délvidék nemzetiségi képe*. In: *A visszatért Délvidék*; Budapest – Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, 1941.; Móricz Miklós: *Az erdélyi föld sorsa*; Budapest – Az Erdélyi Férfiak Egyesülete, 1932.; Venczel József: *Erdélyi föld – erdélyi társadalom*; Budapest – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988.

szakos eljárással lehetett belátható időn belül letörni, felszámolni és megsemmisíteni a „magyar dominanciát”. Az agrárreform Csehszlovákiában, Romániában és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban egyaránt óriási tehertételt jelentett a nemzetgazdaság számára, a birtok-kisajátítás és az új tulajdonosi struktúra megteremtése gazdaságilag töredék annyi nyereséget sem hozott, mint amekkora kiesést jelentett a birtokrendszer hagyományos alapjainak szétverése. Az igazi nyereséget a meghódított területeknek a kolonizálás útján történt integrálása jelentette. A tömbben élő magyarság társadalmi, politikai és gazdasági erejét csak úgy lehetett megtörni, ha a legrövidebb időn belül az adott területeken az utódállamok javára változtatják meg az etnikai arányokat, ha feszített betelepítési akciók keretében csökkentik a magyarság arányát. Bácska és a Bánság szláv szempontú nacionalizálása csak az etnikai arányok megváltoztatásával lehetséges, és ez a szerb „nemzetpolitika” legfontosabb céljai közé tartozik, írta Vladan Jojkić *Nacionalizacija Bačke i Banata* című „etnopolitikai tanulmány”-nak nevezett hírhedt művében.⁴⁹

Kevés kegyetlenebb és célratoróbb, leplezetlenül fasisztoid nemzeti programra épített mű látott napvilágot a királyi délszláv államban, mint a gyarmatosítás ideológiai alapjának is tekinthető Jojkić-tanulmány. Látványosan precíz statisztikai adatokra és gazdasági mutatókra épített történeti mű – elsősorban ez teszi igazán veszélyessé –, amelynek megtévesztő racionalitása mögött a népiítés (ma etnikai tisztogatásnak neveznék) széles kelléktára rejlik, és válik a szerb hatalom kezében máig ható érvénnyel politikai fegyverré. Vladan Jojkić fontosnak tartja megismerni a történelmi Magyarország talán leggazdagabb vármegyéinek – Bács-Bodrog és Torontál vármegyék – múltját és 1919-ben adott jelenét, etnikai összetételének, demográfiai mutatóinak, gazdasági erőforrásainak történetét, mindazon látható és láthatatlan hatóerőkkel együtt, amelyek olyanná tették a Délvidéket, amilyen. „De még ennél is fontosabb megismerni azokat a politikai, gazdasági, kulturális, biológiai, földrajzi és közlekedési tényezőket, amelyek valahol a mélyben erőteljesen befolyásolták a vidék demográfiai valóságának, társadalmi életének – működő államjogi rendszerének – kialakulását és létezését.”⁵⁰ Hiszen csak ezeknek az ismereteknek a birtokában le-

het hatékony államhatalmi eszközökkel fellépni az évszázados folyamatok ellen. Csak a létező társadalmi struktúra mélyszerkezetének, legapróbb alkotó elemeinek megismerése, a részletek és az összefüggések felfedése vezethet el oda, hogy kellő hatékonysággal léphessenek fel a közösségi élet szerves fejlődésének a megakadályozása érdekében, és hogy a felszámoláshoz szükséges eszközök kiválasztása is kellő hatékonyságot biztosítson.

Vladan Jojkić a román, a cseh és a szlovák ideológusokhoz és történétírókhoz hasonlóan nem fogadja el a történelmi Magyarország létezését. (Sem közjogi, sem területi, sem állampolitikai, sem kulturális értelemben a magyar királyságról soha nem beszél.) Az ő számára csak egy Hungária értelemben vett „Ugarska” létezett, amelyen belül a magyar közösség, később a magyar nemzet dominanciára – szupremáciájának megvalósítására – törekedett, és az államalkotó nemzet jogát és státusát kisajátítva politikailag elnyomta, gazdaságilag kizsákmányolta, kulturális tekintetben pedig fölényét érzékeltetve megalázta a vele egy államban élő más nemzeteket, így a szerbeket is. Amikor történelme megengedte, mindenkor élt az asszimiláció eszközével, s céljai elérése érdekében a törvényalkotás adta lehetőségeken túl az erőszak alkalmazásától sem rettent vissza. Vladan Jojkić szerint a török hódoltság idején a szerbek katonai szolgálataikért cserébe a bécsi udvartól megkapták és benépesítették az osztrák császárság Hungáriának (Ugarska) nevezett része déli területeit. 1690-től, a nagy szerb népvándorlástól és letelepedéstől kezdve a mai Bácska és a Bánság, tehát a Száva és a Duna folyóktól északra eső szerb területet Rácországnak ismeri az európai történetírás.⁵¹ A török ellen vívott délvidéki sikeres felszabadító hadjáratot követő karlócai béke új fejezetet nyitott a terület történetében. Előbb Mária Terézia 1749–1779 között, majd 1780–1787 között II. József a betelepülő tömegek hatalmas áradatát zúdította a Duna és a Tisza középső és alsó folyása mentén elterülő szerb területekre. Hungária (Ugarska) lakossága az erőteljes betelepítés során hatvanhét év alatt 2 580 000-ről (1720) nyolcmillióra nőtt, ami 5 420 000 lélekszámú növekedést jelentett, holott a természetes szaporulat csak 1 800 000-es növekedést eredményezett volna. Jojkić sze-

⁴⁹ Dr. Vladan Jojkić: *Nacionalizacija Bačke i Banata*; Novi Sad, 1931. 5. p.

⁵⁰ Uo: 6. p.

⁵¹ A szerző szándékosan megtéveszti az olvasóit. Bács-Bodrog és Torontál – de még a Szerém és a Temes – vármegyéket soha nem nevezték Rácországnak. Rácország megnevezéssel a voltaképpen Ószerbia szerepel a magyar történetírásban. Mi több: a Duna és a Száva képezte határ ideológiai választóvonalat is jelentett a szerbek számára. Ószerbiában lenézték, prečani-nak nevezték a Magyarország déli területein élőket – ami a megalkuvóknak, a szerb érdekek elárulóinak kijáró megvetés kinyilvánításaként csak a „túloldaliak”-at jelentette – az igazi szerb hazafisággal szemben. Még a Budáról és Bécsből hazatérő Vuk Karadžić, a modern szerb írásbeliség megalapítója sem úszhatta meg a hazaárulóknak kijáró börtönt.

rint az 1720–1787 közötti időben a Bánság lakossága 1783, Bácska népessége pedig 635 százalékkal növekedett, természetesen a szerb lakosságkárára.⁵² A bécsi udvar elsősorban németeket, később magyarokat és szlovákokat telepített a déli vármegyék területére, de elszórva románok, csehek, ruszinok, mi több, franciák és olaszok is érkeztek a vidékre. A napóleoni háborúk kínálta összeurópai mezőgazdasági konjunktúrát a magyarok használták ki a legügyesebben, megerősítve ezzel a Hungárián (Ugarska) belüli számbeli fölényükön túl a „gazdasági, társadalmi és biológiai” helyzetüket is. Ez tette lehetővé számukra a nemzeti öntudatra ébredés virágzó korszakát – a magyar történetírásban ez volt a reformkor –, ami európai értelemben is a modern nemzetek sorába emelte a magyarokat.

A XIX. század első felében nagyot nőtt a magyar nemzet tekintélye, és ez óriási kihívást, vonzerőt jelentett a szerbek, a horvátok, a szlovákok, a németek és a románok számára is; megindult egy spontán asszimilációs folyamat, aminek következtében az 1787–1850 közötti években a természetes szaporulat minden valóságos lehetőségét meghaladó módon Hungária (Ugarska) területén a magyarok – vagy a magukat magyarnak vallók – száma 29 százalékról 44 százalékra nőtt. A vesztes szabadságharc után, a Bach-korszak egy évtizede során ez a folyamat erőteljesen megtorpant, nem jelentett már akkora dicsőséget és tekintélyt magyarnak lenni. Az 1867-es kiegyezés azonban Jojkić szerint ismét katasztrofális következményekkel járt Bácska és a Bánság szerb lakosságára nézve. A magyar lakosság a napóleoni háborúk idején tapasztalt mezőgazdasági felvirágzáshoz hasonlóan, az 1870-es évektől kezdődő fél évszázad során hatalmas ipari fejlődésnek indult, nemzeti öntudatában ismét megerősödött, Hungárián (Ugarska) belül domináns szerephez jutott és – szemben a reformkorral, most már – erőszakos asszimilációs politikát folytatott. (A magyarok kizárólagos dominanciáját erősítette, hogy a kiegyezéssel az ország területén élő németek elvesztették közvetlen kapcsolatukat anyanemzetükkel, marginalizálódtak, aminek következtében a politikai életben betöltött szerepük is csökkent.) „A magyar expanziós politika újból imperialista formában jelentkezett” – fogalmazta meg véleményét a szerb ideológus –, és az ország középső és nyugati részeit elfoglaló magyar területekről a peremvidékek felé megindult a hódítás. Válaszként a szerbek és a románok – és más formában ugyan, de a szlovákok is

– egyre erőteljesebb kapcsolatokat és kötődéseket kerestek az anyaországi nemzettársaikkal, valamint az ott lévő intézményeikkel. Hungária (Ugarska) történetének ez már korántsem volt olyan békés korszaka, mint amilyen a reformkori felemelkedése volt. A szerző által felhasznált statisztikai adatok szerint az ország lakossága 1869–1910 között 13 579 000-ről 18 264 000-re nőtt, ami 34,5 százalékos, szinte példátlan növekedést jelentett. Ezen belül a magyarok száma 65 százalékkal 6 027 000-ről 9 944 000-re nőtt, míg a „nem-magyarok” létszáma mindössze 10 százalékot – 7 552 000-ről 8 320 000-re – emelkedett. Az óriási méretű, 4 685 000-es lélekszám-növekedésen belül 3 917 000 (83,5 %) volt a magyarok, és csak 768 000 az összes egyéb nemzetiségek száma. Ez egyben azt is jelentette, hogy a magyarok lélekszáma az országon belül 44,4 százalékról 54,5 százalékra nőtt. S amíg a reformkor idején a szerb, a szlovák, a román és a horvát értelmiség a peremterületekről a fővárosba, Pestbudára igyekezett, addig a kiegyezést követően fordított irányú volt a vándorlás: a „központi magyar területekről” a hivatalnokok népes serege indult el és szállta meg a nemzetiségek városait, így a nyolc délvidéki szerb várost – Szabadkát, Zombort, Újvidéket, Nagybecskerekét, Nagyikindát, Pancsovát, Versecet és Fehértemplomot is. A Vladan Jojkić által felhasznált adatok szerint a Bács-Bodrog, Torontál és Temes vármegyék területén lévő városok és falvak etnikai összetétele 1880 és 1910 között a következőképpen alakult:

1880-ban			
	délszlávok	magyarok	egyéb nemzetek
falun	324 976 25,33%	250 033 19,49%	707 814 55,18%
városon	97 965 34,58%	104 765 37,00%	80 534 28,42%
Összesen:	422 941 27,00%	354 798 22,66%	788 348 50,34%
1910-ben			
	délszlávok	magyarok	egyéb nemzetek
falun	370 068 24,40%	380 068 25,06%	766 214 50,54%
városon	118 815 28,84%	191 815 46,56%	101 335 24,60%
Összesen:	488 883 25,37%	571 883 29,67%	867 549 44,96% ⁵³

⁵² Uo: 13. p.

⁵³ Uo: 27. p.

A vélt magyar nacionalizmus térhódításának következtében az első világháborút megelőző években a Délvidék úgynevezett „szerb városaiban” a délszlávok elvesztették két évszázados többségi helyzetüket. Állítását Vladan Jojkić a következő statisztikai táblázattal támasztja alá:

1880-ban			
összesen	délszlávok	magyarok	németek
Zombor 24 693	16 421 66,5 %	5 309 21,5 %	2 815 11,4 %
Nagykikinda 19 845	11 512 58,0 %	3 092 15,6 %	4 732 28,8 %
Pancsova 17 127	8 512 49,7 %	1 165 6,8 %	6 577 38,4 %
Szabadka 61 367	27 861 45,4 %	31 481 51,3 %	1 534 2,5 %
Újvidék 21 325	9 127 42,8 %	5 736 26,9 %	5 353 25,1 %
Nagybecskerek 19 529	8 166 41,8 %	3 776 19,3 %	6 597 33,8 %
Versec 22 329	7 681 34,4 %	1 005 4,5 %	12 839 57,5 %
Fehértemplom 9 845	1 602 16,3 %	470 4,8 %	6 597 67,0 %
1910-ben			
összesen	délszlávok	magyarok	németek
Zombor 30 593	18 421 59,2 %	10 078 32,9 %	2 181 7,1 %
Nagykikinda 26 795	14 161 52,8 %	5 968 22,2 %	5 855 21,8 %
Pancsova 20 808	8 849 42,5 %	3 364 16,2 %	7 467 35,9 %
Szabadka 94 610	36 761 38,8 %	55 587 58,7 %	1 913 2,0 %
Újvidék 33 590	12 461 37,1 %	13 343 39,7 %	5 918 17,6 %
Nagybecskerek 26 006	9 008 34,6 %	9 148 35,2 %	6 811 26,1 %
Versec 27 370	8 640 31,5 %	3 890 14,2 %	13 556 49,5 %
Fehértemplom 11 524	2 013 17,5 %	1 213 10,5 %	6 062 52,6% ⁵⁴

Jojkić a nyolc „ősi szerb város” etnikai összetételének részletezésekor óvatosan kerüli az 1910-ben is a magyarok által abszolút többségben lakott Tisza menti városok, Zenta, Magyarkanizsa, Törökkanizsa, Óbecse, valamint az ugyancsak magyar többségű Topolya említését. Csak egy későbbi alkalommal, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén 1921-ben elvégzett népszámlás adatainak összegzésekor jelzi: Magyarkanizsa 18 060 lakosa közül 17 123 (91,81 %) volt magyar, 763 (4,12 %) délszláv, 82 (0,45 %) német és 90 (0,49 %) román nemzetiségű, míg Zenta 30 697 lakosa közül 26 626 (86,73 %) magyar, 3149 (10,25 %) délszláv, 209 (0,68 %) pedig német nemzetiségűnek vallotta magát. Elismeri: való igaz, hogy a Tisza mentén a Ferenc-csatorna vonaláig húzódó területen többségben vannak a magyarok, de a trianoni békeszerződésben meghúzott határvonal esetében ezt a szerbek nem vehették figyelembe, mert akkor „túl szabálytalan” és nehezen védhető lett volna a délszláv állam határa.⁵⁵ A nyolc „ősi szerb város”-ban élő délszlávok arányának három évtized során bekövetkezett csökkenése viszont messzesemenő következtetések levonására is alkalmat ad a szerzőnek. Jojkić megállapította: a magyar lakosság erőszakos betelepülése, a délszlávok (szerbek, horvátok és bunyevácok) elszigetelődése – ami az „anyaországokkal”, Ószerbiával és Horvátországgal fenntartott kapcsolatok gyengülését jelentette –, a természetes szaporulat drámai csökkenése és a kivándorlás együttesen eredményezte a délszláv lakosság térszűkítését. Mindebből a jövőre nézve az következik: Bácska és a Bánság délszláv lakossága „önerőből képtelen lesz a szerb nép számára nacionalizálni ezt a területet, ezért egy széles nemzeti összefogás keretében e térségen kívüli vidékek lakosságának segítségére is szükség lesz.”⁵⁶ Hiszen annak ellenére, hogy az 1910-es népszámlálási adatok szerint Bácskában és a Bánságban nem kevesebb mint 317 061-gyel volt több az „idegenek száma”, mint a délszlávoké, a világháborút követően a történelem igazságot szolgáltatott kettőszáz év megannyi szenvedéséért és megaláztatásáért. 1918-ban a szerb nép nem „az idegen népek javait szerezte meg, csupán visszavette saját, sok évszázados tulajdonát”.⁵⁷

Vladan Jojkić és a hozzá hasonló módon, a délszláv nemzeti ideológia szupremáciájának gyakorlati megvalósításán munkálkodók számára azon-

⁵⁴ Uo. 30. p.

⁵⁵ Uo. 46. p.

⁵⁶ Uo. 40. p.

⁵⁷ Uo. 48. p. – Vladan Jojkić szerint az első világháború előtti években Bácska, a Bánság és Baranya nemzetiségi összetétele a következőképpen alakult: 1 326 000 lakos közül 512 000 (38,61%) délszlávnak - ezen túlmenően, minden bizonnyal a szlovákok és a ruszinok számát is beleértve 421 000 (31,75%) szlávnak -, 421 000 (31,75%) magyarnak, 301 300 (22,72%) németnek, 78 700 (5,94%) románnak és 13 000 (0,98%) egyéb nemzetiségűnek vallotta magát.

ban 1918–1920 után igazi gondot a „vegyes lakosságú” Bácska és Bánság etnikai aránytalanságai okozták. Matematikailag ugyanis roppant egyszerű volt kiszámítani, hogy hány délszláv lakos betelepítésére lenne szükség ahhoz, hogy kiegyenlítsék, majd megfordítsák az addig számukra hátrányos etnikai arányt. Az 1921-es népszámlálási adatok szerint az 1 360 863 lakos közül 521 901 volt a délszlávok száma, ami továbbra is 317 061 „hiányt” jelentett a más nemzeti-ségűek számához képest. Ha az átlagosan vett egy százalékos természetes szaporulat a térség minden nemzeti közösségére érvényes, úgy 1930-ig 348 700 (317 000 + 31 700) „délszláv elemre” lenne szükség, hogy az ugyancsak egy százalékos természetes szaporulat következtében 1 845 600-ra nőtt összlélekszám felét, 922 800 főt a délszlávok alkossák.⁵⁸ Ez azonban csak a „politikai aritmetika” szerint lehetséges, a valóságban megoldhatatlan, hiszen ekkora tömegnek a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság más területeiről történő kivonása súlyos gazdasági megrázkódtatást okozna. (Az persze fel sem merült, mekkora „megrázkódtatást” okozna ez a bácskai, a bánsági és a baranyai magyarok és németek számára.)

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy a délszlávok csak Bácska északnyugati – valamint délen, a Sajkásvidéken – és a Bánság középső és délnyugati sávjában voltak abszolút többségben, ami még nehezebbé tette az „emberanyaggal történő” nemzeti térnyerést. Ennél tehát sokkal eredményesebbnek ígérkezett, ha a folyamatos betelepítéssel párhuzamosan egyéb politikai és gazdasági eszközök alkalmazásával megkísérik kisebbségbe szorítani a magyarokat és a németeket. Vladan Jojkić úgy ítélte meg, hogy akár törvényes keretek között is megoldható az „erőszakos asszimiláció”, de – emlékeztetve a századforduló elmagyarosítási törekvéseinek elenyésző hatására, az „erőszak”-kal szemben támadt szláv nemzeti ellenállásra, ami végeredményben a magyar uralom végét is jelentette – sokkal célravezetőbbnek tartotta, ha a szerb hatalom „észrevétlenül, kifinomult eszközökkel, a társadalom alapsejtjein, a művelődési intézményeken, az egyházon belül és az oktatás terén végzi el az etnikai átalakítás lélektani folyamatait”.⁵⁹ Hiszen ha a délszláv lakosság erőteljes betelepítésével egyidőben – ami az itt élő kisebbségi közösségek gazdasági erejének gyengítésével is együtt jár – szétrombolják annak társadalmát, felszámolják az intézményeit, és lehetetlenné teszik nemzeti hagyományainak megőrzését, hitének gyakorlását és anyanyelvi kultúrájának ápolását, sokkal biztosabban érnek célba, sokkal rövidebb idő alatt

valósítják meg a délszláv népek teljes dominanciáját. Ez elsősorban a magyarokkal szemben sürgető feladat, hiszen a német nemzeti közösség azzal, hogy elvezette közvetlen kapcsolatát az anyanemzetével, már nem képvisel számottevő társadalmi és politikai erőt. A magyarság mögött viszont, ha rettenetesen legyöngült formában is, de még mindig ott áll Magyarország, a magyar nemzet és a magyar politika az egyre kevésbé leplezett revíziós törekvéseivel. Ezért a délszláv hatalom előtt nem kisebb feladat áll, mint alapsejtjeiben, családi szinten rombolni szét Bácska, a Bánság és Baranya magyar társadalmát.

Nem elegendő tehát kisajátítani a magyar tulajdonban lévő nagy- és középbirtokosi vagyont, nem elég gazdaságilag és kulturálisan is gyarmatosítani a délvidéki magyarságot, szellemében, öntudatában is össze kell törni, meg kell semmisíteni e közösséget. Egy nemzeti közösségen belül „az iskoláskorú, fiatal nemzedékek tagjai a legfogékonyabbak az újra, az ő lelkükben zajlik a legerőteljesebb küzdelem az új jelenségek befogadása és a hagyományos értékek megőrzése között” – írta Jojkić, és mert ők a leggyengébb pontjai a közösségnek, ezért az ő számukra kell vonzóvá tenni a szerb nemzeti eszméket. (Azokat a szerb eszméket, amelyektől 1918 novemberében a szabadkai Malušev Sándor olyannyira iszonyodott!?) Egyszerre kell tehát aktív és határozott fellépéssel megvalósítani „az uralkodó nemzet számbeli fölényét”, és passzív, de nem kevésbé határozott politikai nyomással „rombolni az ellenálló kisebbség nemzeti öntudatát”. A rombolást az ideálok és az eszmék terén kell elvégezni, és erre a vallási élet, az egyházi közösségek értékeinek a rombolása a legalkalmasabb, s csak ezután következik az oktatás, a kultúra, a sajtó, az irodalom és a művészetek, vagyis a nemzeti és szellemi értékek közvetítésére alkalmas intézmények elsorvasztása és felszámolása. S hogy ezt milyen komolyan gondolták, bizonyítja azt az a lélektani elemzés is, amelynek során kimutatták, az asszimiláció sokkal kisebb ellenállásba ütközik az urbánus környezetben, ahol a családi és a közösségi kötelékek némileg lazábbak, mint faluhelyen, ahol a hagyományos összetartozás még az erőteljes, régi formájában él. Hovatovább, éppen a nőket kell erőteljes propagandával megcélózni, hiszen ők, elsősorban akkori hiányos képzettségükből eredően kiszolgáltatottabbak a férfiaknál, másodsorban pedig az ő feladatuk a gyermeknevelés is. S hogy ki végezheti az „idegen népek” alkotta társadalom alapsejtjeinek és az egész társadalom szerkezetének a pusztítását és rombolását? A hatalmi szer-

⁵⁸ Uo: 77. p.

⁵⁹ Uo: 84. p.

vek, a hivatalok, az intézmények, a tisztviselői kar, a rendőrség és az adóhatóság mellett minden igaz hazafi, aki szláv létére felismeri az új délszláv állam elemi érdekeit, és mindennapi munkája végzése során érdemben is tesz valamit a szláv küldetés beteljesítése érdekében. Hogy ez csendes genocídium, az 1930-ban a délvidéki magyarságon kívül senkit nem érdekelt. Ők pedig semmit sem tehettek ellene.

A központi hatalomnak – mutatott rá Vladan Jojić – nagy hangsúlyt kell fektetni arra is, hogy az új állam délszláv lakosai körében vonzóvá tegye a Magyarországtól elszakított területekre önkéntes alapon történő bevándorlást. Ha az állam – anyagi erőforrásait nem kímélve – felkarolja az 1929-ben kirobbant gazdasági válság nyomán éppen mélyponton lévő agrártermelést, ha szubvencionálja az alacsony piaci árak folytán veszteséges gabonatermelést és jószágtenyésztést, ha biztosítja a belső piacok felvevőképességének növelését, ha a délszláv betelepülőket és új földtulajdonosokat olcsó hitelekhez juttatja, és ráadásul még adókedvezményben is részesíti, az ideológus szerint akár félmilliónyi délszláv elem is meggyőzhető az új honfoglalás kínálta előnyökről és kedvezményeiről. A délszláv gyarmatosító ideológia egyik leghangosabb szószólójaként figyelmeztetett: „vagy sikerül Új Amerikát teremteni ebből a vidékből, amely a kedvező gazdálkodási feltételekkel és a szebb élet ígéretével egyszerűen magához vonzza országunk elmaradottabb területeinek lakosságát, és akkor szinte magától megoldódik a terület délszláv nacionalizálása, vagy évtizedekig – rosszabb esetben évszázadokig – is elhúzódhat a térség szláv elemekkel történő megtöltése”.⁶⁰ Első tekintetre tűnhet úgy, hogy ez rövid távon kivitelezhetetlen, de – mutat rá a szerző – Újvidék, a Szerb Athén a példa rá, hogy jól átgondolt gazdaságpolitikával aránylag rövid idő alatt – és ami szintén nem mellékes: kis erőbevetéssel – megváltoztatható egy terület etnikai összetétele. Az ősi szerb város lakosainak létszáma és aránya fél évszázad során Vladan Jojić adatai szerint a következőképpen alakult:

	1880	1910	1921	1929
délszlávok	9 127	12 461	17 211	31 713
	42,80 %	37,09 %	43,96 %	56,26 %
(ezen belül)				
szerbek	8 827	11 594	14 961	27 626
	41,39 %	34,51 %	38,21 %	49,01 %
magyarok	5 736	13 343	12 937	10 932
	26,89 %	39,72 %	33,04 %	19,39 %

⁶⁰ Uo: 96. p.

⁶¹ Uo: 103–105. p.

⁶² Uo: 89. p.

németek	5 353	5 918	6 479	6 566
	25,10 %	17,62 %	16,55 %	11,64 %
egyéb	170	83	604	2 809
	0,79 %	0,24 %	1,54 %	4,98 %
Összesen	21 325	33 590	39 147	59 366⁶¹

Az 1880–1929 közötti fél évszázad során Újvidék szerb lakosainak aránya 21,5 százalékkal nőtt, miközben a magyarok aránya 21,6, a németeké pedig 6,2 százalékkal csökkent. Az 1929-es adatok szerint mindössze 21 641 újvidéki lakos született ténylegesen a városban, több mint kétötöde a lakosságnak már akkor a betelepültek közé tartozott. 17 145-en Bácska és a Bánság, 12 709-en a délszláv állam távolabbi vidékeiről, a többi pedig külföldről költözött ide. Pedig Újvidék csak 1929 után, az új közigazgatási reform bevezetését követően vált a Duna-bánság székhelyévé. A szláv, ezen belül pedig a szerb lakosság erőteljes térnyerése a Szerb Athén kínálta látványos gazdasági felemelkedésnek tulajdonítható – állította a szerző –, ami jó példa lehet az egész térség nacionalizálása érdekében tett erőfeszítések racionalizálásakor is. Bácskának és a Bánságnak, az új ország e két leggazdagabb vidékének a délszlávok javára történő etnikai megváltoztatása „stratégiai és geopolitikai jelentőségű, és ezért a délszláv állam jövője tekintetében mindennél előbbre való”. Úgy tűnt, hogy a közel 250 000 négyzetkilométernyi ország több mint 15 millió lakosának sorsa és jövője egy közel 20 000 négyzetkilométernyi térség és annak alig 700 000 fős „nem szláv elemének” gazdasági, politikai és etnikai integrálásán, asszimilálásán múlott.

Ahhoz, hogy sikeres legyen az asszimiláció – ami azt jelenti, hogy a nemzeti identitásváltás végleges és visszavonhatatlan, mi több, egy esetleges későbbi érzelmi ráhatásnak is képes ellenállni –, ideális körülmények közepette is legalább két nemzedékre van szükség. Az első még csak anyanyelvét adja fel és esetleg a nevét változtatja meg, a második azonban már gondolkodásban, felfogásban és a választott nemzet hagyományos értékeinek vállalásában is közösséget vállal új környezetével. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a nap minden órájában, élete minden pillanatában közvetlen és élő kapcsolata legyen a domináns nemzet tagjaival, hiszen csak így találkozik az asszimiláló értékekkel. „Mivel a legteljesebb nemzeti presztízs vonzereje sem teljesebben ki, nem fejtheti ki asszimiláló erejét a mindennapi társadalmi érintkezés nélkül”, elengedhetetlen, hogy az asszi-

miláló tömeget mennyiségileg is növeljék.⁶² És ezen a ponton újra igazolást nyer a szláv elemek tömeges betelepítésének szükségességéről alkotott nemzeti program. S amennyiben ez sem hozná meg a várt eredményt, megoldást jelenthet Bácska és a Bánság magyarságának nagyobb méretű kitelepítése is. Ha ugyanis a feleslegesnek nyilvánított magyar családoknak Dél-Szerbia, Macedónia, vagy Koszovó-Metóhia hol mocsaras-lápos, hol karsztos vidékein egy-két hektár földet juttatnának, elejét vennék mindazon vádaknak, amelyek szerint a délszláv ország földreformjából kirekesztették a kisebbségeket. (Ez volt egyébként az az időszak, amikor a magyar tanítók és tanárok tömegeit helyezték át a dél-szerbiai, a macedóniai és a bosznia-hercegovinai iskolákba, miközben Bácska, a Bánság és Baranya magyar osztályaiban – tanítóhiányra hivatkozva – százával-ezrével alkalmazták a magyarul nem tudó szerb tanítókat.)

Az tehát, hogy az egykori Bács-Bodrog, Torontál és Baranya vármegye magyarsága 1918 után saját szülőföldjén egy olyan gettóba, „átnevelő táborba” került, amelyben korlátozták anyanyelvének használatát, névelmezés révén megtiltották, hogy legalább az általános iskolában az anyanyelvén tanuljon, hogy lapjai és folyóiratai csak óriási anyagi áldozatok árán, szigorúan cenzúrázott formában jelenhettek meg, hogy hivatásos színháza, könyvkiadása egyáltalán nem volt, hogy hagyományápoló művelődési egyesületeinek munkáját a szerb hatóságok többször tiltották be, mint ahányszor engedélyezték, hogy magyar nyelvű tanító és tanárképzés nem létezett, hogy tízezrével vették meg az arra jogosultaktól a nyugdíjat, hogy a kisebbséghez tartozó állampolgárként útlevelet csak kivételes esetekben kaphatott, hogy a birtok-kisajátítással közösségi létének gazdasági alapjait is felszámolták, s hogy az egyházak tevékenységét szigorúan a négy fal közé szorították vissza, az mind a délszláv állam totalitásra törekvő, erőszakos asszimilációs politikájának a számlájára írható.

Másként ítéli meg az agrárreform jelentőségét Slavko Šećerov, aki 1919 decemberétől miniszteri megbízottként Bácska és a Bánság területén a reform megindításáért és lebonyolításának első szakaszáért, a kisajátított birtokrészek ideiglenes bérbeadásáért volt

felelős. 1919. július 2-án közzétett reformprogramját megelőlegező cikkében így fogalmazott: „Korunk nem tűrheti a szociális parazitákat. Az elmúlt háború során annyi gazdasági, szociális és intellektuális érték semmisült meg, hogy a régi gazdasági alapokon egyszerűen elképzelhetetlen a társadalom gyors új-jáépítése. Mai világunknak morális kötelessége minden olyan, a megelőző korokban szerzett kiváltságok vagy jogosultságok korlátozása, esetleg felszámolása, amelyek a megújulás, az új erőviszonyok kibontakozásának útjában állnak. A korábbi társadalmi rendszer fogyatékosai vezettek a világháborúhoz, ezért akik egykor, a háború előtt és alatt a kiváltságok nyújtotta előnyöket élvezték, privilegizált helyzetüket sértetlenül nem tarthatják meg.”⁶³ A háború abnormalis állapot – írta ugyanott –, ennek megfelelően abnormalisak a béketeremtés eszközei is. Vagyis, ha igazságtalannak látszana a magántulajdonban lévő, elsősorban magyar nagybirtokok kisajátítása, kényszerbérletbe, majd idegen tulajdonba adása, aminek során a kincstár is bőséges haszonra tesz szert, az csak a békébe való átmenet természetes velejárójának tekinthető. Slavko Šećerov úgy látta, hogy a világháború előtt Magyarországon a térségen belül a legégségtelenebbek voltak a birtokviszonyok, és a társadalom e torzulása is közrejátszott a világméretű katasztrófa kirobbantásában. Az általa mindenkor hivatkozási alapként használt kimutatás szerint súlyos történelmi örökséget jelentett, hogy a nagybirtok túlsúlyban volt a kis- és középbirtokosokkal szemben:

1900-es évek elején

a birtok nagysága (ha)	a birtokosok száma	az összterület nagysága (ha)	az összterületen belüli %-a
0-5	1 459 893	1 467 850	6,1 %
5-100	1 311 218	11 574 860	48,5 %
100-1 000	20 797	3 399 401	14,2 %
1 000 felett	3 977	7 451 640	31,2 %

A fenti adatok szerint 24 777 nagybirtokos tulajdonában a mezőgazdasági földterületek 54,6 %-a, 1 311 211 hektár földterület volt. Torontál vármegye területén 1 200 933 holdnyi földterület esett a mező-

⁶³ Slavko Šećerov: *Privatna svojina i agrarna reforma*. Im. 8. p. – 1927-ben *Pregled agrarnih odnosa u Jugoslaviji* című tanulmányában az agrárreform kudarcra miatt csalódott szakember, az óriási gazdasági veszteségek ellenére is így fogalmazott: A délszláv nemzeti felszabadulás és az országegyesítés előtt „az északi területeinkre az Osztrák-Magyar Monarchia területére jellemző nagybirtokoknak volt a mezőgazdaság terén meghatározó szerepük. A nagybirtokosok voltak a régi rendszer megőrzésére és fenntartására irányuló törekvések legelszántabb képviselői, tartópillérei. Azzal, hogy hatalmas földterületeket birtokoltak, szinte üldözték népünket, kivándorlásra kényszerítve a földnélküliek széles tömegeit. Az olyan új államok, mint Románia, Csehszlovákia, Lengyelország és nem utolsósorban Jugoszlávia a birtokviszonyok terén meglévő aránytalanságok kiküszöbölésére törekedtek, és a nagybirtokok kisajátításával a földnélküliek népes tömegét kívánták földhöz juttatni. Ezért a nagybirtokok kisajátításának és felosztásának elsősorban nemzeti jelentősége van, hiszen a szerb, horvát és szlovén parasztbirtokok létrehozását tűzte ki céljául, s csak ezt követik a szociális és a gazdasági szempontok. – Im: 68. p.

gazdasági megművelés alá, a 100 katasztrális holdnál nagyobb középbirtokosi földtulajdon összessége 555 224, az 1000 katasztrális holdnál nagyobb nagybirtokosi földterület összessége pedig 362 289 katasztrális hold volt. (Bács-Bodrog és Baranya vármegyékre vonatkozóan ugyan nincsenek adatai, de nem tartja valószínűnek, hogy jelentősen eltért volna az országos átlagtól.) Horvát-Szlavónország területére vonatkozóan hitelesnek fogadja el a következő adatokat:

a birtok nagysága (ha)	a birtokosok száma	az összterület nagysága (ha)	az összterületen belüli %-a
0-5	180 175	395 004	5,7 %
5-100	226 089	2 976 007	42,2 %
100-1 000 és 1 000 felett	4 393	3 675 552	52,1 %

Horvát-Szlavónország területének birtokmegoszlása a délszláv államhoz csatolt területek sorában messze a legkedvezőtlenebb volt. Šećerov úgy ítélte meg, teljesen egyértelmű, hogy a nagybirtoknak a Bács-Bodrog, Baranya és Torontál vármegyék területén tapasztalt túlméretezett jelenléte gazdaságilag elfogadhatatlan, és ilyen formában a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság, ezen belül pedig Szerbia területén nem maradhat fenn. Nem maradhat elsősorban azért, mert aránytalanságot teremt a nemzetgazdaságon belül, s ami talán még ennél is fontosabb: társadalmi feszültségek forrása lehet. Szerbia ugyanis egészen más birtokstruktúrával „lépett” a délszláv népek szövetségi államába:

a birtok nagysága (ha)	a birtokosok száma	az összterületen belüli %-a
3-ig	98 253	33,5 %
3-5	62 622	21,2 %
5-10	80 822	27,5 %
10-20	40 782	13,9 %
20-60	10 962	3,2 %
60-100	397	0,1 %
100-300	83	0,01 %
300 felett	3	0,001 % ⁶⁴

Szerbiában az öt hektárig terjedő törpebirtokok aránya 54,6% volt, ami egy eredetileg jól működő „paraszt-demokráciának” volt (vagy lehetett volna) az alapja. A megszállt területek egészségtelen birtokviszonyai minden kétséget kizáróan kikezdték volna e

megőrzésre mindenképpen érdemes demokrácia alapjait, és ez előbb-utóbb a szociális feszültségek elmélyüléséhez vezetett volna. A délszláv állam vezető politikai erői úgy vélték, egyetlen ország sem működhet ilyen óriási ellentéteken nyugvó mezőgazdasági és termelői tulajdonviszonyok terhe alatt. A szociális feszültségek fenyegető réme „késztette az ország vezetését egy jól átgondolt, távlatos, magát a termelés rentabilitását szem előtt tartó agrárreform kidolgozására és végrehajtására”. Mindezen túlmenően az sem igazságos – vélte a szerb közgazdász, hogy az olyan nagybirtokok, amelyeket tulajdonosa Mária Terézia idején 20 000 koronáért vásárolt meg, ma – 1919-ben – kétféle millió koronát ér, és ez olyan kiváltságokat biztosít a tulajdonosának, amelyekre egyébként sem méltó! A nagybirtokok földmaximumon túli részeinek a kisajátítása a leghangsúlyosabb előfeltétele az új délszláv állam gazdasági és politikai konszolidálódásának. A feudalizmus maradványainak ilyen jellegű konzerválása – állította Slavko Šećerov – az országnak mérhetetlen károkat okozna. Azzal, hogy a kisajátított földterületeket a hétéves háborútól elgyötört délszláv földigénylők között osztják szét, emeli a „nemzeti morált”, hovatovább lélektanilag is erősen befolyásolja a „munkától elszokott” tömegeket. S bár óriási fogyatékosága az agrárreformról szóló kormányrendeletnek, hogy a földmaximum mellett nem határozza meg a kiosztott parcellák minimális nagyságát, az agrárkedvezményezettnek nem kaphatnak a Szerbiában 1873-ban elfogadott törvény által szavatolt három hektárnál kevesebbet.

Slavko Šećerovnak a kártalanításról is sajátos véleménye volt, s amíg az agrárreform vajdasági kormánybiztosa volt, igyekezett is érvényt szerezni elképzelésének. A kormányrendelet ugyanis óvatosan megkerüli a kérdést: kit terhel a kisajátított földterületekért járó kárpótlási összeg, vállalhat-e ebből valamit az állam, és ha igen, akkor mennyit, és mennyit fizessenek az agrárkedvezményezettnek a kapott földekért? Javaslatára szerint a Szerbiában 1910–1915 közötti holdankénti földárak átlagát kellene alapul venni. Az így megállapított piaci ár 75%-át kellene az új tulajdonosnak befizetni az erre a célra létrehozott Állami Agrárbank számlájára – tulajdonképpen a kincstárba –, 50%-át megtartaná az állam magának a költségvetési stabilitás megőrzése érdekében, és 25%-ot kárpótlásként kifizetné eredeti tulajdonosának. A kifizetés állampapírok formájában harmincéves likviditással történne. Ha tehát egy katasztrális hold ára 4000 korona, az új tu-

⁶⁴ Slavko Šećerov: *Veliki posed i agrarna reforma*. Im. 15–16. p.

⁶⁵ Uo. 22. p.

lajdonos 3000 koronát fizetne, amiből 2000 korona a kincstár vagyonát gyarapítaná, és a tulajdonos 1000 korona kártérítést kapna.⁶⁵

Slavko Šećerov 1919-ben az agrárreform miniszteri programjának megfogalmazásakor Bács-Bodrog és Torontál vármegyékben mintegy 200 000 katasztrális holdnak megfelelő földterület kisajátítását és ideiglenes bérbeadását tervezte, ami a kincstár számára kétmilliárd korona bevételt jelentett volna. A későbbiekben még hajmeresztőbb számítások is napvilágot láttak, ténylegesen azonban a délszláv állam – részben azért, mert a törvényes kereteket soha nem teremtette meg, részben pedig azért, mert a befizetett bérletek soha nem jutottak el az államkasszába – sokkal kevesebb bevételre tett szert. Ez azonban vajmi kevés vigaszt jelentett a birtokaiktól megfosztott tulajdonosok számára.

Egy 1928. április 18-án publikált cikkében az agrárreform addigi eredményeit – illetve eredménytelenségeinek okait – összegezve Šećerov kiábrándultan állapítja meg: ha az elmúlt tíz év során törvényes alapokra helyezték volna az agrárreformot, „az állam régen levehette volna a napirendről a mezőgazdaságnak ezt a súlyos kérdését, amely a szakmai tehetetlenség folytán a nemzetgazdaságunk testén ma is nyílt sebként tátong”.⁶⁶ Nyílt és eleven seb, mert ugyan eladási és megterhelési zárlat alá helyezték az „idegen középirtokosok és nagybirtokosok földmaximum feletti birtokrészeit”, de az így keletkezett földalap véglegesen nem, csak áttekinthetetlen bérleti szerződések – 1919-ben ideiglenesen egy év, 1920-tól négy, de ezen belül ideiglenes jelleggel újra csak egy év, majd 1924 után a „folyamatos rendezés” indokával beláthatatlan határidőre szóló kényszerbérletek – formájában került szinte kivétel nélkül a délszláv tulajdonosok birtokába. A földreform végrehajtásáért felelős „miniszterek tehetetlensége, elvtelensége és a nemzeti ideológia iránti felelőtlensége évente milliárdos veszteségeket okoz a nemzetgazdaságunknak, a kormány pedig ugyanilyen tehetetlenül, elvtelenül és felelőtlenül szemet huny a veszteségeink felett”.⁶⁷ 1928-ban, a reform tizedik esztendejében közel kilencszáz kisajátított birtok tulajdonosa, és több mint kettőszázezer kényszerbérleti megállapodással rendelkező, tehát véglegesen még korántsem új földtulajdonos várta a helyzetét rendező agrárreformtörvényt – hasztalan, és egyre reménytelenebbül, miközben az állami költségvetést már-már az elviselhetetlenségig megterhelik a kiadások.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1919–1920-ban 1 470 507 dinárt, 1920–1921-ben ennek sokszorosát,

43,3 milliót, 1922–1923-ban 54,6 milliót, 1924–1925-ben csillagászati 92,5 milliót, 1926–1927-ben további 70 milliót, 1927–1928-ban 50 milliót, 1928–1929-ben 41,6 milliót, 1929–1930-ban pedig már csak 30 milliót fordított az agrárreform „költségeinek fedezésére”.⁶⁸ De mivel a régi földtulajdonos – tudván, hogy nem tarthatja meg a birtokát – és a kényszerbérletményét törvény hiányában végleges tulajdonná átminősíteni képtelen „kedvezményezett földtulajdonos” egyformán reménytelennek ítélte a saját helyzetét, a hivatalos szervek és intézmények megkerülésével a földek közvetlen adásvételével eszközhöz folyamodott. Mivel az 1920–1924 közötti ideiglenes bérleti viszonyok a négy év lejártá után sem rendeződtek, és ennek következtében a régi tulajdonos a kisajátított földterület értékének a töredékéhez sem jutott, a bérelő pedig továbbra sem tekinthette a sajátjának a neki ítélt földet, 1925-től feltűnően megszorodtak a hivatalosan csak „fakultatívnak” nevezett földvásárlások. Mindössze az történt, hogy a régi és az új tulajdonos megegyeztek az érintett földterület eladásában illetve megvásárlásában, és ezzel szinte megkerülték a korábban közvetítői feladatokkal létrehozott állami intézmények hosszú sorát. Ezzel egyfelől ellenőrizlenné vált az agrárreform végrehajtása – hiszen az eredeti szándékkal ellentétben, a régi tulajdonos, még ha nyomott áron is, de mégis pénzt kapott a kisajátítás alá eső földjeiért –, másfelől pedig az állam a közvetítői szerepének elvesztésével jelentős bevételektől esett el, ami – tekintettel a fennebb már említett kiadásokra – újabb gondokat jelentett. A Batthyányiaknak az észak-bánáti Oroszlámos környékén több mint 8000 katasztrális hold volt a tulajdonában, amelynek a földmaximumban meghatározott terület feletti részét az agrárreformügyi bizottság megkerülésével közvetlenül bocsátották áruba. Šećerov, aki olykor „megindító” szociális érzékenységről tett tanúbizonyságot, az esetek többségében mégis az agrárreform nemzeti jellegének mindenkor érvényesítése mellett kardoskodott, ebben az esetben – azon túlmenően, hogy törvénytelennek tekinti az ily módon keletkezett adásvételi szerződéseket – azt kifogásolja, hogy a kisajátított földekből létrehozott, ám csupán papíron létező „nemzeti földalap”-ból elsősorban nem a föld nélküli délszláv szegények részesülnek, akiknek eredetileg tíz katasztrális holdat vagy a már tulajdonukban lévő földterület tíz katasztrális holdra történő kiegészítését ígérték, hanem azok a pénzesebb – ugyancsak délszláv, túlnyomórészt szerb – gazdálkodók, akik az esetek többségében már nagyobb földterülettel ren-

⁶⁶ *Likvidacija agrarne reforme u severnim krajevima*. Im. 89. p.

⁶⁷ Uo. 85. p.

⁶⁸ Slavko Šećerov: *Pregled agrarnih odnosa u Jugoslaviji*. Im. 82. p.

delkeztek, és akik 30–50, nem egy esetben pedig 100–200 katasztrális holddal gyarapították birtokaikat. A jeles közigazdász azt is tudni vélte, hogy a Batthyányiaktól ily módon felvásárolt földekről az új szerb tulajdonosok a monarchia területéről optált, száznál is több szerb és horvát bérlőt üldöztek el, azokat a földnélkülieket, akiknek a kényszerbérletét hat év elteltével sem rendezte az Agrárreform-minisztérium. Hogy a törvényellenes – egészen pontosan: jogszabályellenes – eljárással szemben senki, semmilyen hivatalos fórum nem emelt kifogást, annak – Šećerov szerint egyetlen magyarázata van: a kisajátított földekért az állam 12 millió dinárral tartozott a Batthyányiaknak, amit egyszerűen nem tudott kifizetni. Hagyta hát, hogy más, közvetlenül a földeladásból szerzett pénzekből jussanak kárpótláshoz a régi tulajdonosok.

Nem világos azonban, miért éppen a Batthyányiak esetében lett volna a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság méltányos és körültekintő. Az államot, persze, akkor sem terhelné a 12 millió dinárnak megfelelő kártérítési összeg, ha a régi tulajdonost állampapírok formájában kártalanítaná, amelyeknek fedezetét az új tulajdonosok birtokaira kirótt jelzálogosított hitelek jelentenék. Annyi bizonyos, 1925-től Bácska és a Bánság területén is a korábban sem tiltott, csak akadályozott, vagyis „szabályozott” földvásárlás fölszabadult, és ez új körülményeket teremtett a ténylegesen soha be nem fejezett agrárreform terén. Mivel azonban az adásvételi szerződéseket is az Agrárreform-minisztérium (1929 után pedig a Mezőgazdasági Minisztérium) hagyta jóvá, ezzel a korrupciónak és a rendeletek kijátszásának újabb lehetősége jött létre. Olcsó hitelek továbbra sem biztosítottak a föld nélküli betelepítetteknek, viszont hallgatólagosan asszisztáltak ahhoz, hogy a magyar nagybirtokok helyén, a tulajdonoscseré révén, délszláv (szerb és horvát) nagybirtokok alakuljanak ki.

Az elmélyülő válság és a „passzív területek”

Annak következményeként, hogy a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén többszöri kísérletek ellenére sem sikerült az agrárreformról szóló törvény megalkotása és parlamenti elfogadtatása, hogy a nagybirtokok kisajátítása és a kisajátítási eljárás alá eső földalap újraelosztása csak agrárreform-ministeri rendeletek – esetleg a minisztertanács által is jóváhagyott határozatok – alapján történt, a földtulajdon kérdése megnyugtatóan soha nem rendeződött. A régi tulajdonos – az adófizetési kötelezettségein túl – már nem rendelkezett szabadon egykori birtokával, hiszen ettől a jogától megfosztotta őt a föld szabad értékesítését és a megterhelését tiltó rendelet, az új tulaj-

donosa, a szerb, a bosnyák vagy a montenegrói dobrovoljac, vagy egyszerűen csak betelepített kolonista viszont az agrárreform végrehajtásról szóló törvény hiányában egyelőre csak bérelhette a neki szánt 5–10 katasztrális holdnyi földet. Ebből eredően jött létre az a jogbizonytalanság, amelynek katasztrofáliskövetkezményeit nem volt nehéz kiszámítani. A földtulajdonosi elhivatottság és felelősség hiányában az egész agrárágazat óriási méretű hanyatlásnak indult. Miután 1924-ig sem sikerült a kényszerbérleményeket valódi tulajdonjogra átváltani, 1925-ben még csak jelentkezett, 1926-ra azonban elmélyült a mezőgazdaságot érintő válság. (Ám mivel a délszláv államban a nemzeti jövedelemnek közel 80 százalékát a mezőgazdaság adta, a pénzügyi válság és az ipari termelés hanyatlása az agrárium ellehetetlenülésével egyszerre jelentkezett.) „Évről-évre mindig több és több panasz hallatszik a földművelő nép ajkán a nehéz és sanyarú idők ellen – írta a Szabadkán megjelent *Magyarok Naptára az 1927. közönséges évre* című kiadvány –, évről-évre több gazda intézi magához azt a nagy kérdést, hogy élünk meg? A gabonának ára napról-napra alacsonyabb lesz, az adók és egyéb terhek folyton szaporodnak, de növekednek a gazdák igényei és szükséglete is. Nagyon világos tehát, hogy a kiadás nagyobb lévén, mint a bevétel, a dolog már sokáig nem tarthat így, az állapotoknak meg kell változniuk, vagy tönkre fog menni a föld népe. Nagyon igaz és nagyon jogos tehát a kérdés, hogy miként élünk így meg. (...) Jelenlegi gazdasági rendszerünk kizárólag és csaknem egyedül a gabonatermelésre van alapítva. (...) Ha aztán nincs jó termés, vagy nincs a gabonának ára, akkor nincs jövedelem sem. Ilyen gazdálkodás mellett – nem lévén kilátás rá, hogy a gabona ára nagyon emelkedjék –, sokáig már ki nem bírjuk.”⁶⁹ S bár a kérdésre: hogyan élhet meg a kiskgazda? – kalendáriumról lévén szó –, szakmai válaszok születnek, a bajok forrását elsősorban nem a búza-termelés egyoldalúságában, a vetésforgó mellőzésében, az ugarolás elhanyagolásában vagy a jószágtenyésztéstől való óvakodásban kell keresni, ami természetesen a válaszadó agrárszakember előtt is világos. Az optimálisnak tekintett 15 katasztrális holddal rendelkező bácskai, bánsági vagy baranyai kiskgazda elszegényedése országos méretű okokra vezethető vissza.

A földműves a szakvélemények ellenében nem pihentette a földjének egy részét, mert szüksége volt minden tenyérnyi helyre, nem kísérletezett a gabona helyett kerti vetemények termelésével, mert vagy nem volt piaca, vagy a búza minimális exportlehetőségeit is féltette, és nem kezdett ipari növények – cukor-

⁶⁹ *Magyarok Naptára az 1927. közönséges évre. Subotica (1926) 99–100. p.*

répa, napraforgó, kender vagy len – termesztésébe, mert képtelen volt megtermelt áruját értékesíteni. A mezőgazdasági árunak a délszláv államokon belül nem volt felvevő piaca. Az úgynevezett „passzív területek”-en – Dél-Szerbiában, Macedóniában, Montenegróban, Dalmácia karsztvidékén és Hercegovinában – nagy volt ugyan az éhínség, de megoldatlan volt az országon belüli szállítás. Hét év kevésnek bizonyult arra, hogy az új állam bármit is tegyen út- és vasúthálózata kiépítése érdekében.

Az érintett tárcák miniszterei ugyan hivatalosan mindvégig cáfolták a válság létezését, a mezőgazdasági mutatók rendre annak ellenkezőjét bizonyították: egyszerre drámai mértékben esett a mezőgazdasági termékek ára, csökkent a mezőgazdasági ágazatok termelékenysége, szinte megszűnt a kivitel, és az egész együtt oly mértékben drágította a mezőgazdasági termelést, hogy hamarosan hatalmas földterületek maradtak megműveletlenül. A mezőgazdasági termékek ára dinárban kifejezve 1925–1926 során a következőképpen alakult:

	1925. január	1925. november	1926. június
búza	435	330	290
kukorica	200	120	130
kender	205	100	100
cukorrépa	100	40	22

Az élősértés kilogrammja ugyanebben az időszakban 16 dinárról 9-re, a szarvasmarha kilogrammja pedig 14-ről 11-re esett vissza. A mezőgazdasági termékek ára másfél év alatt 30–35 százalékkal csökkent.⁷⁰ Ezzel egyenes arányban csökkent a mezőgazdasági termelékenység is. 1922-ben 20 000, 1923-ban 28 000, 1924-ben 55 000, 1925-ben pedig csak 35 000 hektáron termeltek cukorrépát. A búza termőterületének nagysága lényegesen nem változott ugyan, de a kenyérgabona ezekben az esztendőben szinte eladhatatlan volt. A délszláv állam húskivitele 1923-ban 3 061 000 000 dinár volt, 1925-ben pedig ennek alig egyharmada, 1 220 000 000 dinár. A mezőgazdasági válság igazi mélységét azonban nem a hivatalos statisztikák mutatják meg. A földműves azt tapasztalta, hogy míg 1913-ban a történelmi Magyarország déli vármegyéiben egy fogatos szekér 200 koronába (200 dinárba) került, ami 909 kilogramm búza árának felelt meg, 1925-ben ugyanaz a szekér a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság gazdasági viszonyai közepette 4700 dinárba került, ami 1950 kilogramm búza árával volt egyenlő. (Egy pár csizma 1913-ban 50, 1925-ben 145 kilogramm búza árával volt egyenlő.)

A mezőgazdasági válság enyhítésére a belgrádi kormány semmit sem tett. A legkézenfekvőbb az lett volna, hogy a belső piacot és a kivitelt egyszerre támogatja, és olcsó hiteleket biztosít a termelők számára. Ezzel szemben a Nemzeti Bank 1925-ben 400 millió dinárral támogatta az ipari termelést, 600 millióval az abból származó kivitelt, miközben a mezőgazdaságba egyetlen parát sem ölt. A hitelkamatok mindvégig 30–35 százalékos szinten maradtak. Ilyen körülmények között érthető, hogy a legkiválóbb bácskai termőföld hektáronkénti ára 1925 és 1926 között 30 000 dinárról 10 000 dinárra esett, de volt pillanat, amikor 8000 dinárért is lehetett földet vásárolni. A földtulajdonosok igyekeztek megszabadulni földjeiktől, hiszen a mezőgazdasági termelés elértéktelenedésével szemben az állami és a helyi adók, a különböző járulékok és illetékek semmit sem csökkentek. Viszont érvényben volt a föld szabad értékesítésére és a megterhelésére vonatkozó tilalom, ennek következtében az egykori nagybirtokok tulajdonosaira elviselhetetlen terheket róttak. Az 1925-ben jelentkező és 1926-tól elmélyülő mezőgazdasági válság leküzdése érdekében a királyi kormány semmit sem tett, pedig az óriási tehertételt jelentett az egész nemzetgazdaság számára.

Önkéntelenül is felmerül a kérdés: ha valóban szociális megfontolásból számolták fel, verték szét a történelmi Magyarországtól megszerzett területek jól működő birtokstruktúráját és mezőgazdaságát, akkor a nemzetgazdaságért felelős politika hogyan engedhette meg, hogy a válság alig több mint fél évtized alatt ilyen hatalmas méreteket öltön, miért nem tett egyetlen kísérletet sem az agrárium megmentésére, és miért nem volt továbbra is elsőrendű nemzeti érdek a most már túlnyomó többségében szerb, bosnyák, vagy montenegrói földtulajdonosok szociális helyzetének javítása? És vajon a mezőgazdasági válsággal küszködő és kimondhatatlan szegénységbe süllyedt Bácska és a Bánság hogyan jelentett volna a betelepülők számára vonzerőt, ami a délszláv államban továbbra is elsőrendű nemzetstratégiai cél volt? *A mezőgazdasági termelés ilyen méretű elhanyagolása a legékezebb bizonyítéka annak, hogy a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban korántsem gazdasági és szociális érdekek mentén történt a birtok-kisajátítás, hanem csakis és kizárólag a régió szláv nacionalizálása érdekében vették el a magyar és a német tulajdonban lévő földterületeket. A boszniai és az ószerbiai nyomorból a jólét ígéretével százezreket hoztak az egykor valóban virágzó mezőgazdasági területekre, de a gyarmatosítás soha nem tapasztalt hanyatlással és pusztulással járt*

⁷⁰ Slavko Šećerov: *O poljoprivrednoj krizi*. Im. 129. p.

együtt. A királyi kormányt nem érdekelte milyen áron, de a lehető legrövidebb időn belül Bácska, a Bánság és Baranya területén meg kellett változtatni a roppant kedvezőtlen etnikai arányokat.

A délszláv királyság adópolitikája

Az etnikai arányok erőszakos megváltoztatása érdekében a belgrádi hatalom nem válogatott az eszközökben. A nem délszláv tulajdonban lévő nagy- és középbirtokok kisajátítása, a régi tulajdonosokat megillető kártalanítás bürokratikus eszközökkel történő elodázása, a kényszerbérleti szerződések tulajdonjoggá történő átminősítésének folyamatos halogatása, egyszerűen: a zavartalan mezőgazdasági termelésnek a nemzetgazdasági érdekeket is sértő akadályozása és a szándékos rendezetlenségből eredő agrárfeszültségek politikai szempontú kihasználása mellett a királyi kormány adópolitikája is a gazdasági érdekekkel mérőben ellentétesen alakult. A már többször idézett Vladan Jojkić „etnopolitikai fejtegetéseiben” rámutatott arra, hogy Bácska, a Bánság és Baranya délszláv nacionalizálása szempontjából milyen óriási jelentősége lenne, milyen nagy mértékben megkönnyítené a térség elszlávosítását, ha a kormány tőkebefektetéssel és minden számba vehető kedvezmény biztosításával gazdasági szempontból is vonzóvá tenné az ország elmaradott területein élő szláv lakosok számára az északi területekre történő tömeges betelepülést. Milyen óriási előnyt jelentene, ha Belgrád – aránylag kevés, a több százezer ember hatóságilag szervezett betelepítésének költségeihez képest mindenképpen kevesebb ráfordítással – anyagi jólétet teremtené a történelmi Magyarországtól elszakított egykori vármegyék területén, és az anyagi jólét nyújtotta biztonság szintén önkéntelenül vonzaná a korábbi délszláv területeknek a jobbágyi sorból épphogy csak felszabadult, nincstelen tömegeit. Délszláv szempontból e lehetőségek felismerése mindenképpen előnyökkel járt volna, és felgyorsította volna az etnikai arányok megváltozását.

Ezzel szemben Daka Popović újvidéki szerb kövirő és hosszú éveken át a szerb skupština képviselője 1935-ben, tizenhét évvel a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulása, tizenhat évvel az agrárreform és a terület szláv nacionalizálási programjának meghirdetése, tizenegy évvel a birtokviszonyok végleges

(valójában soha be nem fejezett) megváltoztatása, és négy évvel az agrárreform likvidálásáról szóló kormányrendelet kihirdetése után kénytelen megállapítani: „Az állam Bácska, Bánát és Baranya területén a lehető legminimálisabb befektetést eszközölte. Az első tíz év alatt egyetlen kilométernyi út sem épült, és a kulturális intézmények (színházak, múzeumok, szakmai és művészeti iskolák) tizenöt év alatt semmilyen állami támogatásban nem részesültek. (...) Ezekről a területekről csak elvitték a megtermelt javakat, de ide semmit sem hoztak. Az ország valamennyi régiója – így Bácska, Bánát és Baranya is – jogosan követeli az egységes teherviselést, jogosan követeli a polgárok egyenlő arányban történő megadóztatását. Ezzel szemben az történik, hogy a Dunai bánság az úgynevezett passzív területek fejlesztése érdekében hitelekkel támogatja magát a Pénzügyminisztériumot is. (...) A mezőgazdasági termelés régen elveszítette rentabilitását, az ipari termelés is hanyatlik, holott a nyersanyag jelenléte és az egykor kedvező piaci feltételek ennek könnyen elejét vehetnék. A művelődési intézetek és az intézmények ezen a vidéken kapták a legkisebb támogatást. A társadalombiztosítási összegek, amelyeket a munkaadók a munkásaik után a Körzeti Biztosítóirodák pénztáraiba fizetnek be – és ez csak Bácskában meghaladja a 40 millió dinárt – az elmaradott, passzív területekre vándorol. Érthető, hogy ez a hatalmas méretű kizsákmányolás elkeseredést szül az itteni lakosság körében. Hiszen mindennek határa van! És most elérkeztünk eddig a határig, az ilyen gazdálkodás tarthatatlanságát ma már a délszláv királyság más területei is kénytelenek megérezni.”⁷¹

Daka Popović szenátor a lokálpatrióták heves ségével ostromozta a kormány igazságtalan adópolitikáját, amely a legnagyobb terheket Bácska, a Bánság és Baranya lakosságára róta.⁷² 1933-ban az egész ország területén közel ötmilliárd dinárt fizettek be földadó formájában az államkasszába, ebből 49,81 százalékot, 2 298 000 000 dinárt egyedül a Dunai bánság területén lévő földtulajdonosokkal fizettettek meg, amit 113 746 682 dinár pótdadóval tetézték. Sőt, a 343 527 624 dinárnyi összadó 90 százalékát a Dunai bánságon belül is Bácska, a Bánság és Baranya egyébként is mérhetetlenül elszegényedett földtulajdonosaival fizettették meg. Az egy hektár után járó

⁷¹ Daka Popović: *Banat, Bačka i Baranja – Savremeni, nacionalni, politički i društveni profili*; Novi Sad, 1935. 21–23. p.

⁷² A történelmi Magyarország elszakított vármegyéinek területét magában foglaló Vajdaság Daka Popović könyvének megírásakor, 1935-ben már nem létezik, illetve az 1929. január 6-i királyi diktatúra bevezetését követő közigazgatási átrendezés során az újonnan létrehozott Dunai Bánsághoz tartozott. Az egykori Vajdasághoz csatolták a Szerémséget, valamint Észak-Szerbia Šumadija nevű területét. Az új közigazgatási felosztásnak a későbbiekben súlyos következményei lettek, hiszen a magyarok számaránya a báni közigazgatási egységen belül jelentősen romlott. A Dunai bánság térképét **A meggazdagodás könyve - A Napló karácsonyi ajándéka** című kiadvány közölte; Subotica, 1930.

földadó a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kilenc bántása között a következő eltéréseket mutatta:

Dunai Bánság	809,61 dinár
Szávai bánság	235,48 dinár
Drávai bánság	172,05 dinár
Moravai bánság	163,00 dinár
Drinai bánság	153,88 dinár
Vardari bánság	120,50 dinár
Vrbavai bánság	115,38 dinár
Tengermelléki bánság	55,26 dinár
Zetai bánság	52,06 dinár ⁷³

A Dunai Bánság földtulajdonosai az elmaradott (passzív) területnek számító Zetai bánság földtulajdonosaihoz képest tizenhatszoros adóterheket voltak kénytelenek elszenvedni. (Ugyanilyen aránytalanságok voltak az ingatlanadó területén is. Az újvidéki Pénzügyi Igazgatóság ugyancsak 1933-ban 70 683 ingatlantulajdonost tekintett adókötelesnek. Zágráb 59716-ot, Ljubljana 40407-et, Szarajevóban és Szkopjében pedig egyformán valamivel több mint 28 000-et. Split – a tengermelléken –, valamint Banja Luka és Podgorica nem ismerte az ingatlanadót.) Daka Popović, aki nem kevésbé hit a délszláv népek történelemformáló szerepében és birodalomteremtő küldetésében, mint Valadan Jojkić vagy Slavko Šecérov, az „északi területek” állami eszközökkel történő kifosztása és kisemmizése láttán kellő rezignáltsággal állapította meg: „Ha legalább azt látnánk, hogy az ország kedvezményezett területei a maguk javára fordítják a megszerzett előnyöket és anyagi javakat, talán elfogadnánk a protekcionizmusnak ezt a formáját is. De semmi ilyent nem látunk. A šumadijai, a zagorjei és a boszniai paraszt továbbra is szegény marad. A megszerzett pénz kizárólag egyes egyének gyarapodását szolgálja.” Hozzáteszi még: ideig-óráig. Hiszen az ily módon megkaparintott tőke ahogyan jött, úgy el is megy. Csak a nemzedékek hosszú sorának együttes munkája révén teremtett vagyon lehet működőképes, és válhat hasznossá a közösség és az ország számára. A könnyen és gyorsan, kétes körülmények közepette szerzett vagyon képes egy egész közösséget demoralizálni. Az 1925–1926-os mezőgazdasági válságtól kezdve ez volt a legfőbb jellemzője a délszláv államnak. Minden egyes régió (bánság) abban volt érdekelt, hogy az állami vagyonból minél nagyobb összeget megszerezzen magának, amit azután egyszerűen felélt, anélkül, hogy hosszabb távú befektetésként gazdasági életének a fellendítésére for-

dította volna. „Csak a Bácska és a Bánát csendes, és szó nélkül fizeti a kirótt terheket.”⁷⁴

Az elcsatolt Délvidéken kisajátított magánbirtokok összesítése

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén végrehajtott agrárreform során kisajátított nagybirtokokról 1937-ben Belgrádban *La Yougoslavie par les chiffres* címmel, a nyugati közvéleménynek szánt propagandakiadvány jelent meg, melynek a magyar nagybirtokokra vonatkozó fejezetéből bőségesen idéz a Budapesti 1941-ben a *Magyar Sorskérdések* tanulmány-sorozatban megjelent *A jugoszláviai magyarság helyzete* című tanulmány névtelen szerzője. Eszerint a kisajátítás során kárt szenvedett birtokok közül 61 magyar állampolgárságú magyar, 62 pedig jugoszláv állampolgárságú magyar földtulajdonos volt. A 61 magyar állampolgárságú, magyar nemzetiségű tulajdonosok – őket nevezték optánsoknak – birtokaiknak 71,2 százalékát, összesen 90 062 hektárt veszítették el, míg a jugoszláv állampolgárságú magyaroktól birtokaik 38,6 százalékát, 20 622 hektárt vettek el. A magyarok veszteségeinek összesítése után a következő lehangoló képet kapjuk:

I. Magyar állampolgárságú magyarok érintett birtokai

nagybirtok	száma	összes, terület	ebből kisajátított hektárban	százalék
Vajdaság	41	74 199	57 356	77,3
Horvát-Szalvonország	13	37 267	20 922	56,1
Szlovénia	7	14 989	11 784	78,6
Összesen:	61	126 455	90 062	71,2

II. Jugoszláv állampolgárságú magyarok érintett birtokai

nagybirtok	száma	összes, terület	ebből kisajátított hektárban	százalék
Vajdaság	50	31.045	11.146	35,9
Horvát-Szalvonország	11	17.340	6.434	37,1
Szlovénia	1	5.011	3.042	60,7
Összesen:	62	53.396	20.622	38,6
I. és II. összesen:	123	179.851	110.684	61,575

⁷³ Uo: 19–20. p.

⁷⁴ Uo: 24. p.

⁷⁵ *A jugoszláviai magyarság helyzete - Magyar Sorskérdések* (Felelős kiadó Pogány Béla); Budapest, 1941. 8–9. p.

Amíg tehát a magyar nagybirtokosok birtokaik 61,5 százalékát veszítették el, a németeknek pedig birtokaik 57,0 százaléka esett a kisajátítás alá, addig a délszláv földbirtokosok vesztesége 88.886 hektár, 40 százalék volt, ami tulajdonképpen nem is volt veszteség, hiszen nemzettársaik kezére jutott. A magyaroktól agrárcélokra kisajátított 110.684 hektárnyi, és a németektől ugyannerre a célra lefoglalt 108.002 hektárnyi földterület egyértelműen veszteségként könyvelhető el. Az agrárreform során kisajátított 555.137 hektárnak (965.938 katasztrális holdnak) megfelelő területből a 88.886 hektár (154.662 katasztrális hold) levonásával is a délszláv állam szláv lakosai 466.251 hektár (811.277 katasztrális hold) jól megművelt, többnyire kiváló minőségű termőföldre jutott, a mezőgazdasági felszerelés minden egyéb kellékével együtt:

	magyarok vesztesége a földreform során	németek	délszlávok
Vajdaság	68 502	11 259	21 563
Horvát-Szlavónország	27 356	50 924	65 874
Szlovéniában	14 846	45 819	1 449
Összes veszteség	110 684	108 002	88 886
Összes részesedés -	-	-	555 137
Összesítve	- 110 684	- 108 002	+ 466 251 ⁷⁶

A közel félmillió hektárnak megfelelő kisajátított földterületet szinte kizárólag délszláv kedvezményezettek között osztották szét. Az idézett belgrádi propaganda-kiadvány az állam jóindulatának érzékeltetésére szociális agrárreformnak minősíti az egyébként jogsértő eljárást, és nemzeti érdekei érvényesítésének bizonyítására az agrárkedvezményezettekéről a következő kimutatást közli:

	családok száma	hektár
helyi lakosok	213 175	367 084
polgári telepesek	8 736	41 497
hadiönkéntesek, helybeliek	7 289	52 344
telepítettek	13 059	94 212
Összesen:	242 259	555 137

A Délvidék egykori vármegyéinek – Bács-Bodrog, Torontál, Szerém vármegyék –, Horvát-Szlavónország és Szlovénia területén az 555 137 hektár ki-

sajátított és kiosztott földterület egynegyedét, 135 709 hektárt a szláv telepeseknek és a dobrovoljacoknak adták. A helybéli földigénylő délszláv családok átlagosan 1,7 hektárt, az idegenből hozott 8 736 polgári telepes család 5 hektárt, a katonai telepesek pedig 7,2 hektárt kaptak. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén az agrárreform által kisajátított birtokokból 18 146 dobrovoljac család kapott földet, közülük 13 059 család – 72 százalékuk – az egykori, történelmi Magyarországtól elszakított területen telepedett le.⁷⁷

A fentiekől mindössze jelentéktelen mértékben eltérő adatokat közöl Prokopy Imre a már idézett *A jugoszláv agrárreform* című, 1933-ban közzétett tanulmányában, amelyben Slavko Šećerov *Iz naše agrarne politike 1919–1929* című 1930-ban kiadott művét használja forrásként. A jugoszláv földművelési minisztérium 1929. január 1-én készült kimutatása szerint a kisajátítási eljárás alá vont nagybirtokok terjedelme a következő volt:

	Magyar lakosok száma ⁷⁸	német	hektár	katasztrális hold
Vajdaság	381 948	328 195	751 149	1 302 392
Horvát-Szlavónország	68 390	122 190	1 029 114	1 790 658
Szlovénia	16 697	39 631	353 647	615 346
Összesen:	467 035	490 016	2 133 910	3 713 003

Az agrárreform kedvezményezettjei – akik kivétel nélkül szláv nemzetiségűek voltak, és az ígért fejenkénti öt hektár helyett átlag kilenc hektárnyi földterülethez jutottak – a Prokopy Imre által használt adatok szerint a következő volt:

	igénylők száma	megmunkált földterület	nem megmunkált földterület, legelő
		h e k t á r b a n	
helyi lakos	181 057	314 200	42 683
polgári telepes	6 725	40 208	1 886
hadiönkéntes	18 658	148 771	7 944
Összesen:	206 440	503 179	52 513

Ezenkívül kisajátítottak, de 1929. január 1-jéig nem osztottak fel 12 195 hektár mezőgazdasági területet 24 077 előjegyzett földigénylő részére. E kimutatás szerint az összesen 777 656 hektár megmunkált földterületből 510 758 hektárt (984 716 katasztrális hol-

⁷⁶ Uo: 9–10. p.

⁷⁷ Uo: 10–11. p.

⁷⁸ A tanulmány írója az 1921. évi szerb népszámlálás hivatalos adatait használja. Prokopy Imre jelzi a lélekszám pontosságára vonatkozó kételyeit.

dat) 66,05 százalékát, a 281 943 hektárnyi legelőből pedig 57 129 hektárt sajátítottak ki, míg a tulajdonosoknak 266 898 hektár megművelt földet hagytak meg.

A Vajdaságban a nagybirtok terjedelme 751 149 hektár (1 302 392 katasztrális hold) volt, amelyből 405 952 hektár volt a szántóföld, 3 225 hektára szőlő, 1 545 hektára kert, 25 090 hektára rét, 194 242 hektára legelő, 38 219 hektára erdő és 82 876 hektáregyéb (szikes föld, árterület, nádas és mocsár). Az összesen 435 812 hektármegművelt területből 285 592 hektárt (495 216 katasztrális holdat) osztottak szét 74 188 kizárólag szláv földigénylőnek, és pedig 57 193 helyi igénylőnek, 12 265 hadiönkéntesnek és 4 730 telepesnek. A Vajdaságban a nagybirtokok területének 65,55 százalékát sajátították ki és osztották fel, és mindössze 34,45 százaléka maradt az eredeti tulajdonosok kezén.⁷⁹

Amíg tehát az új délszláv állam a maga szempontjából sikernek könyvelhette el a Vajdaság, Horvát-Szlavónország és Szlovénia területén 503 179 hektár megművelt mezőgazdasági földterület és 52 513 hektár legelő, összesen 555 692 hektár (962 569 katasztrális hold)⁸⁰ tényleges kisajátítását és a 206 440 különböző minőségében jelentkező, kizárólag szláv nemzetiségű földigénylő közötti szétosztását, addig ezzel szemben ott állt a közel egymillió magyar és német lakosság birtok- és egzisztencia-vesztésének szomorú ténye. Prokopy Imre, hogy érzékeltesse a magyarságot ért tragédia súlyát, idézi a Vajdasági Munkáskamara szerb vezetőségének megállapítását. Az 1928-as évről kiadott évkönyvükben olvasható: „az agrárreform a földosztásból teljesen kizárt kisebbségi földmunkásokon halálos sebet ejtett (...), az állam a Vojvodina nemzeti kisebbségei ellen a halálbüntetéssel felérő merényletek egész sorát követte el!”⁸¹ Az ugyancsak szerb vezetésű Vajdasági Pénzügyi Szövetségének képviselője ugyanakkor úgy nyilatkozott: „Legmélyebb meggyőződésünk, hogy a Vaj-

daságnak és a Szerémségnek, ennek az egykor leggazdagabb két tartománynak elszegényedését a túlzott adókon, a rossz közigazgatáson és egyéb körülményeken kívül főleg a legszerencsétlenebbül végrehajtott agrárreform okozta. Eltekintve attól, hogy a Vajdaság nagy részében az agrárreform egyedüli oka volt a községi pótdók elbíráhatatlan fel-emelésének (a többségében kisebbségek lakta településeken – M. F.), meg kell állapítanunk, hogy egész közigazgatásunkra is csak negatív hatása volt.” A negatív hatás súlyát Daka Popović agrárreform-miniszter is kénytelen volt felismerni. A belgrádi Skupština 1928. március 15-i ülésének a „bolsevista módszerek szerint végrehajtott földreform teljes csődjéről” beszélt, és elmondta, a végrehajtás során mindvégig „napirenden voltak a rombolások, a gyújtogatások és a fosztogatások”. Véleménye szerint a legnagyobb kár a Vajdaságot érte, melynek egész termelési rendszerét a nagybirtokok felosztása gyökeresen felforgatta. Az évenkénti tényleges kárt, amely a Vajdaságot sújtotta, legalább egy milliárd dinárra becsülte. Ennek a kárnak a jelentős részét – a kisajátítás mértékével mindenképpen arányosan – a magyar nagybirtokosoknak kellett viselniük, „akiknek deposzedálása, mint egyáltalán a magyar kisebbség anyagi erejének a megtörése a lényegében nacionalista jellegű földreform fő célja volt.”⁸²

A délvidéki magyarok érdekérvényesítési lehetőségei

A délvidéki magyarságnak sorsa megváltozását követően a tiltakozás legkisebb lehetősége sem adatott meg. Nemzeti-kisebbségi érdekei védelmére néhányszor tett ugyan kísérletet, de minden esetben kénytelen és kegyetlen megtorlásban volt része. A szerb hatalom maximális lojalitást követelt tőle, különben még állampolgárságát sem igazolták, ebben az esetben pedig az országból történő azonnali távozásra kényszerítették. „A megszállás első percétől fogva a

⁷⁹ Prokopy Imre im. 16–18. p.

⁸⁰ A *La Yougoslavie par les chiffres* című 1937-es propagandakiadvány – és az adatai alapján 1941-ben Budapesten megjelentetett *A jugoszláviai magyarság helyzete* című kiadvány 555.137 hektárt, 965.938 katasztrális holdat tart számon. Ugyanakkor Prokopy Imre adatai sem pontosak. 555.692 hektárujanis pontosan 966.904 katasztrális holdnak felel meg.

⁸¹ Prokopy Imre im. 26–27. p.

⁸² Uo. 31. p.

⁸³ A *Jugoszláviai Magyar Párt memoranduma Pašićhoz*; Budapest – Szent Gellért Társaság Irodalmi Egyesület, 1922. 3. p. – A memorandum valóban határozott hangot ütött meg: „A történelem majdan meg fogja állapítani, hogy az elszakított Délvidék magyarsága, elnyomásának közepette is és különösen akkor, fényesen dokumentálta öntudatos és bölcs kulturfölényét az uralmon lévő balkáni politikával szemben. Pedig az ellenük felvonuló hatalmi korlátoltsággal és többször a legdurvább brutalizmussal szemben, súlyos feladat volt a fölényes higgadtság megőrzése” – olvasható a bevezető részben adott helyzetjelentésben. 13. p. – A Memorandumot azonban személyesen átadni már nem tudták, ezért augusztus 9-én kénytelenek voltak postán elküldeni. A mellékelt kísérőlevélben pedig ez olvasható: „Az emlékirat az elszegényedett sérelmeknek magasabb politikai és jogi perspektívából való higgadt és öntudatos, bölcs és jogászai fejtegetése, annak bizonyítéka és fényes igazolása tehát, hogy amikor elszakított véreink a brutális és balkáni elnyomás ellen emelnek is szót, akkor is kulturfölényes tudással csak az igazságot és a jogot keresik, amelyhez Trianon előtt hozzá voltak szokva.” 21. p.

jugoszláviai magyarok csupán harmadrendű állampolgárokként szerepelnek, akiknek minden állampolgári kötelességet a legszigorúbban kell teljesíteniük, de viszont az állam életébe semminemű befolyásuk nem volt s ma sincs”⁸³ – olvasható az Országos Magyar Párt 1922. május 30-án kelt memorandumában, amelyet Nikola Pašićhoz, azt követően intézett, hogy a szerb miniszterelnök április 19-én meghallgatáson fogadta a magyarság képviselőit. A Memorandumban az aláíró dr. Sántha György elnök és Dr. Gráber László előadó az alakuló közgyűlés megtartására készülő párt nevében a magyarságot ért sérelmeket sorolta fel, egyben a jogorvoslati lehetőségekre is javaslatot tett. A Memorandum szerzői kellő hangsúllyal mutatnak rá, hogy 1922. január 26-áig az „optálás idejének” leteltéig a délvidéki magyarság „apái ősi földjén” csupán feltételes állampolgár volt – egyszersmind megbízhatatlan is – és ebből eredően semmilyen állampolgári jogokkal nem rendelkezhetett. (Helyzete a jugoszláv állampolgárságának rendezését követően – amely ugyancsak módfelett körülményesen történhetett – érdemben semmit sem javult.) Az új szerb hatalom gyakori és kedvelt eljárása volt a számára „kényelmetlen elemeket” rövid eljárással átdobni a magyar határon. Ez történt Stella Adorján, Nagy Dániel, Szaulich Antal, Weisz Dezső, Schächter Miksa, Neuhausz Mihály, Törzs Gyula és Farkas József többségükben szabadkai születésű polgárokkal is, akiket kommunista szervezkedés vádjával tartóztattak le, és huszonnégy órán belül kellett távozniuk az országból. Még rosszabbul járt Gózon József zentai apátplébános, akit a politikai megbízhatatlanság vádjával három óra alatt dobtak át ugyancsak a magyar határon. Jogorvoslatra egyik esetben sem adódott lehetőség. Talán még náluk is rosszabbul járt a bácstopolyai Király Jenő, Szepesi Jenő és Nagy Sándor, akiket kémkedés, valamint a szabadkai Varga György és tizenharc társa, akiket hazaárulás vádjával tartóztattak le és zártak börtönben anélkül, hogy a Memorandum megfogalmazásának pillanatáig a bíróság érdemi eljárás keretében tárgyalta volna az ügyüket.

A szerb miniszterelnökhöz intézett Emlékirat tizenöt pontba csoportosítva fogalmazta meg a délvidéki magyarságot ért sérelmeket, amelyek között mindössze a XIII. helyen szerepel az agrárreform kérdése. Az aláírók a magyarság nevében sérelmezik, hogy az 1919. február 25-i miniszteri rendelet kirekeszti a földalap újraelosztásából a nemzeti kisebbségeket. Kiemelték: egészen a közelmúltig bíztak abban, hogy az optálási határidő elmúltával ez a kérdés is meg-

nyugtató módon rendeződik, hiszen az államérdek is megköveteli, hogy a földművelésből élő „magyar, német, román és tót proletárok” is földhöz jussanak. Azonban 1922. január 26-a után sincs semmi jele annak, hogy a hatalom agrárreformmal kapcsolatos eredeti elképzelése, nacionalista indíttatású kirekesztő jellege bármiben is megváltozna, amivel – jelezték kelő naivitással – a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság a saját jogrendjét, és a nemzetközi jogokat is súlyosan megsértette. Rámutattak, hogy a föld nélküli napszamos és a kisbirtokos számára megélhetési feltételeket biztosított a nagybirtok azzal, hogy elszegődhetett mezőgazdasági idénymunkára. Azzal, hogy „megszüntették” a nagybirtokot sok tízezer családtól vonták meg a megélhetési lehetőségeket. „Amíg most már az elvesztett kereseti lehetőségeket a szerbekre, horvátokra és szlovénekre nézve az agrár-reform pótolja azzal, hogy részükre földeket oszt, addig a nem szláv gazdasági munkás és törpebirtokos nem jutva földhöz, minden existenciáját elveszíteni és elkerülhetetlenül tönkremenne.”⁸⁴ Ezért az Országos Magyar Párt nevében a Memorandum megfogalmazói egyfelől az agrárrendeletnek a kisebbségek javára történő módosítását követelték, másfelől annak végrehajtására egy független bíróság létrehozását javasolták.

Az Emlékiratot Nikola Pašić válasza sem méltatta, s a tizenöt pontban szereplő jogsértések egyike sem nyert orvoslást. Pedig csak a Bácskában az 57 631 földnélküli közül 23 856 volt magyar nemzetiségű, 13 701 szerb, 10 457 német, 3144 szlovák, 1372 rutén 626 bunyevác és 4457 egyéb más nemzetiségű földnélkülivel szemben.⁸⁵

Trianon következménye és öröksége változatlanul tovább él a Délvidéken. A vagyonától megfosztott magyarság az 1920-as években valamennyi polgári és egyházi intézményét elveszítette. Majd következett a második világháború tragikus vége, amikor Tito „felszabadító” partizánjai ezrével lötték az ártatlan magyarjainkat a tömegsírokba, ezzel is jelezve a közösségünk határtalan kiszolgáltatottságának súlyát és mértékét. A kommunista hatalom a túlélőknek „megbocsátott”, cserébe azonban megaluvás nélküli lojalitást követelt tőlük és az utódaiktól. Az intézmények tekintetében megkapták ugyan a kijáró „fejadagot”, de a jogaikból és lehetőségeikből mindössze az államalkotó szláv népek fenntartás nélküli szolgálatára tellett; s ez tisztán megmutatkozott az 1990-es évek egymást követő háborúinak idején,

⁸⁴ Uo: 53–54. p.

⁸⁵ Dr. Slavko Šećerov *im.* 32. p.

amikor a szülőföldjén kitartó magyarság immár a harmadik egzisztenciális csapást is kénytelen volt elszenvedni. A délvidéki magyarság a XX. század utolsó évtizedeiben a felére fogyatkozott, létszáma ma

már nem éri el a 300 000-et sem, az „újraprivatizált” világban pedig vagyon nélküli zsellér lett a szülőföldjén. A délvidéki magyarság életét 1920 óta a folyamatos leépülés jellemzi.

Honfoglaláskori temetkezés

Emese

A menekültek betelepülésével a Vajdaság már nem ugyanaz

Menekülthullámok számokban

A hajdani titói Jugoszlávia felbomlását kísérő háborúk során, 1991 májusa és 1995 szeptembere között, több mint 2 millió lakos vált földönfutóvá és menekült többnyire a saját etnikuma által katonailag ellenőrzött területre. 2000 tavaszán Szerbiában a korábban több hullámban érkezett menekültek száma összesen: 996 066 személy (*nem hivatalos adatok szerint több mint 1 millió*). Az ország demográfiai és etnikai-földrajzi helyzetét (migrációját) az utóbbi tíz évben jelentősen befolyásolták a menekülthullámmal érkező betelepülők, hiszen Szerbiában a lakosság 10%-a a balkáni háború alatt/után érkezett, frissen menekült jövevény. A Vajdaság lakosainak számában viszont majdnem 13% a menekült friss betelepülő. Az utóbbi évszázadban a tartomány autochton lakosainak a száma folyamatosan csökkent, ami a különböző hullámszerű betelepítések következménye. Így például az 1920 és 1941 közötti földreform keretében százezer szerb parasztcsaládot telepítettek le a Vajdaságba, és családonként 5ha-t kaptak. Azóta is tudatosan és folyamatosan tízezres nagyságrendben telepítették be a *kolonizáltakat* a magyarság lakóterületére (Tisza mente és Nyugat-Bácska). Érkezésük és letelepedésük több községben megbontotta a magyarság homogenitását, illetve a magyar többségű egyensúlyt.

A délszláv háború alatt jelentős népmozgalmi változások történtek. A Vajdaságba a menekültek több hullámban érkeztek:

1990-1991-ben Szlovéniából és Horvátországból,

1992-ben Horvátországból,
1995-ben Boszniából.

A bevándorlás csak a hiperinflációs időszakban (1993–1994) szünetelt.

A legutóbbi, 1995. évi menekülthullámmal 133 829-en (főleg szerbek) települtek be a Vajdaságba, s ez 1996-ig a legnagyobb méretű áttelepülés volt. A legújabb betelepülőknek több mint a fele barátoknál, rokonoknál húzódott meg, ¼-e albérletbe ment. A menekültek letelepedése meg-

változtatta a térség etnikai összetételét, ami az ingatlanok cseréjének is a következménye: például szerémségi településeken, ahol eddig a horvátok voltak többségben. A felfegyverzett szerb menekültek számos helyi atrocitást provokáltak, elsősorban horvát- és magyarok településeken. Megkezdték az eltávozottak vagy ideiglenesen távol lévők ingatlanainak összeírását, sőt birtokbavételét. A hivatalos összeírás szerint a jövevényeknek csupán 5,6%-a élt menekülttáborban és 11,3%-a (vásárolt, kiutalt, egyéb módon megszerzett) magánlakásban.

A menekültek háromnegyed része Bácska délnyugati részén és a Szerémségben telepedett le: Újvidék (24 487), Ruma (6-8000), Zombor, Pancsova, Indija, Mitrovica. Számuk Szabadkán több mint 6000, Temerinben közel 3500, és ezrével települtek át Óbecsére, Palicsra, Topolyára.

A NATO jugoszláviai akcióját (1999. évi bombázások) követően a vajdasági magyar szervezetek becsült adatai szerint kb. 10–15 ezer újabb menekült (elsősorban koszovói roma) érkezett a tartomány területére, nagy részük végleges letelepedési szándékkal, kisebbik hányaduk visszaköltözési szándékkal, vagy más országba kívánt emigrálni.

A legutóbbi szerb imigrációs hullám jelentősen felgyorsította a tartomány elszerbeseződésének és multiethnikus jellege csökkenésének korábbi ütemét. A szerbek aránya a mai Vajdaság területén az említett három nagy szerb bevándorlási hullám következményeként az alábbiak szerint változott.

1. hullám (1918-1931): a szerbek aránya 33,8%-ról (1910) 37,8%-ra (1931) nőtt,
2. hullám (1945-1948): a szerbek aránya 35,3%-ról (1941) 50,4%-ra (1948) nőtt,
3. hullám (1991-1996): a szerbek aránya 56,8%-ról (1991) 64,3%-ra (1996) nőtt.

Az előregedett népességű, természetes fogyás és nagy emigrációs veszteség sújtotta magyarok aránya 12,3%-ra (kb. 285 000 főre), a horvátoké 2,8%-ra (kb. 62 000 főre) zuhant. A negyedmillió letelepedett me-

nekültáradat következményeként a Vajdaság népességének 2/3-a szerb lett, amelyen belül az őshonosok és bevándoroltak közötti arány kiegyenlítődött. Ez nem csupán az etnikai arányokat, hanem a helybeli népesség politikai magatartását is jelentősen módosította, rontva az autochton népesség autonómia-törekvéseinek esélyeit a központosított Belgrád felé.

Magatartásbeli változások a tartományban

A térség etnikai struktúrájának megváltozásához hozzájárult az is, hogy az itt élő nemzetiségek egy része elhagyta az országot. A magatartásvizsgálatok regisztrálhatták az új és eltérő viselkedésformákat, amelyek a kisebbségek által lakott községekben jelentkeztek, különösen, ha oda jelentős számú menekült telepedett le. Korábban, a titói korszak jelentős részében, a multikulturális létforma széleskörűen elfogadott volt a vajdasági polgárok életében. A lakosság bizonyos rétegeiben, különösen a szerbségnél, az etnocentrizmus jelei voltak megfigyelhetők. A valós gondok a „nagyserb” nacionalizmus és sovinizmus erősödésével, majd későbbi háborús kiteljesedésével jelentkeztek. Milošević idején a szerb nacionalista érdekeket és állami célokat veszélyeztető jelenséggé ítélték meg a sokszínűséget. Ebben a helyzetben a kisebbségek is veszélyeztetve érezték magukat, és arra kényszerültek, hogy szülőföldjükön (spontánul vagy szervezeten) tömörüljenek, etnikailag homogenizálódjanak.

A kilencvenes években a sovinszta állampolitika hatására a vajdasági szerbség nagy része erős ellenállást tanúsított a multietnicizmussal szemben, amihez hozzájárult a több százezer boszniai és horvátországi szerb betelepítése is. Ők olyan területekről érkeztek (teli bizalmatlansággal), ahol szörnyű nemzeti tisztogatások történtek, így az új környezetbe való integrációjuk nehézkes volt. A háborúban leszerződött állam ugyan oltalmába vette őket, de a menekülttáborok ellátása hatalmas gondot okozott, az újonnan érkezettek lelki zavarai pedig mit sem tö-

rődtek. A beilleszkedésük sikeressége a megélhetési és munkalehetőségek esélyeitől is függött. A multikulturalizmus, a többnyelvűség, az új értékrendszer vagy a vajdasági életforma elfogadása nem történhetett meg máról holnapra. A szerb autochton lakosság számára a vajdasági nyelvi, kulturális, sőt, a vallási többszínűség továbbra is megszokott értéként jelent meg, de a menekültek „leküzdendő” akadályként fogták fel.

2001 februárjában életbe lépett a módosított jugoszláv állampolgársági törvény, amelynek alapján szokatlanul rövid idő alatt megszerezhetővé vált a jugoszláv állampolgárság: összesen 125 ezren kapták meg az állampolgárságot, ebből 80 ezer személy lett kettős állampolgár. 2007 folyamán újra könnyítettek a szerb állampolgárság megszerzésén és lehetővé tették a kettős állampolgárságot minden kérvényezőnek (pl. az összes külföldön élőnek is).

A magyarság körében aggodalmat keltett a szélsőséges szerb nacionalista erők jelenléte, amelyek egyes vajdasági községekben folyamatosan dolgoztak a menekültek végleges elhelyezésén, nem törődve a települések átstrukturálásával és az eredeti etnikai arányok megváltoztatásával. Ha megfigyeljük a kilencvenes évek menekültjeinek területi eloszlását a tartományban, a tömeges betelepülések a Szerémségben, Nyugat- és Közép-Bácskában történtek (Inđija, Ópazova, Újvidék és környéke).

A menekültek beilleszkedési zavarai megmutatkoztak az őshonos lakossággal (különösen a nemzeti kisebbségekkel) való vitákban és összetűzésekben is. A Szerb Belügyminisztérium állítása szerint 2003. január 1-jétől 2004. június 30-áig a Vajdaságban a magyarokat sértő incidensekből mindössze 49 esetben állítható, hogy etnikai indíttatású: 19 katolikus temetőrongálás, 12 falfirka vagy röpcédula, 7 templomgyalázás, 4 verekedés, 4 verbális támadás és 3 fizikai tettlegesség. A magyar pártok, civil szervezetek és plébániák feljegyzései szerint sokkal több zaklatás történt nemzetiségi és vallástürelmetlenségi alapon, amit a rendőrség nem vizsgált ki. A belügyi szer-

1. táblázat. Nemzeti alapon történt incidensek 2003-2004-ben, megjelenési forma szerint

Megjelenési forma	2003. év	2004. év	
		január-június	július-november
1. Sértő tartalmú graffiti	4	16	19
2. Sovén tartalmú szórólapok	1	-	-
3. Plakátok kiragasztása	4	-	-
4. Vallási épületek, emlékművek, emlékhelyek és sírok rongálása	12	22	8
5. Javak rongálása	7	12	5
6. Szóbeli sértés, fenyegetés, testi sértés	12	23	27
7. Hátrányos faji megkülönböztetés	1	-	-
ÖSSZESEN:	41	73	59

vek szerint a helyzet nem aggasztó, mert 294 esetben nem bizonyítható a nemzeti gyűlölet jelenléte; 129 esetben közönséges vagyonsértés és rongálás volt; szó-, jelmondat-, szimbólum-kiírás és pamfletosztogatás; 20 templomgyalázás (5 katolikus, 2 pravoszláv, 13 protestáns); 7 tettlegesség; 5 épület-rongálás; 1 névtelen fenyegetés. A Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság 2005 januárjában kidolgozta a jelentését a 2003–2004-ben nemzeti alapon történt incidensekről a Vajdaságban.

A magyarellenes cselekmények alapvetően három kategóriába sorolhatók: verekedések (általában magyar iskolások zaklatása), magyarellenes falfirkák és röplapok, illetve temető- és templomgyalázások (sírok felborítása/összetörése, magyarellenes feliratok a sírokon, templomokon, a művelődési házak, színház ablakainak betörése, benzines palackokkal elkövetett gyújtogatások). Nem véletlenül figyelt fel az Európai Parlament is a 2003. évi etnikai színezetű falfirkákra, magyarverésekre a Vajdaságban. Öttagú tényfeltáró bizottság járta a terepet 2005. január 28-a és 31-e között. A nekik szóló beszámolóban zömében ez állt: a fiatal, a háborús években felnőtt nemzedék nem tanulta meg a toleranciát; másrészt az újonnan betelepülőknél tapasztalható leginkább az atrocitások szítása.

Empirikus kutatások a fiatalok és a felnőtt népesség jelenkori magatartásáról a régióban

A számos magatartásvizsgálatból három olyan projektum eredményeiről számolok be, amely az utóbbi években zajlott a Vajdaság területén, egyrészt a fiatalok körében, illetve a felnőtt lakosság álláspontját kérdezve. A mai magatartáskutatók leggyakrabban a következő *hipotézisekből* indulnak ki:

A multikulturális életszokások segítik a közösséget a másság elfogadásában, de egyes etnikumok nem egyformán élnek meg a kulturális súrlódásokat, és nem egyformán toleránsak a különböző nemzetiségekkel vagy kisebbségekkel szemben;

A sztereotip felfogás alapján a lakosság zöme előítéletekkel él, miközben nem ismeri eléggé szomszédjai nyelvét és kultúráját;

A tolerancia foka a környezet- vagy az idegen nyelv tanulási hajlamának a fokmérője is, aminek van ugyan korábbi gyakorlata a térségben, de nem kielégítő mértékben. Az angol nyelven kívül nemigen van érdeklődés más közösség nyelvének tanulása iránt;

A nacionalista politikusok Szerbiában befolyásolták/ják a tömegeket; a konfliktusok az egyes etnikai csoportokat ért sérelmekből vagy hátrányos megkülönböztetésből fakadnak; a konfliktusok alkalmat

szolgáltatnak arra, hogy a közemberek a saját, személyes sérelmeiket orvosolják.

A Vajdaságban nincs nyílt idegengyűlölet, de jelen van olykor a nyílt vagy a rejtett nacionalizmus. A fiatalok esetében a személyes ismeretség és a mindennapos kontaktusok csökkenthetik a más nemzettel és az idegenekkel szembeni tartózkodást és bizalmatlanságot.

Toleranciaprogram a középiskolások körében

2006 tavaszán a Tartományi Végrehajtó Tanács (Újvidék) támogatásával a vajdasági diákok körében azzal a céllal végeztek fölmérést, Gábrity Molnár Irén egyetemi tanár vezetésével, hogy feltérképezzék, milyenek a nemzetek közötti viszonyok a diákság körében. A lekérdézést azon iskolák tagozataiban végezték el, amelyek már részt vettek a tolerancia-program első, 2005-ös szakaszában (*A multikulturalizmus és tolerancia erősítése Vajdaságban – A fiatalok közötti bizalmat erősítő intézkedések* címet viselő projektum keretében). A projektum javaslati között voltak a következő megállapítások:

- Az *etnocentrizmus* vonatkozásában a 20–23 év közötti fiatalok tanúsították a legkifejezettebb nemzeti távolságtartást. Ez az a nemzedék, amely Jugoszlávia szétesése és a véres háborúk idején járt általános iskolába, és *keveset utazott külföldre*. A Belgrádi Emberjogi Központ 2004-es adatai szerint a 15–25 év közötti nemzedék 51,5%-a sohasem járt külföldön, 14,2%-a csak egyszer utazott külföldre, és mindössze 31,1% volt külföldön már több alkalommal.

- A nyelvtudás kapcsán, a megkérdezetteknek csak a fele beszél valamilyen idegen nyelvet, főként angolt, fele akkora arányban orosz, míg németül és franciául elenyésző százalék tud. A kisebbségi nyelveket, szinte csak kizárólag, maguk az illető kisebbséghez tartozók beszélik. A többség nem mutat érdeklődést a kisebbségi nyelvek elsajátítása iránt, de a vajdasági kisebbségek sem ismerik egymás nyelvét. Tehát egy viszonylagos etnikai *távolságtartás* nemcsak a többség és kisebbségek, hanem a különböző kisebbségek egymás közötti viszonyában is jelentkezik.

- Az a meggyőződés, hogy a másság gazdagság, nem pedig fenyegető veszély, akkor alakul ki a leg-sikeresebben, ha *személyes tapasztalat*on alapul, sokan azonban nem szerezhetnek ilyen élményeket, mivel az etnikailag színes társadalmi környezeten belül is, gyakorlatilag csak az etnikailag homogén közegben mozognak (*etnikai begubózás jelei*). A kutatók javaslata szerint, különösen a fiataloknak lehetővé kell tenni azt, hogy barátkozzanak és együttműködjenek más etnikumok és kultúrák képviselőivel.

Diákok közötti nemzetiségi viszonyok

A Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Kisebbségügyi Titkárság és a Vajdasági Pedagógiai Intézet felmérést végzett 2007-ben az általános iskolák nyolcadik osztályos diákjai továbbá a középiskolák második és negyedik osztályos tanulói körében. A következő eredményekhez jutottak (Radivojević 2007: 3-6).

- Főleg a megörökölt kollektív kulturális normák képezik a társadalmi viselkedési képleteket, amelyek meghatározzák az egyén viselkedésének, öltözködési szokásainak, lakókörnyezetének, szórakozási szokásainak és az érzelmi kifejezéseinek formáját. Ezek szerint a fiatalokra is jelentős hatással lehetnek a közelmúlt kollektív nacionalista eszméi.

- A kutatók ugyanakkor feltételezték, hogy a modern társadalmakban az oktatási rendszerek expanziója, a városi és globális kultúra együttes hatása meggyengítette a nemzeti identitást mint társadalmi identitásformát. Az egyén társadalmi integrálódása a lokális normák helyett univerzális normák mentén történik, amelyek megnehezítik a nemzeti viselkedésminta befogadását.

- A vajdasági lekérdezés (2007) bebizonyította, hogy a fiatalság soraiban a nemzeti identitás mint társadalmi és mint személyes identitás veszített szerepéből. Ugyanakkor a tartomány területén élő fiatalok és a szülők viszonyulása a nemzeti identitáshoz különbözőséget mutat. A nemzeti közösségek és kultúrák keretei túl szűkké válnak a fiatalság társadalmi és személyes identitásának megerősítéséhez. A megkérdezett tanulók 60,88% érezte magát teljes egészében saját nemzetéhez tartozónak, 19,52% csak főként érzte magát saját nemzetéhez tartozónak, 9,76% indifferens saját nemzetével szemben, 2,10% pedig általában, 1,49% pedig egyáltalán nem tartja magát a saját nemzetéhez tartozónak. Az etnikai identitás foka, a szülők vajdasági tartózkodásának időintervallumán keresztül vizsgálva azt mutatja, hogy saját nemzetükkel kevésbé azonosulnak azok, akiknek szülei nagyon régóta élnek a Vajdaságban, mint azok, akiknek szülei később költöztek ide.

- A nemzettel való azonosulást a legtömegesebben a szerbek fejezték ki, a többségi nemzet után következnek a montenegróiak, továbbá a ruszinok, szlovákok, románok, végül a horvátok és a magyarok. Arra a kérdésre, hogy milyen mértékben érzik magukat a nemzetük részének, a szerb nemzetiségűek 73,85%-a kiemeli, hogy teljes mértékben a saját nemzetéhez tartozónak vallja magát. A montenegróiak még ennél is nagyobb arányban ragaszkodnak (86,49%) a saját nemzetükhöz. A montenegróiak és a szerbek után következnek a ruszinok, szlovákok és a románok. A ru-

sinok 67,57%-a teljes mértékben saját nemzetéhez tartozónak érzi magát; a szlovákok 63,87%-a, a románok 60,40%-a. A nemzettel való azonosulás harmadik kategóriáját a vegyes házasságból származók (49,34%), a horvátok (45,16%) és a magyarok képezik. A magyarok azonosulnak legkisebb mértékben a nemzetiségükkel (43,60%)!

A felnőtt lakosság együttélési hajlandósága

Egy újabb felmérés a Cambridge-i Egyetem munkatársa, Dimitrijević Anna jóvoltából készült 2008-ban. A kérdőíves felmérésében 702 válasz gyűlt össze: 486 szerb nyelven és 216 magyar nyelven. A felmérést három fő vajdasági kistérségben/terepen végezte el (helyszín Topolya, Temerin, Szöreg, Szávaszentdemeter/Sremska Mitrovica), három csoportra összpontosítva: őslakos szerbek (akik legalább egy nemzedék óta a Vajdaságban élnek); az 1990-es években menekült szerbek; és az őslakos magyarok. Az eredmények kiértékelése jelenleg is folyamatban van. A sajtóban bemutatott eredmények többek között a következő konklúziókat tartalmazzák:

- Arra a kérdésre, hogy hallottak-e az „etnikai alapon elkövetett incidensekről a Vajdaságban, beleértve az erőszakot és fenyegetéseket is”, a szerb válaszadók 66%, míg a magyarok 93%-a válaszolt igennel. Egyébként más szerbiai felmérések is firtatták, hogy a válaszadó elismeri-e, hogy valóban problémáról van szó. Egyes elhíresült incidensek részleteiről lényegesen más kép él a szerb és a magyar válaszadók körében, a szerb válaszadók között mégis sokan voltak, akik hozzátették, hogy az áldozatok főként a kisebbségek sorai közül kerülnek ki. A magyar válaszadók többségének az a benyomása, hogy a szerb elkövetőket általában vagy nem próbálják kézre keríteni, vagy jelképes büntetéssel engedik el őket. A szerbek viszont azt is „hallották”, hogy a magyar elkövetőket igen könnyű büntetésekkel engedték el, a szerbekre meg súlyosabb ítéleteket mérnek ki.

- A szerb nyelvű válaszadók 6%-a személyesen ismer olyant, aki etnikai alapon elkövetett erőszakos incidens áldozatául esett, míg a magyar nyelvű válaszadók esetén ez 30%-ra emelkedik. Nagy részük temerini, ahol a szerb válaszadók 11,8%-a közvetlenül ismeri az erőszakos incidens áldozatát, míg a magyarok 55%-a. Ezzel összevethetjük a topolyai adatokat, ahol a szerbek 1,6%-a számol be ugyanerről, a magyaroknak pedig 10,6%-a.

- A vegyes mikro-helyszíneken élő emberek nyitottabbak: például a temerini adatokból azt látjuk, hogy azok, akik jártasabbak a Vajdaság tradicionális multietnikus történelmében, azok között megnövekszik a vegyes házasságok támogatásának az esélye.

- Minél erősebb a másik csoportról való tényismeret, annál kisebb a feszültségek veszélye. A fel-színes érintkezés és a "külcsoportról" szerzett információ a valódi ismeret hiányában, különösen, ha az egyénhez kizárólag a politikailag elkötelezett média szűrőjén keresztül érkezik az információ, táptalaja lesz a bizalmatlanságnak és félelemnek, amit a politikai elit manipulálhat az etnikai feszültségek gerjesztésére.

Záradék

Kulturális, nyelvi, etnikai, vallási sokszínűségét tekintve a Vajdaság az emberi gazdagságot erősíthetné, a fejlődés mozgatórugója is lehetne, de ez csak a történelem kivételes időszakában bizonyult előnynek. Az utóbbi évszázadban a mindenkor központi hatalom megkísérelte a térséget egy domináns etnikumnak alárendelni. Ez történik a jelenlegi elszarbesítési folyamatban is.

A nemzeti alapú atrocitások gyakorisága miatt szükségessé váltak a toleranciaprogramok Szerbiában.

Kérdésem az, hogy vajon kiknek kellene ezek a programok? Vajon a kisebbségeknek, az őshonos szerbeknek vagy az újonnan bevándorolt szerbeknek?

Az életminőség és -felfogás fokozatos változásával részben enyhíthető a nacionalizmus burjánzása és a kisebbségi érzés is. A kutatási eredmények megmutatják, hogy minél nagyobb különbséget vélnek észlelni a válszadók a saját etnikai csoportjuk javára, annál nagyobb a toleranciakészségük; minél nagyobb különbséget észlelnek a másik csoport javára, annál kisebb a toleranciakészségük. Ez az eredmény arra utal, hogy a félreinformáltság csökkentése a valós társadalmi és szociális helyzetekről, várhatóan pozitívan hatna a toleranciakészségre. Megjegyzem, semmit sem ér az anyagi jólét, ha nem épülnek rá a kulturális, nyelvi/kommunikációs, erkölcsi szempontok, amelyek a kölcsönös, nem pedig az egyoldalú toleranciát érelik.

Az őshonos vajdaságiaknak a multikulturalizmus előnyt jelent, viszont hátrányként éli meg ugyanezt a háborús környezetből érkező menekült vagy az újonnan betelepült személy.

Irodalom:

Gábrityné Dr. Molnár Irén: A jugoszláviai magyarok vándor mozgalmának okai és méretei In: Fészekhagyó Vajdaságiak, 4. kötet (szerk.: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa), Kiadó: Magyarországi Tudományos Társaság, Szabadka, 2001. Internet-forrás: http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/04_Feszekhagyó_Vajdaságiak.pdf

Dr. Gábrity Molnár Irén: Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk; In: Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek, (szerk. Dr. Gábrity Molnár Irén és Ricz András), Kiadó: Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2006. Internet-forrás: <http://www.rtt.org.rs/anyagok/1Tordeles-001-100.pdf>

Dr. Korhecz Tamás, Dr. Gábrity Molnár Irén, Deli Andor: Tolerancia-építők - Graditelji tolerancije – Construcors of tolerance, Kiadó: Magyarországi Tudományos Társaság és a Pannónia Alap (Szabadka), Pannon füzetek 1, Szabadka, 2007. pp. 1-122.

Dr. Dimitrijević Anna: Többszempontú együttélési hajlandóság, In: Magyar Szó, Üveggolyó melléklete, 2009. 10. 12. (hétfő). Forum Kiadó, Újvidék. Internet-forrás: http://www.magjarszo.com/fex.page:2009-10-12_Tobbszempontu_egyutteleesi_hajlandosag

Dr. Radoš Radivojević: Evaluacija stanja međuetničkih odnosa kod mladih u Vojvodini, Konferenciaanyag, 2007. november 8. Újvidék, Projekat afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini - mere za jačanje međusobnog poverenja kod mladih, četvrta faza 2008-2009, Autonomna Pokrajina Vojvodina, Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine, Istraživanja o stavu mladih prema drugim kulturama, kulturnoj različitosti i pripadnicima drugih etničkih zajednica u Vojvodini. Internet-forrás: http://www.pzv.org.yu/files/sr/Osnovni_rezultati_istrazivanja_Dr_Rados_Radivojevic_7.pdf; 6. Integracija kao dugoročno rešenje za izbeglice i raseljena lica u Srbiji - analitički izveštaj - Srpski savet za izbeglice, Szerzőcsoport: Danijela Korać Mandić (NSHC), Nenad Opačić (NSHC), Bojana Škorc (Zdravo da ste), Danica Ćirić (Zdravo da ste), Siniša Volarević (Grupa 484), Nada Muždeka (IAN). Kiadó: Srpski savet za izbeglice. Novi Sad, jul – oktobar 2006.

Fact-Finding Mission by the European Parliament ad hoc Delegation to Voivodina and Belgrade (28-31 January 2005) Report, Brussels, 2 March 2005, DV1559830EN.doc PE 350.475

Gránáteső és rock and roll

Ma is aknamezők között vezet az út a szlavóniai magyar falvakba: egy riportút pillanatait éltük át újra

„Csak akkor gondolok a halálra, amikor jelen vagyok másokén”, mondta Szentlászló védője 1991-ben a lövészárókban.

Egy olyan évben, amikor Európa bűnére magyarokat öltek erre kényszerített magyarok.

Ha a háborúnak van íze, akkor az a kávénak és a gyomorból lávaként feltörő savnak, a pálinkának és a többnapos mosdatlanság sójának az egyvelege. Régen éreztem ezt, de ahogy Eszék után meglátom az aknamező mellett tébláboló tűzszereseket, úgy lépnek elém az emlékkockák, mint régi ismerősök egy szeretett kocsmában.

A mai Horvátország területén a magyarság már röviddel a honfoglalás után megszállta a Drávaközt, Eszék környékét a Vuka folyótól délre, valamint a Duna mentét Erdődtől Újlakig. Az évszázadok során a magyarság gyorsan beolvastotta a szláv népeiséget, és számuk tovább nőtt. Azonban a török előretörés következtében egyre több szerb és horvát menekült Szlavóniába, majd a mohácsi csata után elődeinkkel együtt vándoroltak tovább, észak felé. Szlavóniában csak a mocsarak környékén maradtak magyarok, így például Kórógyon is.

A magyarság az első osztrák katonai összeírás idején még mindig többséget alkotott a Drávaszögben, igaz, ezen sokat változtattak a háborús pusztítások, a járványok és az éhínség. A betelepítések folyamán, a 18. század végére Eszék és Vukovár környékén kialakult a terület hallatlanul vegyes etnikai képe. Később, a kiváló termőföldek csábításának engedve egyre többen érkeztek délről, s mindez ahhoz vezetett, hogy a horvátok és a szerbek többségbe kerültek: 1991-ben a horvátok voltak a legtöbben, de a szerbek létszámban ugyancsak megelőzték a magyarságot. Szlavóniában csak kevés falu, közöttük Kórógy és a később hőssé vált Szentlászló őrizte az ősök nyelvét és kultúráját.

A szentlászlói temetőben kopjafát találok, rajta néhány sor a faluért elesettek emlékeztet. A templom tornya már szépen fel van újítva, de a munkálatok még nem értek véget. Isten házában egyik felén csupaszok a téglák és láthatóak a lövésnyomok. A templom melletti kis tér szomorú látványt nyújt, ott márványtáblán hasonló feliratot olvasok, mint a temetőben, de virág és koszorú nincs sehol. Az elpusztított faluban vagy tel-

jesen lerombolt, vagy új házakat látni. Egy helyen alig hisznek a fülüknek, amikor magyarul köszönök.

- Az államtól kapta a fiam ezt a házat - mondja a magyar férfi, aki egy tető nélküli romhalmaz közepén lapátol.

Szentlászlót vasúti töltés választja el a szerb Palacsától, ahol még ott a vörös csillag egy ház mellett. Utána Kórógyra hajtok, majd tovább, Szilasra, s pontosan ugyanott fordulok meg a kocsival, ahol 1999-ben megállítottak a szerb fegyveresek.

Furcsa nosztalgia ez, de valóban mélyen megható. Azokra gondolok, akik ezt az utat már nem tehetik meg...

... 1991. július 28-án jártam erre először. Útba ejtetük Bélyén Varga József éttermét. A Dunán át érkező csetnikekről beszélt, akik fejhez szorított fegyverrel kényszerítik a szerbeket a magyarok és a horvátok elleni harcra, a jugoszláv hadsereg bomlófélben lévő állapotáról szólt, a körbeaknázott laktanyákról, amelyekben tizenöt nap szabadságot ígértek mindenkinek, aki lelövi bajtársát szökés közben: megerőszkolt horvát és magyar asszonyokat említett, akik a szerb partizánok áldozatai. A szokásos ijesztgetés - gondoltuk, aztán a híreket hiánytalanul megerősítette az eszéki rádió magyar tudósítója, Krómer József és főnöke, a horvát Slavko Milas. - Ne menjetek Szentlászlóra és Kórógyra, mert az utak tele vannak orvlövészekkel, akik válogatás nélkül tüzelnek mindenre, ami mozog.

Szentlászló határában a horvát gárda és rendőrség emberei állítottak meg. Alig két kilométerre a szerb Adáról folyamatosan lötték a szentlászlói határt. A gárdisták sem ajánlották, hogy tovább menjünk Kórógyra, mert közben van Palacs, tele csetnikkel.

- Tulajdonképpen szerb-horvát háború ez, mind egyik nézi a maga érdekét, de mi magyarok is belesodródtunk - mondta Vecsei János. - Nem volt semmi bajunk egymással, most meg Palacs és Ada felől is lönek. Nem tudom mi lesz, a tévében háromféle térképet is mutogatnak. Békét szeretnék, csak békét, tekintet nélkül arra, kik élnek egymás mellett. Palacsán még füstöltek a friss becsapódások nyomai. Goran Pavlovics lényegében elcibált a házához, amely kiégett, beomlott. Az ágyakon a takarók úgy heverték, ahogy a belőlük kiugrott emberek hagyták őket. Az ajtón vérfolt. A ház padlóját borító romok közül Goran egy páncéltörő rakétalövedék hüvelyét húzta elő. A fürdőszobában műanyag pohárban megolvadt fogkefék, a kisebbik szobában gyereklöve a

földön, a babák szétgurulva. A tévé bezúzva, nyilván a karabély tusával vertek oda. Fényképek a földön összetaposva. Az udvaron, a földig rombolt disznóólban még füstölgött az élve elégett disznó. A fűben Goran elégett magnókazettát talált: a sajátját. Kivette a tárat világháborús Thompson géppisztolyából, majd eldobta a Rolling Stones kazettát.

- Jó viszonyban voltunk a magyarokkal - mondta a polgármester, Djordje Subotić, s megkért, üdvözljem Kórógyon komáját, Kántor Jánost. A jugoszláv hadsereg tankjai között jutottunk Kórógyra. A JNA mindig ott avatkozik a harcokba, ahol a csetnikek vesztesre állnak, mondták a horvátok. Az egyik katona, akivel szót váltottunk, magyar volt, Benedek Róbert, s ha parancsot kapott, magyarra kellett lőnie Kórógyon, Szentlászlón. Szilas már szerb falu: fegyvercsövet töltek az arcunkba, úgy zavartak vissza. Láttam a lövészárkokban a konyakosüvegeket, a szerbek tántorogtak a részegségtől.

- Úgy körül vagyunk zárva, hogy ha Eszékre akarunk menni, tizennyolc kilométer helyett százat kell megtennünk - mondta Kel József kórógyi polgármester. A pincékben alszunk, egy vagy két órát, félelemben. Ha támadnak, talán egy órát tudunk kitarítani, és aztán vége. Nem tudjuk, mit hoz a holnap...

...Én persze most már tudom, mit hozott a holnap. Eduardo barátom elmesélte, aki gárdista volt Szentlászlón.

- Palacsza felől csetnikek bementek Szentlászlóra és lövöldöztek: hogy nem füstölgött a falu, az nem jelent semmit. A horvátok ellentámadásának a nyomait látták Palacsán. Az volt az első akciók egyike. Aztán szeptember negyedikén körülférték a falut, és megkezdődött a pokol. Akkor már bent voltam. Nyolc óra alatt 453 gránát becsapódását számoltam meg.

- A térdemen sérültem, kilenc órán át feküdtem egy árokban. Egy hullával takartam be magam. Mire megtaláltak, a lábam már üszkösödött, le kellett vágni - mondta Jerko, 22 éves horvát rendőr.

Aztán az újságírók is számolni kezdték a veszteségeiket. Először két osztrák fotós esett el, Nikola Vogl és Norbert Werner, őket egy szövetségi vadászbombázó géppuskázta le a ljubljana repülőtérén, aztán következett a német Egon Scotland, akit agyonlőttek Glina közelében. A háború végére ez a szörnyű számtan már közel járt a százhoz.

A szerbek 1991. június 19-én lőtték először a 748 lakosú Kórógyot, majd szeptember 25-én megérkezett a szerb ultimátum a falu feladására. Aznap 420 asszony, gyerek és idős ember hagyta el a települést. A nehéztüzérségi támadás fokozódása után további 128-an távoztak, mindössze hét öregember maradt ott, közöttük Szánki Szekeres János bácsi, akit aztán 1993-ban szerb fegyveresek agyonvertek. Közben megindult a 800 éves Szentlászló támadása is, a falut magyarok, horvátok és a nemzetközi egység önkéntesei védték, majd 152 nap ostrom után az életben maradtak visszavonultak Eszékre.

Ezután Baranya-Szlavónia Szerb Krajina névvel létrejött a szerb közigazgatás, megkezdődött a lakosság üldözése, a terület kifosztása. A gettóban rekedteket rendszeresen kényszermunkára hajtották, mindennaposak voltak a fosztogatások, a kivégzések. Megszüntették a civil közigazgatást, bezárták az iskolákat. A daytoni megállapodást 1995. december 15-én írták alá, majd nem sokkal ezután Horvátország és Szerbia megkötötte az Erdődi Egyezményt, amelynek 14 pontja rögzítette a horvát Baranya, Kelet-Szlavónia és a Nyugat-Szerémség Horvátországhoz történő visszacsatolását.

A magyar határ felé veszem az irányt, mint ahogy az elmúlt évek alatt már olyan sokszor. Ahogy haladok, a szélvédőnek csapódó hópelyhek miatt úgy érzem, mintha úrhajóban ülnek, akár mint Luke Skywalker a Csillagok háborújában... Na tessék, még az űrben is háborúznak.

Legyen már ebből elég.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A páternoszter kosarában

A 80 esztendőös Csoóri Sándornak

1.

Bebábozódtak álmaink,
lélekig járunk a hóban.
Beállt a víz, a malom áll.
Ha te rendelted így, jól van.
Virághagymába, gyökérbe
a dal is visszahúzódott.
Előbűvölni nincs szavunk.
Uram, te őrzöd a kódot.
Uram, a sértett vad figyel,
a gyilkolás járhat eszébe'.
Ónszürke égen délibáb?
Csak jövőtlenségünk képe.

S teremnek képmutogatók,
hiénák árverezésre...

2.

Hotel Kempinski. Rivaldafény
zuhog az aranybaromra.
Pokolország és Menny között
a körlift jár nyiszorogva.
Tán Istené az az olvasó –
ő fordít száz évet százra.
Csoóri mester, beszállhatunk
a páternoszter kosarába.
Lássuk végre a könyvelést:

mit veszítettünk a bolton?
S tapasztaljuk meg, mit jelent
magyarnak lenni a Holdon,
ha jó a batyuzás ideje.

Mert fogyunk, fogyunk csak.
Folyton...

3.

Feslik a báb. Azt álmodom,
hópalást borítja vállad,
megrabolt hegyek, fenyvesek,
szekerek zörögnek utánad,
és fegyverben áll már a nádas,
felmered százezer kopja
az Ejrópa mennyezetén
dölyfőző csillagokra.
Nem lehet alku. Legyen úgy,
miként az álom mondja!
A halálra szánt Hortobágy
szívében ketyegjen bomba!
Az Úr felmenti az ő fiát,
álljon ott bármi a vádban.

Hanem a kioldószerkezet...
Az ütőszó ott van a szádban.

Múltunkban a jövőnk

Domonkos László születésnapjára beszélgetése a 80 éves íróval

„Sose tudott az igazsághoz
Igazunk minket eljuttatni”

(Ady Endre)

• Neved évtizedek óta összekapcsolódik az elcsatolt területek magyarságának milliányi ügyes-bajos dolgával. Hosszú-hosszú évekig az egyedüli voltál, aki a parancsba adott, áruló hallgatás és a későbbi sunyi mellébeszélések idején is megalkuvás nélkül, következetesen kiálltál a határon túli nemzettestvéreikért, szívósan harcoltál, küzdöttél, amikor és ahogyan csak lehetett. Hogyan kezdődött? Milyen impulzusok, élmények értek a kezdet kezdetén, hogy erre az útra léptél?

- 1954 nyarának végén hármunkat küldött ki az írószövetség Romániába: Bölöni Györgyöt, Ady egykori barátját, Móricz Virágot, Móricz Zsigmond lányát és engem. Addig nem volt semmilyen közeledés, ilyen jellegű kapcsolat a két ország között. Levittek a tengerre, ami nekem persze újdonság volt, a zámolyi parasztyerek addig sohasem láthatott tengert. Gyönyörűsége világ volt, 24 évesen, csodaszép nők, nap-sütés, élet. Ilyen fölzsabadulás, ilyen panoráma nem adatott még meg nekem. Nagyon szívesen maradtam volna akármeddig, de vagy másfél hét után Bölöni és Móricz Virág már nagyon unták az ebédeket, hiszen mindenütt, szinte minden alkalommal így-úgy be akartak minket keríteni a románok. Én ezt éppen csak hogy észrevettem, de ők már persze jóval edzettebbek voltak, s egyszer csak azt mondja Bölöni: hát nekem elégem van ebből a nyaralásból, voltam már elég sokat a tengeren, viszont odahaza, Szilágyosomlyón már elég régen nem. Szólt az egyik román költőnek, járja ki, hogy elmehessünk Erdélybe. Olyan láz ütött ki erre, hogy elmondani nem tudom...Miért kellene odamennünk, nem elég jó itt nekünk, nem érezzük talán jól magunkat? Bölönire sokszor haragudtam, sok-sok dolgával nem értettem egyet, de ekkor megmakacsolta magát és nem engedett. Amikor Marosvásárhelyen leszálltunk a repülőről, az akkor még létező magyar autonóm tartomány egyik helyi tanácsi vezetője várt ránk. Románul köszöntött bennünket. Azután megszólalt szintiszta magyarsággal: Bölöni elvtárs, szálljanak be az autókba...Azt hittem román, csak tud magyarul. Aztán rájöttem, hogy magyar. Ez volt a legelső olyan jel, ami az egész kérdéskört megmozdította bennem. Ám ez

még nem sújtott le valami nagyon, de az viszont igen, ami pár nappal később történt: elhatároztuk, hogy elmegyünk Ady falujába, Érmindszentre. Kaptunk autót a román írószövetségtől, de hát milyen autók voltak azok...le is robbant, vagy húsz kilométerre Érmindszentől. Bölöni meg Móricz Virág nyugodtan leültek az árokspartra az út szélén, én meg, mint legfiatalabb, indultam a legközelebbi faluba autószerelőt keríteni. Gyönyörű nyár végi, őszi eleji nap, érik a szilva mindenütt, roskadoztak az ágak. Az első falu szélén középkorú nőt látok a kerítés mögött, hajladozik, szedi a szilvát. Bekiáltottam neki: asszonyom, lehet-e szilvát venni? Lehet leltem, lehet, mondta magyarul. No, mondom magamban, jó helyen vagyunk. Bementem, segítettem szilvát szedni, közben mindenről szó volt. Mondom, Kolozsvárról jövünk, igen, kolozsvárinak tetszik lenni, kérdezi. Nem, mondom, nem. Hát hova valósi? Én magyarországi vagyok. Nézd rám némán, mintha hazudnék. Mintha valami gonosztevő lennék, aki Isten tudja, mit akar, mikor ő egyedül van odahaza. Nem, azt mondja, az nem lehet. Mondom, asszonyom, már ne haragudjon...elővettem az útlevelemet. Betemette a két kezével az arcát (a szilva szétgurult) és beszaladt a házba. Én meg ott álltam és el kellett jönnöm. Így kezdődött...Ettől a pillanattól kezdve megértettem valami olyat, amit másképp nem lehet megérteni.

• Az 1938 és 1941 közötti terület-visszacsatolásokról nyolc-tíz-tizenegy éves gyerekejjel mennyit éreztél, mennyit vettél észre?

- Azokból nagyon keveset. Nagybátyám Kárpátalján volt katona, arra vonultatták be, erről mesélt, két ismerősünk Észak-Erdély visszacsatolásában vett részt, egyik meg is halt. Ezekről hallottam. De akkor, gyerekként, hogy ez mi mindent is jelentett, Trianonról és következményeiről, az egyik és a másik elrabolt országrész visszatérének jelentőségéről természetesen még fogalmam sem volt...

• Milyenné vált a helyzet mostanra, mennyire került be a határon túli magyarság ügye a köztudatba az elmúlt húsz év során? Elmondhatjuk-e még, amit Szindbád válaszol Márai Sándor könyvében, amikor megkérdi a pincér: hol a régi ország, Szindbád úr – a lelkekben...?

- A magyar politikusoknak nagyon oda kellett volna figyelniük arra, amikor 1980-ban Mitterrand francia elnök Magyarországon járt. Illyéssel villásreggelizett. Másnap Gyula bácsi azt mondta nekem, ha hi-

szed, ha nem, öt perc múlva már Trianonról beszélgettünk: azt mondta az elnök, hogy Trianon egy mocskos dolog volt. Ám az ügy nem fejeződött be ennyivel. Miután hazatért, Mitterrand visszatért Trianonra és azt nyilatkozta, hogy Trianon valóban nagyon mocskos dolog volt, de már nem lehetne egy az egyben visszacsinálni, mert ahogyan akkor eleven húsba vágta bele, most is eleven húsba kellene belevágni... Ha innen, erről a pontról a magyar politika nagy óvatosan elkezdett volna valamit... Azután amikor eljött a kilencvenes évek eleje, a cseh-szlovák szétválás. Ez újra elevenné tette a trianoni kérdést. Mit kellett volna mondani? Hogy a szétválók nem törődtek a nagyhatalmakkal, amelyek kétszer is aláírták Csehszlovákia létrejöttét. Akkor pedig... Nem ez történt.

• *Említhetnénk Kárpátalját is. Ukrajna függetlenné válásakor vagy éppen a Délvidéket a háború során, a baranyai háromszöget a horvát fegyverelés kapcsán...*

- A tanulság ugyanaz. A múltat éppúgy teremteni kell, mint a jövőt. Mert ha valami megfogalmazatlan marad, elkezd tovább romlani. És nem engedi, hogy valami új dolog kisarjadjon és jó értelemben hatalomra kerüljön. Hányszor megtörtént a közelmúltban is, hogy minden félbemaradt, minden visszazuhogott a múltba. Vegyük már végre tudomásul, hogy 1945 óta semmi sem igaz! A lelkek mélyén, talán, összezsugorodva, elfonnyadva biztosan sok minden van. Nem lehet teljesen kiirtani. Az egyik emberben a szenvedései révén él tökéletesen, a másikban családi, baráti kapcsolata miatt... És amíg ilyen emberek vannak, az igazságérzet is működni kezd. Az egész kérdést újra kellene tárgyalni. A jövőt úgy tudom elképzelni, hogy egy kis nép a kultúrájával jelenik meg a színen és azal teszi rokonszenvenné magát.

• *Az elszakított területeken élő magyarság vajon mennyire maradt ép mindehhez? Milyen érzelmi és értelmi helyzetben, milyen tudatállapotban lehet, hiszen ijesztő jelei vannak a balkanizálódásnak, sőt, ami talán még ennél is rosszabb: annak a felfokozódott „lélektani asszimilációnak”, romlásnak, torzulásnak, ami annak a következménye, hogy tudvalevően minden tartós elnyomás torzít? Akár egyénekre, akár politikai szervezeteikre gondolunk...*

- Mivel mindig hazudtak nekik, ők csak ebben a légkörben tudnak valamit kitalálni... Ez pedig, így vagy úgy, nemes szándékok ellenére valahogyan maga is hazugság lesz, nem lesz igazi megoldás. Az a nagy baj, hogy ilyen körülmények között mindent meg lehet velük csinálni... Hihetetlen erkölcsi és erkölcstelen erők harcolnak egymással... és vissza kell térjek a kultúrára: egyelőre mégiscsak az az egyetlen lehetőség. Amikor Teller Edével közelebbi barátságba kerültem, olyan csodálatos dolgokat mondott a magyar kultúráról, a magyar nyelvről, és mindebből Ady-versek révén ő le tudta vezetni a maghasadást és a magfúziót. Ekkor erősödött meg mindez véglegesen bennem. Nem mon-

dom, hogy ez végső megoldás, hiszen látom, hogy naponta nagyon fáradtságos dolog az embereknek magyarnak maradni, megalázó és gyötrelmes, miközben a világban nincsenek olyan kristályosodási pontok, amikre azt lehet mondani, hogy igen, a magyarok megcsinálnak valamit, hiszen az atombombát ötven-hatan csinálták, mind magyarok... Óriási dolog lenne, ha valamilyen módon a kultúra jobban összekötné nemzeti kisebbségeinket, mint eddig. Nem az számít, erdélyi-e valaki vagy délvidéki. Sütő Andrásban engem soha nem az érdekelt, hogy ő erdélyi. Hanem az, hogy egy nagyszerű magyar író. Neki sem volt soha kisebbségi érzése a magyarországiakkal szemben...

• *A délvidéki magyarság sorsa, úgy látom, kicsit cseppben a tenger-effektusként magában hordozza az egyetemes magyar gyötrelmeket is: iszonyatos a fogys, Trianon óta gyakorlatilag megfeleződtek, és különösen jellemzi őket az a sajátságosan lehangozó tudatállapot-beszűkülés is, amely az anyaországgal olykor kísértetiesen megegyező „magyarságtudat-hasadáshoz”, közönyhöz, ebből következő identitáshiányhoz, önfeladáshoz vezet...*

- Mióta felismertem a magyarság alaphelyzetét, majdnem mindennap beleütközöm valamilyen formában. Állapotunk egy szörnyűséges igazságtalanság miatt romlott meg végletesen, ami hasonló lehetett a gyilkoláshoz. A lélekgyilkoláshoz, ha úgy tetszik. Megvan a menete ennek: először olyan könyveket írnak, melyek tökéletesen félrevezetik a kisebbséget a saját múltjával kapcsolatban, azután gazdaságilag teszük tönkre őket, hogy a gyerekek elkezdenek a másik nyelven tanulni, beszélni, hogy érvényesülhessenek... Az élet követelményei szép lassan mindenféle lelki baj fölé emelkednek, a mindennapok, a testi szükségletek előrelépést kívánnak, minden egyéb másodlagos lesz. Csodákat igenis tehetünk, de csak akkor, ha előbb fölszabadul az anyaország... Mert ami itt van, az a legnagyobb bűn az elcsatolt területek kívánalmainak összefüggésében is, nekik is rettenetesen árt. Az az irtózatoss lopás és gyötörtetés... én már azt javasoltam, a Terror Háza mellé építsék föl a Tolvajok Házát is. És ez nem jó pesti vicc, ez véres valóság. Hogy lássák, egyelőre csak ördögi csoda történt velünk. Az lett volna természetes, hogy mindent, amit lehet, adjunk meg végre ennek a szerencsétlen népnek, hogy álljon lábra. És éppen mindent elvesznek tőle, szinte groteszk körülmények között... Sokkal, de sokkal többet kellene a magyarság helyzetével, történelmével foglalkozni, erről, ebből tanulni, mert látjuk, hogy minden, minden vész el. Ami külön a délvidékieket illeti: valaha róluk tudtunk a legtöbbet, azután jött a háború, és meglehet, nem tanultak belőle eleget. Nagyra becsülöm az Aracsot, ez az a fajta folyóirat, amire nemcsak a Délvidéknek, de az egyetemes magyarságnak is nagy szüksége van. Hiszen egymás nélkül tényleg sötétben vagyunk.

Versek

Hajnali párbeszéd

- *Uram!*
- *Mit szeretnél, mondd!*
- *Azt, hogy a világ ne olyan legyen,*
mint amilyennek én látom!
- ...
- *Nem felelsz?*
- *Ez nem az én dolgom,*
fiam!

2009. december 25.

Széjjelszéledtünk

Csoóri Sándor 80. születésnapjára készülve

Széjjelszéledtünk.

Nem ér össze kolompjaink
szomorú hangja,
s nem keressük ebben
a vacogtató ködben egymás
lába nyomát sem.

Ki leszegett fejjel
mocsárnak eredt,
másokat úttalan utakon
tüskés bokrok tépnek;
van ki felfelé indult
és remegve sziklafal
szélén szédeleg.

A bátrabbjára farkasok
és baltások lesnek...

Széjjelszéledtünk.

Szélbe vészett a faragott
furulya hangja is,
s mintha pásztorainkat
hetérák táncoltatnák.

Lesz-e, ki az elhajított pásztorbotot
kézbe veszi, s int
a zavarodott terelőkutyáknak...?

Vagy itt veszünk mind,
ahol ránk ér örök,
csillagtalan éjünk?!

Székesfehérvár, 2010. január 1.

Bezdán kultúrélete (1918–1960) emberközelből és a hagyományok globalizálódása

A kutatásról

Édesapám bezdáni születésű, a nagyszüleim is ott élnek, így már kicsi korom óta járok a faluba. Sok szép élmény köt oda. A nagyszüleim nagyon sokat meséltek fiatalokról, az akkori kultúréletről, hogy milyen jól érezték magukat akkor. Engem is érdekelni kezdett a falu történelme, de miután a kezembe akadt a Bezdán kultúréletét leíró könyv (*Dr. Balla Ferenc - Dr. Balla István: Bezdán művelődési életének krónikája, 2007*), úgy gondoltam tárgyaltan az egész, hiszen már minden szükséges kutatást elvégeztek a témában. A mentorom által azonban tudomást szereztem a történelmi témák szájhagyományon keresztül történő kutatásáról (oral history), így még izgalmasabbnak látszott a terepkutatás lehetősége, hiszen nem csupán a száraz tények alapján, hanem első kézből, maguktól az események átélőitől, életszerűen, emberközelből szerezhettem tudomást a hajdani kultúréletről. Ilyen módszerrel eddig kevesen kutattak Bezdánban. Nekem kihívás volt új szemszögből megismerni az eseményeket.

A munkám célja a következő volt: elsősorban Bezdán kultúréletének 1918-tól 1960-ig szájhagyományon keresztül történő bemutatása, a II. világháború okozta változások érzékeltetése (így az ismétlődő szokásokra nem térek ki), majd a következtetéseim levonása. Másodsorban a fiatalok időszzerű véleménye érdekelt, vagyis a hagyományok mai életre keltésének lehetősége.

A kutatás módszere, gyakorlatias megkérdezés (*interjú*), majd lekérdező (ankét) terepmunka: elsősorban kérdőíves lekérdezés hatvan év feletti bezdániakkal, majd kérdőíves adatvétele a helybeli fiatalokkal is. A feladatom a hagyományok felfedése mellett, azok mai relevanciájának, vagyis érvényesülésének a mérése volt. Ezért összeállítottam két ankétot, vagyis az interjúkérdéseket (egyik harminc kérdést, a másik huszonkettőt tartalmazott, részben helytörténeti publikációk, részben saját ötletek alapján), és ezeket tettem fel először tizenöt előre kiválasztott idősnek, majd a másik kérdőívvel a fiatalok véleményét firtattam. Sikerült lekérdeznem a Bezdánban élő összes hatvan év feletti magyar anyanyelvű

személyt, valamint néhány Szabadkán élő bezdánit is. Az interjúalanyok iparosok, földművesek és egyéb társadalmi rétegekből származtak. A legidősebb adatközlőm százéves, míg a legfiatalabb hatvankét éves volt. Az első elemzéshez végül ötszáztizennyolc percnyi riportanyag gyűlt össze.

Az interjúkérdések a következők:

1. Működött-e 1918-1960 között településükön kultúrkör?
2. Mire terjedt ki a tevékenysége?
3. Hány tagot számlált a társulat, és ki állt az élén?
4. Településükön működött-e színtársulat?
5. Mikor és hogyan tartották rendezvényeiket?
6. A kultúregyesületek egymás között tartották-e a kapcsolatot?
7. Szervezték-e fesztiválokat vagy más kulturális rendezvényeket?
8. Mi volt a szerepe, funkciója és változott-e 1918-1960 között?
9. Létezett-e etnikumok közötti kulturális együttműködés?
10. Kik képezték a helyi értelmiségiek körét?
11. Kik voltak legaktívabbak a kulturális tevékenységekben Bezdánban?
12. Településükön működött-e könyvtár?
13. Léteztek-e magánkönyvtárak?
14. Milyen újságokat vagy más kiadványokat olvastak a bezdániak?
15. Dolgoztak-e a településen ezeknek a lapoknak munkatársai?
16. Volt-e településükön képzőművész/festő?
17. Mi volt a szerepe az egyháznak a művelődési életben?
18. Mi volt a szerepe az iskolának ezeken a művelődési rendezvényeken?
19. Ki foglalkozott a településen népköltéssel?
20. Mi volt a népzene szerepe és mennyire volt népszerű?
21. A falunak volt-e saját népi zenekara?
22. Tartottak-e táncmulatságokat, kik jártak el oda?
23. Írja le falujának a néptáncait?
24. Mesélje el, hogy milyenek voltak a leánykérések, esküvők, keresztelők, névnapok!

25. Milyen ünnepi szokásokat tud felidézni?
26. Filmszínház volt-e településükön?
27. Magánszemélyeknek volt-e rádiójuk?
28. Volt-e a faluban fényképész?
29. Volt-e valakinek lemezjátszója?
30. Hasonlítsa össze falujának akkori kultúréletét a jelenlegivel!

A terepjárás során tárgyi anyagokat is gyűjtöttem (fényképeket, ruhákat, belépőjegyeket stb.).

Az összegyűjtött anyag elemzésekor az 1919-től 1960-ig terjedő időszakot, történelmi jellegzetességénél fogva, három fázisra osztottam fel:

- 1919-1940 (háború előtti kor),
- 1940-1945 (háború alatti kor),
- 1946-1960 (háború utáni kor).

A kultúrtörténeti kutatás helyszíne

Bezdán a Vajdaság északnyugati részén található falu. A Duna bal partján fekszik, a horvát határhoz közel, Zombortól mindössze 18 km-re. Körülbelül ötezer főt számlál, ebből háromezer magyar (2002. évi lakosság-összeírás adata).

A kulturális intézmények működése

A kulturális tevékenységet folytató intézmények és tevékenységek sorában, 1918-1960 között, a következők voltak a jellegzetesek: kultúrkörök, táncmulatságok, médiumok, könyvtárak és a hagyományos rendezvények.

Kultúrkörök

A kultúrkörök munkája alatt a színelőadásokat, vagy akár a bálakat értem. Bezdánban hét kultúrkör működött a háború előtt, melyeknek a tevékenysége leginkább abban merült ki, hogy bálakat és előadásokat rendeztek. Később, a különböző történelmi időszakokban ezek a tevékenységek nem egyforma intenzitással jelentkeztek a helységben.

	1919-1940	1941-1945	1946-1960
Kultúrkörök	7	-	5
- bálók, előadások	++	-	+
Szintársulatok	3	-	2
- előadások	++	-	+

A két világháború között működő kulturális intézmények a következők voltak: Hajós-egylet, Iparos-egylet, Farmertársaság, Sportegylet, Vadásztársaság, a Katolikus Legényegylet és a Kultur-bund. Az utób-

biról a következőkben nem esik szó, mivel ez volt a svábok kultúrköre, a magyarok többsége pedig nem járt velük egy társaságba, így keveset, szinte semmit nem tudnak az ő szokásaikról. A szerbek száma elenyésző volt a településen, az elmondottak alapján sokáig csak egy szerb család élt a faluban, így nem működött szerb kultúrkör.

A háború ideje alatt nem volt nagy igény a bálókra és színelőadásokra, utána pedig már csak öt kultúrkör kezdte meg működését. Kiemelem a szocialista rendszerben megjelenő szervezetek közül például az AFŽ-t (Antifašistički front žena), vagyis az Antifasiszta Nőegyletet. A vallási jellegű kultúrkör megszűnt, mivel a háború után a vallásgyakorlás tiltva volt.

A szintársulatok igen aktívak voltak a háború előtt és után is. A lakosság szerint Bezdán volt a környező falvak kulturális központja, mivel innen jártak legtöbbet vendégszerepelni, és itt voltak a legszínvonalasabb előadások.

Táncmulatságok

A táncmulatságokat különböző zenekarok tevékenysége jellemezte, bálók és hagyományos ünnepek alkalmával.

	1919-1940	1941-1945	1946-1960
A zenekarok	++	-	+
- Kessler-banda	++	-	-
- Uri-banda	++	-	-
- Szimf. zenekar	++	-	+
- Cigányzenekar	++	-	++
- Trombitazen.	++	-	++
Bálók, tánc	++	-	+

Táncmulatságokat minden vasárnap három kocsmában tartottak. Itt a Cigányzenekar és a Trombitazenekar szórakoztatta a bezdániakat. Ezenkívül lakodalmakban kaptak nagy szerepet és különböző ünnepségeken: május elseje, húsvét alkalmából. A Kessler-banda, az Uri-banda és a Szimfonikus Zenekar főleg komolyzenét játszott, nem mulató jelleggel. Ezek a háború végére meg is szűntek működni, viszont a Cigányzenekar és a Trombitazenekar ugyanolyan lendülettel szórakoztatott továbbra is.

Hagyományos rendezvények

Bezdánban a hagyományos rendezvények főleg vallási ünnepekhez kötődtek. Ezek voltak a betlehemezés, körmenetek és a húsvéti vagy más templomi szokások.

1919-1940	1941-1945	1946-1960
-----------	-----------	-----------

Karácsonyi ünnepkör

- betlehemezés	++	-	+
- körmenetek	++	-	+
- szentmisék	++	+	+

Húsvéti ünnepkör

- locsolkodás	víz	víz	kölni
- tojásfestés	fű, krepp...	fű, krepp...	festékek

Mint minden falunak, Bezdánnak is voltak és vannak jellegzetes szokásai. Amelyek a legnagyobb mértékben változtak, azok a következők: betlehemezni a háború előtt minden házból jártak a gyerekek, egy kis csoki, gyümölcs reményében. A háború alatt azonban a szülők ki sem merték engedni gyerekeiket az utcára, később pedig gyengén sikerült feleleveníteni ezt a szokást. Bezdán lakossága viszonylag nagyon vallásos volt a háború előtt, sőt az alatt és utána is, hiszen a párttilalom ellenére jártak szentmisére, a körmenetekre, és támogatták az egyházat. A húsvéti ünnepkörben a locsolkodás vízzel történt, a módosabbaknál illatos, szappanos vízzel, a háború után pedig divatba jött a kölnivíz. A tojásfestésnél a festékek megjelenése hozott jelentős változást, mivel a háború előtt hagymahéjjal, fűvel, kreppel festettek.

Az esküvőkön is nagy változások észlelhetők. A háború előtt a menyasszony népviseletben volt, fekete lakkcipőben, pártában, virágcsokor nélkül. A fényképezéskor a hagyományos beállítás szerint a vőlegény a menyasszony bal kezét fogja. A háború alatt az anyagihiány és szegénység miatt mindenki másként találta fel magát. Volt, hogy hétköznapi viseletben esküdtek meg. A háború után megjelentek a hosszú, fehér ruhák, a városból rendelt ruhaanyagokkal, a fehér cipők és a nagy virágcsokrok.

Művészeti tevékenységek

Művészeti tevékenységként Bezdánban a népköltészeti, zenei és a festészeti munkákat érdemes elemezni.

	1919-1940	1941-1945	1946-1960
Népköltészet	+	+	-
- iamboszok	+	+	-
- egyéb művek	amatőr próbálkozások		
Képzőművészet			
- képzőművészek	2	1	++
Zeneiskola	-	-	+

Nincs jellemző bezdáni népdal, monda, népmese. Egyedül iamboszok születtek, azok is csak az első két időszakban. Például ezek a Sűthús Ádámról szólnak, aki mindig a hentesüzlet előtt piszkálta a fogát azzal

a magyarázattal, hogy belement a sült hús, de talán egész életében sosem evett húst, olyan szegény volt. Egyéb művek, versek, novellák születtek, de csak amatőr próbálkozásként, ahogy Simon bácsi is mondta „nem vót itten semmiféle profiság”, senkiről sem mondhatjuk el, hogy híres íróvá nőtte volna ki magát.

A háború előtt két képzőművész tevékenykedett: Nagy Ernő bácsi, aki leginkább virágcsendéleteket festett, és nagyon népszerű volt, valamint Hilpert József, aki elutazott Amerikába, ott galériatulajdonos lett és a miniatúráival lett híres (körömnagyságú kis képek), amilyeneket azóta sem fest senki a településen. A háború után több próbálkozás volt. Heck Paula művésznő énekesnőként, színésznőként, költőként és festőként is sokat tevékenykedett.

A zeneiskolának csak a háború után lett kihelyezett tagozata Zomborból, az is sok kérelmezés után, csak rövid időre. A gyerekek harmonikán tanulhattak játszani.

Bezdánban nem volt jellegzetes népviselete. Az öltözködési szokásokban észlelhetünk némi változást. A karcsúsított blúzból, alsószoknyákból, szoknyából és kötényből álló egyszerű viselet eleinte sötét színű volt, minták nélkül, majd egyre világosodott és később teret engedtek a mintáknak is.

Szórakozás, tájékozódás

Bezdánban ezt a rádió, a lemezejátszó és a fényképezés munkája jelentette.

	1919-1940	1941-1945	1946-1960
Rádió	+	-	+
- kocsmákban	+	-	++
- iparosoknál	+	-	++
- szegényeknél	-	-	+
Fényképezés	2	2	++
Lemezejátszó	+	-	++

A rádió korán megjelent Bezdánban (30-as évek környékén), hiszen a kocsmákban elengedhetetlen volt a rádió, mivel ez csalta oda a vendégeket. Az iparosoknál elvéve, a szegényeknél egyáltalán nem volt rádió. A háború kezdetén összeszedték a szerkezeteket, és házi, úgynevezett detektoros rádióval próbálták fogni a híreket. A háború után újra megjelent a rádió, először a módosabbaknál. A szegények általában kollektívan hallgattak rádiót, mégpedig a vasárnapi szentmise utáni az egyórás korzózásán, amikor a főutcán hangszórókról hallatták a zenét. A lemezejátszó, akárcsak a rádió, hamar megjelent a faluban. A háború alatt sok elveszett belőlük, később viszont ismét megjelentek, először a módosabb családoknál.

Bezdánban két fényképész tevékenykedett: a Jankovics fényképész, aki a magyarok bejövetelével Jámborra magyarosította a nevét és a Lukács fényképész. Mindketten szinte dinasztíát hoztak létre. A háború után már több fényképész is volt.

Nyomtatványok

A bezdániak olvasóköriakban, majd könyvtárakban olvashattak.

	1919-1940	1941-1945	1946-1960
Közkönyvtár	-	...	bővül
Magánkönyvtárak	2	...	-
Újságok	7	-	5

Az elmondottak alapján a háború előtt nem működött közkönyvtár, csak kisebb olvasóköriak a magánkönyvtárak révén. A háború alatt nem volt lehetőség könyvtár létesítésére. A háború után közkönyvtár kezdte meg a működést, ami (örököse híján) Kelsch Jakab magánkönyvtárával bővült. A másik magánkönyvtár az egyház tulajdonában volt, de Kecskés Ferenc plébános nyugdíjaztatása után Tóthfaluba vitte át a könyveket.

A háború előtt hét újság érkezett rendszeresen Bezdánba, ebből csak egyet adtak ki helyben, az Újévi Újságot. Később már csak öt újság maradt, amiből a legjelentősebb a Szabad Vajdaság, amely a háború utáni napokban jelent meg.

Következtetések a bezdáni művelődési életéről

A terepmunka és az interjúzás eredményeképpen a leggyakrabban elhangzottak alapján a következő jellegzetességeket tudom feltüntetni a település művelődési életéből, egy-egy adott időszakra vonatkoztatva:

A bezdáni művelődési élet 1919-1960 között kiegyensúlyozatlan és történelmi eseményektől függő volt.

Az 1919-1940 közötti időszak a legvidámabb időszak a bezdániak számára, ugyanis az interjúalanyok szerint: „sokat viccelődtünk”, „akkor volt legszebb az élet”, „na akkor jó volt”.

Az 1941-1945 között volt a legnehezebb időszak: „nem szívesen beszélek róla”, „semmi nélkül maradtunk”.

A háború után pedig, 1946-1960 között, „szegények voltunk, de ezután kezdett kicsit jobb lenni”, „kevés volt a munkalehetőség”...

Miután nem értettem miért érezték a legszebbnek az első időszakot, hiszen az I. világháború után is szá-

molni kellett a háború hatásaival, mint az utolsó időszakban, arra a következtetésre jutottam, hogy a megkérdezettek akkor ifjak voltak, így gondtalan gyermekkoruként élték meg azt az időt. A II. világháború átélése természetesen mindenkire egyformán rosszul hatott.

A néphagyomány ápolása ma Bezdánban

A falujárási megfigyelésem alapján feltételezhettem, hogy a valamikori bezdáni magyar népszokások mára viszonylag gyengén maradtak fenn. A mai fiatalok nemigen ismerik ezeket a hagyományokat. Megpróbáltam ennek a hipotézisnek az igazát empirikus kutatással bizonyítani. Olyan általános és középiskolás diákokkal, valamint szüleikkel (családokkal) töltöttem ki a kérdőívet, akik bezdáni születésűek (összesen 30 család). A munkám fontos része itt is a személyes kapcsolat volt. A kérdőívet tizenöt bezdáni idős személy által felelevenített népszokások alapján állítottam össze. Íme a kérdőív szövege:

1. Vannak-e a mai esküvőkön Mária lányok?
2. A menyasszonynak bekötik-e a fejét a lakodalomban éjfél után, és ha igen mivel?
3. Járnak-e a családtagok bálókba, vagy táncmulatságokra?
4. Visel-e népviseletet, vagy a környezetében ismer-e olyan személyt, aki így öltözik? Hányat?
5. Hagyományos-e a családban a karácsonyi vacsora?
6. Megtartják-e a böjtöt?
7. Járnak-e locsolkodni?
8. Járnak-e színházba? Milyen gyakran?
9. Van-e még a faluban Szt. Flórián-napi ünnep?
10. A gyerekek járnak-e betlehemezni?
11. Megkérte-e hagyományosan a szülőktől a felesége kezét/megkérték-e önt a szüleitől?
12. Tartják-e a szokást, miszerint az újdonsült anyukának a szülést követő pár napban a rokonok viszik az ebédet, vacsorát (komatálát)?
13. Hallani-e trombitaszót még a faluban húsvétkor vagy május elsején?
14. Van-e suprikálás?
15. Van-e még szerepe az esküvőkön a rozmaringnak?
16. Az esküvőkre meghívókat küldenek, vagy hívogatnak?
17. Vannak-e Luca-napi „kotkodások”?
18. Tartják-e a szokást, miszerint karácsonykor szalmát kell tenni az asztal alá, majd az ünnep befejeztével a szalmát a gyümölcsfákra kell kötni jobb termés reményében?

19. Tartanak-e egyéb bezdáni magyar népszokásokat? Ha igen, miket?

20.*Miért nem tartják a fent említett népszokások közül azokat, melyekre nemmel válaszoltak?

21.*Ünneplik-e a Halloween-t, a Valentin-napot vagy egyéb angolszász szokásokat? Esetleg a környezetükben ünnepelnek-e ilyen újabb szokásokat?

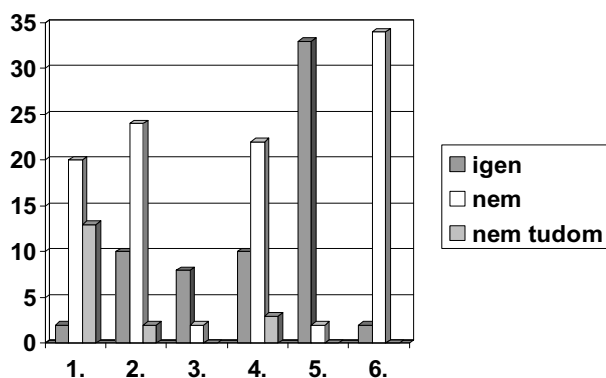
22.*Mennyi időt töltenek a tévé, ill. a számítógép előtt naponta? (összefüggésben van ez esetleg a 20-as kérdéssel?)

Kutatáseredmények a mai szokások ápolásáról Bezdánban

A legjellegzetesebb hagyományápolási szokások közül a következő négy szempont érdekelt: hogy vajon manapság megmaradtak-e az esküvői szokások, majd milyenek a vallási szokások és ünneplések, továbbá a táncmulatságok formáiból mi maradt meg mára és végül a mai fiatalok számítógép-használati szokásai ezzel összefüggésben vannak-e. A kérdőíves válaszok gyakorisága alapján a következő elemzéseredményekhez jutottam:

a.) Esküvői szokások

Első ábra: Esküvői szokások

Az eredeti esküvési néphagyomány szerint a **Mária lányok** fehér népviseletbe öltözött hölgyek, akik egy-egy esküvő alkalmával az oltár mellett álltak. Egyéb ünnepekkor, körmeneteken a lobogót vitték, a templomot díszítették. A kérdőív első kérdése (lásd az ábra 1-el jelölt nagyságértékét) arra vonatkozott, hogy vajon manapság vannak-e Mária lányok az esküvőkön. A legtöbb válaszadó (20) nemmel felelt, míg sokan azzal sem voltak tisztában, hogy egyáltalán mit takar ez a népszokás (13). Az igenek száma elenyésző (2).

A második kérdés (2. nagyságértékek az ábrán) arra vonatkozott, hogy **bekötik-e a menyasszony fe-**

jét éjjel után a lakodalomban. Itt szintén a nem válasz került túlnyomóan többségbe (24), viszont több helyen (10) még manapság is él a népszokás, miszerint az ara fejét tarka kendővel, vagy úgynevezett törökcik-kendővel kell bekötni (a bezdániak szerint kikötni) a lakodalomban éjjel után, a hajukat kontyba kell tenni ezzel jelképezve, hogy már menyecskék. Megjegyzem, mára a kendőt egyes helyeken piros művirággal váltotta fel.

A harmadik kérdés (3.) arra vonatkozott, hogy a férfiak **megkérték-e a nők a kezét** a szülőktől, mert a valamikori népszokás szerint azt „úgy illik”. Itt meglepetésemre szinte minden úriember nagyon „illedelmes” volt, tízből nyolc személynek kérték meg a kezét, vagy kérte meg kedvese kezét a szülőktől.

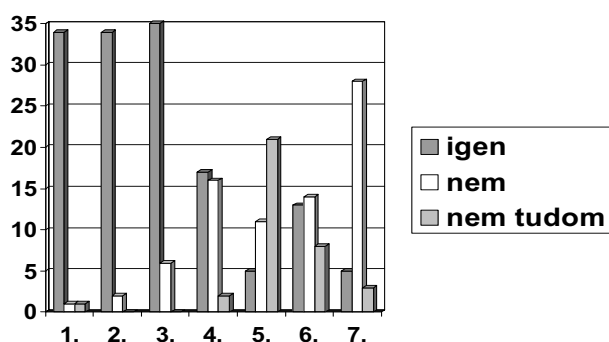
A negyedik kérdés (4.) az volt, hogy hallottak-e manapság a **komatálról**. A hagyomány szerint az újdonsült anyukáknak a születést követő kb. két hétben nem volt szabad elhagyniuk az ágyat, ez idő alatt ugyanis erősödtek, hogy az első útjuk rögtön a templomba vezethessen a picivel. A két hét leforgása alatt minden nap más rokon vitte a napi háromszori étkezést, úgynevezett komatálát az anyukáknak. A válaszadók közül hárman nem is hallottak erről a szokásról, huszonketten nem tartják, és tízen tartják a szokást, itt sem minden családban, egyesek csak a környezetükben ismerték fel a hagyományt.

Az ötödik kérdés (5.) ebben a témakörben az volt, hogy van-e a **rozmaringnak jelentősége** a mai esküvőkön. Mivel régen mikor a menet végigvonult az utcákon a hosszú, masnival ellátott rozmaringszálak különböztették meg a vendégeket az utcán bárméskodóktól. Nagy örömmre, ez egy olyan bezdáni népszokás, ami még ma is él, mivel harminchárom válaszadó szerint még manapság is van jelentősége a rozmaringnak, és csak ketten válaszoltak nemmel.

Az utolsó kérdés (6.) arra vonatkozott, hogy manapság **hívogatnak-e az esküvőkre** (erre a célra megkért emberek kurjongatva hívják össze a falu népét), vagy meghívókat küldenek. Harmincnégy helyen nem hívogattak, és csak két esküvőn igen. A szokás csak annyiban maradt meg, hogy a meghívókat személyesen a jegyespár viszi a meghívottakhoz.

A második ábra első kérdése (1.) az volt, hogy hagyományos-e manapság a bezdáni ifjak **karácsonyi vacsorája** (a hagyományos bezdáni vacsora a halpaprikás és a sóba'-vízbe' bableves). Ez eddig a második népszokás, amiről elmondhatjuk, hogy ma is él, mivel harmincnégy embernek ma is a hagyományos vacsora kerül az asztalára karácsony este. Csupán egy személynél nem ilyen az étel, és egy valaki nem is tudja, mit takar a hagyományos vacsora.

b.) Vallási ünnepi szokások

Második ábra: Vallási szokások

A második kérdés (2.) az volt, hogy vajon tartják-e manapság is olyan lelkiismeretességgel a húsvéti **böjtöt**, mint valamikor. A háztartások legnagyobb részében (34) igen, tartják a böjtöt, viszont nem az egész böjti időszakot, csak az ünnepeket megelőző egy-egy napot. Két családban még ezt sem.

Arra a kérdésre, hogy járnak-e **locsolkodni** (3.) a várható igen volt a válasz. Sőt, szervezeten járják a falut. Viszont a családok korosztály csak a legközelebbi hozzátartozókat locsolja meg.

Az ábra negyedik kérdése (4.) az volt, hogy járnak-e manapság a gyerekek és az ifjúság karácsonykor **betlehemezni**. A régi hagyomány szerint a gyerekek betlehemi játékokat előadva járták a házakat karácsony este némi édesség, gyümölcs reményében, sőt a felnőttek is juhászoknak öltöztek, szintén kisebb szerepeket tanultak be és adták elő őket. A mostani tizenhét igen válasz szinte csak azokat a gyermekeket takarja, akik nem teljesen önerőből mennek betlehemezni, hanem a bezdáni tisztelendő atya tanítja meg őket egy rövid színdarabra, melyet karácsonykor játszanak el a templomban. A nem válaszok aránya szintén nagy. Ez magába foglalja azon felnőttek választát is, akikhez egy gyermek sem kopogott be karácsony este azzal a szándékkal, hogy betlehemi játékokat szeretne előadni. Ketten nem hallottak erről a szokásról.

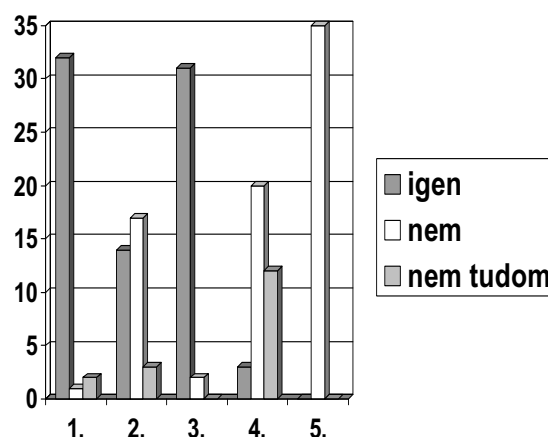
Az ötödik kérdés (5.) az volt, hogy járnak-e a gyerekek manapság **suprikálni**. Ez a népszokás azt foglalta magában, hogy a fiúk aprószentekkor lányos házakhoz jártak, és a következő versikét mondták: „*Friss légy, jó légy, keléses ne légy, apádnak, anyádnak szót fogadj, ha mondják, szaladj!*” A jókívánságokért cserébe az anyukák apróságokkal jutalmazták a fiúkat. Sajnos a megkérdezettek közül huszonegyen egyálta-

lán nem hallottak erről a dologról, tizenegyen pedig nem járnak suprikálni. Csupán öt igen választ kaptam.

Az ábra hatodik kérdése (6.) a **Luca-napi „kot-kodálásra”** vonatkozott, ami abból áll, hogy Luca napon a gyerekek reggel nagyon korán házról házra járnak, majd mindenhol beülnek a szoba egyik sarkába és itt a következő versikét mondogatják: „*Kot-kot-kotkodács, minden napra száz tojást...!*” majd cserébe édességet, gyümölcsöt kapnak. Ezt a szokást, nagy meglepetésemre, tizenhárman tartják, de sajnos a nemek aránya is ekkora (14). Nyolcan nem is hallottak erről a szokásról.

Az ábra utolsó kérdése (7.) az volt, hogy tartják-e a szokást, miszerint karácsonykor többek között **szalmát** tesznek az asztal alá, majd az ünnep befejeztével ezt a szalmát kis csutakok formájában a gyümölcsfákra kötik jobb termés reményében. Ezt a szokást sajnos huszonöt nem tartják a megkérdezettek közül, hárman nem is hallottak róla, és mindössze öt olyan válaszadó van, akik tartják a szokást.

c.) Mulatozási szokások

Harmadik ábra: Mulatozási szokások

A harmadik ábra első kérdése (1.) arról szólt, hogy manapság járnak-e a fiatalok különböző **táncmulatságokba**, bállokba. Régen három helyen volt táncmulatság Bezdánban minden vasárnap. A lelkes gyerekek is járhattak tánciskolába. Minden évben megrendezésre került az Anna-bál, Katalin-bál, Nőnap bál, Szüreti bál és egyéb mulatságok. Jelenleg is járnak a fiatalok bállokba, különösen a középkorúak, de az meg sem közelíti a valamikori táncok sűrűségét. Összesen harminckét igen választ kaptam.

A második kérdés (2.) az volt, hogy a megkérdezettek hány olyan személyt ismernek környezetükben, akik **népviselőt** hordanak (gondolok itt az egyszerű karcsúsított blúz, alsószoknyák, szoknya, kötény összeállításra, mert Bezdánnak sosem volt jellegzetes népviselete), vagy netán ők maguk viselnek-e nép-

viseleti öltözéket? Tizennégy válaszadó ismer népviseletben járó személyt, de sajnos mindenki azt az egyet. Ezek és az idősek által elmondottak alapján arra merék következtetni, hogy mindössze egy néni hord népviseletet a faluban manapság is. Ezenkívül azok a fiatalok bújnak egy-egy fellépés alkalmával viseletbe, akik részt vesznek a néptánc-szakkörökön. Tizenhét személynek nincs népviseletben járó ismerőse.

Nagy örömömre, arra a kérdésre, hogy járnak-e **színházba** (3.), két kivétellel, mindenki igennel válaszolt. Ahhoz képest, hogy valamikor szinte hetente cserélték a repertoárt, jelenleg csak évente vannak színházi napok a faluban, ezen viszont ott van a fiatalság. Azt vettem észre, hogy lenne érdeklődés akkor is, ha gyakoribbak lennének az előadások.

Arra a kérdésre, hogy van-e még a faluban **Szent Flórián-napi ünnep** (4.) tizenkét olyan választ kaptam, hogy nem tudják, miről van szó, és húsz nem választ. Pedig az idősek által elmondottak alapján régen Szent Flórián-napon (a tűzoltók védőszentje) a bezdáni hajógyár előtt sok égő gyertyát bocsátottak a vízre.

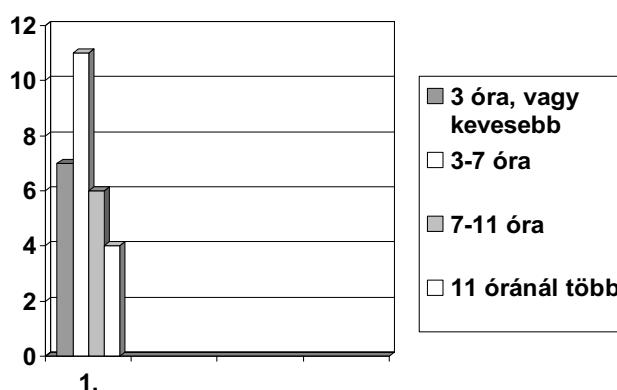
És az ábra utolsó kérdésére (5.), miszerint hallani-e még **trombitaszót** a faluban május 1-jén, húsvétkor, vagy más ünnepekkor, egyhangú nem választ kaptam. Pedig szintén az idősek elmondása alapján, ahogy már az előzőkben beszámoltam, Bezdánnak híres trombitazenekara volt a régi időkben.

Arra is kíváncsi voltam, hogy a megkérdezettek vajon mivel magyarázzák azt, hogy ma már nem tartják meg a legalapvetőbb bezdáni népszokásokat sem. Ha ezeket nem tartják, ápolnak-e bármilyen egyéb, a falura jellemző hagyományokat. Az ilyen egyéb népszokásoknál megemlítésre került a falunap, az utcabálók, a búcsú, a halfőzések, a disznótoros vacsorák, a névnapok ünneplése, a néptánc szakkörök, a tavaly először megrendezett néptáncbál és a Hármas Találkozó, melyen tradicionálisan Magyarország, Horvátország és a Vajdaság képviselői vesznek részt, kézművesek, néptáncosok, népzeneészek, népdalénekesek mutatkoznak be egymásnak.

A lakosok elmondása szerint azért nem tartanak több ilyen népszokást, mert az idősebb generációk nem adták át nekik tudásukat, és nem tanították meg őket kellőképpen ezeknek a hagyományoknak az ápolására. Ennek oka lehet a háború utáni szocialista rezsim is, amely „nem nézte jó szemmel” a kisebbségek hagyományápolását. Később, amikor újra alkalom lett volna hűen megtartani a népszokásokat, már nem sikerült olyan mértékben feleleveníteni, mint ahogyan azelőtt tartották őket, így nagy részük egyszer-

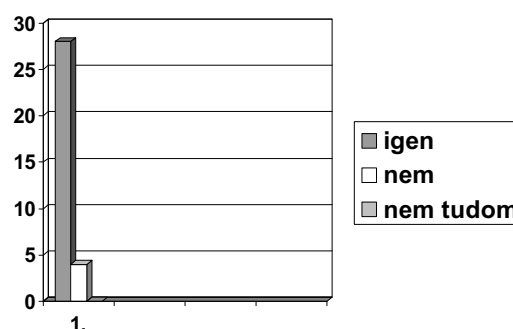
rűen feledésbe merült. Kifogásként említik a válaszadók a mai rohanó világ élettempóját, ahol a karrierépítő fiatalok úgy érzik, nincs idejük ilyesmire. Ők már középiskolás korukban más településre kerülnek át. Felmerül bennem az a kérdés is, hogy vajon mennyire gátolja a fiatalokat a hagyományörzésben a mai túlméretezett számítógép-használat, vagyis a globalizálódó világ.

d.) A fiatalok számítógép-használati szokása

Negyedik ábra: Számítógép-használat a fiatalok körében

Azt a kérdést tettem fel, hogy a mai fiatalok mennyi időt töltenek a televízió, ill. a számítógép előtt. Az eredmény bizonyította a feltevésemet. Naponta két óránál kevesebbet senki nem ül a képernyő előtt: legnépesebb a 3-7 órát tévézők vagy számítógépezők csoportja, de akadnak szép számmal, akik 11 óránál is többet, akár minden szabadidejüket távirányítóval a kezükben töltik.

Ötödik ábra: Angolszász ünnepi szokások a bezdáni fiatalok körében

Ezután arra voltam kíváncsi, hogy ünneplik-e a fiatalok a Halloweent, a Valentin-napot vagy egyéb angolszász szokásokat. Itt is hasonló eredményt kaptam, mint amire számítottam: mindössze három olyan fi-

atal volt, aki nem tulajdonított különösebb jelentőséget a Valentin-napnak, és egy olyan válaszadó sincs, aki ne tudna ezekről az alkalmakról.

Konklúzió

1. Kutatásaim alapján az általam kiválasztott tizennyolc alapvető népszokás közül mindössze egy-két olyan van, amit nagymértékben sikerült megőrizni, még ezeket sem teljesen, és legalább tíz olyan hagyomány van, amelyet szinte egyáltalán nem tartanak, vagy ha mégis, akkor sem közelítenek ahhoz, amennyire valaha ünnepelték őket.

2. A média megjelenése (főleg a számítógépek, a bulvárlapok, a televízió) sok új keletű dologra serkentette a mai fiatalokat. Az amerikanizálódás és az angolszász kultúra és nyelv használata jelenleg divatosnak számít a fiatalok körében. Az autentikus magyar hagyományok szerepét és jelentőségét nagymértékben átvették az angolszász ünnepek.

3. Szerintem minden kultúrának, így a magyarok kultúrájának is abban van az értéke, hogy a kis falvakban, mint Bezdán is, évszázadokon keresztül híven ápolták. Szomorú ma látni, hogy a magyar gyerekek gyakrabban vannak kint jelmezben az utcán október 31-én, nem pedig a karácsonyi betlehemezéskor. Ha azt szeretnénk, hogy a hagyományos kultúránk megmaradjon, nekünk is tenni kéne valamit. Mások kultúrájának a megismerése hasznos lehet, de különbséget kell tenni más kultúra megismerése és utánzása között. Ku-

tatómunkám alkalmával újabb bizonyosságot nyert kultúránk gazdagsága, szépsége. Bezdán településen újabb lendülettel és erővel kellene őrizni az autentikus népi hagyományokat, addig, amíg nem késő.

Melléklet

Primer adatforrás: adatközlők, akik hozzájárulásukat adták nevük feltüntetéséhez:

Reéb Katalin, Kedves Katalin, Reéb Erzsébet, Gondos Katalin, Burján Irén, Jankovics Borbála, Horváth Erzsébet, Csapó Simon, Major Erzsébet, Major Ferenc, Tallósi József, Tallósi Júlia, Heck Paula, Koletár Hermína, Koletár János.

Köszönetnyilvánítás:

Köszönet Kanizsai Ilona tanárnőnek, aki segített abban, hogy eljusson a kérdőívem a bezdáni általános iskolás diákokhoz!

Hálás vagyok minden családnak, amelyek segítségemre voltak és szívesen válaszoltak a feltett kérdéseimre!

Szekunder és egyéb források:

1. Dr. Balla Ferenc és dr. Balla István: Bezdán művelődési életének krónikája, Kiadó: Logos-print, Tóthfalu, 2007.

2. Internet-források:

www.vajdasag.netoktato.hu (2009. márc. 24.)

www.bezdan.org.rs (2009. márc. 24.)

Kamasztánc

A dél-alföldi katolikus zsinatok

A zsinatokról általában

1959 óta a katolikus egyháznak egyik leggyakrabban említett témája a zsinat volt. Ugyanis ekkor jelentette be XXIII. János pápa, hogy „egyetemes ökumenikus zsinatot” kíván egybehívni. Ez a pápa által összehívott püspöki tanácskozás Rómában, 1962-1965 között folyt le, és II. Vatikáni Zsinat néven tartja ezt nyilván az egyház- és a világtörténet. Annak ellenére, hogy az egyházjog féltékenyen vigyáz arra, hogy a pápa hatalma az egyetemes zsinatokon ennek minden részletére kiterjedjen, az összehívástól kezdve a zsinati határozatok megerősítéséig (CIC 341. kánon), a II. Vatikáni Zsinaton részt vevő mintegy 2500 püspök bebizonyította, hogy a katolikus egyházban a szabad véleménynyilvánításnak és a döntések szabad meghozatalának is helye van. A jelenlévő püspökök nagy részét világhírű teológus-hit tudós tanácsadók támogatták abban, hogy a tárgyalások során olyan szövegek szülessenek meg, amelyek a katolikus egyházat – a pápa szavai szerint – „ad intra” (belsőleg) és „ad extra” (külsőleg) meg tudják újítani. Az elnöklő két pápa, XXIII. János és utóda, VI. Pál, lehetővé tették, hogy a tárgyalások a teljes szabadság légkörében történjenek: voltak olyan dokumentumok, amelyeket három-négy alkalommal is újratárgyaltak, amíg azt a résztvevők döntő többsége el nem fogadta és a pápával együtt aláírásával nem hitelesítette. Ez alól csak a családtervezés és a papi nőtlenség (a cölibátus) kivétel, ezek témája nem fogalmazódott meg végleges formájában és nem került szavazásra, mert VI. Pál pápa levetette a zsinat napirendjéről. (E kettő a mai napig „tabu téma”, szabad megtárgyalása az egyházi összejevetések és médiumok minden fokozatában szigorúan tilos).

A püspöki szinódus

A II. Vatikáni Zsinaton arról döntöttek, hogy a katolikus egyházban legyen a püspököknek olyan testülete, amely a világegyház problémáiról tárgyal, ha nem is olyan ünnepélyes formában, mint az ökumenikus, egyetemes zsinatokon. A pápa már

1965-ben „püspöki szinódus” néven megalapította ezt a testületet mint a világ különböző vidékeiről kiválasztott püspökök tanácskozó testületét. A püspöki szinódus illetékessége a pápának való tanácsadásra korlátozódik. A pápa joga a püspöki szinódust összehívni, bezárni, témáit előre előkészíteni, a gyűléseken személyesen vagy megbízottja útján elnökölni, - s ez a centralizmus olyan erős, hogy napjainkig egyetlen olyan püspöki szinódus sem volt, amelynek szellemisége, munkamódszere a II. Vatikáni Zsinathoz lenne hasonlítható. A püspöki szinódus teljes ülései mellett az egyházjog lehetővé teszi részleges püspöki gyűlések megtartását is (CIC 345) egy vagy több régiót érintő ügyek megtárgyalására. Amióta azonban a német és a holland részleges püspöki szinóduson az ún. „tabu témák” is terítékre kerültek, a katolikus egyház központi, vatikáni szervei éberen ügyelnek arra, hogy a német és a holland részleges zsinatok „botrányos” tanácskozásai ne ismétlődjenek meg más régiók (Afrika, Dél-Amerika) stb. püspöki szinódusain.

Egyházmegyei szinódus

A zsinatok harmadik formája az ún. egyházmegyei szinódus (CIC. 460-466. kánon). Ezt az összejevetelt nem is nevezhetjük tulajdonképpen zsinatnak, mert tagjai nem püspökök, hanem egy-egy egyházmegye papjai és laikusai (az egyházjog „világi Krisztus-hívőknek” nevezi őket). Ezeket az egyházmegye püspöke hívja össze tanácskozásra, hogy az egész egyházmegyét érintő kérdésekben a megyéspüspököknek segítséget nyújtsanak. Ahogyan a pápa az egyetemes egyház ügyeiben abszolút felügyeleti joggal bír, ugyanilyen joga van a megyéspüspököknek az egyházmegye kérdéseiben. A megyéspüspököknek lelkiismereti ügye szem előtt tartani az egyház tanítását, a pápai és a vatikáni hivatalos direktívákat, s ezek megtartására külön eskü is kötelezi. Ezek miatt olyan nagy a püspök irányában megmutatkozó szentszéki bizalom, hogy az egyházmegyei zsinat határozatait nem is köteles közölni a Szentszékkal.

Közös múltból fakadó közös jelen

Kérdezhetjük, hogy az ARACS olvasóinak miért éppen a Kalocsa-Kecskeméti, a Szeged-Csanádi, és a Szabadkai egyházmegyék zsinatainak a tükrében mutatjuk be a Délvidéken élő katolikusok vallási helyzetét? A válasz egyszerű: a három dél-alföldi egyházmegye lakóinak szinte azonos nemcsak a múltja, de a jelene is. A három egyházmegye népe ezer éven át, egészen a 20. század húszas éveit, a trianoni békediktátumig, Magyarország történetét élte meg: a honfoglalástól Mohácsig, a 150 éves török hódoltságtól a 18. századi telepítéseken keresztül a helyzet stabilizálódását jelentő 19. századtól a 20. század kezdetéig. Az 1920-1940-ig terjedő évek nem törték meg jelentősen a három egyházmegye lakóinak gazdasági, társadalmi és vallási életének kontinuitását. A II. világháborút követő igen szomorú kommunista-ateista korszak 50 esztendeje (1945–1990) pedig, ha más országhatárok között is, de azonos életformát és problémákat kényszerített a három egyházmegye lakosságára. Ezen nem változtatott a Vatikán az a döntése sem, hogy 60-70 év után elfogadja a két világháború után kialakult országhatár-módosításokat. Ennek értelmében, 1968-ban Bácskát elszakította Kalocsától, és hallgatólagosan megszüntetve a Kalocsa-Bácsi főegyházmegyéjét, létrehozta „Szabadkai püspökség” néven a Jugoszláviához kerülő Bácska területén az új egyházmegyéjét. A magára maradt, Bácskától megfosztott kalocsai érsekség területét kiterjesztette a jelenlegi Bács-Kiskun vármegye egész területére, és így létrehozta a Kalocsa-Kecskeméti érsekséget. Az ősi Csanádi egyházmegyéjét három részre szakította: a Romániához csatolt részen a Temesvári, a Magyarországon maradt részen a Szeged-Csanádi, a Jugoszláviához csatolt részen pedig a Zrenjanini-Nagybecskereki egyházmegyéjét hozta létre.

Az ezer éve egy területen élő, azonos vallási hagyományokban nevelődő és élő három egyházmegye szinte egyidőben tartotta zsinati (szinodális) összejöveteleit. A sort Szeged-Csanád nyitotta meg 1991–1995 között, Gyulay Endre megyéspüspök elnöklétével, ezt követte Kalocsa-Kecskemét 1995–2000 között, Dankó László, majd Bábel Balázs érsekek irányításával, majd Szabadka zárta a sort az 1996–2006 közötti egyházmegyei zsinatával, Pénzes János megyéspüspök elnöklésével. A közös múlt és a közös jelen után kialakuló új helyzetben a három dél-alföldi zsinatnak egyaránt figyelembe kellett vennie a II. Vatikáni Zsinatnak és az utána egyre-másra megjelenő szentszéki direktíváknak az útmutatásait. Az adott keretek között egyéb és jobb javaslatokat és rendelkezéseket szinte nem is hozhatott egyik egyházmegyei zsinat sem. A soron következő ismertetések és

elemzések igyekeznek megmutatni, hogy a három dél-alföldi egyházmegye zsinata milyennek látta jelen helyzetét, és milyen javaslatokat és rendelkezéseket ajánlott a hit és erkölcs megújítására, amit világszerte a katolikus egyház az „új evangelizáció” feladatánaként fogalmaz meg.

Ami közös a három egyházmegye zsinataiban

Lényegében mind a három egyházmegyei zsinat azonos három témakört választott megtárgyalandó feladatnak. Ezek az egyház papi, tanítói és pásztori küldetésével függnek össze. Lényegében azonos volt mindhárom egyházmegye zsinatának a munkamódszere is. A zsinatot a megyéspüspök körlevele hirdette meg. Azonnal meg is alakultak az egyes témákat feldolgozó munkacsoportok, amelyekben a lehetőség szerint papok és világiak fele-fele arányban vettek részt, de arra is lehetőség nyílt, hogy az egyházmegye hívei, akár egyénileg, akár pedig közös, egyházközségi vagy civil szervezeteken keresztül szóljanak a témákhoz. Ezek feldolgozása éveken keresztül tartott: az elkészült javaslatokat a megyéspüspök nézte át, visszaküldte az egyes szekciókba, ott ismét hozzászólhattak, alakíthatták. Visszakerült a püspökhöz, aki ismét átvizsgálta az anyagot, és amikor megállapította, hogy benne az egyház tanításával és törvényeivel ellenkezőt nem talált, a dokumentummal egyetértve, azt aláírásával megerősítette, és hivatalosan kihirdette.

A középkortól napjainkig a katolikus egyház a hívek szentségi életét központi fontosságúnak tartotta. A protestáns hitújítók ezért a katolikus egyházat a „Sákramentumok” egyházának nevezik, önmagukat pedig, mivel ők a Bibliában megjelenő Isten ígéjének a hirdetését tették első helyre, az „Ige” egyházának nevezik a mai napig.

A katolikus lelkészek legfőbb gondja ma is a szentségek hatékonyabbá tételére helyeződik. A szeged-csanádi zsinat könyve 60 oldalt szán a hét szentség szerepére a hívek életében, míg az összes többi témával 90 oldalon foglalkozik. A kalocsa-kecskeméti zsinaton ez az arány 100 oldal a 62 oldallal szemben, míg a szabadkai zsinaton 61 oldal a 34 oldallal szemben. A szentségekhez kapcsolódó helyzetleírásokban a zsinaton részt vevők kivétel nélkül igen kritikusan elemzik a hívek szentségi életét. Kendőzés nélkül megvallják, hogy a hívek többsége megfizethető vagy ingyenes szolgáltatásnak tekinti a szentségek fölvetését.

A hét szentség felsorolásának sorrendjében foglaljuk össze annak lényegét, ami a szentségekről szóló elemzésekben közös mind a három zsinat anyagában.

1. A KERESZTSÉG. Századokon át elképzelhetetlen volt, hogy a csecsemőt születése után mielőbb ne kereszteljék meg, napjainkban viszont ez már nem sürgős feladat, és ha igénylik is a gyermek megkeresztelését, ezt a szülők többsége nem meggyőződésből, hanem szokásból teszi. Ennek fő okát az elmúlt 40 év ateista, vallástalan légkörére vezetik vissza a zsinatok résztvevői.

2. A BÉRMÁLÁS. Ennél a szentségnél, a zsinatok szerint, két sajnálatos jelenség tapasztalható. Az első, hogy nemcsak a megkereszteltnek, de az elsőáldozóknak is csak a töredéke jut el a bérmálás fölvételéig. A másik, elég gyakran ismétlődő jelenség, hogy a szülők azt szeretnék, hogy gyermekük minél előbb megbérmálkozzon. Ezután a gyermekek legnagyobb része elmarad nemcsak a hittantól, hanem a misén való részvételtől is, „kibérmálkozik”- ahogyan rezignáltan megállapítják. A bérmálás, legtöbbször, a házasságkötésig az utolsó találkozás az Egyházzal.

3. Az OLTÁRISZENTSÉG. Sokan csak azért jönnek vasár- és ünnepnapokon a misére, hogy az egyház parancsának eleget tegyenek, és ha magukhoz veszik is az oltáriszentséget, vagyis megáldoznak, azt csak szokásból vagy kényszerűségből teszik. Igen sok hívó arra panaszkodik, hogy kénytelen félórás, vagy még annál is hosszabb prédikációt végighallgatni, és ezért a mise, azaz az oltáriszentség (eucharisztia) ünneplése sablonossá és unalmassá válik a számukra.

4. A BŰNBÁNAT SZENTSÉGE. A hívekből szinte teljesen kiveszett a bűntudat, igen gyakran gyónás nélkül áldoznak, még akkor is, ha súlyos bűn terheli az életüket. Azt is megállapítják, hogy sokan éveken át elmaradnak a gyónástól, akkor jönnek gyónni, ha az valami oknál fogva kötelező a számukra.

5. A BETEGEK KENETE (régi nevén: az utolsó kenet). Ezzel kapcsolatban megállapítják, hogy a hívek többségénél még ma is babonás félelem és idegenkedés uralkodik e szentség fölvételével kapcsolatban. Emiatt a Halottak anyakönyvében a „szentséggel ellátottság” rovatában több a „nem” megjegyzés, mint az „igen”.

6. AZ EGYHÁZI REND. A papsággal kapcsolatos helyzetkép vázolója a szentségek témakörében a leg részletesebb. Ebbe a témakörbe a papok és a diakónusok tartoznak. Az egyházi életnek a válságáról szólva a zsinatok résztvevői a papság válságát tartják a legsúlyosabbnak. A papok kevesen vannak; az utánpótlás kevés, többen elhagyják a papi hivatást, az átlagéletkor nagyon magas, fizikailag és lelkileg túlterheltek, magányosak.

E jelenségek elsődleges okaként az elmúlt 40 esztendő kommunista-ateista korszakát jelölik meg, amely a papságot a társadalom peremére szorította. A papok számának mind nagyobb csökkenése - a ka-

locsa-kecskeméti zsinat prognózisa szerint „2008-ra éri el a mélypontot, ekkorra az aktív lelkipásztorkodó papság száma nagyjából megfelelődik, nem haladja meg a Kalocsa-Kecskeméti egyházmegye területén az 50 főt”. A stratégia átgondolásakor a Zsinati könyv egy térképen mutatja be, hogy a zsinat résztvevői által konstruált körzetekben hány aktív pap fog működni. Példaként a Szabadkával közvetlenül szomszédos három körzet prognózisát mutatjuk be:

1. A bácsalmási körzethez tartozó hat településen (Bácsalmás, Kunbaja, Csikéria, Bácsszőlős, Tataháza, Mátételke) két aktív pap lesz.

2. A mélykúti körzethez tartozó 4 településre (Mélykút, Tompa, Kelebia, Kisszállás) egy pap jut.

3. A katymári körzethez tartozó 4 községre (Katymár, Madaras, Bácsborsod, Bácsbokod) ugyancsak egy pap jut majd.

Szeged-Csanádnak nincs Kalocsa-Kecskemét-hez hasonló kimutatása, de közöl két statisztikát, amely a papság számát illetően lesújtó képet mutat. Eszerint 71 lelkipásztor hiányzik, a meglévők életkora pedig így oszlik meg:

80 év fölötti: 3,

70-80 év közötti: 10,

60-70 év közötti: 26,

50-60 év közötti: 19,

40-50 év közötti: 18,

30-40 év közötti: 15,

30 év alatti 4 papja van a Szeged-Csanádi egyházmegyének.

A kalocsai és a szegedi zsinattal szemben a szabadkai zsinat örömmel állapítja meg, hogy „egyházmegyénkről nem mondható, hogy válságban van”, és nem nézi oly pesszimistán a paphiány kérdését sem. Összesen ugyanis csak 24 pap hiányzik a lelkipásztorkodásból. A papok életkor szerinti megoszlása is kedvezőbb, mint a másik két egyházmegye papságáé.

A fenti statisztikai kimutatáshoz hasonlóan:

80 év fölötti: 3,

70-80 év közötti: 6,

60-70 év közötti: 36,

40-50 év közötti: 19,

30-40 év közötti: 11,

30 év alatti: 9 pap.

A papi utánpótlás kérdése

Hogy milyen súlyosan nehezedik mindhárom dél-alföldi egyházmegyére a papi utánpótlás kérdése, kitűnik abból is, hogy mindhárman külön fejezetet

szánnak a papnevelésnek, vagy ahogyan nevezik, a hivatásgondozásnak. Szabadka a papi utánpótlást illetően sem panaszkodik, hisz Kalocsa-Kecskemét 11 papnövendékével szemben Szabadkának 29 kispapja nevelkedik Európa különböző egyetemein és főiskoláin. Szeged-Csanád helyzete oly súlyos lehet, hogy akarva-akaratlanul még kispapjainak a számát sem közli.

A kérdés jövőjéről szólva mindhárom egyházmegye egyaránt megemlíti, hogy rendkívül alacsony a papságra jelentkezők száma. A fiatalokat ugyanis nem vonzza a magányos, túlterhelt, örömnélküli pap életformája, félnek önmaguk végleges elkötelezésétől, hasonlóan a házasságot választani akaró társaikhoz. A „hivatásukat elhagyó” papok számáról egyedül Szabadka közli, hogy „tízévenként egy” ilyen papja van, s ebben a jelentős megállapításban világviszonylatban is egyedülálló lehet a szabadkai egyházmegye!

Segít-e a diakonátus intézménye?

A diakonátus az egyházi rend, a klérus első fokozata. Évszázadokon keresztül úgy tekintettek rá, mint a papsághoz vezető lépcsőre - napjainkban a II. Vatikáni Zsinat vezette be újra az állandó diakonátusnak mint tartós életformának az intézményét. A diakonátus aktivizálódásának a nagy lendülete után a hivatalos római rendelkezés napjainkban már nem szorgalmazza a diakonátus intézményét. Ennek megfelelően a szegedi zsinaton még csak meg sem említik, még a „lelkipásztori kisegítők” sorában sem. A kalocsai és a szabadkai zsinat azonban, hivatkozva az ősi hagyományra és napjaink paphiányára, ami miatt mind több plébánia marad pap nélkül, egész fejezetet szán a diakonátusnak, úgyis mint a házaspároknak szentségi rendben szolgáló, cölibátusra nem kötelezett szolgálóinak. A diakónus, az egyház tanítása szerint, elsődlegesen a szeretetszolgálatban (karitás) tevékenykedik, de emellett prédikál, esket, temet, hitoktat, igeliturgiát vezet, intézi egy-egy plébánia gazdasági és egyéb ügyeit. Hogy a kalocsai zsinat mennyire fontosnak tartotta a diakonátus intézményét, mutatja az a statisztikai adat is, hogy 2000-ben a 12 magyarországi egyházmegyében 44 diakónus tevékenykedett, egynegyedük a Kalocsa-Kecskeméti egyházmegyében szolgált. A kalocsai zsinat elvetette azok álláspontját, miszerint „nem kell diakónussá szentelnünk az arra alkalmas jelentkezőket sem, mert lelkipásztori tevékenységüket világiként is elláthatják”. Ugyanez a zsinat azonban elfogadja a konzervatív, a papi méltóságot féltő álláspontot: „A pap a vezető, a lelkipásztor; a diakonátus csak a jelen helyzet diktálta kényszer”. Ugyanez a szellem érezhető az

egyházjognak abban a rendelkezésében is, hogy a diakónusnak saját jövedelméből kell ellátnia magát és családját, mert az egyház nem biztosít neki olyan anyagi ellátást, ami a fölszentelt papnak kijár (ld. CIC 281. kánon).

7. A HÁZASSÁG. Mindhárom zsinatnak közös megállapítása, hogy a modern társadalom egyik legnagyobb problémája a házasság válsága. Ennek forrásai: megrendült a hagyományos családmódel; a megkötött házasságok közel fele rövid időn belül felbomlik - itt nincs nagy különbség a templomban kötött házasságok esetében sem; a szétbomlott házasságok súlyosan ártanak a társadalomnak is. Az egyházi házasságra jelentkezők nagy része híjával van nemcsak a házasság szentsége ismeretének – de a hitigazságokkal kapcsolatos ismereteknek is.

Új evangelizáció, hitoktatás

Napjainkban a világi törvényhozás, de az egyházi is, szigorúan tiltja, hogy erőszakosan terjesszék a hitet, ahogyan a népvándorlástól a fölvilágosodás koráig ez gyakorta megtörtént. A hitterjesztés modern útja az evangelizáció és a nevelés. Az új evangelizáció: a világi hívek Krisztust megvalló és tanúságtevő élete, mégpedig a családban, az iskolai oktatásban és nevelésben, a társadalomban, valamint a foglalkozások adta környezetben. Az evangelizáció fő hordozói a lelkiségi mozgalmak (mindegyik zsinat hosszan ismerteti és méltatja ezeket), a katolikus oktatási és nevelési intézmények, a vallásukat gyakorló családok, a házasságcsoporthok, a rádió és a TV vallási műsorai stb. Az evangelizáció direkt formái, mint amilyenek a személyes megszólítás, a házalás és az utcai evangelizáció, idegenek a katolikus hívek számára, mert ezeket elsősorban a szektások alkalmazzák. Ettől függetlenül is a hívek többsége idegenkedik a direkt evangelizációs munkától: a hit magánüggé szűkült a leltűnt politikai rendszer utóhatásaként; az érdeklődő, jegyzi meg az egyik helyzetképet fölvezető megállapítás, „sokszor az egyháznak kiábrándító, anyagi, bürokratikus oldalával ismerkedik meg”, ezenkívül „a magukat kereszténynek vallók sem rendelkeznek a hit alapvető ismeretével és átadásának módszereivel, amelyekkel evangelizálni tudnának”.

A HITOKTATÁS a keresztény tanítás hirdetésének és az evangelizációnak egyik legfontosabb módja. Nem csoda, hogy mindhárom egyházmegye zsinata részletesen szól a hitoktatásról - a vele kapcsolatos helyzetképet a szabadkai egyházmegye zsinatkönyvében olvashatjuk a legrészletesebben, annak ellenére, hogy a zsinat idején Szerbiában, így Bácskában is, még csak ekkor szerveződött és indult be az iskolai hitoktatás. Abban mindhárom egyházmegye zsinata

egyetért, hogy a rendszerváltás nem sokat lendített a hitoktatás ügyén, bár megszüntette a vallásellenes és ateista propagandát. Ugyanis a hitoktatás az iskolákban továbbra is a helyi igazgató kénye-kedvének van kiszolgáltatva, a plébániai hitoktatásnak „nincs védett ideje, ezért igen sok jó szándékú gyerekek marad el iskolai elfoglaltsága miatt”. Ezenkívül ma is igen sok múlik a szülők hozzáállásán, a hitoktatók szakmai és pedagógiai képzettségén. Sok baj van a hittanra járók laza fegyelme miatt. Ezenfelül igen árthatmas jelenség a lelkipásztorok különböző hozzáállása is a hitoktatás ügyéhez. Kalocsa megállapítása pl., hogy „vannak áldozatos, kitartó papok, pedagógusok, hitoktatók, szülők, akik az árral, a fent említett negatív jelenségekkel szemben úsznak, és az új ember kialakításán fáradoznak”.

A középiskolások, a főiskolai és egyetemi hallgatók legfeljebb egy-két százaléka, a munkásfiataloknak pedig ezrelékben sem kifejezhető hányada sem kapcsolódik be az egyházközség életébe, nem jár az ifjúsági hittanokra, és csak kényszeredetten pótolja vallási ismereteit, amikor pl. a házasság előtt ezt megkövetelik tőle.

Az ökumenizmus

Az egységtörekvések jelenlegi állásának általános ismertetése után egyedül a kalocsa-kecskeméti zsinat ismerteti statisztikai részletességgel az egyházmegyében élő egyházi közösségeket: a reformátusokat, az evangélikusokat, a baptistákat és a pravoszláv (ortodox) keresztényeket.

A nemzetiségek

Róluk is legrészletesebben a kalocsa-kecskeméti zsinat szól. A horvátok (bunyevacok, sokacok) és a németek után külön fejezetben tárgyalja a cigányság társadalmi és lelkipásztori helyzetét. A helyzet-elemzés során a zsinat hangsúlyozza a velük szembeni teljes nyitottság fontosságát.

A karitás

Mindhárom zsinat részletesen, külön fejezetben taglalja a karitásnak, (amely „az egyház keretei között végzett szociális munkának” az elnevezése) a helyzetét és feladatait. Hangsúlyozzák, hogy a karitásnak, bármennyire is jelen kell lennie az egyházban, nem lehet olyan szerepe, hogy az úgy tűnjön fel, hogy az egyházat „mint szociális intézményt” tüntesse föl a közvélemény előtt. A Szeged-Csanádi egyházmegye zsinata külön-külön foglalkozik a szenvedély-

betegek, a fogyatékosok és más hátrányos csoportok segítésének kérdésével.

A világiak

Bár a laikus „Krisztus-hívők” a zsinati könyveknek szinte minden lapján megjelennek, mindhárom zsinat külön fejezetben meglehetősen röviden elemzi helyzetüket. A negyven évig tartó ateista nyomás és a nyomában terjedő szekularizáció hatására a közöny „ugyancsak rossz hatással volt a világi hívek és az Egyház kapcsolatára”. Ugyanakkor örömmel állapítják meg, hogy „sokan voltak akik vállalták az Egyház melletti kiállást, és ezért minden tiszteletet és elismerést megérdemelnek”. A rendszerváltás után fokozatosan emelkedik a világi hívek aktivitása, sokrétűen támogatják a lelkipásztorokat, akiknek nélkülözhetetlen a világiak támogatása. Ennek ellenére még ma is sok helyen elmarad az indokolt munkamegosztás a papok és a világi krisztushívők között, vagy legalábbis nagyon lassan alakul ki. A világegyház rendelkezései közé tartozik, hogy az egyházmegyei zsinatokon helyet és szerepet kell adni a világiaknak is. Szeged-Csanád kivételével a másik két zsinat dokumentumai név szerint is közlik a zsinaton részt vevő világiaknak a névsorát. Kalocsa-Kecskeméten a negyvenkét pap mellett 43 világi résztvevő van jelen (13 nő és 30 férfi), Szabadkán pedig 47 pap és 4 apáca mellett 26 világi tagja (4 nő és 22 férfi) volt a zsinatnak.

Anyagi ügyek

Mindhárom zsinat külön fejezetben tárgyalja az egyházmegye anyagi ügyeit. Közös megállapításuk, hogy „a pártállam idején az egyház anyagilag szinte teljesen összeomlott”. A fordulat után a két magyarországi egyházmegye sok ingatlant kapott vissza, és ez nagyban javított anyagi helyzetükön. Mindhárom egyházmegye megemlíti a nyugati alapítványok és segélyszervek folyamatos és igen jelentős anyagi segítségét, amely könnyítette a leglényegesebb anyagi ügyek megoldását- ugyanakkor egyik sem említi az állami szervek és az önkormányzatok ilyen-olyan formában történő állandó vagy ad hoc támogatását. Szólnak még a még ma is meglévő anyagi problémákról, és kritikusan megállapítják, hogy „bár az egyházi állásfoglalások igen sokszor szólnak az igazságos berről, sőt az úgynevezett családi berről is, de ez a gyakorlat egyházi vonalon legfőleg csak nyomokban fedezhető fel”.

Kommunikáció

A Szeged-Csanádi egyházmegye zsinata külön fejezetben, a kalocsai és a szabadkai pedig az új evan-

gelizáció fejezetében szól a tömegtájékoztatási eszközök fontosságáról az egyház életében. Az erről szóló helyzetkép is igen reális: megállapítja, hogy bár megszűnt a pártállam erősen korlátozó szerepe, napjainkban mégis az a helyzet, „hogyan az emberek jórésztében semmiféle érdeklődés nincs az Egyház mondanivalója iránt”. Ennek oka, nem kis részben az is, hogy a vallási kérdések készítésekor a médiában „a szakmai kérdések többnyire háttérbe szorulnak, és a vallási műsorok színvonalja egyenetlen”. A szeged-csanádi zsinat mutat rá egy még ma is nemcsak meglévő, hanem még inkább erősödő jelenségre: „A tömegtájékoztatási eszközökben ártalmas lehet a vallásosság direkt jelenlétének elűzése. Az „agitációs propaganda” könnyen ellenkezőjére fordulhat, vagy ellenérzést válthat ki még jó szándékú emberekben is”.

Szerzetesek az egyházmegyében

A téma mindhárom egyházmegye zsinatán meg lett tárgyalva, ezért a helyzetelemzések sorában ezt a kérdést sem hagyhatjuk ki. A két magyarországi egyházmegyében, mint Magyarországon mindenütt, 1950-ben megvonták a szerzetesek működési engedélyét. Ezzel szemben a titói Jugoszláviában tovább élhettek a szerzetesi közösségek, legfeljebb korlátozták a tevékenységüket. A szabadkai egyházmegyében ezért a mai napig folyamatos a férfi és női szerzetesrendek élete; a kalocsa-kecskeméti és a szeged-csanádi egyházmegyében csak a rendszerváltás után éledhettek föl a közösségek. Kalocsa-Kecskemét tételeken is felsorolja az egyházmegye területén működő szerzetesrendeket, címüket és telefonszámukat is megadva. A másik két egyházmegyében ez az információ hiányzik. Amíg Magyarországon a 40 éves kényszer-szünet járult hozzá elsősorban létszámuk jelentős csökkenéséhez, addig Szabadkán a nehéz külső körülmények és a Jugoszlávia területén dúló polgárháborúk ennek kiváltó okai. A szerzetesek tevékenységét mindhárom zsinat pozitívan értékeli, egyedül a szeged-csanádi zsinat említi, hogy a papok és a hívek között sokan úgy vélik, hogy a szerzetesek túlságosan a saját életüket élik és nem kapcsolódnak be eléggé a lelkipásztori munkába.

Ezzel be is fejeztük a három dél-alföldi egyházmegyei zsinat felsorolt témáiban a helyzetelemzések ismertetését. Lényegében azt mondhatjuk, hogy mindhárom egyházmegye zsinatának helyzetelemzéseit nagyon reálisnak és megrendítően őszintének tartjuk. Aki csak érdeklődik szűkebb környezetünk vallási helyzete iránt, legyen az hívő, közömbös vagy ateista, melegen ajánljuk, hogy szerezz be az irodalomjegyzékben felsorolt és az egyházmegyék irodáiban beszerezhető zsinati könyveket, és részleteiben

is tanulmányozza át azok helyzetelemzéseit, melyeket a fentiekben vázlatosan ismertettünk.

Ami mindhárom zsinatból hiányzik

Léglényegesebb hiányérzetünk a zsinati helyzetelemzéseket követő Ajánlások és Rendelkezések című fejezetek olvasásakor keletkezett. Visszaemlékszem egykori tanáromnak a figyelmeztetésére, hogy a katolicizmussal kapcsolatban mindig tartsuk szem előtt a „nemcsak-hanem- is” vezérszavát. Számos példája közül csak néhányat említek: hitünk forrása NEM-CSAK a Szentírás, HANEM a Szentmagyomány is; az Egyház tagjai NEM-CSAK a szentek, HANEM a bűnösök is; életünket NEM-CSAK a kegyelem, HANEM szabad akaratunk is irányítja stb., stb. Az a benyomásom ugyanis, hogy a zsinatoknak szinte minden ajánlása és rendelkezése a régi (népegyháznak mondott) hagyományok keretei és kívánalmi között mozog. Pedig „a régi szép idők” mellett, amire főleg mi idősebbek szívből jövő nosztalgiával gondolunk, a zsinatoknak reálisan, nemcsak verbálisan, figyelembe kellene vennünk az „új idők” jeleit is. Mintha elfeledkeznének arról, hogy a 19. század után rengeteget változott a világ, benne az egyház is. Ennek volt tudatában XXIII. János pápa, amikor összehívta a II. Vatikáni Zsinatot (1962-1965), hogy szembenézzen az új idők új követelményeivel. Ezt a célkitűzést a Szeged-Csanádi egyházmegye főpásztora szellemesen azzal fogalmazta meg, hogy a zsinat munkájának feladatául a „megújítva-megújítani” programját tűzte ki. A hiányosságokról szólva felbátorít a II. Vatikáni Zsinatnak és az egyházi törvénykönyv (Codex Juris Canonici, Cj) 212. kánonjának a biztatása: „A világiaknak tudásuk, szakértelmük és tekintélyük alapján joguk, sőt néha kötelességük, hogy az egyház javát érintő dolgokról véleményt nyilvánítsanak a szent pásztorok előtt, és véleményüket a hit, az erkölcs és a pásztorok iránti tisztelet megtartásával, valamint a közjónak és a személy méltóságának figyelembe vételével a többi Krisztus-hívőnek tudomására hozzák.” Ezért sorjázom most mindazt, amiről azt vélem, hogy leginkább hiányzanak a három zsinat ajánlásaiból és rendelkezéseiből.

A II. Vatikáni Zsinat megújító szelleme a zsinati könyvek Teológiai alapvetés című fejezeteiben igen szegényesen jelentkezik, őszinte és mély alkalmazása még szegényesebb a Javaslatok című részben. Pedig a kalocsai érsek világosan megfogalmazta az egyházmegye zsinatának a fő célkitűzését: „Követni akarjuk az Első Apostoli Zsinat és az utolsó II. Vatikáni Zsinat szellemét, amelyben nem voltak „anatémák” (kiközösítések), pozitívan azt szeretnénk megfogalmazni, amit meg kell tennünk. Nem ímmel, ámmal...”. Ezzel szem-

ben több száz neves katolikus teológus a Rómából irányított „VISSZARENDEZŐDÉSRŐL” beszél. Ezeket név szerint is felsorolja és tevékenységüket ismerteti a jezsuita Julius Morell Radikális egyházreform c. könyvében a 168-206. oldalakon. A visszarendeződés tendenciájáról az ÖKUMENÉ folyóiratnak a 2009/2. számában a nemzetközi hírű, ugyancsak magyar Gánóczy Sándor egyetemi tanár a következőt írja: „A jelenlegi integrista törekvések a Zsinat előtti állapotok megőrzésére, sőt visszavonására irányulnak... Elleneznünk kell ezeket a törekvéseket”.

A három egyházmegyei zsinatnak a „világról” alkotott képéből nagymértékben hiányolom a II. Vatikáni Zsinatnak megnyilatkozásait a világról: „tisztelettel és szeretettel tekint ez a Zsinat az emberek nagy családjára... párbeszédet kezd vele. Az egyház Krisztus munkáját akarja követni, aki azért jött, hogy üdvösséget szerezzen, nem pedig hogy elítéljen, azért, hogy szolgáljon, nem pedig hogy neki szolgáljanak”(Gaudium et spes, 1-3). A „világ” olyannak tűnik a három zsinat szövegeiben, mint amely ellenséges, istentelen erők ideológiáját képviselné, amelyet le kell győzni, és nem szólnak arról, hogy ez a „világ” milyen értékeket hordoz a maga autonómiájában, az egyháztól és a válástól független életformájában és emberszolgáló tevékenységében. Ebben a kontextusban tűnik fel, hogy az egyházmegyei vallási helyzetében megmutatókozó negatív jelenségekért szinte kivétel nélkül első helyen mindig a közelmúlt kommunista rendszerének 40 éves hatását okolják. Kétségtelen, hogy óriási károkat okozott a vallási élet minden jelenségében a régiókban is az az „átkos” negyven esztendő. Hogy ezek a károk nemcsak a világiak, hanem a papság életében is súlyosak voltak, bizonyítják azok a főpásztorok részéről elhangzó bűnvallások és bocsánatkérések, amelyeket pl. a kalocsai érsek a Szinódust bezáró prédikációjában így fogalmazott meg: „Egyházunk, benne az egyháziak, sokszor gyöngeségből megalkuvókká lettek a diktatúra idejében, vagy bűnöket követtek el. Most, a Főegyházmegye vezetőjeként Istentől bocsánatot kérek a magam, papjaim és a hívek által elkövetett bűnökért.” Ez így igaz, és ez a szemléletmód áthatja a II. Vatikáni Zsinatnak minden dokumentumát. Önkritikusan, tabu témák nélkül szólni kell saját gyengeségeinkről és hiányosságainkról is, még akkor is, ha féltjük a „jó hívek” nyugalma és hitét a sok bocsánatkéréstől, amit csak a megboldogult II. János Pál pápa is majd száz alkalommal megismételt.

A világi „Krisztus-hívőknek” az egyházban betöltött szerepét a hatályos egyházi tanításnak megfelelően fogalmazzák meg mindhárom zsinaton. A szegedi Zsinat könyve szerint pl. „Elsősorban a világi hívek feladata az, hogy a keresztény elveket a különféle élethelyzetekben (kulturális, politikai és a gazdasági élet területén)

érvényesítsék és valóra váltsák. A különféle hatóságokkal, társadalmi és civil szervezetekkel való kapcsolattartás is főként a világi hívek munkaterülete. Szaktudásukat bocsássák önzetlenül az egyházközség rendelkezésére és lelkipásztorukat támogassák egyre sokrétűbben a számára szinte elvégezhetetlen feladatok megoldásában”. Feltűnő azonban, hogy a világi hívek ilyen irányú tevékenységén és tanúságtételén kívül mennyire kihangsúlyozzák a dokumentumok a civilek távoltartását a szoros értelemben vett lelkipásztori feladatoktól. Nemcsak annyiban, hogy semmit sem végezhetnek a plébánossal való konzultáció és annak jóváhagyása nélkül (ami a legtöbb esetben helyes is), de pl. a kalocsai zsinati könyv a „családban élő teológiai és civil tudományokkal rendelkező, elhivatott világiakat” külön is figyelmezteti arra, hogy „ők nem pappótlékok, nem is pap-helyettesek”. A világi hívő még az anyagi tevékenység vonalán is, bármilyen szakértelemmel is rendelkezzen, a szakértelemmel nem rendelkező papnak a közvetlen irányítása alatt áll. Nagyon sokszor előfordul, hogy a hívő szakember, akár iparos, akár értelmiségi, ha belátja, hogy a pap nem tart igényt a véleményére, sőt még meg is sértődik a hívő őszinte megnyilatkozásán, akkor visszahúzódik, rezignált lesz.

A nők szerepének értékeléséről lelkipásztori vonalon alig szólnak a zsinati dokumentumok. Annál meglepőbb ezért a szeged-csanádi zsinat ezzel kapcsolatos összefoglaló megállapítása (nem amiatt, amit mond, hanem a szöveghez csatlakozó zárójeles mondat miatt: „A nők az Egyházban kapják meg az őket megillető aktív szerepet és megbecsülést, ne érje őket hátrányos megkülönböztetés a férfakkal szemben, kapjanak szavazati és döntési jogot minden olyan területen, amit az egyházi jog nem tilt (a világi jogban elvileg nincsen ilyen terület)”. Az egyébként nagyon részletes és alapos szeged-csanádi zsinati könyv tárgymutatójában a „nők” címszó nem is szerepel. Ennél még szomorúbb azonban, hogy a „világi hívők” hat alcímre osztott részében a 49 utaló szám között nem szerepel a könyv 610. száma, ahonnan a világi hívő nőkre vonatkozó fenti idézetet vettük. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy a mélyen hívő, de önállóan gondolkodó értelmiségi nőkkel nem tud mit kezdeni a papok jó része.

A család. A zsinati könyvek igen sok helyen foglalkoznak a család problematikájával. Így pl. a kalocsai zsinati könyvnek a tárgymutatója a családdal kapcsolatban 16 címszavat tartalmaz, a szegedi pedig 15 címszóban foglalkozik a család és a családalapítás kérdéseivel, ideértve azt is, ami a házassággal kapcsolatos címszavakat illeti. A helyzetelemzések pozitívumai mellé méltán oda lehet állítani mindazt, amit a teológiai elemzés, az ajánlások és a rendelkezések megállapítanak a családról. Érezni lehet bennük, hogy

a zsinatok a családban valóban a „kis egyház” megjelenését látják, annak jelenét és jövőjét szeretettel és aggódással figyelik, és arra törekednek, hogy a lelkipásztorok mindent megtegyenek azért, hogy minél több „boldogabb családja” legyen a katolikus egyháznak. Azonban ha valahol érezni lehet a kalocsai érseknek a szinódust bezáró szentmisén tett megállapításának helyénvalóságát, akkor ez a családdal kapcsolatos kérdéseknél feltétlenül fennáll: nevezetesen hogy sűrűn szerepelnek az általános megfogalmazások, mint pl. a „meg kell tennünk”, „meg kell valósítanunk”, „létre kell hoznunk” kifejezések. Azt hiszem, hogy a szinódusok tagjai főleg a család kérdéseivel kapcsolatban arra törekedtek, itt se lehessen érezni (sem az ajánlásokban, sem a rendelkezésekben) Jézus szemrehányását a közösség tanítóival kapcsolatban: „Elviselhetetlenül nehéz terheket rónak és raknak az emberek vállára, de maguk ujjal sem hajlandók mozdítani rajta” (Mt 23, 4). Feltűnően röviden szólnak a zsinati könyvek a katolikus egyház római hatásainak és maguknak a pápáknak egyik központi megnyilatkozásáról, a családtervezésnek a kérdéséről. A kalocsai zsinat erről csak annyit mond, hogy „népszerűsíteni kell az egyház tanítását a természetes családtervezésről”, a szegedi pedig csak megemlíti a „Természetes Családtervezést Segítő Egyesület” létezését, valamint a jegyesoktatásban, a vallásukat gyakorló jegyesek számára a házasság mindennapi problémái között a „családtervezést” is. Ezek a szűkszavú egyházmegyei javaslatok és rendelkezések a tucatjával megjelenő pápai és kongregációs utasításokkal összehasonlítva igen bátor és lelkipásztorilag felelős megnyilatkozásra utalnak. A közvéleménykutatások szerint a katolikusok 90 %-a világszerte nem ért egyet azzal az egyházi előírással, hogy a „házaselet minden aktusának alkalmasnak kell lennie az emberi élet továbbadására” és nem fogadja el a fogamzásgátló eszközök használatának tilalmát sem. Csak mellesleg jegyzem meg, hogy még hatvan évvel ezelőtt is a teológiákon ezzel kapcsolatban azt tanulták a hallgatók, hogy a születésszabályozás módjával kapcsolatban a gyónók „non sunt inquietandi”- nem nyugtalanítandók!

A közvéleménykutatást említve azt látom, hogy a vallásszociológia megállapításai igen szűkösen szerepelnek a zsinati könyvekben. A kellemetlen tények statisztikákkal való dokumentálását a protestáns felekezetek nálunknál még inkább kerülik. Ezt a Bibliára hivatkozva Kéri György református lelkész így indokolja meg a Teológiai Szemlében, reflektálva Noszlopi Lászlónak a vallásszociológiáról írt tanulmányára: „Vallásszociológia? Nincs szükség rá! Minden meg van írva a Názáreti tanításában... Isten mentse meg a vallásszociológiát minden egyéb úttól!” Ezzel kap-

csolatosan, napjainkban menő katolikus álláspontot a TÁVLATOK 2008. évi 4. számának szerkesztőségi cikke fogalmaz meg. A magyar jezsuiták folyóirata egy magyar baloldali lapot idéz, amely szociológiai kutatásokra hivatkozva megállapítja, hogy „kevésbé vallásosak ma a magyarok, mint tíz évvel ezelőtt. Egyre kevesebben vannak a »nagyon vallásosak«. A TÁVLATOK szerkesztője szerint ezek »felületes kategorizálások és negatív tudósítások arról, hogy hurrá, kevesebb a templomba járó magyar, mint tíz éve! Arról kell írni, hogy növekszik az Egyház tekintélye, nőtt az egyházak értékorientáló szerepe, hogy a vallásos hívő emberek derűsebbek, kiegyensúlyozottabbak, mint a nem vallásosak!» Sajnálatos, hogy milyen messze van ez a hangnem a II. Vatikáni Zsinat hangnemétől és megállapításaitól. Elég ennek a zsinatnak a tárgymutatóját megnézni: abban a szociológiának hét, a vallásszociológiának pedig három címszava van. Ezek arról szólnak, hogy nem szabad megvetni a szociológiai fölméréseket és statisztikákat, mert ezek leírják a történelmi változásokat, a szekularizáció és a laicizálódás következtében beállt kulturális mutációkat. Emellett, természetesen és helyesen hangsúlyozzák a II. Vatikáni Zsinat tagjai, hogy a szociológusok által nem mérhető fel a hívek lelkében megélt hit mélysége. Ismételten elismerjük, hogy a három dél-alföldi zsinat helyzetelemzése valóban a „való világot” veszi szemügyre. Azt azonban nem olvasom a zsinatok okmányában, amit a II. Vatikáni Zsinat Gaudium et spes okmányának az 5. 6. és 57. cikkelyében olvashatunk: „ezek az áldásosnak nem mondható jelenségek nem szükségszerűen folynak a mai kultúrából: nem is szabad miattuk abba a kísértésbe esnünk, hogy ne ismerjük el a mai kultúra kétségtelen értékeit”. Ezek közé tartozik ma az egyéni, társadalmi és politikai problémákkal szembeni nyílt és őszinte szembenézés. A rendszerváltás után egyházi vezetőinkben mintha megmaradt volna a korabeli szocialistáknak a problémákkal és válságos helyzetekkel szembeni fölényes és kibúvó álláspontja:” nem kell erről tárgyalni- ismerjük mi a problémát, meg fogjuk oldani”. Ennek az álláspontnak a következménye az a nagyfokú titkolódzás is, amely az egyháznak mint intézménynek a belső életét jellemzi: a nyilvánosság kizárása a kényes és kritikus helyzetekben. A hívek alig látnak bele abba a világba, ami a klérust foglalkoztatja. A nyilvánosság hiánya az anyagi kérdéseknél is szembeötlő: elég egy pillantást vetni az anyagi ügyek felületes tárgyalására mindhárom egyházmegye zsinati könyvében. Az egyházmegye évi költségvetéséről (bevételek-kiadások) a hívek- de még a papság is alig kapnak tájékoztatást. A Vajdasági Pax Romana értelmiségi tagjai többek között pl. azt is javasolták, hogy „legalább a világi hívekkel kapcsolatban legyen meg a belső nyil-

vánosság a problémákat illetően, velük nyíltan kell szót érteni a pozitív és a negatív tendenciákról is”.

A KLÉRUS ÉS A PAPI UTÁNPÓTLÁS. Mint már említettük, a zsinati dokumentumok helyzetelemzéseiben talán ennél a kérdésnél szerepel legtöbbször a „válság” emlegetése. Azonban a válság okai között éppen csak megemlítik a papi cölibátusnak (a nőtlenségnek) a kérdését. A bátor elemzésnek és az ezzel kapcsolatos javaslatoknak a hiánya elsősorban azért van, mert ez a kérdés is, a mai napig az egyház „tabu témái” között szerepel, és ezzel kapcsolatban a főpásztorok engedelmességet fogadtak. Azt azonban joggal hiányoljuk, hogy a három egyházmegyei zsinat nem említi a papság életformájával kapcsolatos javaslatai között (mint amilyenek az egymás közti testvéri kapcsolat ápolása, a bensőséges imaélet gyakorlása stb.) azoknak az óvintézkedéseknek a megtartását, amiket pedig a jelenlegi egyházjog is előír, és megszegésüket kemény büntetésekkel sújtja pl. a pap és a nő együttélése és ágyassága, a homoszexualitás, a pedofília stb. (ld. CIC 1395. kánon). Amíg a II. Vatikáni Zsinat a papi szolgálattal és élettelle kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy a pap „testvér a testvérek között”, addig a dél-magyarországi zsinatok szellemiségében végig vonul a klerikusi állapot magasabbra értékelése a laikusokkal szemben. Úgy beszélnek pl. a papok túlterheltségéről, lelki elszürküléséről, idegzeti megviseltségéről, mintha a világiakra nem nehezednének ugyanezek a keresztek. A papi és a papi utánpótlás kérdésének tárgyalásánál még egy nagy hiányérzetem van, ami egyébként hosszú évtizedek óta elevenen él bennem. Ez pedig annak a régi morális elvnek az eltűnése, amelyet a régi teológusok így fogalmaztak meg: „*Gratia supponit naturam* - a kegyelem ráépít a természetre”. Erre vonatkozik az a megállapításom is, hogy mind a II. Vatikáni Zsinat, mind pedig a három egyházmegyei zsinat dokumentumaiból hiányzanak a Szentírás ún. „pasztorális leveleiből” (Tim 1, 2, és Titusz) azok a helyek, amelyek a püspök és a pap jellemével és magánéletével kapcsolatban a természetes erények alapvető fontosságát hangsúlyozzák. Az egyházi személyektől ezeket a természetes jó tulajdonságokat követeli a Szentírás a fenti levelekben: „Kifogás-

talannak, egyszer nősültnek, józannak, megfontoltnak, tisztességesnek, vendégszeretőnek, tanításra termettnak kell lennie. Ne legyen iszákos vagy erőszakoskodó, hanem megértő, ne veszekedő vagy kapzsi. Saját házában legyen jó gazda, aki gyermekeit fegyelemre és teljes tisztességre fogja. Aki ugyanis tulajdon házában nem jó gazda, hogyan is tudná gondját viselni Isten egyházának... Ki kell előbb próbálni őket, és csak akkor szolgáljanak, ha kifogástalanok... Az Úr szolgálja ne veszekedjék, inkább legyen barátságos, tanításra kész és türelmes... Magad járj elő jó példával mindenben, a tanításban légy kifogástalan és komoly. Szavad legyen józan és feddhetetlen”. A Biblia szerint tehát ilyen természetes erényekkel kell rendelkeznie annak, aki az Egyház hiteles szolgálja akar lenni. Valószínűleg erre utal a kalocsa-kecskeméti zsinat egyik rendelkezése, amikor megköveteli, hogy az Isten emberének élete „általános erényekre épüljön”. Erre utalhat a Szeged-Csanádi egyházmegye zsinati könyvének az az ajánlása is, hogy „hasznos lenne, ha a szemináriumi nevelés idején ismét visszaállítanák az ún. papi jellemtant, amely a pap egyéniségét és személyiségét a papi mi volt szempontjából tárgyalja”. Sajnálattal látom, hogy a papnevelésről (Optatum totius) szóló zsinati dekrétumban egyetlen szentírási hivatkozás és jegyzet sincs, a papi szolgálatról és életéről szóló dekrétum (Presbyterorum ordinis) pedig, bár bőségesen idézi a Bibliát, mintha tudatosan kerülne a fent említett pasztorális levelekből azokat a helyeket, amelyek a „*gratia supponit naturam* - a kegyelem a természetre épít” elvnek a fontosságát hangsúlyozzák mint a pap kegyelmi életének az alapját.

Befejezésül, azt gondolom, hogy a mondottakkal kapcsolatban pro és kontra állást foglaló olvasók elfogadják annak a példabeszédnek a tanulságát, amelyet a szeged-csanádi megyéspüspök a zsinatot befejező prédikációjának a végén elmondott:

Hatalmas erdőtüz pusztít. Az állatok összefutnak, valamit tenni kellene. Akkor egy kicsiny madár elmegy, fog a csőrébe egy cseppnyi vizet, hozza a tűzhöz és lepottyantja. Ugyan mit jelent ez? TÖLEM ENNYI TELLET, TI IS TEGYÉTEK MEG AZT, AMI TÖLETEK TELIK.

Irodalom:

- A Kalocsa- Kecskeméti Főegyházmegye Szinódusi Könyve, Kalocsa, 2000.
- A Szabadkai Egyházmegye Zsinati Könyve, Szabadka, 2006.
- A Szabadkai Egyházmegye Törvénykönyve, Szabadka, 2007.
- A Szeged- Csanádi Egyházmegyei Zsinat Könyve, Szeged, 1995.
- A II. Vatikáni Zsinat Tanítása (A zsinati döntések magyarázata és okmányai), szerk. Dr. Cserháti József és Dr. Fábián Árpád, Szent István Társulat, Budapest, 1975.
- Erdő Péter, Egyházjog. Szent István Társulat, Budapest, 1991.
- Julius Morel, Radikális Egyházreform (A katolikus egyház válsága az 1950-től napjainkig tartó időszakban, megújulásra ösztönző tények és vallásszociológiai elemzések), Balassi Kiadó, Budapest, 2007.
- Ökumené (Ökumenikus negyedéves folyóirat), Budapest, 2009/2.
- Vajdasági Pax Romana Almanach (1992-2000), szerk. Hegedűs Antal), Logos, Tóthfalva, 2001.

MATUSKA MÁRTON

Rá ne lépünk a gyűlölködés útjára

December ötödike

Gyásznapjaink

December ötödike soha el nem feledhető dátum. Be fog kerülni, már be is került a magyar gyásznapok közé. Ezen a napon zajlott le édes anyaországunkban az a gyalázatos esemény, melynek során az ország lakosságának zöme nem ment el voksát leadni a határon kívül, az utódállamokban élő magyarok mellett, hogy magyar állampolgárságot kaphassunk. Sokan és sokféleképpen értékelték már a 2004. december ötödikén lezajlott magyarországi népszavazást. Sovány vigasz, hogy akik elmentek, azoknak többsége támogatta a kezdeményezést.

A legtöbb elemző, de az istenadta nép zöme is bevett egy csalit és igen rossz következtetésre jutott: elfogadták azt a felkínált következtetést, hogy az anyaországi magyarok megtagadtak bennünket, a határon túl élőket. Innen már csak egy tyúklépés volt a következő, téves magatartás kikövetkeztetése: tagadjuk meg mi is őket! Kevesen jöttek rá a helyes következtetésre. Nevezetesen arra, hogy akik a sikeres népszavazás elleni kampányukban hazudtak reggel, hazudtak délből, hazudtak este, azok éppen ezt tartják sikerüknek: hatalmas éket vertek közénk. Ők, a hazugok pedig tovább folytatták, még mindig folytatják ártalmas tevékenységüket. Talán senki sem írta le, hogy mi, határon túl élő magyarok is elkövetünk ilyen vétet. Többek között – vagy talán elsősorban – mi, délvidékiek mondhatjuk ezt el magunkról. Vagy elfelejtettük volna, hogy közöttünk hányan akadtak, akik a „boldog titói korban” azt mondtuk, hogy mi elsősorban jugoszlávok, s csak azután vagyunk magyarok? A más régiók magyarjai majd megfogalmazzák a maguk szegyenét, ha szükségesnek tartják.

A december ötödikei esemény értékelése megkívánja, hogy történelmi múltunk gyásznapjai közül fel-elevenítsük némelyeknek az emlékét, majd próbáljuk meg a többi mellé helyezni ezt a legutóbbit.

Már maga az a tény, hogy a környező államok kivétel nélkül mindegyike megadta az anyaországi állampolgárságot a saját, külhonban élő nemzettársainak, minden népszavazás nélkül, minősíti az 1990-ben megtörtént rendszerváltás utáni magyar külpolitikát, de ennek az egész eseménynek a kissé részletesebb elemzését nem itt, hanem majd alább fog-

juk végezni. A történelmi, felületes visszatekintést pedig csupán azért végezzük, hogy a december ötödikén megesetteket is történelmi távlatba helyezzük. Tesszük ezt azzal a szándékkal – mondjuk ezt ki már itt, az írás elején –, hogy rávilágítsunk: nekünk, az utódállamokban vagy szerte a világban bárhol élő magyaroknak nem magyarországi nemzettársainkkal van gondunk, hanem némely politikussal és politikai párttal, vagy inkább talán hatalmi központtal, politikai erővel, amelybe akár pénzdiktátorokat is érthetünk, akikkel legalább akkora a gondja a Magyarországon élő népnek – magyaroknak és nem magyaroknak –, mint nekünk, külhoni magyaroknak. Bizonyos vonatkozásban még nagyobb is, hiszen – csak példának említsük – a szlovéniai magyarok gazdasági helyzete kétségtelenül sokkal jobb, mint az anyaországia-
ké.

Minden nemzetnek vannak gyásznapjai. Hogy csak a hozzánk, délvidéki magyarokhoz legközelebb álló nemzetek közül egyet, a szerbet említsük. Nekik van olyan gyásznapjuk, amelyre mi magyarok is emlékszünk. Mi rigómezei csata és vereség napjaként ismerjük, ők pedig kosovska bitka, vagy költői nyelven kosovski boj néven emlegetik. Kettő is van belőle. Az első 1389. június 4-én zajlott le. A középkori szerb állam ekkor a csatával együtt elveszítette függetlenségét, annak ellenére, hogy egy bátor szerb, ravasz fogással bejutott a szultán sátrába és megölte. A másik vesztes csata jó fél évszázaddal később esett meg, s ebben részt vett a mi Hunyadi Jánosunk is. Ennek dátuma 1448. október 16–18.

A mai generációk számára az időben hozzánk legközelebb eső nagy gyásznapunk: június negyediké, a nagyon emlékeztetésekre közé tartozik, de kevésbé emlékszünk rá. (Az 1956-os események idejéből általában nem a felkelés letörésének napjára szoktunk emlékezni, hanem elsősorban azokra a napokra, amelyek a szovjet megszállás megszűntének reményében teltek el.) Az említett júniusi napon írták alá velünk a Párizs melletti Versailles helységben álló, Nagy-Trianon néven ismert palotában az első világháborút részünkről lezáró okmányt, amelyet a győztesek békeszerződésnek szántak és mondtak. Mi diktátumnak nevezzük, s a győztesek történészei sem vonják kétségbe szóhasználatunk indokoltságát, hiszen a „béketárgyaláson” a magyar

képviselők lényegében nem is vehettek részt. Az volt a feladatuk, hogy annak befejeztével aláírják az elébük tárt szöveget. E szövegen felismerhető a győztesekre jellemző minden rossz jegy: a legyőzöttek jogainak indokolatlan korlátozása, országának mérhetetlen csonkítása, megalázási szándéka, kirablása. A legyőzöttet tulajdonképpen kiszolgáltatták a győztesek kénye-kedvének, valójában akár meg is lehet semmisíteni. A két világháború közötti időben még igen sokat emlegettük ezt a napot, jórészt azon oknál fogva, hogy az európai államok közül Magyarországot olyan súlyosan büntették a győztesek, mint egyetlen más államot sem. Területéből még Ausztria is kapott jutalmat. Az az ország, amelynek császára (Ferenc József), a magyar miniszter, gróf Tisza István kezdeti ellenkezése ellenére megírta a világháború kezdetét jelentő hadüzenetet Szerbiának. „Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam.” Nem beszélve a környező többi államról, amelyeknek egyike – Románia – többet kapott Magyarországból, mint amennyi a magyaroknak megmaradt belőle. Szerbia pedig, amelynek külpolitikája bizonyítottan közvetlenül szervezte a szarajevói merényletet az Osztrák-Magyar Birodalom trónörököse ellen – amely merénylet végül casus belliként szolgált a nagy világhégés kezdéséhez – szintén jókora területtel lett jutalmazva Magyarország kárára. A második világháború után el akarták velünk feledtetni ezt a napot, azért emlékszünk már rá oly kevéssé. Csak az utóbbi két évtizedben kezdjük ismét visszahozni a köztudatba.

Gyásznapiaink közül kettő maradt meg leginkább az emlékezetünkben. Október hatodika és augusztus 26-a. Az előbbiről szinte minden magyar tudja, hogy 1849-ben ezen a napon végezték ki Aradon a szabadságharc tizenhárom vezérét. Még azt is tudjuk, hogy nem is voltak mindannyian magyar nemzetiségűek, mégis magyar hős lett belőlük. Egyikük éppen büszke szerb volt, Damjanich János. Oly büszke, hogy törött lábbal, de katonához méltó keménységgel állt a bitófa alá, s ott még arra is volt gondolja, hogy a hóhért óvatosságra intse. Nem a törött lába, hanem a szakállja miatt! Arra intette a pribéket, össze ne kuszálja. Nem szoktunk megemlékezni az október hatodikát közvetlenül megelőző másik gyásznapiról, augusztus tizenharmadikáról, a világosi fegyverletétel dátumáról, nyilván a két nap közelsége miatt, s amiatt, hogy Haynau tábornok, a brescicai hiéna néven ismert osztrák császári főmegbízott csak valamivel e nap után kezdte meg hóhéri munkáját.

A korábbi idők nagy gyásznapijai közül – így visszafelé haladva – a második, a mohácsi csata napja következik a sorban, amelyre sokan emlékezünk. 1526. augusztus 26-a. A középkori Magyarország utolsó napjának is nevezhetjük. Odaveszett ekkor maga a király – II. Lajos –, Tomori Pál hadvezér és

kalocsai érsek, meg az ország színe-java. Nem sokkal utána az ország több régióra szakadt, amelyek időnként egymás ellen hadakoztak, s veszélybe került akkor is – akárcsak napjainkban – az egységes magyar nemzettudat. Az Erdélyi Fejedelemség önálló nemzetpolitikát folytatott, de jórészt a török szultán által megszabott korlátok között. Nem kevés alkalommal a fejedelmi hadak a szultán szolgálatában küzdöttek az európai keresztény hadak ellen, amelyek között magyar seregtestek is voltak bőven. Ebben a korban, a hódoltsági területek határán olyan főnemesek védtek az országot, mint a Zrínyiek és rokonaik. Akik közül némelyek a török elleni harcban véreztek el, mások meg az osztrák elnyomás elleni közdelemben. A bécsi császár szolgálatában olyan magyarok is álltak, mint Hadik András. S olyan főnemesek küzdöttek a császár uralma ellen, mint a Rákócziak.

Még korábbi időből, jól emlékezetünkbe vésve őrizzük a tatárok elleni katasztrófa emlékét. Helyszínét és évét még csak-csak megmondjuk: a muhi pusztá, 1241, de napját már csak kevesen tudják emlékezetből felidézni. Akkor is egy, a fél világot uraló nagyhatalom állt velünk szemben, Batu kán, a tatárok vezére. Amíg a tatár velünk foglalkozott, addig Európa szerencsésebb része szurkolt, és örült, hogy a hódító nálunk megakadt. Mi meg majdnem elvéreztünk. Akkor is odaveszett az országvezetők sokasága, de megmaradt a király, IV. Béla. S ő újjáépítette az országot, pedig futnia kellett e csata után, szinte védtelenül, és néha még éhezve is egészen a dalmáciai Trau (Trogir) városáig, ahol még szintén nem érezhette magát biztonságban, olyannyira, hogy a közelben felszerelt hajók álltak készenlétben arra az esetre, ha a tatár odáig tudja követni.

A sok, kisebb-nagyobb gyásznapi között szinte önkényesen válogatva utoljára említjük az egyik legrégebbit, amelyet a honfoglalás után éltünk át. Ami ekkor lezajlott az nem magyar hon területén esett meg velünk, hanem idegenben, a németországi Augsburg közelében, a Lech folyó mellett, ezért Lech-mezei csataként tartja számon az írott történelem és a nemzeti emlékezet. Itt vesztették el utolsó csatájukat a kalandozó magyar őseink Lél – másként Lehel – vezér és társai: Bulcsu és Sur, az ellenük összefogó nyugatiaktól. Minek következtében sok magyar lelte ott halálát, az említetteket pedig Henrik bajor herceg Regensburgban felakasztatta.

Valóság, legenda, költészet

Tanulságos végignézni, mit emlegetünk e gyásznapiakkal összefüggésben akár mint történelmi tény, akár mint a gyász elviselhetőségét segítő legendát.

Ez utolsóként említett Lech-mezei csatáról mi azt a legendát idézzük, mely szerint Lehel vezér, kivég-

zése előtt utolsó kívánságként azt óhajtotta, hogy még egyszer belefújhasson az ökörszarvból készült nevezetes riadókürtjébe. A győztes „Konrád császár” eleget tett az óhajnak, ám Lehel, miután előhúzta kürtjét, abba nem belefújt, hanem fejbe sújtotta vele „Konrádot”, hogy az – ősi magyar hit szerint, mivel legyőzöttjeként előtte megy a túlvilágra – szolgálja legyen ott. Az eset „bizonyítéka”, hogy a kürtből e halálos csapás következtében letörött egy darabka. A tény ezzel szemben az, hogy Lehelt nem Konrád császár, hanem – mint említettük – Henrik bajor herceg akasztatta föl. A legenda a csúfság elviselését könnyítette számunkra. A túlélést segítette.

A többi gyásznapi káros következményeinek elviselését is hasonló, lélekgyógyító eszközök alkalmazása tette lehetővé. Mohácsi országvesztésünk fájdalmát például Kisfaludy Károly Mohács című versében – néhány verssor idézésével szemléltetve – így:

*„Hősvértől pirosult gyásztér, sóhajtván köszöntlek,
Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács!”*
A bölcs költőnek van mersze kimondani, hogy
*„Nem! Nem az ellenség, ön-fia vágta sebé.
Gyászemlékű vidék! Mi sok ínség kútfeje lettél:
Párolgó mezeid bánatos oszlopa ez.”*

Majd néhány sorral alább:

*„Hány szűz fonnyada el zsarlónk buja karjain ekkor,
S Duna szőke vizén hány rabok úsztak alá!*

Verse végén azonban jön a lélekszabadító biztatás:

*„Új nap fényle reánk annyi veszélyek után,
Él magyar, áll Buda még! A múlt csak példa legyen most.
S égve honért bizton nézzon előre szemünk,
És te virulj, gyásztér! a béke malasztos ölében,
Nemzeti nagylétünk hajdani sírja, Mohács!”*

Nem tehetjük meg, hogy gyásznapiaink keletkezésének elemzése, illetve hát hibáink magunk előtt való beismerése nélkül, csupán másokat okolva próbáljuk meg értékelni történelmi vereségeinket. Képzeljük el, mekkora tömeget, hadsereget tudott volna maga mögé állítani Kossuth Lajos, ha szabad parasztok helyett csupa jogfosztott jobbágypokra kellett volna támaszkodnia. S gondoljuk el, mekkora és milyen elszánt hadserege lett volna Tomori Pálnak, ha Dózsa és parasztjai, meg az általuk lemészárolt urak nem az egymás közti leszámolásban véreznek el, hanem megéri a mohácsi ütközetet és ott, a törökkel vívott csatában hősködhetnek. A Dózsa-féle parasztlázadás és a mohácsi csata között mindössze bő évtized telt el. Az ország nem tudta még pótolni a parasztlázadás vereségét sem, nemhogy a társadalmi békét sike-

rült volna helyreállítani urak és szegények között. Nem túl régen Andrásfalvy Bertalan foglalkozott azzal a kérdéssel, mennyivel járultunk hozzá történelmi vereségeinkhez. A trianoni vereséghez például, a parasztfelkelés idején elkövetett hasonló cselekedetinkkel.¹ Cikkében többek között azt bizonygatja, hogy a Dózsa kezére adott sereg alkalmas volt arra, hogy a pápa által meghirdetett, török elleni, új kereszties hadjárat egy újabb, 1456-ban, a Nándorfehérvárnál látott diadal lehetőségét vetítse előre. A jövővelüké feltűk azonban nem akarták háborúba engedni a küzdeni kész nincsteleneket, s emiatt támadt a parasztfelkelés. Lényegében így látta ezt Ady is, amikor azt énekelte: *„Hé, nagyurak, jó lesz tán szóba állni / Kaszás népemmel...”* Csakugyan jó lett volna szóba állni a huszadik század elején a nincstelen magyar tömegekkel. Hogy ne tántorogjanak már annyian Amerikába.

Büntetés?

Ma már ismerjük, milyen idegenkezűség, nagyhatalmi háttérrel kellett ahhoz, hogy 1917-ben, a háborúban álló, forrongó Oroszországban a lenini hatalom kiteljesedjen. Nem csekély munka volt ez! A beavatatlankok nem is értették, hogyan alakulhatott úgy a cárizmus és a cár sorsa, ahogyan megtörtént, ahogyan kifejlődött a bolsevista rendszer. Milliók feláldozásával, s milliók világá üldözésével. Az egyszerű emberek így magyarázták a történeteket: Mindez Isten büntetése, mert az emberek gonoszul viselkedtek. S ha jól belegondolunk, csakugyan van ráció ebben az irracionális megfogalmazásban. Hát értette az orosz főnemes, mi baja van a muzsiknak? Aztán, hogy a muzsikok és a proletárok tömege, bolsevista agyfertőzésben kivégezte előbb a cárt családotól, majd a főnemeseket likvidálta az országból, végül eljutott odáig, hogy önmagára is sor került, s jött a gulág. Egy mást vitték.

A „kaszás néppel” Ady korában sem, de a huszadik század első felében sem akart szóba állni nagyuraink zöme. A földreform valójában sosem lett a magyar társadalomban végrehajtva. A kommunista rendszerben vagyonekobbzás keretében végrehajtott ki-sajátítás ugyanis nem a társadalom javát szolgálta, hanem a kommunisták hatalmát erősítette csupán. Negyven esztendőre. Rosszul jártak a nagybirtokosok, mert ők is nincstelenekké váltak, és megalázottakká; ezt követően az a földtulajdonos sem rendelkezett már a vagyonával, aki példásan gazdálkodott, emberségesen bánt a nála dolgozókkal, gyarapította az országot, annak hírnevét és a népét. Rosszul jártak azok a korábbi nincstelenek is, akik kaptak földet, de mindössze néhány esztendőre csupán, utána pedig maguk is kulákká meg zsíros paraszttá lettek minősítve, mert nem akaródzott nekik önként belépni a hatalom által

kreált szövetkezetbe, amely lényegében nem is a parasztok szövetkezete volt, hanem kolhoz és szofhoz, amitől rettegett nagy- és törpebirtokos egyaránt, de még az agrárproletárok nagy része is. Nem ilyen lovat akartam – mondhatta a földreformra sóvárgó egész magyar agrárnépesség, s vele együtt a fölvilágosult írók és polgárok tábora. Mennyivel kevésbé lett volna sérülékeny a magyar társadalom a Rákosi-féle rendszerváltásban, ha a kommunista propaganda nem talál olyan termékeny talajra, amilyen a földreformra évszázadokon át váró falusi lakosságban kifejlődött a várakozás hosszú ideje alatt?! Végül a földreformból az lett, hogy minden magyar földnélkülivé vált. És gyára sem volt már senkinek régen. De még asztalosműhelye és szatócsboltja is csak alig valakinek. Aztán 1956-ban betelt a pohár. A magyar nép fölkelt a megszállók ellen, akik ezt a hatalmas csalást kieszelték, hogy a reform ígéretében mindenkitől mindent elvettek. A nagyhatalmak meg a háttérben szépen megbeszélték, hogy Magyarország sorsa e felkelés ellenére is úgy fog alakulni, ahogyan azt Jaltán, Potsdamban korábban megbeszélték: szovjet befolyási övezet lesz továbbra is. Nyöghette az ország az igáját.

A határon túli magyarok pedig a magukét. Felvidékről kitelepítés, Kárpátalján a malenkij rabot, Erdélyben Ceausescu és falurombolás, Délvidéken felszabadításnak nevezett magyarirtás.

Ilyen tapasztalatok után jön az ötlet, hogy a magyar nemzet úgy is egyesülhet, hogy nem követel hátrámódosítást. Amitől úgy félnek az egykori Magyarország testéből támadt és felhízott környező országok, mint ördög a szenteltvíztől. Az egyesüléshez – többek között – az is kell, hogy az anyaország állampolgárságot adjon a határain kívül élő nemzettestvéreknek. Egyik környező állam sem ellenezheti, ha nem is tetszik neki. Hogyan lehet ezt mégis megakadályozni? Olyan magyar politikusok és pártok révén, akik és amelyek egymásra uszítják a magyarokat. A határon kívülieket a belül lévőkkel.

Elképzelhető-e, hogy a népszavazás idején uralkodó magyar politikai pártok vezetői nem tudták, hogy hazudnak? Amikor a szavazás sikere ellen politizálnak. Államköltségen járák az országot és győzögtetik a magyar állampolgárokat, hogy ez a magyar nyugdíjasok kenyerét fogja megfelelni. A munkában lévőket, hogy a munkájuk elvesztésével fog járni. Elveszítik a betegbiztosítási jogait. Az összes magyar állampolgárt, hogy a beáramló idegenek fognak eluralkodni az országban. Elképzelhető ugyan, de képtelenség, hogy ne tudták volna, mit cselekszenek. Aki mégis ilyesmit mond, az vagy tudatosan félreve-

zeti a magyarországi szavazópolgárokat, vagy korlátolt. Hazudik vagy buta.

Hazudtunk délben, hazudtunk... mondta nem sokkal később egyikük.

Miért mondta?

Más kérdések feltevése után talán megközelíthetjük a választ.

Miért privatizálta el a nemzet vagyonát? Ez a politikus és az ő pártja, meg az, amely mindig mellette szavazott.

Miért varratott az ország nyakába akkora adósságot, hogy jó fél évtizede az államcsőd fenyegeti Magyarországot?

Miért tétette tönkre Magyarország iskolarendszerét, amelyet sok országban példásnak tartottak?

Miért rombolta le az egészségvédő intézményrendszert?

Miért lehetetlenítette el az önkormányzatok önkormányzását?

Miért adta idegen kézre az ország közlekedését?

Miért nem törődik az ország katasztrofális demográfiai helyzetével?

Van még kérdés?

Van!

Válasz is van. Az ilyen politikus – politikusok, pártok, pénzemberek stb. hada – tudatosan ügyködik az ország tönkretételén.

Újabb kérdés: Ha egy ilyen politikus, politikai párt, pénzember, minket – magyarországiakat és határon túli magyarokat – egymásnak ugraszt, akkor nekünk át kell harapni egymás torkát? Meg kell tagadnia a marosvásárhelyi magyarnak a budapestit? Az újvidékieknek a debrecenit? A nagyszöllősinek a pozsonyit? És viszont. Hát hiszen ez volt ennek a politikusnak, ezeknek a politikusoknak, ezeknek a pártoknak, pénzembereknek a feltett szándéka! Hogy elorozzák tőlünk az országot, az együvé tartozásunk tudatát, és uralkodhassanak felettünk. Mi meg – balgák – felültünk neki? Nekik?

Na nem! Átlátunk a szítán. Csak egy kis időbe telik, amíg meg merjük fogalmazni, hogy ekkora gazemberiséget mer valaki elkövetni. S még egy kis idő, amíg le is írjuk, amire rájöttünk. Ők majd nem fognak csodálkozni, hogy egymásra rontunk, hiszen ezt bekalkulálhatják. Csak egy újabb Leninnel nem számolnak, aki majd szépen sorra veszi őket is, meg minket is. Akinek tetteit kései utódaink lsten büntetésének fogják majd vélni.

Hacsak...

Sok időnkbe meg erőnkbe telik, amíg gonosz cselekedeteik következményeit kiheverjük. Erős összefogással.

Jó voltál!

Szól a gyár portása, hogy menjek hozzá, mondana nekem valamit. Én meg nem kapcsolok, annyira a munkán jár az eszem. Pedig a rendőrök már többször is kerestek a gyárban. Nekem elég volt szólnom a Nagyfőnöknek, rendes magyar ember a Nagyfőnök, hogy már itt sem vagyok, és finoman elszeleltem; a gyáruvar hátsó részén az mehetett át a kerítésen, aki akart. A Nagyfőnök nem csak engem, másokat is többször kimentett a rendőrség karmai közül. Ha nála kerestek, mindig letagadta azt, hogy benn vagyok a gyárban. Azt mondta a rendőröknek, hogy otthon vagyok. Azok pedig hiába jöttek értem. Akkoriban még több benzinje volt a rendőrségnek; igaz, van neki még most is; több, sokkal több, mint nekünk. Ha neked van, azt egyszerűen elveszik tőled, mert csak az autó tartályában szállíthatsz üzemanyagot.

– Várj! Most nem érek rá – mondom a portásnak – , be kell itt valamit fejeznem, fél óra múlva mehetek csak. – Úgy is jó lesz – nyugtat meg ő, és egy szóval se említi, hogy mi a helyzet, miért kell nekem a portára mennem. Fél óra múlva ott vagyok a portán. Két fiatalember várakozik rám, nincs rajtuk egyenruha. Még akkor se kapcsolok, amikor a nevemet kérdezik. – No, akkor ezt írd alá! – nyomnak a kezembe egy papírt. A behívót! Elsötétül előttem a világ. – Ezt nem írom alá! Viszontlátásra! – köszönök el tőlük. Ők meg csak mosolyognak rajtam, megtaláltak. Fél óra múlva megint hívnak a portára. Két ügyeletes rendőr jött értem, nem tagadhatom le azt, hogy a gyárban vagyok. Az egyik rendőrt jól ismerem, félig-meddig a barátaim közé tartozik. Ő kér engem arra, szinte könyörög, hogy írjam alá a katonai behívómat.

– Mint a barátomat, úgy kérlek, írd alá! Tudod, mi vár azokra, akiket be kell vinnünk. Nem szeretnélek bántani. Akit beviszünk, az nem ússza meg verés nélkül.

– Žučókám! – mondom neki, mert így hívják, ez a beceneve. – Tudod, hogy ki vagyok, hogy eddig senkinek se ártottam, hát mi a fenét akartok, miért vernétek el?

– Azért kezdtük így, mert rólad van szó. Írd alá, csak így úszhatod meg a verést.

– Éjszaka van, éjfél körül jár az idő, legalább azt engedjétek meg, hogy értesítsem a családomat!

Látni szeretném az asszonyomat, a gyerekeimet, mielőtt a frontra indulok. Legalább ezt engedjétek meg nekem!

– Tudod, hogy nekünk is parancsolnak. Majd megkérdezem a felettesemtől, hogy elvihetünk-e haza. Addig is írd alá ezt a papírt! Baráti alapon írd alá!

– Majd aláírom, de csak azért, mert a barátom vagy. És tartozol nekem egy sörről. Van a közelünkben egy kocsmá, abban a kocsmában fizetsz nekem egy sört, Žučókám, és kapsz tőlem egy aláírást.

Beülünk a kocsmába, hozza a pincér a sört, előttem az a kurva papír, húznám még az időt, mondom zsebeimet tapogatva azt, hogy nincs ceruzám, kapok egy golyóstollat, azonnal zsebre is vágom. – Žučókám, ezt megtartom magamnak, „za dugo sećanje”, hosszú emlékezésbe, fenét hosszú emlékezésbe, már magyarul se tudok rendesen, ezt a tollat „örök emléke” elteszem, te jutsz majd róla az eszembe. – Várjál csak azzal egy kicsit! – mondja. – Tartozol nekem egy aláírással. Gyűjtöm az autogramokat. Most már azt csinálsz, amit akarsz – súgja megkönnyebbülten, miután aláírtam a behívót. – Te döntöd el azt, hogy elmég-e tartalékosként arra a hadgyakorlatra, mely negyvenöt napnál nem tarthat tovább. – Nem hadgyakorlat az, hanem háború! – gondolom. Reggel hatig, mert akkor kell jelentkezni, van még néhány órám. Nem veték el az útleveletem, átmehetnék vele a határon Magyarországra, ahol életem végéig bűdös jugó lennék, aki elveszi másoktól a munkát. Meg azt is rebesgették már, hogy a határon elkapják azokat, akik aláírták a behívót. Mi lesz az asszonyommal meg a négy gyerekekkel? A tűzrevalót se tudtam idáig beszerezni, pedig már november van. Becsaptak a gyárban is, havonta levonták a fizetésemből a tűzrevaló árát, de idáig egy darab fát, egy darab szenet se kaptunk. Hová menjen az ember télvíz idején?

Megyek haza, van még néhány órám az indulásig. És sír az asszony, úgy zokog, hogy nekem is kicsordul a könny a szememből. Szégyellem is, kínomban vigasztalom, átkozódom. Nem hadgyakorlatra hívnak ezek a rohadtak, hanem háborúba. Azt akarják, hogy helyettük harcoljunk. Mi közünk nekünk, magyaroknak ahhoz, hogy a szlávok ölik egymást? Persze, kapóra jön nekik ez az esztelen öldöklés. Fáj-

dalommentesen megszabadulhatnak tőlünk. Nem hagyjuk itt nekik azt, amit eddig összekapartunk. Elmegyek a „hadgyakorlatra”, megnézem őket, hogy mekkora legények. A családnak is az lesz a legjobb, ha én elmegyek. A legmocskosabb háborúnak is van túlélője. A frontharcosok hozzátartozóit segíti az állam. Nem kell a telefonszámlát kifizetni, az áramot is potyán kapja a család, nekünk meg nincs tűzrevalónk, a téli gúnyám gondja is megoldódik. Ha nem megyek el, állandóan baszogatni fogják a családomat, éjszakánként felkeltik a gyerekeket, hogy megkérdezzék tőlük: hol van az apátok? Aláírtam, elmegyek, az lesz a legjobb. A papíromon is az áll, hogy hétnapos kiképzésre, hadgyakorlatra kell mennem. De, ha abból a hét napból negyvenöt nap lesz, azt is túléltem. Azt a másfél hónapot még az akasztófa alatt is ki lehet bírni.

Kialvatlanul bóbiskolok az autóbuszban, mely Baranyába viszi a tartalékosokat. Rövid kiképzésen esünk át. Azzal kezdi a frontról visszatért hadnagy, hogy az életükkel játszanak azok, akik nem figyelnek rá, mert ő semmit sem fog kétszer mondani. Ez alatt a négy nap alatt tanulom meg mindazt, amit tudniuk kellene a katonaviselt embereknek. Valamennyien feszülten figyelünk. Szenvtelenül beszél a hadnagy az ellenség megsemmisítéséről, mintha csak egy darab vasba kellene menetet fúrunk.

Darázson, Darázs környékén esünk át a tűzkeresztségen. Darázs egy kis magyar falu Baranyában. Vukovár eleste után kisebb csoportokban menekülnek a horvátok Magyarország felé. Ezeket a csoportokat kellene megsemmisítenünk. Lövöldözünk a talpon maradt kukoricásban, sorozatlövésekkel vágjuk a szarát, néha ránk lőnek, nem tudjuk, hogy kik, fedezékben vagyunk, az is lehet, hogy épp a mieink lövöldöznek ránk. A horvátokon is ugyanolyan egyenruha van, mint rajtunk. Elég gyorsan megszokjuk a lövöldözést. Vannak köztünk olyanok, akiknek tetszik az, hogy nem kell elszámolniuk a lösszerrel.

Néhány nap alatt megedződünk, belejövünk a lövöldözésbe, aztán az egyik éjszaka iszonyú dübörgéssel megindulunk Klisára, Szlavóniába. Ötvenhat tankkal, huszonnyolc páncélozott csapatszállítóval, löszertől roskadozó teherautókkal, üzemanyaggal teli tartálykocsikkal. Naponta legalább kétszáz-kétszázötven liter üzemanyagot fogyaszt el egy-egy harci jármű. Hogy ezzel a rengeteg üzemanyaggal hány hold földet szánthatnánk fel? Mi, magyarok, ezt is kiszámítjuk. A tartalékos frontharcosok kétharmada magyar, velünk akarják megnyerni a háborújukat! Klisán egy búzaraktárban alszunk, porban, mocskokban, hullik ránk a padlásról a szemét. Legalább százan alszunk egy helyiségben. A horvátok mezőgazdasági repülőkkal bombáznak bennünket. Lövöldözünk rájuk. A kaja tűr-

hető; italt is kapunk, rumot és sört. A rum, papíron, ugye, a teáinkhoz tartozik, az a tompítónk. Naponta néhány üveg sört is megihatunk. És cigaretta is jár a frontharcosoknak. Ha elfogy az italunk, csak szólnunk kell, nincs gond az utánpótlással. Klisát, nyilván a szabadcsapatok önkéntesei, már érkezésünk előtt elfoglalták. Valamennyien tisztában vagyunk azzal, hogy az igazi hűsárlás még csak ezután kezdődik. Negyven ember parancsnoka vagyok, nem babra megy a játék.

A riadó nem ér készületlenül bennünket. Azt a parancsot kapjuk, hogy lőnünk kell mindarra, ami mozog. Hogy ki kell irtanunk az élőket, sebesültek, hadifoglyok nincsenek! És megindulunk a kicsiny falvak ellen. Négy falut teljesen letörölünk a térképről. Stari Seleš, Novi Seleš, Tenjski Antunovac, Dioš – ezt a négy falut semmisítjük meg, azaz „szabadítjuk fel”, ki nek hogy tetszik. Jovanovac központjáig is eljutunk, de a horvátok visszafoglalják tőlünk a falut, melyet Ivangradnak neveznek el. Képesek vagyunk négy-öt órán át nehéztűzéségi ösztűz alatt tartani egy területet. Ott kő kövön nem maradhat. Hűtjük az ágyúcsöveket. Lösszerben nincs hiány! Ezt az egyet el kell nekik ismernem. A horvátok mindent kitalálnak, elkeseredetten védekeznek. Tükröket raknak ki az erdőbe, melyek visszaverik műszereink infravörös sugarait. Éjszaka így akarnak zavart kelteni közöttünk. Persze, szétlőjük a tükröket. A kisebb csoportok támadását már nem is jelentjük. Tartalékosok irányítják a hadműveleteket. Negyven ember parancsnoka vagyok. Gyakran magyarul kiáltom a vezényszavakat, melyek elég sután hangzanak. Nem ismerem a magyar katonai nyelvet.

És egy idős házaspár örökké az emlékezetemben marad. Berontunk a házukba, reszketve tartják föl a kezüket.

– Sine moj! Fiam! Ne bántsatok bennünket! Békés emberek vagyunk! – zokog az öregasszony. Leengedem a puskát, csapdától tartva, villámgyorsan szétnézek a házban. Egy szerb tartalékos áll mögöttem, ő fedez engem, bár attól is tartok, hogy egyszer még lepuffant; igen, pedig elég jó viszonyban vagyunk egymással. Képtelen vagyok közről emberekre lőni, pláne így, hogy látom a rémületüket. Messzire lövöldözni, az más, teljesen más dolog. Azt hiszem, hogy még nem öltem embert. Nem tudok róla. Rádióan keresztül értesítem a katonáimat, hogy mindjárt kimegyünk az utcára.

– Gyerünk! – mondom az öregeknek, és nem tudom magamnak megbocsátani azt, hogy nem én lépek ki elsőként az utcára. A csapatszállítóból, mely az utca közepén áll, mindkét öreget a szemem előtt kaszálja le az egyik katonám. Iszonyú felindult vagyok, utálok azokat, akik csak az öregekkel meg a gyere-

kekkel, csak a fegyvertelen lakossággal szemben bátrak. Velük sohasem találkozom a tűzvonalban. Ők a legnagyobb szájhősök. Állandóan arról pofáznak, hogy meg sem állunk Zágrábig! Hogy egészen Berlinig megyünk, ha kell! A szabadcsapatok önkéntesei is örökké a hátunk mögött vannak. Ők vigyáznak ránk. Időnként velük is tűzharcba keveredünk. Egyszer a tankjainkkal majdnem megindulunk ellenük. Szólnak az örök, hogy hátulról tüzelnek rájuk. A tankjaink az udvarokban vannak elrejtve, nem okoz gondot a szűk bejárat, ahol nem megy szépszerével, ott a házfal bánja meg. Mielőtt megindulnánk tankokkal az önkéntesek ellen, terepszemlét tartok egy hadnaggal. Úgy teszek, mintha nem tudnám, hogy kik lövöldöznek ránk. Kézifegyverekből visszalövünk. Nem hagyják abba. Leadunk rájuk az egyik tankból egy próbálövést. Már is rohan, ordibál ránk az őrnagy: Ne lőjétek a mieinket! Ő védi meg az önkénteseket, különben letaroljuk őket.

Undorodom a nagypofájú melldöngetőktől. Könnyű ekkora fölényrel, ennyi fegyverrel harcolni a horvátok ellen, akik még vadászpuskákkal is védekeznek. Egyik éjszaka járőrvezető vagyok. Tizenegy órától egy óráig két szájhős, két szerb tartalékos van őrségen. Megengedem nekik, hogy együtt legyenek, bár amikor ők vigyáznak ránk, sosem vagyok biztos abban, hogy megérjük a reggelt. Kedvükben akarok járni, minusz nyolc fok van odakünn, mondom nekik, hogy éjfélre kávé fogok főzni, egyikük jöjjön be a kávéért. – Mi igazi katonák vagyunk! – büszkélkednek egymás szavába vágva. – Nem hagyhatjuk el az őrhelyet! – Rendben van, majd én kiviszem a kávé, nehogy lelőjétek! – ebben állapodunk meg. Éjfélre megfőzöm a kávé. Tálcat is találok a tágas, épségben maradt házban, melynek lakói érkezésünk előtt menekültek el. A tányérjaikat nem vitték magukkal, azokból a tányérokból eszünk. És az ablakon keresztül mossuk el a csetrest. Gátlástalanul kidobáljuk a mosatlan tányérokat. Ebben a hadseregben könnyen leszokik az ember a mosogatásról. Nyomorult rablókat, elvadult gyilkosokat csinál belőlünk ez a háború. Milyen emberek azok, akik képesek a szomszédaikat megölni, kifosztani? Tálcára teszem a két csésze kávé, éjfél van, kilépek a téli éjszakába. Odaérek az őrhelyre, egy tank meg egy csapatszállító közé: sehol senki. Nem akarok hangoskodni, rájuk ijeszteni, majdcsak jelentkeznek. Körbejárom a tankot, a csapatszállítót, halanként szólom őket: nem válaszolnak. Lerakom a tálcat a tank sárhányójára, gyorsan élesre töltöm a fegyveremet, feszülten figyelek, ezeknek a szó legszorosabb értelmében nyomuk veszett. Nemrég eshetett az a félcentis hó, melyben hiába keresem a nyomukat. Visszarohanok a szálláshelyünkre. – Riadó! – üvöltözöm lélekszakadva. – Eltűntek az örök, meg kell

őket találnunk! – rázom fel az alvókat. Ordibálva indulunk az eltűntek keresésére, akik a tank alól másznak elő.

– Hülye állatok! – őrjögök. – Mit láthattok ti a tank alól?

– Semmit – magyarázzák. – De minket sem láthat senki.

No, másnap éppen sikerül egy nyulat lőnöm. Még él, kapálódzik, amikor a hátsó lábánál fogva fölemelem. Az elmúlt éjszaka hősei a sebesült állat vergődését bámulják. – Tudjátok-e, hogy mit csinálók én a gyávákkal? – mordulok rájuk. – Leütöm a fejüket! – vágom tarkón a nyulat. Semmit sem szólnak vissza, csak nyelnek egyet.

Torkig vagyok a hivatásos katonatisztekkel is. Anynyira beszariak, hogy az már nevetséges. Lépésről lépésre haladva, nehéztüzérséggel szétlővetni egy falut – csak ehhez értenek. Legalább annyira utálnak ők minket, magyarokat is, mint a horvátokat, akikkel szinte egy nyelvet beszélnek. És annyira átlátszóan szeretnének felmorzsolni bennünket, hogy azon már dühöngni sem érdemes. Tenjski Antunovac ostrománál arra számítanak, hogy legalább harminc százalékunk elesik. A frontszolgálat nemcsak meghülyíti, meg is edzi az embert. Éppen erről beszélgetünk egy pincében. Egymás között vagyunk. A horvátok kitartása, leleményessége is szóba kerül. Ők a saját otthonaikat védik elkeseredetten. Látják azt, hogy tankjaink ellen nem elég hatásosak az aknáik. Fél másza trotilt raknak az aknák alá, attól már tíz-tizenöt métert repül a tank, nemcsak a hernyótalpa szakad szét. Az a négy-öt centis páncél kinyílik az alján, mint a konzervdoboz.

– Nekem elegendő van a horvátokból is meg a szerbekből is! – ugrik fel egy fiatal, alacsony koma a földről. – Mi közöm nekem ahhoz, hogy ők ölik egymást? Öljék egymást úgy, ahogy akarják! Csak engem eből az egészből hagyjanak ki!

– Igazad van – nyugtatjuk többen is, nagyon idegesnek látszik.

– Ebbe nekünk nincs beleszólásunk.

– De van! – üvöltözi. – Mi engedjük meg ezeknek a ganéknak azt, hogy gyilkosokat csináljanak belőlünk! – tajtékzik, kézigránátjával hadonászva.

– Tedd el azt a gránátot!

– Nem teszem! Elegendő van! Mindenből elegendő van! Meg akarok döglenni! – ordítja. És kirántja a kézigránát biztosítószögét.

– Ezek is azt akarják, hogy megdögljünk! – kapom el azonnal a markát. Nagyon ügyelek arra, hogy ne essen ki belőle a gránát. – Ne marhulj! Élve kell innen hazamennünk! Otthon vár a feleséged, azt akarod, hogy mindannyian meghaljunk? – motyogom neki. Alig tudom visszanyomni a biztosítószögét,

annyira reszket a kezem. Még csak az hiányzik, hogy tizenöt, családos férfi meghaljon egy félhülye, bepíált öngyilkosjelölt kézigránátjától.

Napokig nem térek észhez. Pedig megszokhattam volna már a tébolyt. Nincs azon mit megszoknom! Vagy belepusztulok, vagy túlélem – egyszerű, ennyire egyszerű itt minden. Néha nagyon kevés hiányzik ahhoz, hogy magunk között is tisztogassunk.

Megtisztítani, tisztogatni, tisztogatás – ezek a szavak is itt ragadnak ránk. A tisztogatásról mostanában a szétlőtt falvak jutnak eszembe. Mi megyünk elől a páncélozott csapatszallítóval. Amelyik ház gyanús, amelyik házból ránk lönek, annak a háznak a lemért koordinátáit rádión keresztül jelentjük, az a ház többé már nem ház, csak egy gomolygó romhalmaz. Ha a tankból nem látják a célpontot, a nehéztüzérség szó oda.

Tömény pokol a mi tisztogatásunk. Az őrzület, a kíméletlen öldöklést nevezik finoman tisztogatásnak a katonák. Az élőkötől, az élettől kell megtisztítanunk ezeket a kis szlavóniai falvakat, melyekben bejöveteleinkig dolgos emberek éltek.

Iszonyú szeméttel, rengeteg hullával jár a mi tisztogatásunk. Még az a jó, hogy tél van, és a holttestek nem büzlenek annyira. Kezdetben a haslövéssek szarszagától undorodtam a legjobban.

Kihúzzuk a kertbe a hullákat, hogy ne feküdjünk velük együtt a szétlőtt, egyemeletes családi házban, melyen nem maradt cserép. Ez a legújabb szálláshelyünk. Innen járunk őrhelyünkre, a közeli vasúti átjáró mellé. Nem ásunk lövészárkokat, mert a vasúti töltés árka is jó fedezéknek számít, melyből jól szemmel tarthatjuk annak az erdőnek a szélét, ahonnan időnként ránk lönek. Rádióval keresztül mesterlövészeket kérünk. Nem jönnek a mesterlövészek. Helyettük néhány távcöves puskát küldenek. A puska távcövén át lesem az erdő szélét. Egy magasfeszültségű távvezeték tartóoszlopának a tövében, igen, mintha ott mozogna valami. Nyilván ott van a koma fedezéke. Ő nem láthat a töltés mögé, ahol a tankjaink állnak. A csapatszallítóba bemérem lézerrel a köztem és a tartóoszlop közötti távolságot: hétszázhatvan méter. Felírom a disznóól falára, hogy ne felejtsem el.

Másnap éppen el akarom hagyni az őrhelyet, amikor a koma rám lö. Az az érzésem, hogy nem tudja pontosan bemérni a köztünk levő távolságot. Várok egy kicsit, majd csak lankad a figyelme. Ha átszaladok a vágányon, a töltés mögött már biztonságban vagyok. Meglődulok. Amikor a sínparhoz érek, a kövekről felpattanó golyó a kezemben köt ki. Kész! Átlőtték a kezem! – gondolom, és legurulok a töltés túloldalán. Rettenetesen éget a lőtt seb.

Szálláshelyünkön kezem a törülközőmbe csavarom. Nagyon vérzik; szerencsémre nem ment át raj-

ta a golyó. Megkeresem az orvost. Egy magyar állatorvos a szanitécünk, mutatom neki, hogy mi a helyzet. Eltaláltak. Nézegeti a sebem, hűmmög, csóválja a fejét.

– Mindjárt bekötöm. Van-e bicskád? – kérdezi.

– Hogyne volna! – nyújtom át neki szolgálatkészen, arra gondolva, hogy biztos kötszert akar vele vágni.

– Fogd már le a kezét! – szól az egyik katonának.

– Ezzel akarsz megoperálni?

– Inkább húzd meg ezt az üveget! – teszi elém a rumot.

– Sejtem már, hogy mi lesz a nóta vége – húzom meg az üveget borzongva.

– Lehet, hogy fájni fog, de bírd ki valahogy – mondja, és azonnal nekiesik a sebemnek. Ki is veszi a golyó egyik darabját.

Jelentkezem a főtisztánál. Megsebesültem, pihenni szeretnék egy kicsit. Rendben van. Lefekszem a szálláshelyünkön. Beveszek két fájdalomcsillapítót, sebem égése lassan csillapodik. Visszatérnek azok a tartalékosok, akik engem váltottak föl, izgatottan mesélik, hogy őket is ugyanabból az irányból lőtték, amelyikből engem eltaláltak. Elönt a harag. Magamhoz veszem az egyik távcöves puskát, felmegyek vele a ház padlására, és megtöltöm. A tűzfal épségben maradt, mögüle fürkészem a villanykaró környékét. Semmi mozgást sem érzek. Ahogy múlik az idő, egyre jobban fájom. Hideg van. A szemem is könnyezni kezd a távcövtől. – Látsz valamit? – kérdezik letről. – Semmit. Menjen valaki a sínekhez! És adjon le egy sorozatot a karó irányába! Hátha előbújik az ürge. A fegyverropogásra kidugja fejét a gödörből az ürge. És figyel. Tisztán látom. Meg akarom húzni a ravaszt. Nem! Mégsem lövöm le! Nem kéne lelőnöm, ő is csak megsebesített.

En is csak meg fogom sebesíteni!

Lassan fölemelkedik, derékig kinn van már a gödörből. Mellbe fogom löni. A golyó úgyis egy kicsit mellé megy, és csak megsebzí a vállát! Egy darabig ő is harcképtelen lesz.

Megcélozom a melle közepét. Meghúzom a ravaszt. És összeesik a karónál. Túl pontosan lőttem. Embert öltem. Először öltem embert! Gyilkos vagyok, gyilkos lett belőlem! Rosszul állította be puskáján a lőtávolságot. Hiába célzott pontosan, ezért maradtam élve. Ezért öltem meg őt! Mert én pontosan tudtam azt, hogy hétszázhatvan méterre van tőlem. Föl is írtam a disznóól falára. Bánt a dolog.

Rádásul másnap éppen arra indulok, amerre az áldozatom hever. Elhagyjuk a karót, mögénk kerül. Nagyon is jól tudom, hogy hol találhatom meg.

Visszamegyek hozzá. Nem vagyok tisztában azazal, hogy magamat akarom-e büntetni, vagy csak a kíváncsiság furdal. Megnézem a papírjait. Ivannak

hívták, és eszéki születésű horvát volt. Megtalálom a vadászengedélyét. Megrendülten nézegetem azt a fényképet, melyen egy huszonhét-huszonnyolc éves asszony ölel magához egy két-három éves kislányt.

A szívét találtam el. Ránk hasonlít. Lehet, hogy az ősei magyarok voltak. Lehet, hogy magyarok is éltek valamikor ezekben a szétlőtt, kis szlavóniai falvakban.

A nevük is annyira magyarosan hangzik: Diós, Széles, ami Széles, Szellős, esetleg Szőlős is lehetett egykor. Ki tudja?

Megkukultan ballagok vissza egységemhez. Tudják, hogy hol voltam, hogy honnan jövök. Egymást figyeljük. Odajön hozzám a százasos, és megveregeti a vállam. – Dobar si bio! (Jó voltál!) – mondja.

Szótlanul bámulok magam elé.

Tari István a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány kuratóriumának elnökétől, Glatz Ferencről vette át a Kemény Zsigmond-díjat 2010. január 16-án az MTA vári kongresszusi termében Budapesten

* Gratulálunk Tari István újabb elismeréséhez: folyóiratunk szerkesztője a délvidéki magyar identitás dilemmáinak irodalmi és publicisztikai ábrázolásáért **Kemény Zsigmond-díjban** részesült.

Lator ének

II. rész

Amikor elhagytuk a Vaskaput, átsuhant az agyamon, hogy talán jobb lett volna a villanytelep utáni bekötőútnál irányt változtatni, de gyorsan elhessegettem a gondolatot. Csak akkor ocsúdtam fel, amikor a belgrádi útnál hirtelen elébünk kanyarodott egy tehergépkocsi, s azzal szinte szinkronban megállásra kényszerítettek bennünket a rendőrök. A szembejövő forgalomtól meglógni lehetetlennek bizonyult. Nem rutinellenőrzés volt: a páncélingesek engem kerestek. Azonnal a rendőrautóra fektettek, fegyver után kútsztek, idegesen, bizalmatlanul ordítottak, mutassam meg, mit tartok télikabátom zsebébe sülylesztett markomban. (Később bevallották, attól tartottak, tojásgránát.) „Lassan vedd ki a jobb kezéd a zsebből, nyisd ki a markod és tedd az autó tetejére! De vigyázz, mit teszel!” Csak akkor nyugodtak meg, amikor felmutattam egy ki tudja, mit nyitó, öreg kulcsot, amit addig is csak idegességemben szorongattam. Közölték velünk, hogy meg kell várnunk a temerini rendőröket, mert az ő jelzésük alapján vettek őrizetbe bennünket. „Lehet, hogy csak félreértés” – mondta a csoport főnöke, de előttem ekkor már világos volt, hogy lebuktam. Pár szóban sietve elmondtam barátaimnak, mit tegyenek, hova vigyék a Hírmondó kéziratait, kiket értesítsenek a lefogatásomról. Közben a lap korábbi számának utolsó oldalán az egyik hekus meglátta a karikatúrának is beillő parlamenti fényképet, amin felemelt mutatóujjával Páll Sándor éppen Milan Paroškit oktatgatja, s el akarta kunyerálni a lapot, ám Csuhí és Boy (Móricz) ragaszkodott a lap piaci árához, és a rendőrön be is vasalta azt. Később az akasztófahumorról vegyes üzleti szellemén nagyokat röhögtünk, de akkor, a borús péntek délutánon nem volt túl rózsás a kedve egyikünknek sem. Én egyre azt fürkésztem, merre oldhatnék kereket. Talán a szántóföldeken, ha sikerülne megíramodnom... Vagy ha az út másik oldalán pirosnál várakozó autóbuszok egyikére sikerülne felugranom... Közben egy meg is állt. Az eleven emberhússal degeszre tömött járműből kíváncsi szemek figyelték, mi történik odakint. Ilyenkor mennek haza Újvidékről a munkába belefáradt temerini melósok, kishivatalnokok: levettem a becskerekí szürke, finom nyúlszorból préselt disznókupec kalapomat, amit még a feleségem

vett bujdosásom első napjaiban, hogy így tisztelegjek az utazóközönségnek, meg hát hogy könnyebben felismerjenek. Tudtam, minden apró mozzanat fontos lehet, ismertem a hatalom módszereit, és feltételeztem, hogy akárcsak korábban másokat, engem is megpróbálnak majd a világ szeme elől hosszabb időre elrejtteni, amíg csak meg nem török, és utólag alá nem írom a behívóparancsot, mint Nenad Čanak, aki a végén már hazafias dalokat énekelve vonult át a martalócokkal az egyik magyar falun. Esete, amit később maga sem titkolt, elgondolkoztatott. Láttam a leselkedő csapdákat, erős volt bennem a szándék, hogy mit nem szabad semmilyen áron sem megtennem, ugyanakkor kilátástalannak, vagy talán inkább átláthatatlannak éreztem a közeli jövőm. Halvány reményként felvillant agyamban, hogy Ágoston és Vékás Pécssett a Fidesz kongresszusán talán éppen ezekben az órákban találkoznak Kaposvárt élő, aggódó szüleimmel. Mielőtt elutaztak volna, azzal bíztam meg őket, nyugtassák meg anyámat, jól vagyok, tulajdonképpen már nem is vadásznak rám...

Temerinből minden hájjal megkent két főrendőr jött ki értem, s udvariasan közölték, ha megígérem, hogy nem kísérem meg a szökést, nem fognak megvasalni. „Uraim, végezzék kötelességüket, ez a maguk dolga, ne szabadkozzanak!” Majd hozzátettem: „Csak egyet áruljanak el – neveket nem kérek – spicli volt a dologban?” Siniša alfőnök morgott valamit tiltakozásképpen, Lalić hosszan hallgatott, majd megjegyezte: „Nézzé Béla, magának tudnia kell, hogy a rendőrség mindig kitűnő kapcsolatokat tartott fenn a lojális polgárokkal. Akikre maga gondol, azokat mi nem így hívjuk.” „Köszönöm, parancsnok úr, ön ezzel mindent megmondott.”

Fél óra sem telt bele, s a temerini városháza bejáratánál a katonai ügyosztály helyi vezetői gunyoros mosollyal nyugtázhatták, megvan a jómadár, most már nem fog kicsúszni a markukból. Ott nyüzsgött körülöttem Góbor Misa, Varga Pista, s akkori főnökük, Sági Mihály is. Elém toltak egy behívóparancsot: írjam alá. „Nem.” „Így is jól van” – fölényeskedett az apró termetű Góbor. „Majd a katonarendőrségen aláírod!” A behívón annak a Lazarević alezredesnek – az újvidéki katonai körzet parancsnokának — a neve virított, aki-

ből alaposan gúnyt űztem december 17-én a temerini képviselő-testület ülésén, mert felháborítónak tartottam, amiért a községi képviselőket arra utasította, jelentsék fel a katonaszökevényeket és azokat, akik a behívóparancs elől bujkálnak, ugyanis Temerinben átlagon felüli a dezertőrök száma, márpedig a front-ra menni hazafias kötelesség — de egyébként senkivel sem állunk háborúban. Hozzászólásomban szégyenletesnek neveztem, hogy Lazarević besúgókat akar faragni a képviselők közül, s meginvitáltam az ezredest, jöjjön ki a városháza elé, mert az Eszéket kíméletlenül ostromló jugoszláv páncélosok ágyúinak és a gyalogság aknavetőinek a hangját a szél most éppen felénk hozza.

-Hogyan lehetséges ez, ha nem állunk hadban?

Még egyéb dolgokat is mondtam, mire a teremben kitört a hangzavar, a szerb kommunisták, veterán harcosok káromkodtak, válogatott szitkokat ordítottak felém, néhány magyar képviselő meg, mint a héja, vijjogva a védelmemre kelt. Páran felugrottak, féltő volt, hogy egymásnak esnek, az elnök megszakította az ülést. Tudósításában a másnapi Magyar Szó erősen tompítva számolt be a botrányról, a Dnevnik azonban minden lényeges mozzanatra kitért. Amiről viszont egyik újságíró sem számolhatott be, az a községi elnök irodájában történt, én is csak jóval később értesültem róla. Lazarević tombolt haragjában: „Ekkora arcátlanságot... Ki ez az ember? Ez egy veszélyes államellenség! A legközelebbi transzporttal azonnal a frontra küldeni! Azonnal! Megértették? Személyesen fogom aláírni a behívóparancsát.”

Egy tiszta lapot kértem a katonai ügysektől: „Nyilatkozni akarok, hogy miért nem kívánok bevonulni.” Látható örömmel adtak papírt is, golyóstollat is. Idegesen róttam néhány mondatot, már mindenre nem emlékszem, de egyik érvem az volt, hogy Jugoszlávia nem áll háborúban, nem lett megtámadva. „Ezt adjátok át Lazarevićnek!” Varga Pista „megnyugtatót”, hétfőn személyesen viszi be a papírt a parancsnokságra.

Időközben valahonnan egy közrendőr is érkezett, megmotoztak. Egy hosszú spárgát is találtak a zsebemben, még Újvidéken találtam, és zsebre vágtam, gondoltam, tavaszra jó lesz szőlőt kötözni. Mondom nekik, dobják el, ők azonban, mint valami fontos bűnjelhez, ragaszkodtak hozzá. Beletették egy rózsaszínű borítékba, amit lepecsételtek, majd hivatalos jegyzékbe vették, ki tudja, hátha megfojtottam vele valakit bujdosásaim során. Az eszem megállás nélkül azon járt, hogyan s főként merre lehetne innen megszökni. Ismertem jól az épületet, csak két percre hagyjanak magamra, azonnal eltűnök. Kikérdezkedtem vécére, azt remélve, hogy a kisablakon át kereket oldhatok. Persze smaszeraim is résen voltak, a rend-

őr rosszalló képpel beállt az ajtóba, s fintorogva végigszenvedte, míg elvégeztem elemi biológiai szükségletem, ami korántsem ment olyan könnyen, de végtére csak sikerült kipréselnem magamból valamit.

Miután eldöntötték, hogy átadnak a katonarendőrségnek, arra kértem Lalić rendőrfőnököt, vigyenek haza, hogy borotvafőlszerelést, szappant, fogkefét, törölközőt vegyek magamhoz. Képzeletben már láttam magam, ahogyan meglógok a hátsó ablakon át a szomszédba, onnan a kertbe, majd a felvégen el, amerre a part szakad. „Mivel nem írtad alá a behívóparancs átvételét, nem vihetünk haza.” „Akkor legalább azt tegyék lehetővé, hogy értesítsem a feleségem. Budiszaván dolgozik az iskolában.” Némi könyörgés után nagy nehezen beleegyeztek. Én azonban nem Zsuzsit hívtam fel, hanem Papp Ferencet, az újvidéki VMDK-körzet elnökét. „Ferikém, a temerini katonai ügyosztályról beszélek...” Halkan, sietve forgattam a szót, hogy az irodájában egymással tanakodó őrzőim ne értsék. „Ne hülyéskedj!...” „Letartóztattak. Értesítsd a feleségemet a tiszakálmánfalvi iskolában, de kíméletes légy! A többi tennivalót tudod. Isten áldjon. Remélem, találkozunk még az életben...” Ekkor már Góbor és Sági fenyegetően megindultak felém, egyikük hangja felcsattant: „Nem erről volt szó, azt mondtad, hogy a feleséged hívod. Azonnal tedd le!” Még hallottam Feri hangját: „Éppen nálam van a New York Times újságírója. Elmondhatom neki?” „De még mennyire!” – kiáltottam, mert szinte ugyanabban a pillanatban kicsavarták a kezemből a kagylót. A szemrehányást közömbösen tűrtem, majd unalmas percek következtek. Talán egy óra hosszat is várakoztunk a katonarendőrökre, de nem jöttek — mintha a sors is azt akarta volna, hogy belőlem ne legyen katona. Végül sűrű telefonozás után végérvényesen közölték a temeriniakkal, nem jönnek értem, annyi a dolguk másfelé. Vigyenek be rejtett támaszpontjukra ők. A fogdmeg szerepét – szégyenszemre – Góbor Misának és Varga Pistának kellett magára vállalnia, ők kísérték Paragóvára. A rendőrségtől kaptak egy kocsit meg egy sofőrt. Hátral ültem, a jobboldali ülésen. Mellettem Varga. Eszembe jutott, hogy már 1975-ben is ezen az állam számára rendkívül fontos poszton dolgozott, amikor bevonulásom előtt Újvidékre kísért, a halpiaci parancsnokságra. Szabadkán végzett a tanítóképzőben, de úgy tudom, sohasem volt pedagógus. Góbor tán vasmunkásként kezdte, mint proli származású kádert hamarosan községi ifjúsági vezetővé tették, aztán, persze, sosem ment vissza a gyárba: megtették államhivatalnoknak, ott aztán már jóval a háború kitörése előtt sikerült elveszítenie maradék népszerűségét, elviselhetetlen pökhendisége miatt. Miközben őrzőim múltjának egy-egy általam ismert mozzanatát idéztem magam

elé, elértük az «igazi» Temerin határát, a vasutat. A sorompó le volt eresztve, épp egy tehervonat haladt át. Kísértésbe estem: ha most feltépem az ajtót, és kiugrom, csak ötven métert kell futnom a Jávor bútorgyárig, s az épületek között talán sikerül egérutat nyernem. Lassan – lassabban, mint a vánszorgó vonatszerelvénny – összeszedtem a bátorságomat, de mire tettere váltottam volna akaratomat, tovább indultunk. Abból, hogy bennem milyen vágyak és indulatok dúlnak, kísérom mit sem érzékeltek, rám se hederítettek. A csak nemrégiben a Vajdaságba került szerb rendőrrel beszélgettek közömbös témákról, meg arról, hogy merre lehet az a kaszárnya, ahová vinniük kell. Amikor a pétervárad közlekedési csomópontához értünk, ismét közel álltam ahhoz, hogy kiugrom és elinalok. Tulajdonképpen nem messze voltunk attól a háztól, ahol korábban rejtőzködtem, meg aztán elég jól ismertem már a környéket. Késlekedésem azonban most is sorsdöntő volt. Utólagosan szemlélve a dolgokat, talán életmentő is.

Paragovón a poroszlok eltévesztették az utat, s egy másik kaszárnyába vittek. Az őt magyarázata alapján letértünk egy erdei útra, s végre valamiféle épülethez értünk. Elhanyagolt, gazos udvar, drótkerítés – tipikus katonai raktár à la JNA. Végre, némi ordítás után, előjött az őt, nyilván aludt valahol. Közben bealkonyodott, hideg, aprószemű téli eső kezdett szemtelni. De még mindig nem voltunk a végcélnál. Kocsink egy földúton haladt tovább, immár a harmadik «kaszárnya» felé, az egyre sötétebb éjszakában. Az egyik hirtelen lejtő után váratlanul egy rozsdás kapu elé csúsztunk. Az ijedt őt kirohant búvóhelyéről, magyarázkodás, kérdezősködés. Valahol ismét utat tévesztettünk – jutott eszembe Szekfű Gyula szállóigévé vált mondata, mert a helyzet egyre komikusabbá kezdett válni. Kiderült, hogy a kapu le van lakatolva, a kulcs viszont nincs az őrnél, s különben is, nem ez a főbejárat. Menjünk vissza a főútra, onnan próbáljuk megtalálni az igazi bekötőutat az erdei laktanyához. Csakhogy ez korántsem volt egyszerű feladat, mert a rendőrkocsi a csúszós emelkedőre nem tudott felkapaszkodni. A fogdmegek vagy fél órát eltökölödtek a hideg esőben, Varga és Góbor nekiveselkedve, lihegve tolta az autó farát, én meg, mint valami páholyból, a hátsó ülésről élveztem a helyzetet. Ókori keleti tanmesék jutottak eszembe: íme a gyáva szolgák jutalma – nekik kell feltolni a hegyre a rab szerkerét... De bámmennyire is nehezükre esett, nem parancsoltak rám, hogy szálljak ki. Túlságosan fekete volt már körülöttünk a Tarcal-hegy erdeje...

A támaszpont kellemes kastély lehetett egykor, de most mindenfelé hámlott róla a vakolat, tágas teraszán a fal menti résekben itt-ott száraz fű kornyadozott. Nem túl sokáig várakoztattak, majd egy meleg szobába ve-

zetek, ahol zöldbabszínű terepruhás katonák, rangjelzés nélküli tisztek kávéztak és cigarettáztak. Itt ismét, immár ki tudja, hányadszor, megmotoztak. Mindent elvettek tőlem, a személyi igazolványt, a buszbérletet, lakáskulcsaimat. Biztató jelnek vettem, hogy a kiszakadt bélésen át nagykabátom alsó részébe csúszott egy golyóstoll és egy levélboríték. Ez még jó lesz valamire!

Aztán némi emelt hangú kérdőre vonás következett, de nem ütöttek meg egyszer sem. Kényszeríteni akartak a behívó átvételére, törvényekre, súlyos büntetésekre hivatkoztak, én meg többnyire csak mosolyogtam, mint Mózes a savóban, ami halálra idegesítette őket. Majd a tisztek egy negyedórára kimentek, engem meg otthagytak néhány közlegénnyel. Megindult az informális eszmecsere, ami abból állt, hogy négyük közül hárman folyamatosan provokáltak. Különösen undorítóan viselkedett egy szőke hajú, szakállas fickó. Fizimiskája – ez nyilván lélektani okokra vezethető vissza – Purger Tiboréra meg Draško Kovačevićra emlékeztetett. (Egyiket sem jó emlékezetemben őriztem meg: Purgert Major Nándorék nevezették ki Sziveri helyére az Új Symposion élére 1983-ban, Kovačević pedig 1991-ben az augusztusi béketüntetésen a részegre itatott szerb szocialista-nacionalista csőcseléket vezette a piactéren tiltakozó temerini asszonyok szétverésére.) A szőkeszakáll magát szlováknak mondta, ám egyáltalán nem biztos, hogy az is volt. »Látod, itt vagyok én, szlovák létemre, és tudom, hogy mi a kötelességem. Így kell viselkednie a lojális kisebbségnek hazájával, Szerbiával szemben! Persze, te nem is tartod hazádnak Szerbiát, ugye!?« Vajon mit mondhattam volna erre? »Még hogy nem akar ölni! Bezzeg rögtön akarna, ha Magyarország megtámadná Szerbiát!« A többiek elégedetten helyeseltek. Egy ideig próbáltam védeni álláspontomat, de gyorsan átláttam a szitán: »A vitát befejeztük, engem ti provokáltok, a továbbiakban sem mire sem válaszolok.« Észrevettem, hogy négyük közül az egyik egyáltalán nem beszélt s nem kérdezett. Ő lett volna az én emberem? A másként gondolkodó? Vagy ellenkezőleg: a közlegénynek öltözött biztonsági tiszt?

A kihallgatás végeztével rövid úton egy pincébe kerültem: »U pritvor!« Előzőleg, a már elmenőfélben lévő, de a kihallgatás helyszínére még valami papírokért visszatérő temerini kíséromtól próbáltam egy-két szál cigarettát szerezni – nem dohányoztam, de tudtam, ez a raboknak mekkora kincs –, ám elutasítottak. Nyirkos, penészes, boltíves helyiségbe vezettek, s betaszítottak a pince többi részétől erős vasráccsal elkerített hatalmas priccse, amin már hárman-négyen heverésztek, majd ránk zárták az ajtót. Fejünk fölött egyetlen kerek szellőzőnyílás, rajta legföljebb egy

macska ha kifér. A fekvőhely és a rács között körülbelül ötven centiméteres keskeny sáv, aki megunta a fekvést, ezen álldogálhatott. A vékony vasrudak közvetlen közelében, kívülről, egy alacsony asztal mellett fegyveres porkoláb unatkozott, fejtette a keresztretjvényt. Az asztalon újságok, morzsa, szemét, a villany éjjel-nappal égett. Összeismerkedtem a cimborákkal. Egyikük Boszniából szökött, egy sovány, borostás képű fickó meg elfelejtett a szkopjei kaszárnnyába visszamenni. Három hete már, hogy behozták, s mindennap kihallgatták. Nem tudtak vele mit kezdeni, mert ekkor már a jugoszláv katonaság megkezdte a macedóniai kaszárnnyák kiürítését. Balról egy fegyverkereskedő feküdt mellettem. Jól menő kocsmát tartott Kamenicán. Társa lebukott, s mivel mindent bevallott, ő is horogra került.

A negyedik fiút —sima képű, szőkésbarna hajú, világoskék szemű, szlavón testalkatú legény — éjjel-nappal kihallgatásra vitték, néha kétszer-háromszor is. Lehet, hogy verést is kapott, noha váltig azt bizonygatta, hogy szerb önkéntes, és részt vett Vukovár ostromában. Hazafelé tartva Belgrádban tartóztatták le, mert ugyanolyan csizmája volt, mint amelyet a horvát fegyveres erők tagjai, vagy ahogy a szerbek hívták őket, a «zengák» hordanak. A fickót azzal gyanúsították, hogy horvát diverzáns — hetekkel korábban egy csoport valóban átkelt a Dunán, de állítólag szétverték őket.

A szkopjei szökevény, miután meghallgatták történetemet, nyugtatólag megjegyezte: « Magát ki fogják engedni, ne idegeskedjen. » Angyal lehetett, vagy az szólalt meg belőle, vagy egyszerűen csak látta, milyen lelkiállapotban vagyok. A szívem felfokozott tempót diktált, halántékom, ütőereim lüktettek, aludni nem tudtam. Mi lehet most a családommal? Hogy fogadta a hírt feleségem, s szegény, cukorbeteg, vak édesanyám el tudja-e viselni a csapást? S húgom és öcsém... Vajon mikor látom, és látom-e még a lányaimat? Agyonvernek vagy lelőnek hátulról a fronton? Vagy bezárnak évekre? Szememre húztam a kalapom, beburkolóztam a pokrócba, jógafekvésbe kényszerítve nyugtalan végtagjaimat, s a többiek ritmikus szuszogását hallgatva egy idő után mégiscsak elnyomott az álom. Pihenésről azonban szó sem lehetett. Éjszaka többször fölverték bennünket, hol a «zengát» vitték kihallgatni, hol meg újabbnál újabb le-tartóztatottakat hoztak. Legemlékezetesebb a szitkozódva, tulakodva ketrecünkbe kényszerített újvidéki frontharcos volt. A porkoláb szerint éppen felrobbantani készült a családját, amikor a nővére által riasztott rendőrök lefoglák. Ő ezzel szemben azt állította, hogy nem történt semmi, csupán a vizionálás öröme meg akarta lepni a feleségét egy maga által fabrikálni óhaj-

tott virágvázával — ilyen célból szedte szét a víkend-re hazalopott gránátot.

Reggel a pince bejáratánál posztoló őr lekiáltott: »Melyik közületek a temerini elnök? Hívatják!« Társaim értetlenkedve méregettek: »Azt nem is mondtad, hogy te vagy a községi elnök!« »Faszt vagyok községi elnök...« De mire elmagyarázhattam volna, az őrsiettetésére a ketrecet felvígázó porkoláb kituszkolt meleg számárféskemből. Azt gondoltam, újabb kihallgatás következik. Kialvatlan voltam, fáradt meg éhes is. Előző este kaptunk ugyan vacsorát, de az ízetlen káposztafőzelékből alig tudtam két kanálnyiit görcsbe rándult gyomromba kényszeríteni. Főnt felsöpörtették velem a «várótermet», majd az épület elé ragasztott nyitott tornácot. A munka jólesett, akárcsak a késpenge élű februári levegő, s alkalmam volt tájékozódni, megismerkedni a terepet. Kárhoztattam magam, hogy korábban több jó alkalmat elmulasztva útközben nem szöktem meg. Leginkább az bántott, hogy amikor a rendőrautó elakadt, nem mertem magam elszánni a cselekvésre. Ha akkor kiugrom, már hegyen-völgyön túl lehetnék... Az őrs gyanút foghatott, hogy min járhat az eszem, miért sandítgatok a park fenyőfáin túli drótkerítés irányába, s visszaterelt a »váróba«.

Órák múltak el didergő, unalmas téblábolással, talán ez is a megpuhítás egyik eszköze lehetett, meg az is, hogy nem adtak reggelit. A pinceketrecbe zárt sorstársaimat időközben már vissza is vezették a másik épületben levő katonai étkezdéből, ahol egy, a lefoglalt számára kijelölt külön asztalnál ehettek, fegyveres felügyelet mellett. Irigyeltem őket.

Már dél felé járhatott az idő, a sorkatonák hálótermébe parancsoltak, s leültettek egy kis asztalka mellé. A tisztek jöttek-mentek, egyikük az asztalon hagyott egy lezáratlan, rózsaszínű borítékot. Úgy gondoltam, senki sem figyel, kivettem belőle a papírokat. Rám vonatkozó jegyzőkönyveket és ajánlásokat tartalmazott, ezekből megtudtam, hogy fegyveres kísérettel a mitrovicai kaszárnnyába fognak szállítani, s kihallgatóim javaslata az, hogy egy paragrafus alapján, amelynek értelmében akár halálos ítéletet is ki lehet róni, adjanak át a katonai ügyészségnek. Mindent nem érkeztem elolvasni, mert a szobában heverésző bakák egyike észrevette a huncutságot, elkezdett üvöltözni, s a szobába rohanó tisztek elvették tőlem a dokumentumokat. Gyanakvó természetem azt súgta, hogy itt valami nincs rendben: abszurdnak tartottam, hogy mindazért, amit tettem, halállal is büntethetnének. Emellett a lezserség, amellyel mintegy a kezemre játszották a levelet, valahogyan nem illett az összképbe. (Később ügyvédeimtől megtudtam, hogy legfeljebb húsz évet kaphattam volna — tehát az asztalon felejtett boríték a javasolt szigorú ítélettel, akárcsak csí-

nyem nagyhirtelen történt leleplezése egész bizonyosan színjáték, a pszichológiai hadviselés egy kezdetleges eszköze volt csupán, amit fogvatartóim eszelhettek ki, míg a tornácot takarítottam és a váróteremben szobroztam.)

Némi huzavona után pontosan déli tizenkettőkor indultunk el Mitrovicára, a szívemnek oly kedves Marcus Aurelius városába. De hol van már **az** a császár, és hol **az** a város? A kisebb-nagyobb hódítók és birodalmaik itt egyetlen konstans örökséget hagytak maguk után a lepergett századok során, mégpedig a legrosszabbat: kaszárnnyák és börtöncellák sokaságát.

A terepjáró hátsó ülésére, két géppisztolyos fickó közé préselték be. Fegyvereik csövét oldalbordáim közé nyomva folyton az arcomat vizslatták, míg szóltanul kocsikáztunk Szávaszentdemeter felé. A vészjóslón hallgató kíséző tisztnek végül csak meg kellett szólalnia: a legelső kaszárnnyánál kiderült, eltévedtünk. »Jebi ga!« Önkéntelenül valamiféle, az elfojtott nevetés és a kutyavakkantás közötti gégehang hagyta el a torkom, eszembe jutott, a paragovói támaszpontot is milyen hülye módon találták meg temerini »beszállítóim«, úgy látszik, ez már sorsszerű. »Mit nevensz? Most mondd meg nekem, mit nevensz?! Tudod te, mi vár rád? Meg fogsz döglenni!«

Legényes

Majdnem gyilkos lettem én is

Nagyfény 1944-es „felszabadulásának” néhány eseménye

Nálunk, Nagyfényen* enyhén szólva sem sikeredett a felszabadulás úgy, ahogyan az akkori vezetés elvárta. Az egész Bácskában ugyanis sehol sem jeyeztek fel olyan esetet, mint amilyen nálunk történt, hogy a Kommunista Párt jól előkészített és meg is szervezett akciója olyan csúfosan kudarcba fulladjon. Az történt ugyanis, hogy a gyógyszerészünket, a népszerű dr. Létmányi Istvánt – nyilvánvalóan csak azért, mert magyar volt – a templom előtti főtéren fel akarták akasztani mint magyar pribéket, árulót és államellenséget. Már fel volt ácsolva az akasztófa is a templom töszomszédságában. A Kommunista Párt tisztségviselője már ott volt, hogy megparancsolja a hóhéroknak, húzzák meg a kötelet Létmányi nyakán, amikor egy tekintélyes bunyevác gazda közbeszólt.

Álljanak meg! Ez mind hazugság, amit dr. Létmányi ellen felhoztak. Az én feleségem – bunyevác, akár csak én – halálos beteg volt. Dr. Létmányi a svájci személyes kapcsolatai révén beszerzett olyan orvosságot, amilyenhez akkor nálunk nem lehetett hozzájutni. Nem magyar, hanem bunyevác életet mentett meg.

A bunyevác gazda azt javasolta az akasztásra öszszegyűlt nagyfényieknek, hogy fogják el azt a gazembert, aki Létmányit ki akarja végeztetni, és az ő nyakára húzzák a hurkot.

S az akasztás megszervezésével megbízott pártvezető csak szökéssel kerülhette el a saját felakasztását.

Ettől eltekintve azonban a „felszabadulás” első napjai ugyanúgy teltek el nálunk is, mint bárhol a környéken: a faluban elterjedt: „Begyűttek az oroszok, oszt az öregek szeme láttára, több katona is megerőszakolta a D. család mindkét menyét.”

Az eset a szokásosnál is jobban felháborította a falu lakosságát, mert mindenki tudta, hogy a nemi erőszakot olyan szerencsétlen családban követték el a „felszabadítók”, ahol a megerőszakolt fiatalasszonyok férjeinek hősi haláláról a szülők nem sokkal azelőtt kaptak értesítést a honvéd vezérkartól. Vagyis arról,

hogy mindkét fiuk elesett a keleti fronton. A további események azonban enyhítettek az így kialakult feszült hangulaton, mert a faluban több ilyen eset nem történt. Később sejtettem meg, hogy miért.

Hozzánk az oroszok nem Topolya felől érkeztek, hanem Becse irányából, Csantavéren és Újzsedniken át. Feltehető, hogy a délről visszavonuló, nyugatra tartó német alakulatok és a honvédség maradványai valamiféle kisebb hídfőt hozhattak létre Topolyánál, hogy Zombor felé biztosítsák visszavonulásukat Magyarország irányába. A Berlinbe igyekvő szovjet főerő, természetesen, gyorsan likvidálhatta volna ezt a hídfőt, csak sietniük kellett, nem volt idejük foglalkozni vele. A hídfő körül többnapos harcok alakulhattak volna ki. Ami a szovjet hadsereg Berlinbe való előrenyomulásának többnapos késését is jelenthette volna. Pontosabban, kiszámíthatatlan ideig tartó késést. Hisz, emlékezzünk, Pesten az 56-os forradalom idején Maléter honvédtábornok a Kilián-laktanya védelmekor milyen sokáig ellenállt a talán százszoros szovjet erőnek. Föltételezem, hogy ilyen megfontolásból a szovjetek egyszerűen megkerülték a topolyai hídfőt és siettek Berlin felé. Mert a nyugati fronton az amerikaiak és az angolok is veszélyes sebességgel ugyanoda iparkodtak. S mint később meg is mutatkozott, egyáltalán nem volt mindegy, ki ér előbb a volt német fővárosba. Ennek köszönhetően nem vetették be teljes tűzerejüket a pesti ostrom idején sem, s ezért tartott az olyan hosszan.

Azt hiszem, ez történt kicsiben Topolyán, illetve környékén.

Ebből kifolyólag nálunk, Nagyfényen furcsa dolgok történtek.

A szovjetek egyetlen katonájukat sem hagyták a faluban. A hatalom szerveinek létrehozása lényegében Bácska szerb lakosságára maradt. Ami nálunk a gyakorlatban úgy festett, hogy a telepés Újzsednik teljes hatalmat kapott. Mi, nagyfényiek, nem csak magyarok, hanem bunyevácok is (a lakosság számaránya Nagyfényen akkor 50-50 százalék volt a magyarok és

* Igen sokan tévesen használják a Nagyfény, Zsednik (Žednik) Újzsednik (Novi Žednik) helyneveket. Nagyfénynek nevezték magyarul az eredeti települést, amelyet szerbül Žedniknek neveztek. Az első világháború után mellette új telepés – dobrovoljac – falut hoztak létre, ez lett Novi Žednik. A Zsednik elnevezés végül kiterjedt mindkét részre. Az itt leírt történetek idején a Nagyfény név még kizárólag a falu eredeti részére vonatkoztatva volt használatban.

bunyevacok között), saját hatósági szervek nélkül maradtunk. Legalább egy hétig a szomszédos újszedniki kolonista, likai telepések hatalma alatt voltunk. Teljes bizalmatlanságukban ellenségnek tekintettek bennünket. A bizalmatlanság természetesen kölcsönös volt.

Ezzel magyarázható, hogy az újszedniki fegyveresek, akik partizánnak kiáltották ki magukat, nappal ezt a vélelmüket rendszeresen igyekeztek is érvényre juttatni. Annyi merszük azonban nem volt, hogy akár egy éjszakát is nálunk, a „fasiszta” magyarok meg a bunyevác „kollaboránsok” társaságában töltsenek el. Minden este rendre visszavonultak a biztonságosnak tartott „fészkükbe”, Újszednikre.

Ilyenkor, vagyis éjjel senki földjévé vált a falunk.

Érthető és természetes, hogy én – az akkor még nem egészen 18 éves fiatalember – fölismerve ezt a helyzetet, továbbra is eljártam esténként a 16 éves szerelmemhez, akibe nemcsak szerelmes, hanem fűlig szerelmes voltam. Ebből nem is lett volna semmi gond, ha ő nem a nemzetközi út keleti, én meg a nyugati oldalán lakom. Csak hát ez volt a helyzet. S amikor egy késő este a nemzetközi úton az egyik oldalról a másikra igyekeztem átmenni, hirtelen szovjet katonai kamion fékezett le az orrom előtt.

A kamionból kiugrott két, tányéros géppisztollyal felszerelt katona, s azt mondta, ilyen helyzetben éjfél tájkor nem mászkálnak csak úgy az emberek az utcán. Te lánynál voltál! Azt hisszük, az lenne a becsületes és igazságos, ha most megmondanád, kivel töltötted el az elmúlt óráknak azokat a kellemes perceit, amelyeket átéltél. S a lány hálás lenne, ha mi ott folytathánk, ahol te abbahagytad.

Én meg azt válaszoltam, hogy lánynál voltam, de nem akármilyen lánynál, hanem akivel kölcsönösen szerelmesek vagyunk. Itt vagyok, öljenek meg, ha úgy gondolják, de a lány címét, akibe szerelmes vagyok, nem adom meg.

Aztán kijött a kamionból egy tiszt, egy cédulát silabizálva, s azt mondta, hagyjátok a hülyét, nem tudja, milyen veszélyben van. S a sofőrnek megadta a cédulára felírt címet. Engem meg begyömöszöltek a katonai kamion első ülésére.

A céduláról leolvasott címen a kamion megállt. Egykori szomszédasszonyom lakott ott, akiről nyilvánvalóvá vált, hogy megfelelő ajándéktárgyak, lényegében csecsebecsék ellenében, jó negyven éves korában önként hajlandó volt megfelelő élvezeteket nyújtani a hozzá betévedt szovjet katonáknak is. A tisztnek pedig még a kiskorú szép lányát is hajlandó volt áruba bocsátani, megfelelő ellenérték mellett.

Nagyfényen három ilyen magán örömház üzemelt, s azt hiszem, ezért nem történt a szovjet hadsereg be-

vonulásakor elkövetett erőszakhoz hasonló újabb nemi erőszak.

A szovjet katonatiszt tehát benn élvezte a magyar nő tüzes „szerelmét”, én ott kuksoltam a kamionban a közkatona fegyverének csöve előtt. Amíg az agya uralkodni tudott a testén. Utána, nem bírta ki, bekukkantott az udvarba, de pillanatok múlva visszatért. Majd géppisztolyát mereven rám szegezve újra kiugrott, hogy ellenőrizze, engedelmes bárány vagyok-e, vagy esetleg veszélyt jelentek, ha néhány percre tájékozódni kíván arról, sokáig kell-e még várni a sorára.

Úgy tettem, mintha csak hidegvérű szemlélője lennék az egésznek, mintha a dolog nem érdekelné, és nem érintene. Mozdulatlanul ültem a helyemen. A katona egy kicsit kivárt, aztán ismét benyitott az udvarba. Még be sem csukta az ajtót, kiugrottam a kabinból és futásnak eredtem hazafelé. Számomra az volt a legfontosabb, hogy átjussak a nemzetközi úton. Mert ott már százéves eperfák szegélyezték az utcánkat, köztük meglehetősen biztonságos menekülés kínálkozott.

Megállapítva, hogy elillantam, a katona dühében golyószóró-sorozatot küldött felém. Az eperfatörzsek között cikázva azonban csakugyan volt már esélyem.

Megléptem!

Ennél is veszélyesebb volt a szovjet hadsereggel való második érintkezésem. Bár az egészen ártatlannak indult. Az ilyen esetek akkoriban szokványosak voltak. Naponta adódtak. Úgy kezdődött, hogy a szovjet hadtápszolgálatosok néhány tagja berontott hozzánk, mondván, falatozni akarnak, meg bort az asztalra.

Anyám hamar rájött, hogy kisebb lesz a baj, ha ingyen étkezésükkel is italukkal megkárosítanak bennünket a szovjet „vendégeink”, mintha nincs az asztalon, amit követelnek. Így, bár nálunk, a családban akkoriban senki nem ivott semmiféle szeszes italt, bor azért mindig volt egy tizliteres demizsonban. Meg úgynevezett hidegtál készenlétben. Ezúttal is az anyám tíz perc alatt hozta a disznótoros, falusi svarglit, hurkát, kolbászt és a félig érett, füstölt sonkaszeleteket tartalmazó tálat.

Csendben neki is álltak, csak egyikük nyugtalanodott. Ő is evett, de egész idő alatt ellenségesen méricskért engem, aki abban az időben a nagykorúság határán lévén akár felnőttnek is számíthattam.

Feltételezem, hogy honvédeink náluk, a Don-nyarban kellemetlen élményt örökítettek meg benne, mert, hallva, hogy anyámmal magyarul beszélek, felugrott az asztaltól, s azt kérdezte:

Ti venger? (Te magyar vagy?)

Da – válaszoltam. (Igen.)

Erre felhúzta tányéros géppisztolyát, csövét a bordáim közé nyomta, s ezt mondta:

No, davaj, naperiot! J... tvoju matj! – s az udvar felé terelt. Nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy belém engedjen egy sorozatot, de nem bent, s nem az anyám jelenlétében.

Nekem, ott, egy-két lépésre a haláltól, eszembe jutott, hogy magyar mivoltom mellé, amit bevallottam, még hozzátegyem: „Jugoslovenski venger.”

Ez, szemmel láthatólag, zavarba hozta. Abban a pillanatban nem tudott eligazodni azon, hogy mi a helyes. Ha megöl mint fasiszta magyart, és Szent Péter elé küld, akkor ez azt is jelenti, hogy testvérharcosuknak, Titónak a hívét vagy legalábbis jövődöbeli polgárát öli meg.

Azt hiszem, mint annak idején Rómát, engem is a libák mentettek meg. Úgyhogy mindkettőnket átsegítettek a dilemmánkon. Engem úgy, hogy az életemet mentették meg, a szovjet katonát meg felmentették egy gyilkolás alól, amiről nem lehetett teljességgel meggyőződve, hogy helyesen követi-e el, ha megtörténik.

S ahelyett, hogy lőtt volna, a gágogó libák ólja felé vette az irányt, majd csakhamar két kövér szárnyast, hosszú nyakánál fogva, anyám elé tett s azt mondta, főzzön belőlük finom magyar paprikást, a többi részét meg süsse meg. Ők majd addig iszogatnak, jobb falatokkal folytatják a lakmározásukat.

A közismerten takarékos anyám látható megkönnyebbüléssel vállalta a különben is elkerülhetetlen feladatot. Mert akkor én már nem voltam köztük. Abban a pillanatban kifutottam az utcára, amikor a szovjet katona fontosabbnak tartotta a libát, vagyis a jó falatokat, mint engem.

Igy maradtam ismét életben.

Ezután már csak Ausztriában, mint a Karintiát ideiglenesen megszálló partizán alakulat fegyverese, megfilmen láttam szovjet katonát. Amit, őszintén szólva, nem hiányoltam.

Én is, mint néhány hónappal korábban az a bizonyos Benda gyerek (keresztnevét nem tudom) már csak utólag, a fronton értesültem egy szörnyű családi tragédiáról. Ő még a Drávaszögben a sajátjáról, én meg Szlavóniában, valahol Virovitica és Koprivnica között, nevezetesen arról, hogy a bánsági, bácskai és baranyai területeken bevezetett katonai közigazgatás idején szerb fajgyűlölők, Tito fegyvereseinek jóváhagyásával, két sógoromat, Lengyel Istvánt és Kiss Ferencet elhurcolták, s valahol lemészárolták. Azért mondom, hogy valahol, mert a mai napig, több mint fél évszázad múltán sem tudja senki a rokonságból, hogy hová hurcolták el, hol végezték ki, s hol hantolták el őket.

Azzal a különbséggel, hogy én – meggyőződésem szerint akkor –, ha akartam volna, se járhattam volna el úgy, ahogy a nagyfényiek szerint az a Benda gyerek. Ő ugyanis a frontra indulás előtti időben a falu határában, a falutól körülbelül egy kilométerre lévő tanyán élt özvegy apjával, régi forradalmárral, olyanféle mozgalmi emberrel, baloldali gondolkodóval, aki a fiát is ebben a szellemben nevelte. S a fiú ennek megfelelően elsőként jelentkezett a Petőfi brigádba. Bolmánál – Bolmány – vagy Batinánál – Kiskőszegnél – kockáztatta, nem naponta, hanem percenként fiatal életét, amikor eljutott a füléig a hír, hogy Tito kommunista vezér új Jugoszláviájában valaki, valamilyen szélsőnationalista szerb, megölte az apját, aki ettől az új rendszertől jutalmat várt volna elveiért, természetesen vezető állással, nem pedig halált.

Az apjához erősen kötődő huszonéves fiatal, akkor már hadnagyi rangban volt, otthagya a frontot. A nagyfényi lakosság elmondása szerint otthon megtudta, ki gyilkolta meg az apját, s rá is talált a tettesre. Állítólag a Mikuska kocsmájában egy asztaltársaságban. Odament hozzá. A tettes büszke és bárátságos mosollyal nézett vissza asztaltársaira, hogy íme, vele egy partizántiszt, egy hadnagy áll szóba. Ennyi volt a bevezető a később történetekhez. A tettest ugyanis hamarosan megölték. A falubeliek néhány nap múlva, állítólag éppen a később meggyilkolt Kiss Ferenc sógorom kocsmája közelében találtak rá a holttestére.

A Benda gyerek történetét még aznap, amikor megesezt, némileg elhomályosította egy másik, helyben történt esemény.

Vasárnap, éppen a nagymise után, amikor a templom körül legtöbb ember volt, köztük én is, befutott Topolya felől egy német páncélozott terepjáró. Német tiszt is ült benne, de egy magyar főhadnagy ugrott ki belőle, azt kérdezve az emberektől, van-e a faluban szovjet katona. Nemleges választ kapott, mert tényleg nem volt.

Azonban a tömegből valaki megjegyezte, hogy abban a pillanatban valóban nem volt, de fél órával azelőtt igen. A csantavéri útkereszteződésnél megálltak társzekerükkel, s azt kérdezték, merre van Berlin, mert ők oda mennek. S most Szabadka felé tartanak.

Ez elég volt a német tisztnek ahhoz, hogy begyűjtsa a páncélos motorját, s a magyarnak is, hogy Szabadka felé vegyék az irányt. Bár akkor már ez a terület, hivatalosan majd egy hete jugoszláv területnek számított.

Mi, nagyfényiek, akkor úgy tudtuk, hogy a páncélos, valahol a verušíci völgyben utolérte a részeg szovjet hadtáposokat, s likvidálta őket.

Akkor ez engem nem érintett közvetlenül. Előadódott azonban már másnap valami, ami újra az életembe kerülhetett volna.

A helyzetet úgy ítélt meg, hogy nagyjából normális, vagy legalábbis majdnem normális. S ehhez tartottam magam. Az életveszélyes incidens után nemcsak hogy továbbra is eljártam nagy szerelmemhez, hanem más vonatkozásban is hasonlóan cselekedtem.

Egy hétfői napon például elhatároztam, meglátogatom „Szülét”, a Lovas nagymamát, aki nekem rendkívül kedves nagyszülőm volt. Az ősi Lovas tanya közvetlenül a régi nemzetközi út mentén fekszik. A falu Topolya felőli kijáratánál, a majd egy hete felszabadult területen egészen meglepő, szinte hihetetlen találkozásban részesültem: egy szakasznyi honvéddel kerültem szembe! Társzekerükön topolyai bázisukból besétáltak az onnan kb. 20 km-re levő Újzsednikre, megtámadták a lakmározásra készülő partizánokat. Kézigránáttal „fűszerezték” a bográcsban rotyogó guilyásukat, s fogolyként elhurcolták vélt vezérüket.

Ehhez nekem semmi közöm nem volt, nem is tudtam róla, mégis belekeveredtem.

Amint elhagytam a falut, hogy szülét meglátogassam, az enyhén szólva is furcsa karaván elhaladt mellettem. A hadtápszolgálatos honvédek szekerének saroglyájához egy magamkorabeli fiatalember volt kötve, illetőleg láncolva, aki amikor engem meglátott, „Zdravo Lovaš” (Szervusz, Lovas) szöveggel üdvözölt. Ez elég volt ahhoz, hogy a társzekeréről leugorjon két honvéd, s a változatosság kedvéért ezúttal nem orosz szuronyt, sem orosz géppisztolyt, hanem eredeti osztrák-magyar gyilkot szegezzen a bordáim közé. Azzal az akkoriban közhasználatban lévő szöveggel, hogy:

Piszkos partizán.

Ez számomra nem volt ismeretlen, a Délvidék visszacsatolásakor voltam én már piszkos csetnik is. S e között a kettő között nincs éppen nagy minőségi különbség.

Talán némi túlzással, de ezúttal is azt mondhatnám, hogy szerencsés csillagzat alatt születtem, mert a honvédek ellenséges tekintetéből ítélve nem álltak messze attól a szándékuktól, hogy meghúzzák a ravaszt, mégis megúsztam ezt is.

Ezúttal parancsnokuk, egy fiatal hadnagy mentett meg, aki kihallgatás nélkül nem akart a másvilágra küldeni. Alkalmat nyújtott arra, hogy elmondjam, semmi közöm a saroglyához kötött partizánhoz. Nem emlékszem, hogy életemben valaha is láttam volna.

Akkor honnan tudja a nevét?

Nem tudom. Futballoztam a nagyfényi csapatban, s játszottunk az újzsednikiekkel is. Emlékszem, hogy gólt is rúgtam, lehet, hogy akkor jegyezte meg a ne-

vetet. Meg levente szakaszparancsnok voltam. Volt a szakaszomban három telepes gyerek is. Lehet, hogy ő volt az egyikük.

Azt hiszem, ezzel győztem meg a tisztet.

Szerb kutatók adatai szerint Tito partizánjai több mint 200 000 embert mészároltak le, köztük több ezer vagy inkább néhány tízezer magyart is. A szerbeket ideológiai alapon, a magyarokat megtorlásból, bosszúból, nemzeti gyűlöletből.

Nagyfény jó példa erre. Újzsedniktől eltérően, nálunk semmilyen logika szerint nem volt a lakosságnak oka megtorlástól vagy bosszútól tartani. A faluban sem a honvédek bevonulásakor, sem akkor, 44-ben egyetlen szerb család sem élt. Csak magyarok és bunyevácok lakták, fele-fele arányban. Sem 41-ben, de később sem, nem volt egy incidens, egy zaklatás sem, ami megtorlást vagy bosszút válthatott volna ki. Az újvidéki razziáról nem is hallottunk, mert azt az akkori hatóság nem verte nagydobra. Maradt a harmadiknak említett, legveszélyesebbnek bizonyult irányelv, a nemzeti gyűlölet, amire akkor nálunk senki sem gondolt a magyarság közül. Ami pedig mindenkire, aki magyar volt, egyformán vonatkozott.

Ránk nem volt érvényes az ideológiai kritérium. A nagyfényi esetben erre konkrét bizonyíték az említett Benda-eset, amikor régi mozgalmi magyar embert hurcoltak el és vertek agyon, éppúgy, mint az én Kiss sógoromat, aki fiatal korában, a Magyar Tanácsköztársaság bukása után szökött át Magyarországról, a vörös terrort felváltó fehér terror elől. Aki az egész életét a „gyanú árnyékában” megbélyegezetten élte le. Aki nemcsak a királyi Jugoszláviában volt állandó jellel a feketelistán mint kommunista gyanús, hanem Horthy Magyarországon is. Akit bizonyára valamilyen késve előkerült papír szerint még 1943. második felében is letartóztatott a magyar csendőrség. Csak éppen a bíróság nem talált elég bizonyítékot a vád alátámasztására, s hazaengedték. Viszont néhány hónappal a „felszabadulás” után mint magyart s mint forradalmárt is bírósági ítélet, sőt vádemelés nélkül hurcolták el. Agyonverték. Csontjai jeltelen, sőt ismeretlen sírban vannak elhantolva.

Másrészt a haja szála sem görbült meg annak a bunyevác nemzetiségű Sándor bácsinak (bač Šandornak), aki Szálasi hatalomra kerülése napján nyilas karszalagot varrt kabátja ujjára. Azért, mert Szálasi azt ígérte, hogyha valami furcsa csoda folytán a már nyilvánvalóan háborút veszített németek mégis győznének – állandóan csodafegyverekről regéltek, az utolsó napig –, 10 hektár földet ad minden földnélkülinek. Sándor bácsi büszkén hordta a nyilas karszalagot, egészen addig, amíg úgy nem ítélte meg, hogy már veszélyes. A fasiszta nyilas párthoz való tartozását nyíltan, sőt kihívóan demonstráló bunyevác

Sándor bácsit az új hatalom sohasem tekintette el-lenségnek. Nemhogy nem vádolták semmivel, hanem soha ki sem hallgatták viselkedésének indítékairól. Lengyel sógoromat meg azért hurcolták el és verték agyon, mert vendéglőjében tartotta alakuló közgyű-lését a magyar Turul Párt helyi szervezete.

Mint már jeleztem, a szlavóniai fronton, valahol Vi-rovitica és Koprivnica között, ugyanolyan helyzetbe ke-rültem, mint annak idején a Benda gyerek.

Századomban 12, szakaszomban pedig 6 nagy-fényi gyerek szolgált, gyerekkori pajtásaim. Egy na-pon, közülük egy elem állt, s azt kérdezte:

- Neked vatta van a füledben? Nem hallod, vagy nem akarod hallani, ami körülöttes történik?

Mi történik?

Az, hogy tegnap ide érkeztek a hadtáposok. Köz-tük van Kosta, az egykori nagyfényi útkaparó. Tele szá-jjal kürtöli, hogy ő gyilkolta le Kiss Ferenc bácsit, a ven-déglős sógorodat. Mert őt lebecsülte, többször sérte-gette, és egy alkalommal nem akart hitelben egy fityók-pálinkát adni neki. Kinyírod ezt a fecsegő gazembert, a Kostát, vagy gyáva vagy? Ha gyáva vagy, elintéztam én helyetted. Mert nemcsak téged sérteget és gyaláz, hanem az egész nagyfényi magyarságot.

Természetesen nem hagyhattam ennyiben a dol-got. Valamit tennem kellett. Bármily nehezen is, de ki-mondtam: bízsa csak rám.

Tudtuk, hogy a hadtápszolgálatosok másnap tá-voznak tőlünk a frontról. Azt is tudtuk, hogy a Kara-

šica pataknak csak egy hídja van, azon kell másnap reggel áthaladniuk. Nem kellett semmi egyéb, csak megfelelő lövőállásból bevárni a vonuló hadtápkara-vánt. Ezt meg is tettem. Megvártam, amíg Kosta sze-kere a lőszerez két-három méterre megközelíti a hí-dat, ekkor akartam meghúzni a ravaszt. Nem volt rá szűkség, mert a hídon a társzeker a levegőbe röpült.

Abban az időben az usztasák diverzánsokat, rob-banásszakértőket vetettek be a front mögé, az akkori hátországból. Azt hiszem, egy ilyen akciónak esett áldozatul Kosta. Aznap robbantották fel Đurđevácon a kórházat is, ahol sebesült partizánok feküdtek. Aho-va az én szomszédom, gyerekkori pajtásom, Rabi-tovszki Misi is került egy nappal azelőtt, könnyű se-besüléssel. S ami miatt nekem életre szóló problémám keletkezett. Mert az anyja évtizedek múlva sem volt hajlandó elfogadni azt a tényt, hogy fia minden való-színűség szerint abban a robbanásban veszítette éle-tét. A szegény anya élete végéig abban a hitben élt, hogy fia életben van. Én határozottan tudtam, hogyan alakult élete utolsó néhány napja. Tőlem tizenvalahány méterre sebesült meg a fronton. Egyszerűen átlőtték az egész arcát. Ami, ha a seb begyógyul, nem nyúj-tott volna valami szép látványt, de nem volt életve-szélys. Ezt magam láttam, s ezt mondtam el az any-jának. Neki könnyebb volt csak annyit elfogadni, amit tőlem hallott a fiáról, mint a valóságot, hogy könnyű sebesültként kórházba kerülve a levegőbe röpített in-tézményben áldozattá lett.

Verbunk

Az emlékek mozaikkockái

Bevezetésül el kell mondanom, hogy édesapám egy tanyasi parasztember volt. Nagy élettapasztalattal rendelkezett, haladó gondolkodású és széles érdeklődési körű volt. Elmondása szerint a paraszti életformát azért választotta, mert a földművelést a legszebb foglalkozásnak tartotta. Szerette a természetet, beleértve az állatokat is, és értett is hozzájuk. Tanyánk a Nagyrétben volt. A réti föld megmunkálása sokkal nehezebb volt, mint az úgynevezett fölső-földké és sokkal több tapasztalatot is igényelt. De ő ezt szerette, és ezt választotta. „Itt minden zöld, vannak fák” – mondta.

Egyszer malacokat vásárolt és ezt sem gazdasági megfontolásból, hanem „hogya ne legyen olyan üres az udvar”. Már 1939-től traktorunk és cséplőgépünk volt, ha elromlottak, nem esett kétségbe. Egy időben az aratógépünk nagyon rosszul kötötte a kévéket, illetve sokszor dobta ki a kévét kötetlenül. Jöttek mesterek a szomszédos állami gazdaságból, még mérnökök is a hiba elhárítása végett, de minden igyekeztük eredménytelennek bizonyult. Végül egy vásárnapi napon, amikor nagyobb munkába még a tanyán sem fogtak az emberek, az aratógépet a diófa és a gesztenyefák hűvösébe vonta, ingre vetközve odaült a kévékötő-szerkezet alá, hogy megnézzé, miről is van szó. Addig forgatta, figyelte a mechanizmust, míg rá nem jött, hogy az úgynevezett „kutyaszájban”, mely a csomókötésre szolgáló mechanizmus lelke, egy csigakerék kopás miatt késésben van. Mikor már erről teljesen meggyőződött, egy csavaralátéttel a csigát előbbre hozta, és a gép a továbbiakban oly rendíthetetlenül kötött, hogy a tanyánk végleges és szomorú felszámolásakor a határrendezés idején nehézzel szívvel hagytam ott aratógépünket a rosszvasban – de hát nem maradt sem udvarunk, sem házunk, ahová tehettem volna.

Édesapánkkal mindenről el lehetett beszélgetni. Volt véleménye, hozzászólása, meglátása, és meg is tudtuk vele értetni a dolgokat. Bátyám is, és később én is, még egyetemistaként is hazajövet szívesen beszélgettünk vele a legkülönbözőbb témákról. Ha a kifejezéseket és a részleteket nem is ismerte, de a lényegét jól meg tudta fogni, és hozzászólását, reagálását mindketten kíváncsian és érdeklődéssel vártuk.

Én túl fiatal voltam, amikor még együtt lehettem vele, oktató meséiből, szavaiból, annak idején, nem teljesen tudtam megérteni mindent, de mivel nagy érdeklődéssel hallgattam, intéseiből sok dolog emlékezetemben maradt, amin azután volt időm elgondolkodni életem felnőtt szakaszában is. Kiskoromban nem tudhattam mi az a politika, mik a választások, de ő gyakran figyelmeztetett: „Csak egy a biztos, hogy az, amit mondanak, nem úgy van”. Humornak szánta és nevetett is hozzá, amikor oktató hangnemben többször is előhozta: „Pártold az ostobákat, mert szavazáskor a többség dönt”. Hát honnan tudhattam volna én gyerekkoromban, pontosan mit is jelent ez? Persze, ezek a dolgok sokáig fűrték az oldalamat, és még ma is fejtegetem őket.

Megfontoltságomhoz, fiatalkori és talán még a mai forrófejűségem lehűtésére is sokban hozzájárult édesapámnak az a szavajárása is, hogy „Szép a hazát pártolni, de a haza nem pártol senkit”. Minderről fontosnak tartottam szólni, akár dióhéjban is, mielőtt a következő gyerekkori visszaemlékezésemet írnám le.

Úgy őszi időben, mindenszentekkor és halottak napján, amikor a hideg fagyos szél átjárja a ruhámat, felvetődik bennem az a kép, amikor kocsiba fogtuk a lovakat, és a szekér saroglyájába elhelyeztük azokat a koszorúkat, amelyeket nagy gonddal édesanyánk készített buxus- és fenyőfaágakból, és vadvirággal is díszítette, volt hogy a saroglyára is jutott. Mi előre, a deszkaülésre ültünk. Középen, gyeplővel a kezében, édesapám, jobb szélén édesanyám, én meg édesapám mellett, baloldalt. A többi testvérem már iskola volt és ők a városban voltak a nagymamánknál.

Tanyánk nem messze feküdt a Tisza-töltés mellett húzódó kövesúttól. Ez a törökbecsei kompon át Óbecsét és Törökbecsét kötötte össze. Amikor a sáros nyári útról a kövesútra értünk, édesapám megállásra szólította a lovakat, édesanyám pedig lelépett a kocsihoz és mielőtt a saroglyából koszorút emelt volna ki, mindketten óvatosságból szétnéztek, nem közeledik-e valaki, és miután meggyőződtek arról, hogy nem láttak senkit, édesanyám a koszorúval átsietett a Tisza-töltésen.

Pontosan tudtam, hova megy. A töltés túloldalán egy cementes malterba rakott téglalépcső volt (még

ma is ott található). Ezen jártunk le a Tiszára fürdeni. Elvértve mások is jártak erre, és a Tiszát szegélyző öreg fűzfák között egy csapás vezetett a vízig. A töltés lábán alig leereszkedve az árterületre, a gyalogcsapástól balra még negyven méterre sem, egy fűzfaágakkal körülfont sír rejtőzködött. - A juhászok fonták körül - mondta édesanyánk. A sírhalomnak keresztje is volt deszkából, *Herceg János* felirattal. Más adatra nem emlékszem. Erre igen. A tanyavilágban kevés más felirattal találkoztunk, és ezt mindig elolvastuk, a név sem volt idegen. A kereszt – emlékszem - a tanyánkra is kikerült, és édesanyánk átfestette, felújította, még szomorú fűzfát is festett rá. Akkor esett szó róla, hogy a hozzátartozók is felkeresték a sírt, akik a szállásunkra is bejöttek. (Édesanyánk, bár gyér szerb tudással rendelkezett, tudom, azt a kifejezést használta, hogy voltak itt egyszer a „rodjai” is – mármint a rokonai). Bár semmi mást nem tudtam róla, Herceg Jánost a mi halottunknak éreztem. Tisztelettel viseltünk a sír iránt, s rejtély volt számunkra, milyen lehetett életében az az ember, akit ez a sír takar.

A szomszéd szálláson is volt egy gyerek, aki tudott a sírről, és egyszer azzal jött, hogy ő kiásta a sírt, és egy nagy bicskát talált a halottnál. Látni ezen való megrendülésem, és hogy a bicska hallatán sem csilant fel a szemem, hamar megnyugtatott, hogy ezt csak tréfának szánta.

Szüleim elmondása szerint a második világháborúban a magyar katonák a Tisza innenső oldalán teljesítettek szolgálatot, főleg dolgoztak, futóárkokat ástak, és hogy a túloldaltól lőtték őket. A háború után sok holttest hevert a töltésoldalban. Volt, akit elvittek, volt, kit már bomlásnak indulva a helyszínen temettek el. Ma már, hogy a tanyavilágot a határrendezési eljárásban azon a részen felszámolták, meg hogy munkálatok folytak a Tisza-töltés kiszélesítésekor, a sírnak is nyoma veszett.

Édesanyám miután elhelyezte a koszorút a töltés mögötti síron, visszasietett a kocsához, fellépett, és mentünk tovább a város felé. Mindhárman szótlanul. Jó fél kilométernyire, ahol az út jobb oldalán egy úgynevezett pumpa áll, balról pedig egy kanális nyílik be a rét felé, meghúzta édesapám a gyeplőt és ismét megállt a kocsi. Édesanyám lelépett. Most sem szóltak egymáshoz semmit, mindketten óvatosan szénéztek, látnak-e valakit. De nem jött senki, nem nagy forgalom volt arra. Édesanyám levett egy koszorút a kocsiról és megindult befelé a kanális-parti nyári úton, keresgélve a gyepes részeket, hogy bele ne ragadjon a sárba. Néztem utána, már-már alig látszott ... és ekkor tudtam már, hova megy.

Ott is egy sírhalom állt. Volt kereszt is rajta, ami betonból készült. A betonkeresztben 13 iniciálé. Tizenhárom halott vezeté- és keresztnévnek első betűi.

A betűket bemélyesztve írták a betonba, mielőtt megkötött volna. A kereszt többször is át lett meszelve, de a betűk olvashatóak maradtak.

Ismertem ezt a kissé titokzatos tájat. Több ízben legeltettem teheneinket a kanális partján. Félelmetes is volt itt. A kanális sokkal mélyebb volt, mint máshol. Az akácfák is magasabbak. Számomra sok különös madár volt a lombok között, vércsék, fekete varjak csapkodták olykor- olykor szárnyukat. Gyakran tárult elém valamilyen madár kifehéredett csontja. Kevesen jártak erre. Volt, hogy egész nap egy lelket sem láttam. Egyedül voltam. És gyerek. A tehének harapták a fűvet. De itt volt ez a sír. Egyedüli emberi vonatkozású valami. Volt időm ezen elmerengni. Próbáltam a betűket megfejteni, elolvasni, megszámolni. Nem minden betű volt egyértelmű. Volt, amelyiket kétféle betűnek is lehetett olvasni. Hát ezekkel foglalkozkodtam, és elelgondolkodtam. Később a felnőttek beszélgetéséből lopott néhány mondatból tudtam meg, hogy itt magyar honvédek nyugszanak, kiket hátrahagytak, hogy késleltessék az orosz katonaság előrevonulását, akik Törökbecse felől pontonhidat verve a kompnál jöttek át a Tiszán és meneteltek Óbecse felé.

Édesapám mesélte, hogy ő még a városból jövet beszélt a magyar katonákkal, és a városban informálódva figyelmeztette őket, hogy örökösüknek már semmi értelme nincsen, de mint édesapám mondta „egymástól tartva” a feladatot nem merték otthagyni. Édesapám a későbbiekben holtan fekvő is látta őket, mert mesélte, hogy eltűnődött rajta, miért van lábukról lehúzva a bakancs és mindegyiknek gondosan a lába mellé téve. Hamarosan, amint mondta, rájött, miről van szó. A magyar katonáknak ugyanis csizmájuk volt és ezt húzták le lábukról az orosz katonák, cserébe otthagya a bakancsaikat. Ez a mozzanat talán zavarja elbeszélésem menetét, illetve hangulatát, de ez alkalom most, hogy ezt is rögzítsem. Ez egy kis kép, ami sokat mesél, és utánam már aligha lesz valaki, aki papírra vetné. A fentieket támasztja alá az is, hogy évek múltán gyakran akadtunk kilőtt golyóhüvelyekre, de volt, hogy el nem süttött golyókra is. Ma már itt mindent felszántottak. Egész a kanálisig megy a termelés. Még az út sem látszik a sírhalom és a kanális között. Csak körülbelül lehetne megmondani, hol is állt a betonkereszt a 13 iniciáléval.

Édesanyám, miután otthagya a koszorút és visszatért a kocsához, egy gyeplőrántással tovább indultunk a városba. A kocsiderékban még maradtak koszorúk, hiszen voltak halottaink a temetőben is... Nyugodt lovaink voltak és lassan zötyögött velünk a kocsi a kövesúton a város felé. Édesapám sem talált okot, hogy ostopattintással megzavarja a lovakat elmélázásukban. Mi sem szóltunk egymáshoz. Mind-

annyian saját gondolatainkkal voltunk elfoglalva. Talán éppen halottaink emlékeivel, akik tiszteletére és megemlékezésére volt ünnep ez a nap.

Mielőtt a Duna-Tisza-csatornán átvezető, akkor még fahídhoz értünk volna, kocsinktól jobbra a csatorna partján párhuzamosan egymás mellett az út felé nézve két sírt pillantottam meg. Frissen rendezettek voltak. Nem kereszt volt rajtuk, hanem fából készített fejfa, és egyiken is, másikon is gyönyörű „piros” csillag ékeskedett. Mint gyerekek az lett volna a logikus, hogy itt is megállunk és koszorút helyezünk a sírokra. Mindazonáltal a dolgok összefonódásából, a környezetemben észlelt rezzenések apró mozaikkockáiból tudtam, itt nem fogunk megállni, de lelkem mélyén szerettem volna ennek okát édesapám szájából hallani. Nem is az okra voltam kíváncsi, hanem

a megfogalmazásra. Éreztem, hogy érzékeny ez a dolog, és egy gyermeknek ezt nem egyszerű elmagyarázni. Édesapánk, ha kérdeztük, soha nem fizetett ki bennünket felületes válasszal. Más gyereket is bizonyos értelemben felnőttként kezelt. Mindent figyelembe véve éppen az érdekelt, hogy édesapám e kényes helyzetben hogyan találja fel magát. Tudtam, olyat nem mondhat, amiből nekem bajom lehetne, ha továbbadom, és azt is tudtam, komolytalan és kitérő választ sem adhat. De hát akkor mégis mit fog mondani?

Már odaértünk és ott haladtunk a sírok előtt. Ez volt az utolsó pillanat. Megszólaltam: „Ezekre a sírokra miért nem viszünk koszorút?” Édesapám egy kicsit elgondolkodott. A kocsit elhaladt a sírok előtt. Édesapám válaszolt: „Mert ide van, aki visz, fiam”.

Széki négyes

Egy kreált délszláv állam pusztulása

A balkáni délszláv nacionalizmusok gyökerei

1918. december 1-jén Belgrádban kikiáltották a délszláv népek évszázados államát, egy közös délszláv államot, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot, vagy ahogy később sokan nevezték, az első Jugoszláviát. Valahogy így fogalmazták meg az itteni történelemkönyvek ezt a XX. század eleji történelmi tényét. Ez az álom azonban már születésekor egyeseknek rémálom volt. Zágrábban erősen tiltakoztak a monarchisztikus formája miatt. A macedónok délszerbként, a muzulmánok eltörökösödött szerbként, a montenegróiak hegyvidéki szerbként nem egységesen érezték álmaik netovábbjának, nem beszélve az államidegennek tekintett, alapvető emberi jogaikban megcsontított magyarokról, németekről, olaszokról, albánokról... Ezek után az államot a névváltoztatás, a meghozott különféle alkotmányok sem tudták megmenteni a széthullástól (1941. április 17.), amit minden idők legvéresebb polgárháborúja követett, ahol nem a megszálló csapatok követték el a legvéresebb tetteket, hanem az itt élők egymás között.

A háború végén a katonailag legerősebb, politikailag legszervezettebb hatalom, a Jugoszláv Kommunista Párt vette át az irányítást a megfélemlített hatalmú Josip Broz Titóval az élen. Megszületett a titói Jugoszlávia, amely csak addig létezhetett, ameddig névadója és megkreálója élt. Tito halálával (1980. május 4.) felszínre kerültek az addig szőnyeg alá söpört problémák, s mint az összenyomott rugó, mindez elemi erővel ütött vissza. A „nagy délszláv álom” végleg (?) sírba szállt. A pusztulás okaiként a nacionalizmust, a vallási különbözőségeket, a muszlim tömb számának gyors növekedését, a terhes történelmi múltat, a szocializmus gyors eltűnését és a többpártrendszer megjelenését szokták megjelölni. Abban azonban mindenki egyetért, hogy a fő ok a legnagyobb itt élő nemzetek nacionalizmusa volt.

E rövid tanulmány ez utóbbi kérdés történelmi gyökereit próbálja boncolgatni, a teljesség igénye nélkül.

A jelenkori balkáni délszláv nacionalizmusok gyökereit a XIX. század közepén kell keresnünk. 1844-ben látott napvilágot Ilija Garašanin szerb alkotmányvédő, miniszterelnök és külügyminiszter elhíresült műve, a Načertanije. Itt olvasható a következő két mondat: „Szerbia kicsi, de ez az állapot nem marad-

hat fenn”, és „Ahol egy szerb is található, ott van Szerbia.”

Ehhez kapcsolódik a szerb irodalom és a szerb cirill ábécé (azbuka) megteremtőjének, Vuk Stefan Karadžićnak a nyelvi okfejtése. Szerinte mindenki, aki az ún. što nyelvjárásban beszél, szerbnek tekinthető, akiket csak vallásuk tesz különbözővé. Szerb nyelvet beszélnek a Drina, a Timok folyók völgyében, a Duna és a Stara planina hegység közt, Koszovó-Metóhiában, Bosznia-Hercegovinában, Zetában (Montenegró), Bácskában, a Bánságban, a Szerémségben és Dalmáciában. Ez a térség 5 millió szerb lélek hazája.

Az 1830-as években horvát részről Ljudevit Gaj és Juraj Strossmayer püspök támogatta a što nyelvjárás terjedését. Ám az ellentábor, Ante Starčević az élen, a püspököt a jugoszláv eszme terjesztésével, a horvátok elnemzetietlenítésével vádolta meg. Starčević szerint „Macedónia és Németország, illetve a Duna és az Adriai-tenger között a teljes népesség csupán egyetlen nemzetiséget képez, csak egyetlen életet, a horvát életet testesíti meg.” Nála a Nemanjićok Horvátország északi részét birtokolták, Miloš Obilić pedig a rigómezei csatában megölve a szultánt „horváthoz illő tettet” hajtott végre. Ez a szerb és horvát felfogás nem igazán egyeztethető össze.

Az első világháború végén Horvátország mégis belement a közös délszláv állam létrehozásába, akkor is, ha inkább a köztársaságnak, mintsem a monarchiának volt a híve. Ez az ország feldarabolásának a félelméből fakadt, márpedig ezt el akarta kerülni. Az Osztrák-Magyar Monarchiában sikerült összehozni minden horvát többségű területet. Itt egyaránt élt a tömb, de a szórvány horvátság is. Az előbbi kellett egyben tartani. Ez sikerült is. A horvátok számára a következő lépés a köztársaság kialakítása volt. Ez az álom végleg kútba esett, amikor 1928-ban a szkupsztinában agyonlőtték Stjepan Radić vezető horvát politikust és társait. Ez a horvát szélsőségesek malmára hajtotta a vizet, csakúgy, mint a zavargásokat vérbe fojtó királyi diktatúra (1929) bevezetése, az usztasa párt betiltása. 1934-ben a marseille-i merénylettel jött a kontra, amikor megölték Sándor királyt. A Horvát Bánság 1939-es születése csak vihar előtti csend volt. A szerbek számára ez túl sok volt, a horvátok szá-

mára viszont kevés. A jasenováci és Stara Gradiška-i haláltáborokban lezajlott szerb népirtás még jobban felkorbácsolta a kedélyeket. A háború végén Tito partizánjai vissza is vágtek. A rengeteg emigráns mellett állítólag mintegy 40 000 horvátot öltek meg.

A háború után mindkét oldalon maradtak olyanok, akik az önállóság és a maximális nemzeti határok megvalósítása mellett törtek lándzsát. Ezen a téren talán a horvátok jártak az élen Franjo Tuđman munkássága révén. Ő volt Tito legfiatalabb tábornoka. Ígéretes katonai karrier elé nézett, de ehelyett a politikai pályát választotta, s hamarosan a jasenovaci eseményeket tagadók csoportját erősítette. Írásai és felfogása miatt, amit nem rejtett véka alá, börtönbe került, ahonnan Miroslav Krleža Titónál tett személyes közbenjárásának köszönhetően szabadult (1972). De ő továbbra is tántoríthatatlan maradt, s 1981-ben újabb három év börtönt kapott. Ezzel viszont a horvát nacionalisták szemében megdicsőült. Vezérük lett, aki 1991. június 25-én kihirdette Horvátország függetlenségét. Szerbiával, a horvátországi szerbséggel s a Jugoszláv Hadsereggel szemben megvédte országa határait. 1995-ben Daytonban a Horvát Köztársaság létét elfogadtatta a világgal.

Az ő tökéletes ellenlábasa volt Slobodan Milošević, aki politikai karrierjét Ivan Stambolićnak köszönhetette. 1986-ban a Szerb Kommunista Szövetség elnöke, 1989-ben a Szerb Köztársaság elnöke, majd 1997-ben a Jugoszláv Köztársaság első embere lett. Hatalmi bázisát az 1990-ben általa alapított Szerb Szocialista Párt képezte, amely segítségével saját fennhatósága alá vonta a valamikori szövetségi szerveket, mint pl. a hadsereg, a rendőrség, a vámőrség, az igazságszolgáltatás... Ennek birtokában fogott hozzá háborúhoz, amelyeket katonailag megnyert, de politikailag elveszített, aminek következménye a többszörös NATO-intervenció, gazdasági zárlat és csőd, menekültáradat, szerb területek elvesztése lett. Míg Franjo Tuđman sikereinek csúcsán távozott az élők sorából (1999), Slobodan Milošević viszont a hágai börtönben politikailag, lelkileg megtörve halt meg (2006).

„Boszniát, akárcsak Jézus Krisztust, felfeszítették két lator közé.” (Marko Vesović) Nagy igazság van ezekben a sorokban, ha a leginkább jugoszlávnak tekinthető tagköztársaság sorsát vesszük górcső alá. A bosnyák nacionalizmus a legenyhébb formából indult ki, sőt valahol történelmi kényszerből fakadt, ha lehet ilyet mondani. 1878-ban a berlini kongresszuson az akkori nagyhatalmak az Osztrák-Magyar Monarchia fennhatósága alá helyezték ezt az addig határ menti, a Balkánba mélyen beékelődő török tartományt. A helybéli muszlim lakosság félelemből fegyvert ragadott a beözönlő keresztény hadakkal szem-

ben, aminek több ezer áldozata és több tízezer emigránsa lett. A bécsi udvar azonban gyorsan tanult az eseményekből, és a hátrányból előnyt igyekezett faragni, nem kis sikerrel. Az új (közös) tartomány kormányzója Kállay Benjamin lett. Történészként, a balkáni népek kiváló ismerőjeként, aki nyelvüket is jól beszélte, igyekezett megnyerni e háromvallású vidék lakosságának a többségét. A csalódott szerbséggel ez nehezen ment, hisz ők a szomszédban levő anyanemzet felé sóvárogtak, ahonnan meg is kapták a szükséges támogatást. A horvátokkal nem volt baj, hisz ők egy államba kerültek anyanemzetükkel, s vallásuk is azonos volt az állam domináns vallásával. A bosnyákok lebegtek az űrben, s ekkor a balkáni népek történelmét kiválóan ismerő Kállay, a bogumil-patarén, majd muszlim gyökerekből kiindulva, rámutatott a bosnyák lakosság különállási törekvéseinek jogosságára, hogy megőrizték identitásukat a szerb, illetve horvát szorítógyűrűben. Magyarán, Bosznia harmadik történelmi nemzetének kiáltotta ki a muzulmán vallású bosnyákokat, kiknek szabad vallásgyakorlást biztosított, a közös hadseregben külön alakulatokba sorozták őket, felruházva külön ismertetőjelekkel (fez viselete, handzsár használata...). Ezzel a Monarchia oldalára állította a muszlimokat, akik az uralkodóhoz való hűségük és hálájuk számtalan példáját mutatták az I. világháborúban. Az új délszláv államban, mindenekelőtt Belgrádban, igyekeztek ezt a Monarchia által biztosított kiváltságot eltörölni, mondván, a bosnyákok főleg eltörökösödött szerbek. Ez kiváló táptalajt biztosított a muszlim nacionalizmusnak, amely német közreműködéssel a II. világháborúban éri el csúcsát (13. SS-Handzsár hadosztály kegyetlenkedése a szerb lakossággal). Mindez válasz volt a csetnikek és a partizánok által elkövetett brutalitásokra a muszlimokkal szemben).

Ebben a vérzivataros időben kezdi el politikai tevékenységét a mélyen vallásos családból származó Alija Izetbegović, aki elveti mind az usztasa, mind a kommunista eszméket, s a kiutat népe vallási, politikai szabadságának biztosításában keresi. Emiatt a titói Jugoszláviában 1946 és 1949 közt többször megjárja a munkatáborokat. 1970-ben iszlám deklaráció címen megjelent, az állam és a iszlám kapcsolatát fészegető munkáját betiltják. Sokan ezt tartják a bosnyák-muszlim nacionalizmus alapkövének. Politikai tevékenységéért 1983-ban 12 év börtönre ítélik, de külföldi emberjogi szervezetek nyomására 1988-ban szabadul. 1990-ben megalakítja fő bázisát, a Demokratikus Akciópártot, s még abban az évben Bosznia-Hercegovina elnökségének elnökévé választják meg.

1991 márciusában a hadban álló, de kompromisszumokra mindig hajlamos Milošević és Tuđman titokban egymás közt felosztották Boszniát. Ek-

kor hangzott el Marko Vesović híres mondata. 1992 februárjában ellenlépésként Izetbegović népszavazást hirdetett meg, amelyre a lakosság 67% ment el, és a résztvevők 99,4% a függetlenség mellett állt ki, amit az év április 7-én ki is kiáltottak, s amit az Amerikai Egyesült Államok azonnal elismert. Ezzel viszont végérvényesen maguk ellen fordították a szerbeket és az ő nagy támaszukat, Slobodan Miloševićet. Megkezdődött a boszniai háború, az addigi háborúk közt a legvéresebb, többek közt Sarajevó és Mostar ostroma, szerb-horvát, horvát-bosnyák, szerb-bosnyák majd horvát-, bosnyák-szerb harcok, amelyeket nyugati, mudzsahed, szerb, orosz, ukrán önkéntesek, illetve a Jugoszláv Hadsereg egységei tettek átláthatatlanná. Mindennek következménye majd 100 000 halott, több százezer menekült, olyan tragédiák színhelye, mint Srebrenica... A NATO-beavatkozás és az 1995-ös daytoni egyezmény vetett mindennek véget. A részben pacifikált Bosznia-Hercegovina nemzetiségi kantonokra lett osztva. Jövője mind a mai napig bizonytalan.

Az egész balkáni válságnak azonban még hátra volt a legalapvetőbb része, Koszovó. Sokak szerint itt indult el minden. Az albán elszakadási törekvések erősítették fel a szerbek veszélyeztetettségi érzéseit, s azontúl a szerb nacionalizmust. Ebben a megállapításban sok igazság rejlik. De hol vannak a szerb-albán ellentétek gyökerei?

Erre nehéz választ adni, de talán az 1689/90-es Karpos-féle lázadásból kellene kiindulnunk. Ekkor a török uralom ellen egységesen fegyvert fogtak a térségben élő macedónok, albánok és szerbek. A felkelés a Szent Liga seregeinek visszavonulásával, Szkopje török részről történő visszafoglalásával kudarcra volt ítélve. Az oszmán hadak, hogy biztos háttérrel vonulhassanak tovább, tatár kísérorhadaknak szabad prédát engedtek, s ők hatalmas kegyetlenkedéseket végrehajtva álltak bosszút. E vérzivatar egyik következménye volt a katolikus és a felkelésben részt vett albánság kiirtása, valamint a szerbség elvándorlása (III. Arsenije Čarnojević pátriárka vezetésével mintegy 30-40 000 szerb család menekült el a Magyar Királyság területére). Mivel így óriási területek maradtak üresek, az isztambuli udvar birodalomhű, muszlim vallású albánokkal telepítette be a vidéket, akik elfoglalták a katolikus véreik és az elmenekült szerbek otthonát, földjeit.

Az 1875-ben kitört törökellenes boszniai felkelésre 1876-ban a szerb-montenegrói államok válasza egy összehangolt támadás volt, azzal a céllal, hogy vereséget mérjenek a törökökre és megszerezzék, majd felosszák Bosznia-Hercegovinát. A harcok során a szerb seregek egy része Niš irányába tört előre, s a szandzsák elfoglalása után megkezdte a tér-

ség megtisztítását, aminek mintegy 600 vegyes vagy főleg muszlim lakosú falu látta kárát. Innen több tízezer ember elmenekült, akiknek száma 1878 után csak nőtt (a berlini kongresszus a niši, toplicei, piroti és vranjei körzetet Szerbiának ítélte, s az ottani muszlim lakosság, mindenét hátrahagyva, tömegesen menekült). A menekültek száma a mai napig vitatott de 35 000 és 80 000 közé tehető. Ők az akkor alakított Koszovó vilajet területére menekültek, és az ott levő szerbeken álltak bosszút oly módon, hogy megfosztották őket vagyonuktól. Az elkövetkező évtizedekben mintegy 50-60 000 szerb hagyta el a térséget. Ezt hívják a szerb történészek kis szerb népvándorlásnak. Koszovó és térsége így hamarosan abszolút albán többséggel bíró terület lett. A Szerbiába menekültek természetesen magukkal vitték a gyűlölet magvát, amit elhintettek utódaikban.

E szerb fellépésnek azonban az albánságra akaratlanul is volt egy pozitív hatása. A veszélyeztetettségi érzés tömörítette soraikat, és talán először a történelemben összefogtak a katolikus és a muzulmán albánok, hogy megvédjék magukat és területeiket. Így jött létre a Prizreni Liga, amely ha végül is elbukott (1881), de megmutatta az albánok erejét és azt, hogy közösen célba tudnak érni. Ez az összetartás azóta is a fő fegyverük maradt.

A szerbek az I. és a II. balkáni háború idején vágta vissza (1912-1913). A tengeri kijáratra áhítozó szerbek Koszovón és Észak-Albánián át akarták elérni az Adriát. Mivel ezen térséget magukénak akarták, igen agresszívan léptek fel az albán lakossággal szemben. A mai napig nem tudni, mennyien estek áldozatul és mennyien menekültek el, de mindkét esetben tízezekekről van szó. Végül az Osztrák-Magyar Monarchia és Nagy-Britannia fenyegetőzésének köszönhetően a szerbek visszahúzódtak. A tengerre nem kaptak kijáratot, létrejött Albánia, de Koszovó szerb kézre került. Az I. világháború olaj volt a tűzre. 1915-ben a visszavonuló szerb csapatokból az albánok vették ki a vámot, majd 1918-ban a visszaérkező szerb katonák pusztítottak az albán lakosság soraiban.

Az újonnan alakult délszláv államban a szerb hatalmi körök mindent megtettek, hogy Koszovót szerbé varázsolják. Előbb a szerb földreform idején, majd a harmincas években több hullámban mintegy 100 000 szerb telepest juttattak földhöz ebben a térségben, s közben mindent megtettek az albánok elűzése érdekében. Ez volt az elindítója az albánok gerillaharcának, amely kacak-mozgalom néven vált ismertté.

1941-ben a térség ura Olaszország lett, amely Nagy-Albánia létrehozásával teret adott az albán nacionalizmus tombolásának. A II. Prizreni Liga születése, a 21. SS Szkender-bég hadosztály létrejötte egy-

felől mintegy 10 000 szerb halálát, másfelől majd 100 000 albán betelepítését okozta. 1944-ben a térség urai a partizánok lettek, akik soraiban a szerb nemzetiségűek domináltak. A vezérkar szabad kezet adott nekik minden albán ellenállás letörésében. Hogy mekkora volt az albánok ellenállása, az vitatható, de a partizán erők durva fellépése a ballista felkeléshez vezetett, amelyet csak 1946-ban sikerült elfojtani. Aleksandar Ranković szerb származású teljhatalmú belügyminiszter egyfelől még az írmagját is ki akarta irtani az albán ellenállásnak, másfelől a bosszú is hajtotta. 1966-os látványos bukásáig félelemben tartotta az albánokat.

1968-ban azonban az elhíresült egyetemista forrongások leple alatt a koszovói albánság „Koszovó köztársaság!” felkiáltásokkal rukkolt elő, amit Titóék még lerendeztek, de mindez egyértelmű jelzés volt Belgrád felé: sürgősen lépni kell. Az 1974-es alkotmány, mint tudjuk, nagyfokú önállóságot adott mindkét tartománynak, s úgy látszott, a helyzet ezzel rendeződik. Tito halálával azonban minden kipattant, és a dolgok egyre ellenőrizetlenebbül kezdtek alakulni. 1981-ben „Koszovó köztársaság!” felkiáltásokkal vonultak ismét az utcára az albánok. Ekkorra az ottani lakosság összetétele is gyökeresen megváltozott. A hivatalos adatok szerint 1945-ben Jugoszláviában kb. 750 000 albán élt. 1981-re ez a szám elérte a több mint 1 730 000-et, s ebből több mint 1 300 000 Szerbiában lakott. Koszovón a lakosság 77%-a volt albán, s csak 13%-a szerb. Az elvesztett demográfiai háborúra és az albánok követeléseire Belgrád centralizációval, az 1974-es alkotmány visszavonásával, rendkívüli állapotok bevezetésével válaszolt. Ez azonban nem hozta meg a várva várt eredményeket. A horvátországi és boszniai szerb menekültek áradata sem volt hajlandó az ottani kialakult puszkaporos helyzet miatt Koszovóra letelepedni s ezzel javítani a népességi mutatókon, inkább a Vajdaságot vette célba.

A szerb rendőri fellépésre hamarosan megjött a válasz. 1993-ban megalakult az azóta elhíresült UCK, vagyis a Koszovói Felszabadítási Hadsereg. Elindult a fegyveres harc, ami napról napra ellenőrizhetetlenebbé vált. A harcok 1997-től hirtelen fellángoltak, ami-

kor az Enver Hoxha-i szocialista Albánia összeomlott. Az ottani katonai raktárakból nemcsak kézfegyverek, de nagyobb számban nehéz fegyverek is kerültek az UCK kezére, amely egy évvel később már a tartomány 1/3-át vonta állandó ellenőrzése alá. A szerb rendőrség a vereség küszöbén állt. Slobodan Milošević ekkor döntött a hadsereg bevetése mellett. A Jugoszláv Hadsereg fellépése határozott és lehengető volt. Ugyanakkor elkövették azt a hibát, hogy mindenki ellenlétséget látva totális háború megvívására fogtak. Ennek eredménye felől senkinek sem volt kétsége. Az abszolút katonai fölény lehengette az albánokat, akik fejvesztett menekülésbe fogtak. A világhálózaton megjelentek a menekülő civilek képei, a drámai hangvételű cikkektől harsogott a világsajtó. A világ pedig nem nézhette tétlenül, hogy a XX. század végén Európa szívében eluralkodjon egy második világháborús hangulat. A világ egyedüli katonai tömbje, a NATO, támadásra szánta el magát. 1999. március 24-én beindult a hadigépezet. Az eredmény ekkor sem volt kétséges. Június 9-ére a Jugoszláv Hadsereg vereséget szenvedett. Egységei elhagyták Koszovót, ahol azóta megszületett a független s nemzetközileg egyre több felől elismert Koszovói Köztársaság.

A szerbség történelmi vereséget szenvedett. Ennek nem annyira fizikai, mint lelki feldolgozása még várat magára, s egész biztos, nem lesz egyszerű. Kevesebb mint 100 év alatt megélték saját felemelkedésüket és bukásukat. Mi, akik túléljük a trianoni békekötés minden következményét, talán a legjobban megértjük őket, bár mindezt ők nem látják, hisz saját sebeik még annyira frissek és fájdalmasak, hogy ez náluk mindent elvakít. Az biztos, hogy a Balkán már többet nem lesz olyan, amilyen volt. Mint ahogy az is biztos, hogy ismét bebizonyosodott, hogy azok a mesterséges kreációk, amelyek során figyelmen kívül hagyják a térség hosszú évszázadok alatt kialakuló történelmi, etnikai, vallási, gazdasági, társadalmi viszonyait, azok rövid időn belül halálra vannak ítélve. Talán Churchillnek volt igaza, aki valahogy úgy fogalmazott: a Monarchia megsemmisítése nem történelmi szükségszerűség volt, hanem politikai érdek.

A szerb politikai méregkeverés fortélyai és kiszolgálói

Elkeserítő, hogy a szerbek mindig számolgatják a magyarokat. Ez a „mindig” persze, politikai célzatú és szándékú. A macska-egér-játékba bevonják a rövidlátó délvidéki magyar pártok képviselőit és a pártoskodókat célkitűzéseik érdekében.

Egyet azonban mindig elfelejtenek. Nem az a legfontosabb, hogy a Délvidéken mennyi magyar él. A legfontosabb a **flyamatós magyar jelenlét**. Az avar törzsszövetség szétesése óta a magyar államiság létrejött ezeken a területeken és 1918-ig nem szűnt meg. Igaz, hogy a történelmi tragédiákból kifolyólag hol nagyobb, hol kisebb volt a magyarok száma.

Mégis, vagy éppen ennek ellenére, fölösleges méricskéltni a magyar jelenlét „politikai súlyát”, mert a Délvidék minden értékesebb műtárgya és tárgyi emléke a magyar jelenléthez kötődik.

A mostani szerb államiság sohasem fogja kitörölni a magyarok történelmi jogait a Délvidéken.

Miből táplálkoznak ezek a történelmi jogok? Az előzőekből. S miért fontosak? Több euro-régió létrejöttével kell már a közeljövőben szembesülni. Ezek szempontjából korántsem lényegtelenek a történelmi jogok. Már most egyre jobban körvonalazódik egy vagy két Kárpát-medencei euró-régió létrejötte. Ennek (ezeknek) a középponti magja és súlypontja magyarul lakta terület, amely magyar infrastruktúrára és termelőkapacitásokra utalja a rajta kívülálló szolgáltatókat. Ennek az euro-régióknak a természetes közigazgatási, tudományos, műszaki fejlesztése és oktatási központja Budapest lesz, ilyen jellegű szolgáltatásokhoz sehol másutt a Kárpát-medencében nincs infrastruktúra.

(Több közép-európai régió tevékenységének és működtetésének koordinációs politikai központja minden bizonnyal Bécsben lesz.)

Ezen a szerb ármánykodás, szövetséges keresése semmit sem fog változtatni. Még az sem, hogy jelen van „az orosz tőke” a szerbiai-vajdasági térségben.

(Az oroszoknak túl nagy feladataik vannak a világ dolgainak a rendezésében. Oroszország az Atlanti-óceántól a Csendes-óceánig terjed, s területe alig kisebb a Föld szárazulatának egyharmadától. Hatalmas „belső udvarral” rendelkezik Ázsiában. A világ leg-

nagyobb ipari nyersanyagkészleteivel, energiaforrásaival és vízállományával rendelkezik. Csak gyerekeknek szóló mese, hogy a termelés valaha is képes lesz ellátni önmagát, saját maga megtermelte nyersanyagaival. Ez megvalósíthatatlan. Az ipari környezet állandó anyagcserében van a természettel. Ha így van, márpedig így van, az oroszok sohasem fognak komolyan foglalkozni a szerbek politikai nyavalygásaival és kicsinyes igényeivel.)

Hasonlóképpen ne tévesszenek meg senkit a magyarországi gazdaság mostani szerkezeti aránytalanságai és az ebből eredő államháztartási problémák (hiány). E problémák kezelésének a módzatai és megoldásai a mindennapi pártharcok témáját és tárgyát képezik. Sikeresen meg is fognak oldódni és rendeződni. A pillanatnyi gazdasági nehézségek tehát nem fognak változtatni azon a tényen, hogy a Kárpát-medence, bár gazdasági szempontból egységesen kialakult, most mégis ésszerűtlenül kihasznált iparhoz kötődő infrastruktúráról kénytelen szenvedni. Ez tartathatatlan. A további gazdasági fejlődés arra kényszerít, hogy ez az infrastruktúra egységesen működjön. Nos, ebből a gazdasági kényszerből táplálkozik már most és a jövőben még inkább az a politikai akarat, amely útját állja a szerb kerékkötő ellenállásnak. Az említett régióban, ha tetszik nekik, ha nem, a magyarok lesznek a leginkább tőkeerősek.

Akkor miért lettünk és vagyunk mi, magyarok hi-tehagyott és reményvesztett társaság?

Ha valaki így tekint a mostani gazdasági helyzetre, és a látóhatár széléig sem lát, akkor nem szükséges annak a bizonygatása, hogy 150 ezren vagy 450 ezren lesznek-e a magyarok a választói névjegyzéken.

Kinek fűződik a politikai érdeke ahhoz, hogy a magyarokat szinte évente számolgatja, és arról fecseg, hogy éppen az utolsó megszámloltatás „a sorsdöntő”? A méregkeverő szerb politikának és kiszolgálóinak. (Feltétlenül nem szükséges tudni, hogy a kiszolgálók ennek valóban a tudatában vannak-e vagy sem.) Állandóan „méricskélnek” a magyarok „politikai súlyát”, mintha ez a számbeliségüktől függne. A szerbeknél van egy beidegződött és nagyon téves politikai illúzió: ha a magyarok számát sikerülne levinni az összné-

pesség 1-2 százalékára, akkor már nem is lenne több politikai keresnivalójuk Szerbiában. Ezt a szerb téveszmét és rögeszmét, anélkül, hogy tudatában lenne, kiszolgálja a VMSZ tagságának és vezetőségének egy része is. A Demokrata Pártban lévő magyar vállalkozók vagy vállalkozó magyarok pedig tudatosan vannak ezen az állásponton. Még nem tudják, hogy csakis perselypénzt fognak kapni szolgálataikért a szerbektől.

A VMSZ-vezetőség csapdába esett, amikor belement egy ostoba politikai játékba a ravasz szerbekkel. Ezáltal arra kényszerült, hogy versenyt fusson a Demokrata Pártban térden ájtatoskodó és könyörgő magyar vállalkozókkal, valamint (a takarítónői) munkahelyekért esdeklőkkel az aláírások gyűjtésének számszerű növelésében.

Nem mondhatják, hogy nem kaptak elég figyelemztetést több oldalról is. Azt, hogy mennyi aláírás gyűlt össze, majd a szerbek fogják meghatározni. Az aláírások gyűjtése körül sok a hazudozás, ami abból is látható, hogy naponta ötezerrel növelték az összeírtak számát.

A Demokrata Párt és a VMSZ képviselői macskagégér-játékot játszottak egymással, de szinte összebeszélve csapták be a délvidéki magyarokat, amikor hasukra csapva növelték a magyar választói névjegyzékben szereplők számát éppen ötezerrel. Miután ez megtörtént, és még mindig folyik szerb vezénylettel, megszólalt a Demokrata Párt elnöke: én Kaszát szeretném a Nemzeti Tanács élén látni. Megszólaltak a Demokrata Pártban lévő „magyarok”: „Mi több aláírást gyűjtöttünk össze, mint a VMSZ ezer aktivistája, s éppen ezért mi kell hogy adjuk a Magyar Nemzeti Tanács elnökét és a testület jelentősebb részét”.

Végre tudni kellene: a közvélemény-formálásban amíg alszunk, addig az UDBA-BIA dolgozik.

Végre-valahára meg kellene szabadulni attól az illúziótól, hogy a szerbek a közeli és a távolabbi jövőben - tehát valaha is – ismét talpra fogják tudni állítani a gazdasági életet, hogy valaha is könyöradományokra számíthatunk. Szerbia gazdasága ma az 1986-os év szintjén van. A gazdasági zuhanás 20 évet tett ki. A talpra állításához kétszer annyi időre van szükség, még a civilizációs javak és árucikkek hozzáférhetőségének és árának rohamos csökkenése esetén is.

Meg kellene szabadulni a titói Jugoszláviában a magyarokba sulykolt, berögződött illúzióktól és a hiúságtól.

A szerb disznókereskedőkben több gazdasági ész volt a 18. és 19. században, mint a mostani vállalkozókban. Még a legokosabbak sem fogják föl a Vajdaságban, hogy a Kárpát-medencei gazdasági élet ismét integrálódik, és be kellene kapcsolódni a vérkeringésébe. A Vajdaságnak ez többet jelentene. Kultúrateremtő bölcsességről tanúskodna és a szerb nép fennmaradását is szolgálná. Nem azt a kirekesztettséget, amelyet olyan jól érzékelt a nemrég elhunyt Milorad Pavić író.

Ami pedig a VMSZ-t illeti, a hintapolitizálásával a tevékenysége eredményességét kérdőjelezi meg. Továbbra is presztízsharcot hajszol. A szerbeknek udvarol. Szerb elismerésért esdekel és sóvárog. Fimunkodik velük. Egyre megy, hogy tudatában vannak-e ennek vagy sem. A rossz politika írott és íratlan törvényei és szabályai szerint cselekednek.

Nem a szavakban, a cselekedetekben feledkeznek meg arról, hogy az itteni magyarság a magyar nemzet részét képezi, amelynek sorsa nem is olyan távollatlan, mint amilyennek most tűnik.

Jankó

A magyarellenességről

Ha valaki a magyarellenesség szót hallja, akkor elsősorban nyilván Trianonra gondol, majd arra, ami ezután következett: a hátrányos megkülönböztetés különféle formáira, a lakosság elűldözésére, a népirtásra, a betelepítésekre meg a folyamatos betelepülésre a magyarok közé és a magyarverésekre. Ezekről ugyanis már elég sokat hallhattunk és olvashattunk, bár nem mindent, mert a teljes föltárás valami rejtélyes oknál fogva akadozik, ezért hivatalos, azaz hiteles, összegező és rendszerező kimutatás nem készülhetett el. A valós tényeket elhallgatni egyenlő önmagunk és sorstársaink semmibevételével.

Ismert dolog, hogy a magyarirtás hosszú évtizedekig tabu téma volt nálunk, és még az anyaországban sem igen beszéltek róla, miközben a magyarok által elkövetett bűntetteket rendszeresen fölhánytorgatták és fölhánytorgatják. Minden nép igyekszik a maga áldozatainak méltó emléket állítani. A magyar ezt eddig nem tehetette meg, mert vagy nem engedélyezték az illetékes hatóságok, vagy leromboltatták, ill. elnézték, hogy valakik ledöntsék azt a szerény emlékművet is, melyet az áldozatok hozzátartozói emeltek a tett színhelyén, vagy néhol a temetőben. Talán egyszer megérjük, hogy az anyaországban egy központi épület létesül, ahol bárki, akinek ez a szándéka, leróhatja kegyeletét áldozataink és mártírjaink emléke előtt. Úgy rémlik, a mi vérünk évszázadok óta túlságosan olcsó, olcsóbb mindenki más vérénel.

Egyre nyilvánvalóbbak a magyarellenesség rejtett megnyilvánulásai is. Aki ezeket akarja számba venni, nehéz föladatra vállalkozik: olyan sokfélék, és olyan ravaszul alkalmazzák őket. A legkirívóbbakról azonban beszámolhatunk, még akkor is, ha ez a törekvés gyanús, vagy netán beteges képzelődés látszatát kelti. Sajnos, a magyarellenesség bajnokai között nemcsak idegeneket, hanem magyarokat is találunk, akik azonban rendszerint idegen származásúak, s ezt tudván tudják. Mint ahogy a betegségek közül a belső bajok szoktak a legsúlyosabbak lenni, a magyarellenességnek is a legriasztóbb, legveszesebb megnyilvánulási formája kétségtelenül az, mely belülről, azaz magyar nyelven szólal meg. Ezt a veszélyt alig lehet elhárítani, hiszen jóval gyakoribb, bár kevésbé veszélyes a nyílt magyarellenességnél. Közöttük

említhetjük elsőként a híryanagot, mely a rádió és a tévé elmaradhatatlan, rendszeres közlendője, aztán az újságok, folyóiratok mesterkedő, irányzatos szöveg-, kép- és dalválogatását, a szerkesztők ugyanis alig ügyelnek a nézők meg a hallgatók lelki egészségére, viszont – úgy rémlik – annál inkább azon vannak, hogy elkedvetlenítsék őket. De ebbe a körbe tartozik az a törekvés is, mely tagadja a történelem fontosságát, s elmarasztalóan nyilatkozik a vidéki, paraszti életvitelről és a népi irodalomról, ugyanakkor viszont fölmagasztalja, előtérbe helyezi az urbánus jellegű meg a fordítással nyert írásműveket. Ez az egyoldalú, magyarellenes irányzat és magatartás éppúgy jelen van a közéletben is.

Akkoriban rendszeresen vásároltam tápszert. Az üzlethelyiség, ahol tárolták és árusították, hátul volt az udvar végében, de onnan már messziről élénk beszéd zaja hallatszott. Az ajtó tárva-nyitva, s bent az elárúsítóval szemben egy ismeretlen úr állt. Csak ő beszélt, mégpedig külföldi élményeiről az egyszemélyes hallgatóság előtt. Jelenlétem megzavarta egy kissé. Nyakkendője virított, öltönye a legújabb divat szerint készült. Már ez maga furcsává tette, mivel hétköznapi volt, amikor faluhelyen minden épkézláb ember dolog után lát. Kíváncsian néztem rá, és hallgattam én is őt, bár nem nagyon érdekelt, mit mond. Eközben elhangzott a Joschka Fischer név, az akkori német külügyminiszter neve. Csöndesen közbeszóltam, hogy ez a Joschka eredetileg nyilván Joseph volt, azaz becézve: Sep, Sepi. – Úgy van! Sepi, Sep! – hangzott a lelkes válasz – Mégis elvárja, hogy Joschkának nevezzék, mert egy Buda környéki faluban született, s ezzel a magyaros névvel jelzi, hogy nem felejtette el, honnan származik. – Hát ez szép tőle, mondtam szárazon. Ekkor váratlan fordulat következett. Beszélőtársam, úgy látszik, nem ezt várta tőlem, mert még följebb emelte a hangját, szigorúan nézett a szemembe, s eltorzult arccal, magából kikelve mondta, hogy a magyarok annak idején szerb állapotos aszszonyokat szúrtak le. – Honnan tudja ezt? – kérdeztem hűledezve – Láttá? Ott volt a közelben? – Nem! – Hát akkor honnan tudja? – Egy orosz tisztől halottam, aki viszont ott volt. A magyarok védtelen orosz foglyokat és civileket is agyonlőttek. – Ezt is az orosz

tiszt mesélte? – Nem, de... - Ön magyar? (Ez vádként hangzott, s a beállt kínos csöndben az elárúsító szótlanul elém tette a szokásos tápszert.) - Miért vágja a magyarokat? Nem elég, hogy mások ezt teszik? Még nehezebbé akarja tenni a már amúgy is nehéz helyzetet? Emberem rám meredt. Nyilván észrevette, hogy gúnyolódnak vele. Fizettem, és egy zsák nyúltáppal a hónom alatt köszönés nélkül elsiettem onnan.

Sajnos, ez a magatartás, melyet akkor tapasztaltam ott, nem egyedi eset. Ragályként terjed, mintha ez volna a dolgok természetes rendje, mintha arra születünk, rendeltetünk volna, hogy ostorozzuk saját magunkat, mint a révületbe esett középkori rajongók. Ugyanakkor viszont fölértékelünk mindent, ami nem magyar, vagy eredendően nem az. Ehhez hasonló csökkent, elfásult magatartás nincsen sehol másutt a világon, tehát nem véletlenül szakadt a nyakunkba a tatárjárás, a török hódoltság, a Habsburg-uralom, Trianon meg egyebek. Aki mást állít, bizonyára téved, vagy kárt akar okozni. Újabb Trianont? Mikor egy is sok volt belőle. Lényegét tekintve, azt hiszem, minden olyan igyekezet, mely magyar nyelven szólva, mások sérelmeit a magyar sérelmek elé helyezi a mások érzékenységre való hivatkozással, viszont nincs tekintettel a magyarok érzelmeire és érzékenységre, nyilván rejtett magyarellenes indulatot, beállítottságot föltételez. Persze ugyanez az irányzat érvényesül akkor is, amikor az érdemeket hangoztatják. Udvariaskodás, nagylelkűség? Ugyan már. Szolgalelkűség!

Minden nép számára a maga sérelme, a maga fájdalma a legnagyobb, mert azt érzi közvetlenül, s természetes dolog, hogy ennek hangot ad. Mifelénk nincs olyan írás vagy beszéd, mely amikor a magyaritásról van szó, ne kezdene azzal, hogy előbb a magyarok ezt meg ezt tették, vagy ezt meg ezt elmulasztották (Pl. a Rákóczi-féle szabadságharc idején vagy 1848/49-ben, aztán a kiegyezéskor és a két világháborúban). Mert ha nem jönnek ide, vagy legalábbis ha másképpen viselkednek, mint ahogy viselkedtek, akkor nincs szörnyű megtorlás, népiirtás. Tehát mindenért a magyarok a felelősek. Ők a bűnösök, s akár milyen sérelem érte a magyarokat, jogosan érte, viszont a magyarok elleni büntettek elkövetői nem bűnösök, hiszen az igazság az ő oldalukon van. Nyilván sokan így gondolkodnak a bármilyen sérelmet szenvedő magyarok és hozzátartozóik közül. Ezért haragudnak a magyarokra. Közismert, hogy a harag különben is legszabadabban azokra szokott irányulni, akik az emberhez a legközelebb állnak.

Nemrég egy szabadkai ismerősömmel váltottam néhány szót. Mindjárt az elején érdemes megemlíteni, hogy olyan irodalmár ő, aki „csak” költőnek tartja magát, s tiltakozik mindenféle kijelölés, minősítés ellen. Nem helyeseltem, ahogyan a magyarokról vélekedik,

és ostorozza őket – Hiszen Ady Endre is... – Vannak ugyan ilyen jellegű versei, de ezeket nyilván elkese-redésében, kétségbeesésében írta, s azzal a szándékkal, hogy fölrázza aléltóságából, tespedtségéből a nemzetét. – És másnak nem szabad elkese-redni? – Szabad, csak most más a helyzet, mint akkor volt. Korunkban átkozódásnak, dühkitörésnek nincs helye. A mai magyaroknak inkább példamutatásra, lelkesítésre és támogatásra van szükségük, nem pedig ostorozásra. – De Ady csak a vezetők, az urak ellen kelt ki engesztelhetetlen haragját zúdítva rájuk. – Sajnos, nem csupán azok ellen. Minden verse – egy-két sor kivételével – az ő korában helytálló volt, de ma már egyik-másik időszerűtlen. – Melyik az? Kénytelen voltam néhányat megnevezni. Hümmögés lett a válasz.

A történelmi jelentőségű VMDK megalakulását követően választásra készülődtek a párttagok. Egyikükkel véletlenül találkoztam az utcasarkon, s kíváncsian megkérdeztem tőle, hogy kik a képviselőjelöltek. Elkezdte sorolni a nevüket, végül egy szerb nevet is mondott mintegy csattanóként. – Ez szerb? – kérdeztem csodálkozva. – Igen, az, de jól tud magyarul, és majd ő... Elképedtem. Persze, majd ő!

Legutóbb érdekes dologra figyeltem föl egy rádióadásban, ugyanis rövid beszámoló hangzott el a Szent István-napi központi ünnepségről, s az egyik közjogi méltóság azt állította, hogy a szomszédságunkban a magyarellenes indulatokat az anyaországi szélsőséges elemek tevékenysége váltja ki. Nocsak, gondoltam, megint ugyanaz a régi nóta: a magyar sérelmek okozói maguk a magyarok! Ezt követően egy másik közjogi méltóság szintén kitett magáért, meggyőződését hangoztatta ugyanis, hogy a magyarság sohasem élt csupán egyetlen ország határain belül, hanem más országokban szétszóródva. Viszont Szent István állama többnemzetiségű volt, s a különféle nyelvű népcsoportok békésen megfértek egymás mellett – az akkori bölcs törvényeknek köszönhetően. Tehát hagyjuk már abba az örökös panaszkodást, Trianon fölhánytorgatását, a valós és képzelt sérelmeinken való rágódást. Ehelyett forduljunk bizalommal a szomszédaink felé, mert bizvást remélhetjük, hogy a környező országok vezető államférfiai előbb-utóbb belátják majd Szent István politikájának a helyességét, s ez a politika fog érvényesülni náluk is.

Úgy látszik, semmit sem tanultunk a múltból. Falra hányt borsó volt a legújabb kori gondolkodóink intelme, mely arról szól, hogy ős-balekségünkben hebehurgyán, könnyelműen viselkedünk, rövidlátóak és fölöslegesen nagylelkűek, áldozatkészek meg gyermekesen hiszékenyek vagyunk. Ezért maradtunk és maradunk le. Nyilvánvalóan nem egyéb átlátzó fogásnál, vagy csupán egyéni különcködés, ha valaki

az altruizmus méltóságára hivatkozik. És az is bizonyára magyarelles tett, ha valaki a rokonainkról elmarasztalóan beszél. Szinte semmi jót nem hallhatunk és olvashatunk sem a törökökről, sem a finnekről, észtekről, habár az utóbbiak országai az Európai Unióhoz tartoznak, mint az anyaország, annál többet másokról, olyanokról, akiknek az észjárása és főleg a sorsa ugyancsak eltér a magyarokétól, s akik semmi rokonszenvet nem tanúsítanak a magyarok iránt.

Úgy tudom: világszerte az a gyakorlat, hogy bárki oda költözhet, ahová akar, de csak akkor, ha befogadják, ti. a befogadás nem kötelező sehol. Furcsa módon ezt csupán a magyarok számára tették kötelezővé. Ezt azzal indokolják némelyek, hogy a magyar különleges nép, hiszen mindig befogadó volt, és ezután is annak kell maradnia. Akik ezt állítják, nyilván kívülállóknak érzik magukat, s ezt a magyarelles megnyilvánulást természetes dolognak tartják. A magyarság nyelvében és észjárásában eltér ugyan a szomszéd népektől, azaz egyéniség, de nem különleges nép, jogait tekintve nem különbözhet tőlük, sem a többi európaiától. Tehát joga van úgy viselkedni, mint a többieknek Európában és a nagyvilágban. A világon sok olyan nép van, melyet elnyomtak, de ma már egy sincs olyan, mely eltűné az elnyomást, és nem enged meg, hogy a jövevények uralkodjanak fölötté. A magyarok közül is sokan külföldre távoztak, idegen környezetbe, más népek közé települtek ugyan, de sehol sem igényelték azt, hogy ott uralkodjanak. Mindig tudták, mi a tisztesség, s ehhez tartották magukat. A magyarság szemléletét kevert nép, talán kevertebb minden más népnél. Az emberek sokfélesége teszi azzá. Fölmerülhet a kérdés: jó-e ez vagy rossz? A jövevények szerint jó, mégsem hajlandók ilyen befogadókká válni azok, akiknek már benőtt a fejük lágya. Miért jött ilyen sok idegen a magyarok közé, aránylag sokkal több, mint más nép közé? Rokonszenvből, szeretetből, vagy talán azért, mert a magyarok tárt karokkal fogadták őket? A valóság az – és a történelem a bizonyosság erre –, azért jöttek csöstül, mert itt volt a legkisebb az ellenállás, a magyarság ugyanis elnyomott bennszülöttként nem állhatott ellen a bevándorlásnak.

Irányadó orvosi vélemény szerint az ellenálló képesség akkor csökken, ha a szervezetünkben megbomlik, fölborul a természetes egyensúly. Ez rendszerint akkor következik be, ha túlzottá, egyoldalúvá lesz bizonyos dolog: a táplálkozás, az életvitel stb. A túlzás és az egyoldalúság azonban nemcsak az egyes emberre káros, hanem a szélesebb közösségre, végső soron az egész nemzetre is, hiszen a nemzet egyénekből áll. Ez a szabály viszont fordítva is érvényes, ti. az egyoldalú kötődés egy hatalomhoz érzeti hatását az egyénre is, és az egyensúly fölborul

lásával az ellenálló képesség csökkenése általánossá válik. A magyar nép évszázadokon át az egyoldalúság hálójában vergődött, ahelyett, hogy szabadúszó lett volna, mint a legtöbb európai nép. Gondoljunk csak a tatárjárásra és az azt követő súlyos időszakra, amikor Kun László királynak Lodomér érsek megtiltotta, hogy a tatárokkal tárgyaljon, miközben a franciák és a pápa követe szabadon járt-kelt tatár földön, és egyezkedett a tatár kánokkal. Ugyanez az áldatlan helyzet ismétlődik majd a török hódoltság előtt és alatt, hogy az újabb kori magyar történelem tragikus eseményeiről ne is szóljunk. Aki tehát az egyoldalúságot erőlteti, ártalmas dolgot művel, s magyarelles érzelméről tanúskodik. Így érthetővé kezd válni, miért van az, hogy valamely nemzet öntudatosabb, összetartóbb, sikeresebb a másikkal. Az egyoldalúság válságos időszakban vereséghez, katasztrófához vezet, a többoldalúság viszont – jellemző, hogy ezt magyarul pejoratív szóval kétkulacsosságnak, hintapolitikának szokás nevezni – sikerhez, győzelemhez. A magyar rendszerint az előbbi úton járt, pedig ő az egyedüli európai nemzet, melynek minden adottsága, föltétele megvan, hogy többoldalú politikát folytasson, azaz egyensúlyt tartson a nyugati világ és Ázsia között, s ne csak egyfelé: nyugatra tekintsen, mint eddig mindig, hanem másfelé is: az igazi keleti világ, a rokon népek és a hasonló sorsúak irányába. Ilyesmivel helyette mások próbálkoznak, olyanok, akiknek a mozgástere a nyugati észjárásuk miatt eleve korlátozott. Miért ismétlődik magyar részről változatlanul a történelmi rövidlátás és a ballépések sorozata, a kihasználatlan lehetőség, miközben az esélytelenebbek boldogulnak? Miért nem lehet sehogy sem kitörni az elvárásolt, bűvös körből, s leszaggatni, sutba dobni a régi kacsákat?

Wass Albert jeles írónk a második világháború végén Nyugat-Európába költözött népes családjával, aztán rövidesen onnan is tovább ment az Egyesült Államokba, jobban mondva átkelt Amerikába, de most már egyedül. Elvált német feleségétől, s amerikai nőt vett feleségül. Nagy nehézségek árán tisztességes álláshoz jutott. Egyre-másra írta regényeit, cikkeket abban a reményben, hogy ezek jó hatással lesznek a közvéleményre és az amerikai politika irányítóra. Tudta ugyanis, hogy mások (Beneš, Masaryk, Jorga) milyen nagy sikert arattak az első világháború előtt a nyugati közvélemény megnyerésében. Sajnos, ő már nem volt ilyen sikeres. Gondolatainak, tényföltáró cikkeinek a befogadására korántsem mutatkozott akkora készség, mint az előtte járó cseh, szlovák és román szerzők esetében volt. Csalódnia kellett még sors társaiban, a magyar emigrációban is, mert támogatója alig akadt. Elkésett, rossz ajtón kopogtatott, s rosszul tájékozódott. Egyik írásában pl. ázsiai hordákat

emleget. Az egyoldalúság most is megbosszulta magát. Keserűségében fölmerült benne a kérdés: lehetséges volna, hogy mi magyarok hitványabbak, rövidlátóbbak, kényelemszeretőbbek vagyunk, mint mások, és hűség nélkül valók? Miért tudnak mások segíteni egymáson a földgömb minden távolságán át? Miért különbek ezek, mint a magyar? Könnyű válaszolni az utóbbi kérdésre: nem különbek, csak felnőttebbek, ennél fogva tapasztaltabbak, tájékozottabbak, azaz jobban föl tudják mérni a valós helyzetet és mindazt, ami nélkülözhetetlen a helyes alkalmazkodáshoz, ám ugyanakkor jóval ravaszabbak, kegyetlenebbek és szőszegőbbek is. Érdekességként megemlíthetjük, hogy a nyugati világ a magyarokról, a tatárokról, a törökökről és más keletiekről azt állította – s talán még ma is így gondolja –, hogy különösen ravaszak, kegyetlenek és szőszegők. Bagoly mondja a verébnek, hogy nagyfejű!

Minden nép hisz a maga kiválóságában, akár nagy, akár kicsi, sőt akad több olyan nép is, amelyik felsőbbrendűnek képzei magát másoknál, s ezt nyíltan hirdeti, vagy áttételesen fejezi ki. Tehát nemcsak a német.

A zsidóellenesség (antiszemitizmus) a zsidóságnak a területi szétszóródásához meg számbeli fogyatkozásához vezetett, ám nem a megtöréséhez, mert tudatában egységes maradt, bárhol éljen a világon, mint betelepülő, s akármilyen nyelven beszéljen, vagy anyanyelvű legyen is. Nevét és vallását könnyen fölcsereéli egy másikkal, miután a helyi körülményekhez bámulatos gyorsasággal tud alkalmazkodni anélkül, hogy önazonosságát föladná. Nem hiszem, hogy ezt a csodálatos tettet más nép képes volna utánozni. Az indiánellenesség a bennszülött, őslakos indiánoknak csaknem a teljes kiirtásával, (az egykori szóbeszéd szerint ugyanis csak a halott indián a jó indián), kihalásával végződött, mert egyenetlenségük, sőt az egymással való torzsalkodásuk, a katonai erőfölény, mellyel szembetalálták magukat olyan nagy volt, hogy semmilyen hősiességgel, önfeláldozással nem lehetett elensúlyozni. S ahogy az ilyenkor lenni szokott, néhol árulás is történt, mely eldöntötte az eleve kilátástalan

küzdelmet. Segítség sehol, támogatás sehonnan, viszont a bevándorlás, betelepülés folyamatossá vált, és egyre fokozódott. A cigányellenesség a betelepülő cigányoknak meg sem kottyant, mert még a zsidóknál is jobban tudtak alkalmazkodni a helyi viszonyokhoz, akár elszigetelt családokként, akár csoportosan élve. Megőrizték nyelvüket és szokásaikat a leg-sanyarúbb viszonyok között – sem iskolájuk, sem templomuk –, és nemcsak hogy fönntartották magukat, habár nem mindig egyenes úton, hanem még nagymértékben szaporodtak is. Igen erőteljes, szívós, ellenálló népcsoport mind egyedeiben, mind közösségileg. A helyi bennszülött lakosság ellenszenvét érzékelték ugyan, de volt mindig hathatós pártfogójuk, akinek a segítségét élvezhették: Mátyás király, egy-egy Habsburg meg más főúr, úgyszintén a különféle rendű és rangú jövevény magyar és nem magyar. A cigányoknak az egyik fő jellemző sajátosságuk, hogy még most is szigorú férfiuralom alatt és elszakíthatatlan törzsi kötöttségben élnek. Ezért fél tőlük a jóval fejlettebb nyugati társadalom – még az afrikai bevándorlóknál is jobban, noha rokonokról van szó. Egykor a magyarok körében dívott az oláhellenesség meg a tótellenesség is, de az első világháborút követően megfordult a kocka, miután az oláhokból románok, a tótokból pedig szlovákok lettek. Azóta mindkét nép igen öntudatosra vált – nem kis mértékben a rokon nagyhatalmak segítségének köszönhetően. A négerellenesség a behurcolt feketék iránt lanyhulóban van, s valószínűleg hamarosan megszűnik.

Vajon a magyarellenesség mivel fog végződni? Bármilyen szövetségbe vonják be, az őslakos magyarság sohasem lesz szláv, sem germán, sem újlatin nyelvű nép, jóllehet ezt sokan óhajtanák a magyarellen-es beállítottságúak közül. A magyar ugyanis nem zsidó, nem indián, nem cigány, nem néger, nem román és nem szlovák. Mindegyiktől van mit átvennie ugyan az életiskola jó tanulójaként, ám valójában csak a sikeres rokon (török, finn stb.) és hasonló sorsú népek példája lehet a számára az irányadó, mely nemcsak a megmaradást, hanem a gyarapodást is biztosítja.

Korlenyomatok

Névjegyzék

Az utóbbi napokban szinte eltűntek a médiából a magyar választói névjegyzékkel kapcsolatos írások, interjúk, riportok. A Magyar Szó címlapján nem közli tovább a feliratkozottak számát. Úgy látszik, most már nem olyan fontos, hogy „hány magyar van”. Arról sem adott hírt a magyar nyelvű sajtó, hogy Rodoljub Šabić, a közérdekű információk és az adatvédelem köztársasági biztosa a Danas belgrádi napilapban „a párhuzamos, a nemzeti tanácsok választásához szükséges névjegyzék készítésének kísérletére hívta fel a figyelmet”. Šabić a lapnak elmondta, hogy a polgárok panaszt tettek nála a személyi adataik védelmére való joguk megsértése miatt. – Már megtettem a szükséges lépéseket – mondja Šabić, aki emlékeztet arra, hogy a nemzeti tanácsok választásával kapcsolatos munkát az emberi és kisebbségi jogi minisztérium, valamint a törvénnyel meghatározott más hatósági szervek végzik. Šabić magyarázata szerint senki másnak nincsen joga arra, hogy adatokat gyűjtsön, és választói nyilvántartást készítsen, különösképpen pedig nem hozhat létre „magán” illetve párt adatgyűjteményt a személyi igazolványok vagy más személyi okiratok fénymásolata alapján – írja a Danas (IT: Šabić – Nedopustivo pravljenje privatnih biračkih spiskova, 2010. január 5., 4. o.)

Ésszerűsítés

A közeljövőben benyújtja az iskolai racionalizációra vonatkozó javaslatait a Magyar Nemzeti Tanács (MNT). Ezt megelőzően az Oktatási Bizottság az érintett iskolák igazgatóival tárgyal – nyilatkozta Józsa László, a Magyar Nemzeti Tanács (egyszer már lejárt mandátumú) elnöke a Pannon RTV-nek. Megismételte korábbi állítását: egyértelmű, hogy a szerbiai oktatási rendszerben el kell végezni a racionalizációt, de azt nem szabad a kisebbségi nyelvű oktatás kárára megtenni. Józsa szerint elsőként a tanügyben dolgozók egynegyedét kitevő kísérőszemélyzet számát kell csökkenteni, közölte a Vajdaság Ma január 9-én. A történet azonban nemcsak az ésszerűsítésről szól, amiben az MNT már „bizonyított” (lásd a Magyar Szó „karcsúsításának” esetét).

Több mint hétéves fennállása alatt az MNT nem tett hatékony lépéseket a magyar iskoláztatás kérdéseinek megoldására és nem dolgozott ki egy komoly stratégiát a fennálló problémák megoldására. Ugyancsak adós maradt a két évtizede kidolgozott egységes magyar oktatási rendszer tervének megvalósításával, az óvodától a Magyar Egyetemig. A Tartományi Képviselőház oktatási, tudományos, művelődési, ifjúsági és sportbizottságának kimutatása szerint „a vajdasági általános iskolákban a legkevésbé képzettek a magyar nyelven előadó tanárok”. A kimutatás szerint a magyar nyelven előadó tanítók, tanárok végzettsége „75,50 százalékban felel meg az előírásoknak”. Tantárgyanként a magyar nyelvű oktatásban „kifejezetten rossz” a matematikatanárok szakképzettségi szintje, csupán 50 százalékuknak van megfelelő végzettsége. Nem sokkal jobb a helyzet az angol szakos tanárok esetében sem, akik 57,23 százalékának, a fizikatanárok 58,89, az informatikatanárok 61,33 százalékának, a zenei nevelést előadó tanárok 62,82 százalékának van kielégítő szakmai felkészültsége és végzettsége – olvasható a bizottság üléséről szóló tudósításban (N-a: A magyar tanerő a legkevésbé képzett, Magyar Szó, 2009. december 9., 15. o.)

Számos probléma van a tankönyvekkel is. A magyar nyelven tanuló hetedikes diákoknak december második hetében (!) még „4 tankönyvük hiányzott” (Mihályi Katalin: Egy félév tankönyv nélkül, Magyar Szó, 2009. december 10., 17. o.). A középiskolai felvételi vizsgát segítő anyanyelvi és matematikai feladatgyűjtemények is feltehetően csak február elején (!) jutnak el a nemzeti kisebbségi nyelvű iskolákba (N-a: Csak február elején?, Magyar Szó, 2010. január 19., 1. o.). A történelemtanítást terhelő problémákat sem lehet megkerülni, és azt, hogy „az iskoláknak nincsen annyi pénzük sem, hogy továbbképzésre küldjék a pedagógusokat” (Nagy Magdolna: Híd a nemzeti tanácsok és az oktatásügyi titkárság között, Magyar Szó, 2010. január 1., 10. o.). Nincsenek kielégítő válaszok az iskolák önállósulási követeléseivel, a kétszakos tanárképzéssel és a diplomahonosítások felgyorsításával kapcsolatban sem. Az oktatási problémákról már tényleg nem mondhatja senki, hogy „nem tartoznak

az MNT jogkörébe”, mivel ezt a területet a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló új törvény is kifejezetten a nemzeti tanácsok hatáskörébe helyezi.

Ki a felelős a hétévi semmittevésért? Mit tett a problémák megoldása érdekében a tartományi oktatási titkárság és a Vajdasági Pedagógiai Intézet, amelyet azzal a céllal alapítottak (2003-ban), hogy „behatóan foglalkozzon a nemzeti kisebbségek oktatási kérdéseivel”? (Jellemző, hogy a titkárságnak és az intézetnek is magyar nemzetiségű vezetője van.)

Válságban a könyvkiadás

Válságban van a könyvkiadásunk és -terjesztésünk is. Utóbb Mihályi Katalin írt kommentárt erről (Könyvkiadásunk, te kaotikus, Magyar Szó, 2009. december 31., 10. o.). Szerinte ezeken a területeken (is) még mindig „a célok megfogalmazásánál tartunk”, miközben „óriási fejetlenség uralkodik”. Az írás szerzője idézi Juhász Gézának 2002-es visszpillantását, miszerint a Forum Könyvkiadó 1971-ben 24 verseskötetet, regényt, novelláskötetet jelentetett meg. Az ifjúsági és gyermekirodalom kategóriában az említett évben 15 mű jelent meg, ugyanakkor az esszé- és tanulmánykötetek száma mindössze 4 volt. Tavaly december közepéig a Forum Könyvkiadó 20 kötetet jelentetett meg, ebből azonban mindössze 7 szépirodalmi kiadvány. A könyvkiadás teljes listáját azonban képtelenség összeállítani, mert „eljutottunk oda, hogy bárki megjelentethet bármit, két átlagfizetésnyi összegért tizedrangú helytörténeti munkák, érdektelen önéletrajzi kötetek is megjelenhetnek magánkiadásban” – olvashatjuk a kommentárban.

– Tudjuk, az 1971-es adatokkal felidézett aranykor nem tér soha többé vissza. Az okokat hosszasan sorolhatjuk: pénzhiány, nem egy költő, író külföldre költözött. Ám a bizalom megrendüléséről is szó van: emlékezzünk vissza, még a '90-es években is csak az számíthatott a könyvkiadók támogatására, aki benne volt egy szűk kör által irányított kánonban (akik nem, azok közül nem egy szerző Budapesten a Püski Kiadónál és másutt jelentette meg itt visszautasított kéziratát). Nagyon nehéz volt, különösen a fiataloknak bekerülni az említett körbe, írja Mihályi. (Tegyük hozzá: 2006-ban például Balázs-Arth Valéria Délvidéki magyar képzőművészeti lexikonját sem a Forum adta ki, hanem a magyarországi Timp Kiadó.)

Könyvkiadásunkból hiányoznak nemcsak a regény-, novella-, dráma-, verspályázatok, de a fiatal és éppen csak középkorú szerzők is. Arról pedig, hogy egy-egy mű ténylegesen hány példányban jelenik meg – függetlenül attól, mennyit tüntetnek fel –, hány példányban kel el, fogalmunk sincs, ezeket egyetlen kiadó sem közli szívesen. Sejtjük, hogy a legtöbb

50–100 példányban – olvasható Mihályi írásában. Miután 2008. május 21-én a Vajdaság Ma honlapján közzölt Nyolc kötet(?) című írásomban arra a kérdésre kerestem feleletet, hogy milyen és hova tart a vajdasági magyar könyvkiadás és a szellemi élet. Németh Ferenc, a Forum Könyvkiadó Intézet (FKI) igazgatója és Balogh István Magyarországra származott zentai tanár, akkor arról próbáltak meggyőzni, hogy túl feketén látom a helyzetet, hogy nincs igazam. Most sajnos azt látom, hogy több mint másfél év alatt sem történt előrelépés.

Könyvkiadásunkat továbbra is ugyanaz a „szűk kör” irányítja, mint korábban. Úgy tűnik, az illetékeseknek megfelel könyvkiadásunk tengődése, ami végül is a vajdasági magyarság kultúrájának az elszegényedéséhez vezet.

A sokasodó problémák megoldása érdekében végső ideje lenne, hogy az MNT elkészítsen és közzétesse egy tárgyilagos elemzést a könyvkiadás és -terjesztés helyzetéről. Felmérést arról is, milyen veszteséget szenvedett a vajdasági magyar kultúra és irodalom a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveiben, és hol tartunk ma. Kik, hogyan és milyen eredménnyel irányítják szellemi életünket?

Magyarverések

Január 4-én a szabadkai Kerületi Bíróság felmentette gyilkossági kísérlet és nemzeti gyűlöletkeltés vádjai alól Slobodan Đorđevićet (21) és Luka Tubićot (20). A két fiatalat azzal vádolták, hogy 2008. április 19-én hajnalban azért támadták meg Komjáti Attilát és barátnőjét, Lillát Szabadka központjában, a Szabadegyetem parkolójának közelében, mert magyarul beszéltek, azt követően pedig valaki hasba szúrta Attilát, akit életveszélyes sérülésekkel vittek a Szabadkai Közkórházba. A tárgyalás 2008 őszén kezdődött meg, Đorđević tagadta a vádakát, míg Tubić hallgatással védekezett. A Magyar Szó írása szerint sem Komjáti Attila, sem pedig barátnője nem tudta azonosítani a támadókat (tm: Felmentették Đorđevićet, Magyar Szó, 2010. január 5., 7. o.).

Az ítéletről, a tárgy részletes ismerete nélkül, természetesen nem lehet véleményt mondani. A Magyar Szó – a lap január 5-i jelentése szerint – hivatalosan kérvényezte a bírósági döntés „dokumentációját”. A vajdasági magyar közvélemény továbbra is várja, mivel indokolta a törvényszék a két vádlott felmentését. A szabadkai ítélet azért is érdekes, mert az Újvidéken tavaly június 7-én este 7 órakor a Futaki utcán megvert Szabó Róbert és Horváth Csaba ügyében nem indult eljárás. Szabó Róbert koponyacsonttörést szenvedett, sok fogát kiveték, és az egyik szemére csak részben fog látni élete végéig. Sajtóhír szerint

a kerületi ügyész ugyanis „elállt a nemzeti gyűlölet szítása bűncselekmény alapján való vádtól, és csupán a súlyos testi sértés okozása kapcsán benyújtott feljelentésen dolgozik tovább”. Az ügyész „a két sértett kijelentését nem fogadta el, nevezetesen, hogy ige-
nis ez úgy kezdődött, hogy nemzeti alapon sértegette őket az idősebb szerb férfi az autóbuszon” (Halász Gyula: Kettő meg kettő az öt?, Magyar Szó, 2010. január 16., 17. o.).

Köztudott, hogy (nemcsak) Temerinben már egy ideje megromlottak a nemzetek közötti viszonyok. A Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) közleménye szerint január 16-án éjszaka Temerinben újabb magyarverés történt. Nemzeti hovatartozása miatt provokálták, majd brutálisan megverték a Pálma cukrászdából a főutcán egymagában hazafelé tartó H. H. (1984) helybeli lakost. A fején és a szemén elszennvedett sérülései miatt a fiatalembert az újívidéki

kórházba kellett vinni. Állapota javult, már otthon tartózkodik. Temerinben tavaly december 6-án ismeretlen tettesek az I. helyi közösség székházáról letépték a magyar zászlót, az utóbbi napokban pedig (újra) elszaporodtak a gyűlöletkeltő és nemzetiségi feszültséget keltő falfirkák, sőt – a VMDP nem hivatalos értesülése szerint – az elmúlt héten csoportos verekedésre is sor került magyar és szerb fiatalok között.

A rendőrség január 17-én példamutató gyorsasággal előállította H. H. három támadóját. Most még csak az a kérdés, hogy indul-e ellenük eljárás, és ha az meg is történik, milyen büntetésben részesülnek? Sajnos több korábbi példa tanúsítja, hogy a magyarok kárára elkövetett bűncselekmények elleni hatósági fellépés nem következetes és a résztvevői ellen leginkább nem indítanak eljárást. Ha pedig bíróság elé is kerülnek, az elkövetőket gyakran a legenyhébb büntetésekkel sújtják, vagy felmentik. (Vajdaság MA, 2010. január 22.)

Korondi forgatós

Válságörvénylés

Beszélgetőtárs: Orgován Szigeti Réka

Bogár László közgazdász egyike azon kevés szakembernek, akik világosan, a köznap ember számára is érthetően fogalmazzák meg a világban zajló pénzügyi és közgazdasági folyamatokat. Ezeknek megértése manapság fontosabb, mint valaha. Pénzválságról, felelősségről és a lehetséges megoldásokról, kiútról beszélgettünk.

Hogyan látja a jelenleg zajló ún. pénzválságot?

– Tudomásul kell venni, hogy az, ami most történik, az egy olyan örvénylésnek egyelőre inkább csak a kezdete, ami valószínűleg évtizedekig fog még tartani, és látványosan meg fogja mutatni, hogy az a világ, amit globális kapitalizmusnak nevezünk, felélte összes létező tartalékát, és a semmibe vezet. Evolúciós zsákutca az emberiség számára. Ennek egyszerű oka, cinikus, bár szellemes szlogenben foglalható össze, amit annak idején Milton Freedman Nobel-díjas amerikai közgazdász, a neoliberális gazdasági ideológia atyja mondott, hogy „the business of the business is the business”. Ennek az a lényege, hogy ha valami közvetlen profitot hoz, üzemgazdasági értelemben, akkor abban az esetben is folytatni kell ezt a tevékenységet, sőt bővíteni és tágítani is, hogyha egyébként bemocskolja, tönkreteszi, elszennyezi a külső természetet, illetve tönkreteszi az emberi belső természetet, amit ugye kultúrának szoktunk nevezni. Hétköznap szöhasználat: pusztítja a kultúrát és a természetet. A globális kapitalizmus rendszere teljesen nyilvánvaló módon egy hihetetlen erejű, egyre veszélyesebb lét-deficitbe hajszolja az emberiséget, mert a látványos anyagi javaknak hatalmas tömegét hozza létre, közben pedig tönkreteszi azt, ami az emberi létezés alapja: a külső és belső természetet. Ez egy végzetes zsákutca. Szerencsére ma már egyre többen érzik, hogy ebből a zsákutcából valahogyan ki kellene jönni. Ez rettenetesen nehéz, mert ha nem is létezne egy világi struktúra, amely erre irányítja a dolgokat, a folyamatok, tehetetlenségüknél fogva, akkor is zajlanak tovább. Ami most történik, az tulajdonképpen az első látványos jelzése annak, hogy ez az önpusztító létfelélés, ami önmagát fejlődésnek meghaladásnak próbálja feltüntetni, a végéhez közeledik.

Miben nyilvánul meg ennek a folyamatnak a vége?

– Még néhány évtizedig zajlik ez az elmélyülő örvénylés, és közben három fő pillér van összeomlóban: az első pillér az, hogy a Nyugat központi magvát jelentő országok folyamatosan kifosztják a világ többi részét. Ezt egy angol kifejezéssel úgy szokták mondani, hogy „the west and the rest.” Ez azért közeledik a végéhez, mert hatalmas erejű szereplők nőttek fel, elsősorban Kína, de akár említhetjük Oroszországot, számos iszlám országot, latin-amerikai országot is, és ezek egyre inkább egymás felé is tájékozódnak. Felismerték, hogy nekik össze kell fogni annak érdekében, hogy ezt a nyugatias globális kapitalizmust, ennek pusztító rendszerét valamilyen értelemben megállítsák, vagy legalábbis ennek a rendszernek az őket folyamatosan kifosztó, onnan erőforrásokat elvonó jellegét megváltoztassák. A második pillér, ami önmagában is romba döntheti az egész rendszert, a fosszilis energiaforrásokkal való rablógazdálkodás. Ma már teljesen nyilvánvaló, hogy elértünk a csúcspontra, pl. a földgáztermelés csúcspontjára, és most már a hanyatlás jön. Ezért elkezdődik az az időszak, amikor a világ urainak fel kell készülniük arra, hogy csökkennek az energiaforrások. Ezt kétféleképpen lehet kezelni: vagy totál anarchiával, mindenki egymás torkának esik a maradék erőforrásokért, vagy a nagy szereplők megpróbálnak egymással kiegyezni. Az fog eldőlni a következő egy-két évtizedben, hogy melyik forgatókönyv valósul meg. A harmadik pillér, és talán ezt kellett volna első helyen említeni, a lelki, erkölcsi, szellemi talapzatpusztításnak a végéhez való közeledése, a spirituális energiákkal való rablógazdálkodás, annak érdekében, hogy engedelmes fogyasztó és munkaerő-állatokká degradálja Isten képmását, az embert. A teremtet ember nem tud tartósan Istennel szembefordulni, márpedig ami itt zajlik, az deszakralizáció. Egy folyamatos, tudatos, gátlástalan szembevonulás azzal, ami a teremtés lényege. Egy ilyen vállalkozás értelemszerűen nem sikerülhet. Mi, hívő emberek pontosan tudjuk, hogy ez lehetetlen, csak az a kérdés, hogy mikor ütközik a teremtés legvégső sziklafalának

ez a vállalkozás. Én azt hiszem, hogy ez is elkezdődött.

A létezés minden rétegében ellenállás tapasztalható. Az erre való reakciók keltik az örvényeket, ami közvetlenül ugyanilyen pénzügyi válságban nyilvánul meg, de ennek a válságnak is ugyanez az oka, hogy van egy gátlástalan kör, amely kifosztja az egész világot, ennek következtében degeszre tömi magát erőforrásokkal, de nem ülni akar a pénzeszsákján, hanem ha úgy tetszik, vissza akarja adni hitelbe azoknak, akiket kifosztott. A világ kifosztásából iszonyatos vagyontömeget kell újra kihelyeznie, ezért nyilván felelőtlenül teszi. Erre a legjobb hasonlat talán az, hogy orgazda. A multinacionális vállalatok a rablók, a világ bankrendszere meg az orgazda, aki értékesíti a rabolt vagyont. Arról szó esik, hogy a felelőtlen hitelezés miatt jutottunk ide, csak éppen a fent említett okokról nem beszélnek. A felelőtlen hitelezés olyan pénzügyi válsággal kezdődött, ahol rohamosan dőltek volna be, és be is dőltek óriási bankok, részben pedig, és ez már-már bohózatba illő, azért nem dőltek össze, mert a világkapitalizmus az államot hívja segítségül, azt a nemzetállamot, amit ő maga tudatosan igyekezett szétzúzni az elmúlt évtizedekben.

Joseph Stiglitz közgazdász erre mondta, hogy amikor nyereség van, az az övé, hiszen a nyereséget ez a rendszer privatizálja, de amint veszteség van, azt azonnal államosítja, és áthárítja a közre. Cinikus, brutális nyíltsággal mutatkozik meg a globális kapitalizmusnak a totális szembenyomulása mindazzal, ami emberség, harmónia, együttérzés, a teremtés lényege.

Mi a helyzet a válsággal magyarországi viszonylatban?

– Én remélem, hogy egyre több embernek nyílik fel a szeme, annál is inkább, mert Magyarországot ez nagyon súlyosan fogja érinteni. Magyarország már legalább harminc éve sínylődik egy olyan válságban, amit szintén ez a globális rendszer okoz, csak ez a magyar társadalom lokális válsága. Erre borul rá most még ez a globális válság. 1978-82 között kiderült, hogy Magyarország végzetesen eladósodott és ennek következtében, ha formálisan nem is változott meg a rendszer, a szovjet birodalomból a színpalak mögött áttoltak minket a nyugati globalitás rendszerébe. 1978-90 között eltelt tizenkét évből mindössze csak két évben nem csökkentek a reálbérek, vagyis már akkor is elszegényítették a magyar társadalmat. A 70-es, 80-as években hihetetlen mértékben romlottak pl. az egészségi mutatóink is. Az igazi rendszerváltás, bármilyen különös, már akkor, vagyis 1978-82-ben elkezdődött és erre jól rímél az, hogy a társasági tör-

vénnyt valójában már 1988 tavaszán elfogadták, amikor még állt a szocializmus építménye. Bármilyen megdöbbentő, erről a felnőtt magyar népesség nagy része nem is tud. A társasági törvénnyel lehetővé teszik, hogy akár egymilliárd forintos tőkével magánvállalatot alapíthassanak Magyarországon, és ezzel bevezetik a kapitalizmust. Ha Kádár János bevezette a kapitalizmust 1988-ban, akkor elképzelhetetlen, hogy ezt nem azért tette, mert tíz évvel azelőtt már minden alku meg ne lett volna kötve ezzel kapcsolatban. Természetesen az is le volt játszva, hogy a döntő többséget vesztes létre ítélik. Az 1989-90-es „látványtechnikai tűzijáték” szemfényvesztés volt csupán, hogy a magyar társadalom vesztes létre ítéltjei számára fenntartsák azt a látszatot, hogy íme, elkezdődött nektek a felemelkedés, most aztán jóra fordul a sorsotok. Hogy mennyire fordult jóra, azt jól jelzi az az alapvető adat is, hogy a 2008-as reálbér pontosan azonos a harminc évvel ezelőttivel, és ráadásul most még csökkeni is fog, hiszen jövőre 3-4 százalékkal csökkenek a reálbérek. Ez azt jelenti, hogy 31-32 évvel ezelőtti szinten lesznek. Közben jelentősen nőttek a jövedelemkülönbségek, ezért a társadalom alsó rétegeinek jövedelmei nem a 32, hanem a 40 évvel ezelőtti szinten vannak, és most már állam sincs, ami segíthetne. 1975-ben pl. 100 ezer lakás épült, ma 15-20 ezer, és az sem azoknak, akik a leginkább rászorulnának. Nem túlzás azt állítani, hogy a magyar társadalom alsó rétege olyan helyzetben van, mint az 1958-60 közötti időszakban.

A legmegrendítőbb, hogy még csak most kezdi felismerni a történelmi pusztítást, azt, hogy pária létre van kárhoztatva, egészségi és népesedési történelmi mélyponton van, lelki, szellemi és erkölcsi tartalékai teljesen széttroncsolva és kifosztva. A magyar társadalom az elmúlt ezer év egyik legsúlyosabb történelmi tragédiáját éli át, és rettenetesen nehéz ma megmondani, hogy hogyan és hol jön létre az a stabil pont, ahonnan elrugaszkodhatunk. Azt mindnyájan látjuk, hogy erről a pusztulási lejtőről vissza kell fordulni, csak azt nem látjuk egyelőre, hol vethetjük meg a lábunkat.

Sokan sokféle megoldást javasolnak. Ön hogy látja a kiutat ebből a helyzetből?

– Arra volna szükség, hogy a nemzet maradéka minden feszültséget félretéve nagyon őszintén, sok emberséggel számot vessen ezzel a helyzettel, és elkezdődjön először az az együttgondolkodás, amelyik kíméletlen diagnózist állít fel erről a helyzetről, még akkor is, ha csúnya és kellemetlen következtetésekre juttat minket. Ki kell dolgozni egy olyan megoldási javaslatot, amelyik a valóságos diagnózisra épül.

Az a baj, hogy ma a hivatalos politikai erők egyike sem alkalmas erre a szerepre. Azok a diagnózisok és megoldási javaslatok, amelyeket az ellenzék, mondjuk ki, a Fidesz is megfogalmaz, azok nem mennek túl a liberális közhelyeken, és teljesen nyilvánvalóan alkalmatlanok arra, hogy a magyar társadalom alapvető kérdéseire válaszokat adjanak. Sajnos a Fidesz is úgy gondolja, ami érthető, de nem menthető, hogy neki globalokonformnak kell lennie, illeszkedni és kollaborálni kell ezzel a globális hatalommal, mert ha nem teszi, akkor nem választják meg, esélye sincs a kormányzásra. Elég gyermekes gondolat azt hinni, hogy a globális hatalom félrevezethető. A globális hatalom garanciát akar, és ez meg is van, hiszen Orbán Viktor környezetében liberális, sőt ultraliberális globalokonform személyek vannak, akik úgymond fogva tartják. Ennek következtében hiába kerül kormányra, aligha hihető, hogy ezek jelenlétében másfajta politikát tudna folytatni, mint ami egyébként eddig is zajlott az elmúlt 20 évben Magyarországon.

Mindannyian látjuk, hogy csapdába kerültünk. A csapdába került vadnak lazának kell lennie, hogy ne pazarolja feleslegesen energiáit, mert vergődéssel egyre gyengébbé válik. Hagyni kell, hogy spirituálisan átjárjon minket az az erő, amely aztán hozzásegít a megoldáshoz. A csapdába esett vadnak ugyanakkor állandó készenlétben kell lennie, mert ha csak egy pillanatra is kinyílik a menekülés lehetősége, azonnal menekülnie kell. Ez egy nagyon nehéz feladat, hiszen mentálisan is megerőltető: egyrészt ellazulást, másrészt állandó készenlétet igényel. Lelkileg is fel kell készítenünk magunkat arra, hogy elképesztően nehéz évek várnak ránk. A teendő nem lehet más, mint hogy a globális birodalmat minimum tárgyalásra kényszerítsük. Argentína pl. képes volt erre, és igen jelentős könnyítéseket kapott. Ez nem megoldás, de a semminél jobb.

Ha egyesek kisebb-nagyobb emberi közösségekben képesek jó ötleteket hozni, és kivitelezni azt, akkor gondolkodás nélkül tegyék meg politikai erői-

kel való cimborálás nélkül. Ne várjanak senki támogatására, segítségére. Minden emberi közösség legyen tisztában azzal, hogy bizonyos értelemben egyedül maradt, és csak magára számíthat. Aki a legkisebb emberi közösséget is megpróbálja megvédeni a teljes lepusztulástól, az óriási tettet hajt végre ezzel. Ne becsüljük le ezeknek az apró közösségmentő törekvéseknek a jelentőségét, mert segítenek abban, hogy a lepusztulást lassítani, akadályozni tudjuk. Ez a mikroszint, a lokalitás szintje.

Nemzeti szinten pedig arra törekedjünk, hogy rákényszerítsük a politikai erőket arra, hogy igenis vállalják fel a globális birodalom tárgyalásra kényszerítését. Egy magyar nemzeti tárgyaló küldöttség létrehozása kellene, amely hosszú távon képviseli a nemzeti érdekeket, másfelől a globalitás valamiféle tárgyalóküldöttsége, amely saját érdekében sem szeretné, ha Magyarország alatt kilyukadna a térkép, és a Kárpát-medence egy fekete lyuk lenne. Ez magára a globális hatalomra nézve is kellemetlen következményekkel járhat.

A következő három év legfontosabb teendőit ezekben látom, közben persze a választással, új kormány alakulásával és az új kormány első évével. Ez a három év végleg eldöntheti, hogy van-e békés, demokratikus megoldása ennek a helyzetnek, vagy pedig nem marad más, mint a polgárháború, amely Argentínában is bekövetkezett. Reméljük, hogy ez nem feltétlenül következik be. Lelkileg azonban készen kell állnunk arra a veszélyes lehetőségre is, hogy a dolgok békésen nem képesek eljutni addig, hogy a politikai eliteket rákényszerítsék a felelős magatartásra. Mindenkinek, akiben maradt kellő akarat, józanság, mindent alá kell vetnie ennek a célnak. Ha a nemzet maradéka nem hoz egyéni áldozatokat a cél érdekében, akkor jelentősen csökkenti az esélyt, amely egy olyan kivezető utat jelenthetne ebből a válságörvénylésből, ami talán esélyt ad arra, hogy elkezdjünk építkezni, hiszen legalább két évtized kell, amíg kiheverjük, ami most történik.

A Gorenje-turizmusról a Visegrádi Szerződésig

Mi már annyi szörnyűségen átmentünk, hogy csak őszintén, kertelés nélkül beszélhetünk.

(Dudás Károly szabadkai író előadásából. Protestáns Szabadegyetem 2008. május, Bizovac – Horvátország)

Bevezető

Legalább 10 éve érik már bennem a gondolat, hogy a megélt történetesort papírra vessem. Eddig jegeltem, de ezen a nyáron két olyan dolog is történt, amely arra utalt, hogy eljött az idő.

Júniusban Eszéken megvettem a Zágrábban 2008-ban kiadott Horvátország 1918-2008¹ című nagymonográfiát, és mire végigfutottam a fejezeteken, megszületett Pozsonyban az új (elkövetői szerint csak a módosított) szlovák nyelvtörvény.

A két dolog csak látszólag nincs összefüggésben, ugyanis bennünket, magyarokat mindkettő érint. Az első inkább pozitívan, a második a szlovákiai magyarságot léteiben támadva negatívan, a honi és az egyetemes magyarságot pedig megalázóan.

A Gorenje-turizmus és szereplői

A világútlevelet 1988. január 1-jétől (még a Grósz-kormány ideje alatt) vezették be Magyarországon. Ezzel a lépéssel megnyílt az út... Hova is? Ausztriába. Csak oda, ugyanis a többi nyugat-európai országba még hosszú ideig vízum kellett, ami beszerezhető volt ugyan, de a szaladgálás alapvetően korlátozta, így hát kiugrani csak Bécsbe lehetett. A magyar „nagy ugrás” 1989 áprilisában (már Németh Miklós a kormányfő) indult meg, összevont valutakeretekkel, (újra)egyesített családokkal, rokonokkal. Megkezdődött a nagy Gorenje-hűtőszekrény, kombinált hűtőszekrény, fagyasztólada, automata mosógép, mixer (mind Gorenje-termék) magánimportja Ladákon, Wartburgokon és Trabantokon. A szlovén terminológia nem ismeri a konyhai eszközök fogalmát, nyilván színük miatt „fehéritechnikának” hívja az említett cikkeket. Folyt be házáunkba a „fehéritechnika” és ömlött ki a dollár, a né-

met márka, az osztrák schilling és a svájci frank. A szlovének termeltek, mi vásároltunk, az osztrákok meg a határszéli pajtáktól kezdve (ezekből is üzletek lettek) a bécsi szakáruházakig hatalmasat kerestek rajtunk és a szállító szlovéneknek is. Kilométer hosszú és végeláthatatlan kocsisorok, szemét, szétdobált csomagolás, hosszú várakozás, gyorsított vám és magyar tudatlanság. Több ismerősöm is büszkén mutatta, az amúgy tényleg pofás új jugó (!) hűtőszekrényét, mosógépét stb. Hiába próbálkoztam azzal, hogy ezek szlovén termékek (egy Velenje nevű szlovén kisvárosban volt/van a Gorenje-művek központja), nem hatott: - Hát az is jugó, nem? - kérdeztek vissza. Fölhagytam a meddő próbálkozással, miközben 1987-88-89-es telefonregiszteremben több ljubljana (maribor, lendvai, muraszombati, postojnai stb.) telefonszám volt, mint pesti. Erre a szép telefonszám-gyűjteményemre úgy tettem szert, hogy 1981-1988-ig első alapító vendégoktatóként tanítottam a ljubljana (akkor még Edvard Kardelj) Egyetem Bölcsészettudományi Karának Összehasonlító Nyelvészeti és Orientalisztikai Tanszékén a magyar nyelvet, irodalmat, kultúrát és mindent, ami a magyar helyesírástól a magyar filmművészetig belefért. Hét csodálatos év, helyesebben majdnem tíz, mivel 1977 és 1979 között két évig az Újvidéki Egyetemen voltam posztgraduális ösztöndíjas. Ottani apanázsomat a vajdasági autonóm kormány folyósította. Csak Tito halálának évében (1980) dolgoztam Budapesten, aztán újra vissza „Jugóba”.

A sok-sok szlovén telefonszám ismerősöket, barátokat takart, mérnöktől tanárig és orvostól vendég-lősig. Újvidéken jól-rosszul megtanultam szerbül, Ljubljanában két év kellett ahhoz, hogy már törjem a szlovént (tanszékvezetőmmel németül beszéltem, mivel ő megismerkedésünkkel közölte, hogy ez Szlovénia és itt nem beszélünk szerbül). A szlovén nyelv kommunikációs szintű elsajátítása megnyitott minden kaput előttem, bejáratos voltam a Szlovén Írószövetségbe, a Mladina c. radikális ifjúsági lap szerkesztőségébe, a Pomurska Založba könyvkiadóba és sorolhatnám tovább. Személyesen ismertem Jože

¹ Ivo Goldstein: Hrvatska 1918-2008. EPH Lieber Zagreb, 2008. 931. old./349 kn.

Smole kormányfőt, többször találkoztam – később még Budapesten is – Milan Kučan szlovén államfővel, barátom volt Jože Hartmann², Jože Hradil³, Milan Gruskovnjak⁴, dr. Hajós Ferenc (később Szlovénia első budapesti nagykövete) és nagyon sokan az egyetemi kolégák közül.

1989 tavaszán és nyarán a szlovénok már más-sal voltak elfoglalva, mint a Gorenje-export, a Gorenje-turizmust még reklámcélra se használták ki, figyelmüket egy belgrádi úriember, bizonyos Slobodan Milošević kötötte le, így hát amikor telefonon föl hívtam barátaimat, hogy engem elborzaszt a magyar konzum kannibalizmus, amellyel honfitársaim rávetették magukat az azóta is piacvezető⁵ legismertebb szlovén cég termékeire, csak elcsodálkoztak azon, hogy Magyarországon nincs Gorenje. De azonnal megértették fölháborodásomat, amikor arról beszéltem, hogy milyen alapon fölözik le a pénzünket (a magyarokét és a szlovénokét) az osztrák sógorok, úgy, hogy ezeknek a műszaki cikkeknek még a garanciája is elvész Hegyeshalomnál, amikor „büszke” gazdáikkal együtt „kilépnek” Ausztriából. Minden ljubljanai ismerősöm segítséget ígért, csak arra kértek, hogy Magyarország rendeljen közvetlenül a Gorenjetől, s az nagykereskedelmi áron szállít majd egyből Magyarországra. Ekkor kezdődött első vesszőfutásom. Elkezdtem kutatni, hogy ki is dönthet egy ilyen kérdésben. Saját tárcám (műv.min.) azonnal átpasszolt a külügyhöz. Mindkét „cégnél” miniszterhelyetttel tárgyaltam, akik meg is értettek, sőt egyet is értettek velem, de addig nem jutottunk el, hogy legalább a telefont fölvegyék. A külügyes aztán megsajnált, s irodája ablakához vezetett, miközben megkérdezte, hogy mennyi jutalékot kapok, majd egy a Duna túlpartján lévő nagy fehér épületre (MSZMP-székház) mutatva közölte, hogy ilyen horderejű ügyben ott kell kopogtatni. Pár nappal később már ott kopogtattam. K.B.-ben (Központi Bizottság) osztályvezetői szinten fogadtak, bőven szántak rám időt, és B. elvtárs (név, cím a szerkesztőségben) jegyzetelt, bólogatott, főleg akkor, amikor elmondtam, hogy szerény tudásom szerint bár Marjai József miniszterelnök-helyettes többször is járt a 80-as években Belgrádban, hogy készpénzt szedjen ki a jugókból, akik jelentős összeggel maradtak adósaink az árucere-forgalomban, mégis üres kézzel tá-

vozott. A 80-as évek második felében ezt a tartozást enyhítették pár száz Zastava 101-es típusú személygépkocsival (amelyekért szintén megindult akkor Pesten az „osztályharc”). Hát most itt az idő és a termék, lehetne tovább lépni! A főelvtárs két-három napon belül ígért választ. Nem sokkal a határidő lejárta után hívtak a „Fehér házba”, s közölték velem (helyesebben kioktattak), hogy szűken, csak a gazdaság oldaláról értelmezem, így rosszul látom a helyzetet. A párt álláspontja szerint az utazás vásárlással is együtt járhat, fölösleges a túlszabályozás, ami a direkt import „átszervezésében” nyilvánulna meg, illetve a folyamat már zajlik, így leállítása nagyobb társadalmi kárt okozna, mint anyagi hasznot.⁶ (Még ugyanebben az évben megindult a 10%-ra csökkentett vám miatt a használt és koros nyugati (roncs)autók beáramlása is Magyarországra.) B. elvtárs csak úgy búcsúzásként megkért, hogy ne foglalkozzak tovább a Gorenjével, mivel ő (per tangentem) úgy tudja, hogy van nekem más, a térséggel kapcsolatos, tanári pályámhoz is jobban kapcsolódó kulturális feladatom. Az illető – milyen érdekes – jól tudta, tényleg volt.

A Belgrádi Magyar Intézet sorsa

A második történet még a 80-as évek elején indult, amikor is a vajdasági magyar csúcsértelmiségiek⁷ közül többen szorgalmazták hazánk belgrádi nagykövetségén és magyarországi látogatásaik (előadások, írószövetségi események, Kossuth Klub-béli előadói estek, író-olvasó találkozók stb.) alkalmával, hogy hazánk nyisson Belgrádban Magyar Intézetet (munkacím: Magyar Információs és Kulturális Központ). A miniszteri felterjesztés 1986-re született meg, két intézet tervezett megnyitásáról, a helyszínek: Belgrád és London.⁸ Hogy a jugoszláv és a brit „birodalom” hogyan került egy lapra, máig nem értem. Dehogynem.

A világban bárhol működő minden magyar intézet munkáját - túl a finanszírozáson - két dolog határozza meg, hogy milyen elvek alapján és hogy milyen „házban” tevékenykedik. (Magyar tulajdonú épület, bérlemény, virtuális: alkalmakra bérel, koncert- és kiállító termet, standot, színpadot stb.) Így volt ez Belgrád esetében is. Először csak szóban, majd egyre

² A szlovén SZDL (HNF) elnöke

³ 40 kötetes műfordító, a szlovén-magyar, magyar-szlovén szótár szerzője

⁴ Ügyész, a szlovén főügyész első helyettese

⁵ A Gorenje művek forgalma 2007-ben 1.347 M Euro, tiszta nyeresége 56 M Euro

⁶ A Gorenje-turizmus 5 milliárd (!) dollárjába került Magyarországnak, ebből 3 milliárdot hitelfelvétel (!) útján fedezett a kormány

⁷ Az Intézet felállításának legismertebb szorgalmazója Gion Nándor volt.

⁸ Jellemző „megfontoltságunkra”, hogy a Londoni Magyar Intézet is csak 1999 márciusában kezdhette meg munkáját, Bogyay Katalin vezetésével.

többször írásban is kértek tőlem ötleteket, elképzeléseket a Szalay utcában (műv.min.) és a külügyminisztériumban, amelyeket én el is készítettem. Röviden a lényeg az volt, hogy a Belgrádi Magyar Intézetnek csak a jugoszláv tagköztársaságok közötti óriási kulturális, oktatási, tudományos, művészeti szintkülönbségek figyelembe vételével, tehát nagyon selektív megjelenéssel van értelme (más „produkció” kell Szkopjébe, inkább folklorisztikus, és más pl. Ljubljánába: inkább kisplasztika, grafika). Ezt a differenciált kultúr-diplomáciát úgy kell megvalósítani, hogy külön és fokozott hangsúlyt kell fektetnünk a vajdasági, a horvátországi és a szlovéniai magyarok elvárásaira (itt közös rendezvényekre gondoltam elsősorban, s ezeknek 1990-ig Jugoszláviában még Milošević hatalomra kerülése után is megvolt a lehetősége). Másik alapvető javaslatom az intézet munkatársaira vonatkozott. Tételesem, hogy aki nem tud szerb-(horvát)ül/ul, nem vezet jól (balkáni körülmények között) gépkocsit, s nem képes saját adminisztrációját ellátni, az ne menjen Belgrádba. Kettő-három munkatárssal és egy asszisztenssel, aki a könyvtárat, videótevényt, folyóiratokat stb. gondozza, meg lehet indulni a 255 800 km²-es országban⁹.

Még engem is meglepett, hogy tárgyalópartnereim: Rátkai Ferenc miniszterhelyettes, Boross Róbert főosztályvezető, Hárs Gábor osztályvezető, Györke Sándor belgrádi magyar nagykövet elvtársakból egyre jobban urakba átmenő illetékesek minden javaslatomat elfogadták, sőt. Györke Sándor egy belgrádi egyeztetésen azt javasolta, hogy minimális átalakítással (a konzuli osztály válaszfallal történő lezárása) a magyar nagykövetség magasföldszinti részén rendezkedjen be az intézet, amely terület valóban minden tekintetben (fogadóhelység, irodák, WC, könyvtár stb.) megfelelt a célnak.

1988-ban Köpeczi Béla miniszter már át is utalt 3 millió Ft-ot (ez még ma is komoly összeg) az előzetes könyv- és eszközbeszerzésre, s volt egy olyan pilanat is (1998 tavasza/nyara), amikor úgy nézett ki, hogy '88 őszén ljubljanoi oktatói munkámat befejezve egyenesen Belgrádba megyek előkészíteni az intézet várhatóan 1989-es megnyitását. Aztán Köpeczi meggondolta magát és közölte, hogy ilyen nincs, még a külügyben sem, hogy „egyik ágról a másikra”, tessék legalább fél-egy évre hazajönni, s utána indulhat Belgrád. Így érhetett aztán Pesten a Gorenje-turizmus, s a már kormányfő Németh Miklós kabinetének 1989. május 10-i átalakítása. Németh kiteszi Köpeczit és teljesül Glatz Ferenc nagy álma, miniszter lesz (nem egész egy évre). Glatznál 1989

őszén nagy volt a forgalom, nem ronthattam rá, pedig beosztottai (akik akkor inkább alattvalónak tündek, mint korábban) nagyon-nagyon inspiráltak. Inkább üzentem, de a történész-minisztert már nem érdekelte egy új magyar (hungarológiai) intézet alapítása, megnyitása. 1989 őszén/telén úgy fölgyorsultak az események: további új pártok alakultak, többpárti választások előkészületei zajlottak stb., hogy magam is jobbnak láttam befejezni az egyre értelmetlenebbé váló fáradozást. Az új, immár legitim Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató-miniszter már nem is foglalkozott ezzel az üggyel, amit aztán 1991 nyarán a szerb fegyverek végleg ad acta tettek.

1992-93-ban és később, főleg a NATO-bombázások alatt többször gondolkodtam azon, hogy vajon a diktátorrá váló Milošević bezáratta-e volna a magyar intézetet, ahogy a német, az amerikai és más intézetek esetében ezt megtette...

A belgrádi magyar intézet a „diplomáciai-Trianonon” is enyhített volna egy kicsit! Ez alatt azt értem, hogy 1920 után pl. Belgrádban és Londonban is az osztrákok „vitték el” az általában a legjobb helyeken lévő monarchia-nagykövetségeket, s nekünk a lényegesen rosszabb helyeken (külvárosban) fekvő konzulátusi épületek jutottak.

Ma már jelzésértékűnek is vehetjük, hogy Jugoszlávia nem akart YU-Centert Budapesten, ebbe 89-90-ben már sem a szlovénok, sem a horvátok nem mentek volna bele, hanem a magyar intézet ellentételezéseként vendéglakásokat kértek a belvárosban azon délszláv kutatók számára, akik hosszabb időt töltenek Budapesten. A művelődési tárca az V. kerületben közvetlenül a jogi karral szemben nagypolgári lakásokat ajánlott fel – milyen érdekes az élet – a Szerb utcában.

Alpok-Adria helyett Visegrád

Az 1990-es tavaszi választások után új, polgári kormánya lett hazánknak Antall József vezetésével. Többen csak nyárspolgárinak hívják, ami talán túlzás, de nem alaptalan. Az új, számomra (és a tízmilliónyi magyar számára is) ismeretlen ember alig pár hónapot töltött az MDF élén, s már alapíthatta is kormányát, s a harmadik magyar köztársaság bel- és külpolitikáját. „Érdekes módon” Antallt a gazdaság - ami mindennek az alapja - nem érdekelte, más-sal foglalatostkodott: paktumokkal, megtalálta Göncz Árpádot, az őszi önkormányzati választásokra kén-szült, amit nagy hirtelen el is veszített az MDF Bu-dapesten, Demszkyt azóta is nyögjük. Antall több-

⁹ Ma már föl sem tűnik, hogy a valamikori Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság területe kétszerese volt Angliának (130 395 km²)

szintű külpolitikájának (euro-atlanti kapcsolatok, Varsói Szerződés szétverése, a határon túli magyarokhoz kapcsolódó anyaországi viszony elmélete és ellentmondásos gyakorlata, regionális-térségi kapcsolatrendszerünk stb.) több olvasata van. Számmomra Antall legnagyobb külpolitikai tévedésének tűnik (itt most az 1990. évi őszi Jeszenszky-féle pancser horvátországi fegyverexportra nem térek ki) a semmiből összetákolts visegrádi csoport álma, a V4-ek.

Ebbéli aggályaimat írásban először a vajdasági magyarság (szenvedés)történetét 1944-2003 feldolgozó cikksorozatomban (Magyar Nemzet, 2003. augusztus 9., 16., 23.) amúgy mellékszálaként fejtettem ki mindösszesen egy bekezdésben. „Már dörögtek a fegyverek Jugoszláviában, amikor Antall József 1991 februárjában Visegrádon belekényszeríti hazánkat egy kvázi szövetségbe, amely tizenkét éve nem működik kellő hatékonysággal, ellenkezőleg... „Barátaink” csak arra jók, hogy Horn Gyula Mečiarral népszerűcseseréről álmodozzon, majd a magyar ellenzékkel közösen támadják a rasszista Beneš-dekrétumok ügyét teljes joggal fölvető Orbán Viktor miniszterelnököt. Mikuláš Dzurinda Budapesten alázza meg a zavaros múltú Medgyessy Pétert, s akkor még a bős-nagy-marosi betonszörnyet nem is említettük. Ha Antall József és politikai „stratégái” nem kapkodnak, már 1991 nyaratól valós, akár a skandináv vagy a Benelux-államokéhoz hasonló mélységű és minőségű szövetségeket köthettek volna a független(edő) Szlovéniával és Horvátországgal. A történelmi gyökerek is frissebbek és arányosabbak (Osztrák-Magyar Monarchia), mint a Károly Róbert fémjelezte Anjou-koré.”

Az általam a Visegrádi Együttműködés alternatívájaként említett (és közel húsz éve ajánlott) magyar-szlovén-horvát szorosabb partnerkapcsolatokat az tette volna lehetővé, hogy hazánk népszerűsége csúcán volt a függetlenségéért küzdő Ljubljanában és Zágrábban egyaránt. Ezt a több mint szimpátiát az NDK-s menekültek előtti határnyitással alapozta meg Magyarország. Budapest 1989/90/91-ben szabályosan példakép volt a szlovének és a horvátok számára, amit a ljubljanaei egyetemisták több lepedőnyi méretű plakáton a Rozna Dolinában (Rózsavölgy) lévő központi kolégiumuk homlokzatán a világ tudomására is hoztak: „Lahko jebes ZDA in evropa nas vzgled je Madzarska.”¹⁰ Az egyetemistákon túl persze lényegesen komolyabb alapjai is lettek volna a szorosabb együttműködésnek, mégpedig az 1978-ban megindult, jól fejlődő és folyamatosan bővülő Alpok-Adria (horvátul: Alpe-Jadran) Együttműködés.

A térkép¹¹ és a hozzá tartozó táblázat önmagáért beszél, az érintett térség lakosainak száma 37 847 409 fő, 277 208 km² területen. Ivo Goldstein horvát történész helyesen elemzi könyve 580. oldalán, hogy az Alpok-Adria integráció a kulturális, tudományos, közlekedési és gazdasági együttműködés mellett „Horvátország (és Szlovénia) számára jelentős kijárat volt a nyugat felé”. A 80-as években Bosznia-Hercegovina és Montenegró is csatlakozni akart az Alpok-Adria Együttműködéshez, de ezt a horvát és a szlovén tagköztársaságok megakadályozták. Antallék figyelmen kívül hagyták ezt a lehetőséget, pedig csak az együttműködésben részt vevő négy dunántúli megye mellé kellett volna felsorakoztatni a többi tizenötöt. Nagy kár volt, és ma már pótolhatatlan is, hiába létezik még (papíron és olasz elnökkel) az Alpok-Adria Munkaközösség.

E sorok szerzőjét ugyanabban a külügyminisztériumi dolgozószobában, bár már más szereplő oktatta ki, ahol a „Gorenje-tanácsot” kapta. Az új szereplő már nem miniszterhelyettes, hanem helyettes államtitkár volt. A helyettes államtitkár úr sem Visegrád mellett volt elkötelezett, hanem minden második szava Antall József volt. Antall mellett egy igen furcsa-amorf, önmagát omnipotensnek és omnikompetensnek vélő rokon-baráti-tanítványi, nagyon lelkes, de csak félprofi csapat (ez az amatőr sportbéli eufemisztikus elnevezése) gyűlt össze, s lett miniszter, tanácsadó, nagykövet, ez-az, amaz. Hogy ez mennyire így van, mi sem bizonyítja jobban, hogy a már idézett Magyar Nemzet-béli háromszor egy kolumnás cikkem megjelenése után a levitézlett és korosodó exek (Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula és Csóti György) személyeskedő, nagyképűen gögös és öntelt, tárgyi és történelmi tévedésektől hemzseggő „publicisztikában” védtek néhai mentorukat, akinek azt a Visegrádot köszönhetjük, amely Szlovákia részéről a nyelvtörvényhez vezetett, azután hogy közigazgatását észak-déli irányban már úgy átszervezte, hogy az a tömbmagyarságot miszlikbe vágta, a Duna eltereléséről nem is beszélve. Ma ott tartunk, hogy a velünk állítólag szoros szövetségben álló országból kitiltják a magyar államfőt, a kitiltással párhuzamosan üldözik a magyar nyelvet, fasisztoid jogszabályokat (Beneš-dekrétumok) tartanak életben (másik „szövetségesünkről”, a csehekről se feledkezzünk meg!), s aki ezt szóvá teszi – pl. Orbán Viktor – azt kiközösítik. Számmomra Visegrád, Dávid Ibolya, Domszky Gábor, a kárpótlási jegyekkel licitáló magyar paraszt, a megszűnt iparágak, a csepilajosos, szilvássygyörgyös, gyur-

¹⁰ „Megba..hatod az USA-t és Európát, a mi példaképünk Magyarország.”

¹¹ Ivo Goldstein i.m. 579. old.

csánferences privatizáció - és sorolhatnám tovább - antalli örökség.

Epilógus

Ma már a Gorenje-turizmust úgy látom, az arra kellett, hogy még dolgozó népünk a hűtőládákkal, 8-10 éves Volkswagen Golfokkal és a pár tízezer forintért megszerezhető lerobbant tanácsi bérlakásokkal foglalkozzon, s eközben a volt és leendő politikai és gazdasági elit pedig törvényesen (?!), a Sárközy Tamás jogászprofesszor által komponált dallamokra megkezdje a spontán privatizációt, ami aztán majd átmegy nem spontánba. Azt nem tudom eldönteni, hogy a 1947-48-49-ben lezajlott államosítások voltak-e mocskosabbak, vagy a rendszerváltás által piedesztálra emelt magánosítás. Amit tudok, az az, hogy ezek a folyamatok Szlovéniában nem így zajlottak. Kuponos rendszer volt, állami cégeket alig adtak el. (A spontán privatizációt szlovénul rablásnak, sikkasztásnak nevezik.) Önálló utat követtek, nem térdeltek le a jugoszláv néphadsereg, a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap előtt sem. És ma már euróval fizetnek, az osztrák életszínvonal közelében élnek, és fütyölnek ránk, mert nem vagyunk egy súlycsoportban.

A Belgrádi Magyar Intézet ügye tipikusan a magyar tehetetlenség, a mindent túlkomplikáló, egyeztető, időt húzó, aztán már csak a saját sorsával törődő oktatási-kulturális „elit” nyegleségén múlt. Művelődési minisztériumi szlogenrel élve a fontos, de nem sürgős kategória. A történelem túllépett az intézet ügyén, de

elszabotálójának többsége még mindig közöttünk van, és még mindig árt.

A harmadik esetben meg józan paraszti ésszel és népi-plebejus szívvel belefutottam a Belvárosi Magyar Demokratákba, akik az V. kerületből nézték a világot és benne a Balkánt. Antall József már-már Károly Róbertnek hitte magát, Lech Wałęsa III. Kázmér királynak, Vaclav Havel pedig Luxemburgi Jánosnak. Magam úgy tudom, hogy van egy másik Visegrád is, délen, s volt nekünk Dobó Istvánunk, Zrínyi Miklósunk és Jurisics Miklósunk is. Végvári hőseinknek a törökkel szinte kevesebb bajuk volt, mint a császári udvarral. Nem tanultam a perifériákon küzdő magyar-horvát eleink sorából, akik csak kardjukban bízhattak. Tanulhattam volna abból is, ahogyan a belvárosi demokraták saját talpasaikkal (Lakitelki jobbágyok) is leszámoltak, s eltakarítottak mindenkit az útból, aki nemzeti szemüvegen át nézte hazáját, Pozsgay Imrétől Bíró Zoltánon át, Csoóri Sándorig. Naiv voltam, így háromszor is „jégre vitt” és „lesre állított” a Janus-arcú nagypolitika, de a sors jóvoltából rúghattam még egy tizenegyest: 2004 és 2009 között az Eszéki J. J. Strossmayer egyetemen taníthattam, és meggyőződhettem arról, hogy a Bernakparton, a Duna-parton és a Sándor palotában a mai napig mindent jobban tudnak. Személyesen találkozhattam Eszéken Göncz Kingával, Szili Katalinnal és Sólyom Lászlóval. Láthattam az eszéki vár udvarából elsuhanó fekete limuzinjaikat, miközben gyalog balagtam a bölcsészkar felé. Vártak rám horvát hallgatóim, akik magyarul akartak tanulni. Nem is tudták, hogy én kikkel találkoztam...

Táltostánc

DÖBRENTAI KORNÉL

Belépve a Fájdalom kapuján

Szervátiusz Tibornak főhajtással élete és életműve előtt

Gyécse kagannak és Szent Istvánnak,
az Atya, a Fiú s a Szentlélek
külön sorsot s közös terhet szántak,
mint Nektek: apának s a fiúnak,
hozzá gigász-tehetséget mértek,
bírní roppant súlyát küldetésnek,
meglelni ösvényét a kiútnak.

A botondi génerős buzogány
tátongó rést szakított az idő
törhetetlen bizánci bronzfalán:
szabadító seb-hasadás, dicső,
mert rajta mámorítón áthat
'56-os cirkli-zászlós távlat,
bár bénítón roskasztó bornyú ám
- több ezer évvel tömve a málha -,
mindig széllel szemközt, hegynek hágva,
belépnünk a Fájdalom kapuján,
nem kuporogva ínséges küszöbén,
ám délceg-elszánt, nyakas-büszkén,
szembe nézve, oda biz' betérünk,
kínjainkról le sohase késünk,
s mintha helyettünk vezeklést hordna,
virrasztva fohászokat szül értünk,
gyásza, mintha lobot vetett volna,
s elégve ében üszökké talpig,
Istentől kiváltja - felhajnallik -
a Napot, a Fekete Madonna,
már megszakadt könnyei gyöngysora,
sóiból épült fel a Golgota.

S kapun túl, kötömb-sír elől való,
hol feltámadt az Emberért haló? -,
nyers, amiként kivajúdta a hegy,
és a beledermadt Isten-magmát
megélesztőn évszám sajdítja át:

1991 -,

amikor a RUSZKIK HAZAmentek,
lendülhet harang, ujjongni kezdhet,
kő, bronz s lélek együtt dobog, reszket –
s elmaradt az ovációs összhang,
Uram, a nevedben hitványt verd meg:
hát herélt lett volna minden harang?
Hej, egyház-atyafik, furák kendtek,

egy magyar összkondulást se mertek,
Nándorfehérvár múltán már félünk:
ma rossz okosság buta erényünk.

Legyen bár andezit, enged a kő,
ha legyűrni külön erő készül,
érzi, nem alázza meg a véső,
küzd még, de megadja magát végül,
s ideát foganni televényül,
elkívánja, kitárd s költözz bele,
öltözzön a sziklába szellemed,
lényedtől legyen sűrű benseje,
a sorsát hited teljesítse be,
körbefaragva titkos Lényeket,
kihullik véső-vásta maradék,
a roppant Egész csak így marad ép,
a nehézségi erőt legyőzve,
 kozmikus magasságot előzne,
lehet, a lehúzó törmelékkal,
mint Tajgetoszon, lét-esély vész el?

Ám él a szobor, kinő a földből,
s tör rögvést mennybolt iránt, nem hőköl,
nem tökély - hideg márványzása,
szunnyad benne éber-álmú láva,
ébredésünk lázas újhodása,
hevétől acélnál szívósb lehet
a fajtánk, ha feledni nem eped.
És anyag is válthat meg szellemet,
mahagóni, ecet, tölgy bont csodát,
s juhar, szil, dió: tűz-érlette fák,
s vas-Dózsából kiizzó rézerek.

Belépve a Fájdalom kapuján,
mily kitaratón időzünk odabent,
számúzve, ostoba göggel s mulyán,
mégse hagyok *fel minden reménnyel*,
és amit ott látok, el nem rettent,
talán, mint Jóbot a kín, megérlel,
bár köröttünk az idő megrohad,
és nem találunk majd magyarokat,
csak oszlásnak indított temetőt,
erő ellenében állíts erőt,
Árpád-sarj nép, támassz elrettentőt,

fegyver híján, szilárd jellemeddel
 ránk uszulók mohó vágyát vedd el -,
 bár másként harcolt Pozsonynál Árpád,
 betörték egyesült-nyugat hordák
 a ludovicusi cégér alatt,
 fölénjük ötszörös, a gondolat:
 örület-szikra, hogy elfogadja
 a kihívást a nagy Fejedelem,
 s lesújthat rájuk a magyar szablya,
 mert csatát áll, nincs benne félelem,
 s bérenc-hajlam, szíve, agya tiszta,
 noha felírátták zászlaikra:
minden magyarikat kiirtsátok,
 visszahullott fejükre az átok,
 hun-ős jégeső: nyílzápor zúdult/
 száz évre csírájában verve el
 - de a belmarcangolás tovább dúlt,
 ebből az ország máig nem tanult? –
 a szándék: nem jöttek ránk sereggel,
 minden hódoltatás kudarcba fúlt,
 ím, meglehet, azóta rettegik
 az Árpád-házi zászlók sávjait?

A belviszály gyöngít, tudta Konrád,
 remélte, nem nép él itt, csak condrák,
 és nem hitte, a Vértesnél megáll:
 szétzúzta hadát Szent István kerál,
 verten, fegyvert, vértet hátrahagyott,
 a vér-test, a Vértes megmaradott,
 s meg a hon -:

gyakran büntető voltál
 Uram, s láttad, töretésünk sok már,
 a poklok bugyrából csak fölmerültünk,
 Magyar Oltárnál gyónva, bánva bünt -:
 álljuk, leszünk a sátánnak fátum,
 mi vagyunk a Regnum Marianum!

De rég volt győzedelmi Úrasztal,
 inkább áldozótűz-méhe kegyhely,
 hány mártírt üztek hozzád, égjen el,
 Magyar Oltár, segélj hát vigasszal,
 már ha van. És a Trianon-csonka
 parasztkirály, kihamvadt-e trónja
 alóla? Csontig lerágott Dózsa,

éthordókból máig táplál húsa:
 mellkasa nem pusztá bordakarám,
 kard-markolatkosár lehet még ám!
 Bartók, Ady, Móricz, Szabó Dezső!
 Kós Károly, Jókai, Nagy s Németh László,
 annyi vesztes tusától szenvedő,
 kivéreztetve is konok vádló,
 és Rajeczky és Tamási Áron
 maradt a legkeserveesebb áron
 magyarnak, mint sokan, mint Petőfi:
 szabadság-korpusz, kozák átdöfi,
 és egy harckocsi hernyótalp alól
 feltör a Gérecz Attila-sikoly.
 Számtalan élet-áldozat, példa,
 majd mindenik, kurta távon, préda,
 véglegesen addig halál fia,
 míg tart a nemzeti amnézia...
 zömük termés-dús teljében kidől,
 de hulltában is kezd kihajtani:
 rájuk eszmélve nem csak nyelvtani
 ige-idő lesz a jövő idő -

Talentumod, génusz Barátom,
 mérni nincs elég s méltó karátom,
 amit itt tenni lehetett s kellett,
 és elvárt az Isten, megcselekedted:
 volt még néhány merész, szárnyas álmod,
 nem bírták a gonosz, földi gáncsot,
Füstbe ment terv hamuja pereg,
 őszíti fehérebbé a fejed.
 Az első, mit kertedben szem meglát,
 a megműveletlen roppant sziklát,
 naponta ujjaid megsimítják,
 Kőrösi Csoma bévül dörömböl,
 nem szabadul már a kőbörtönből.

Székely Piétád nem gyász s kín rabja,
 lábánál kicsi gyermekkel vallja:
 bármily hatalmas a veszedelem,
 bármilyen lét-koptató a jelen,
 mag kisarjad, megmaradunk, ne félj -:
Mindörökké Magyarország s Erdély.

2009. Pomáz

A Föld közepe

Régióink nagy muzikológusa: Járosy Dezső

(Csatád, 1882 – Eger, 1932)

Járosy Dezső, a legnagyobb bánsági zenetudós. Minden ilyen állítás figyelemfelkeltő, hiszen azonnali a kérdés: a zene nem sport, hogy mérni lehessen a teljesítményt. És ott van, ugye Bartók, akinek világnagyságát a zenében mindenki elismeri.

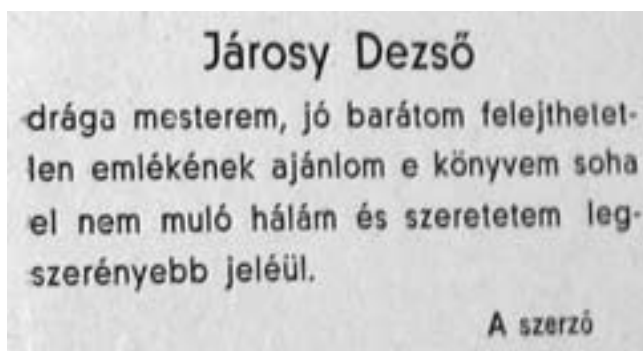
Járosy az egyedüli muzikológus, aki egész életében itt élt, bár évekig dolgozott Pesten, akkor is Temesvárt volt otthon. Továbbá kiadott egy sor zenei lapot – olyan időszakban is, amikor Budapesten nem létezett szaklap, zeneesztétikai könyveinek száma hihetetlenül nagy – meghaladja a két tucatot. Ezenközben a zenével kapcsolatos minden terület rendkívüli képességű művelője volt.

Ezt a rendkívüli személyt és munkásságát sem közvetlen hazájában – Temesváron – sem a történelmi Bánságban, ahova minden kötötte, nem ismerik, vagy nem ismerik eléggé. Például csak kurta pár sort „kap” a szaklexikonban. A Járosy munkásságát elemző számára visszatérő kérdés, miért nem ismerjük eléggé azt az alkotót, krónikást és tanárt, aki egy személyben volt zeneelméleti író, zenekritikus, zenei szaklapszerkesztő, zeneakadémiai tanár, orgonaművész, karmester és zeneszerző. Valamennyi területen külön-külön is olyan értékeket hozott létre, hogy a jelentős alkotók közé sorolható. És a zenével kapcsolatos szerepvállalások mellé társulnak a közéletiek: Járosy kora

fontos közéleti embere, rangos társaságok tagja és kitüntetettje.

Járosy Dezső élete

Járosy életrajzírója unokatestvére, Braun Dezső,¹ aki utódjának tekinthető: Járosyt követően ő lett a temesvári katolikus székesegyház karnagya, illetve a *Temesvári Hírlap* zenei rovatának vezetőjeként is követi a jeles elődöt. Braun tanítómesterének tekintette Járosyt, a neki szánt életrajzot ezzel a dedikációval indítja:

A kötet előszavában Braun Dezső felidézi, hogy „örökségül” három feladatot kapott Járosytól: életrajza megírását, műveinek gyűjteményes kiadását és zenei szaklapjainak fenntartását és szerkesztését. Az első feladat teljesítését jelenti a kis füzet kiadása, a másodikra tudomásunk szerint nem került sor, amiben alighanem az is szerepet játszott, hogy ebben az időben dolgozott Braun Dezső legfontosabb munkáján, a temesvári/temesi zene történetén,² illetve utóbb az a szomorú tény, hogy az 1939-től már súlyosan beteg Braun Dezső 1940-ben a kór áldozatául esik, és saját főművét sem tudta befejezni, a *Bánsági rapszódia* második kötete nem készült el.

Hogy Járosy halála mekkora veszteséget jelentett a zenének és általában a bánsági kultúrának, azt kortársai helyesen mérték fel, miként ezt a temesvári rep-

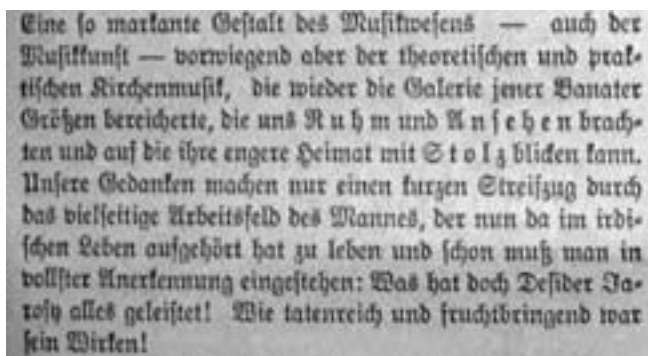

Portré a Temesvarer Zeitung-ból

¹ Braun Dezső: *Járosy Dezső élete és működése, Huniade (Hunyadi) Temesvár, 1932 (szept.).*

² Braun Dezső: *Bánsági rapszódia, Temesvár, 1937.*

rezenatív német napilap, a *Temesvarer Zeitung* kolumnás búcsúztatója mutatja.³

Részlet a temesvári német nyelvű napilap, a *Temesvarer Zeitung* 1932. szeptember 15-i emlékező és méltató cikkéből.

Járosy Dezső apja, Járosy Pál a Szepességből származó kántortanító, aki közel fél évszázadon át végezte népszolgálatát a kis bánági faluban, Csátádon, amelyet később az itt született híres német költőről neveztek el Lenauheimnak. Az apa eredeti családnévét két változatban is idézik – Jaroschek vagy Jahraus –, azt viszont egyértelműen állítja Franz Metz, hogy a névváltoztatásra az akkori magyar politika hatására került sor.⁴ Ezt vitatni lehet, hiszen egy kicsiny falu német kántortanítója elsősorban az egyházától függött, s a temesvári római katolikus püspökség területén a német hatás mindig jelentős, többnyire domináns volt.

Kisgyermek, amikor fuvolájával a falusi rezesbanda tagjává, majd vezetőjévé lesz. Ámde fuvoláját nem sokára leteszi (és féltve őrzi egész életében), ugyanis a szegedi piaristákhoz beiratkozó ifjú egyben a Könyg-Király Péter vezette városi zeneiskola zongora szakos hallgatója is lesz. Szülőfalujában már ekkor templomi zenei szolgálatot vállal, miként Braun Dezső feljegyzi, hallás után improvizál, orgonán játszik anélkül, hogy bármilyen módszeres képzésben részesült volna. Szegeden Szögedi Endre énektanárnak a helyettese a piaristák kápolnijában és a Szent

Demeter-templomban. Szeged után Pécsen lett piarista diák.

Következik Járosy tanulmányai során a temesvári katolikus teológia, egyházzenei pályája tulajdonképpen itt bontakozik ki két jeles tanára, Matthias Ferch és dr. Kovács Sándor hatására, akik felkeltették érdeklődését a cecilianizmus iránt. 1900-ben mint nagy reményekre jogosító tehetséges zenészt ajánlják tanárai az akkori püspök, Desewffy Sándor kegyeibe. Ekkor, 18 éves korában jelenik meg első egyházzenei dolgozata *A gregorián korális orgonakísérete* címmel az Országos Magyar Cecília Egyesület⁵ hivatalos lapjában.

Járosy 1904-ben végez a temesvári teológián, egy év múlva pappá szentelik. A pappá szentelése előtti és az azt követő évet is Budapesten tölti, akadémiai zenei tanulmányokkal. Tanárai közül külön kiemeli – már idézett, a *Musica ecclesiastica*-ban megjelent visszaemlékezésében – az orgonát és zeneszerzést oktató Hans Koessler professzort, akinek az osztályába járt. További ismereteit a gregorián ének területén Seckau-ban szerzi, ahol a világhírű P. Vivell tanítványa.

1906-ban, Martin Novaček halálát követően kinevezik a temesvári székesegyház karnagyának, ezzel elkezdődik az a negyedszázados tevékenység, amelyet indokoltan tartanak a temesvári egyházi zene nagy korszakának. Ugyanezen évben jelenik meg, a Cecília egyesület közgyűlésére, első egyházzenei kiadványa *A gregorián korális esztétikai méltatása* címmel. Szintén 1906-ban lesz a temesvári teológia énektanára, és beosztást kap a püspöki aulában.

Folyamatos budapesti, az országos zenei életben való jelenléte készíti elő számára azt, hogy 26 éves korában az Országos Cecília Egyesület igazgatója lesz, és rábízják a szervezet szaklapjának, a *Katolikus Egyházi Zeneközlönynek* (KEZ) a szerkesztését. Ez azt is jelenti egyben, hogy a fiatal pap zenei körökben nem csupán ismert – hanem elismert, és a szerkesztői munka további lehetőségeket nyit meg tudásának kamatoztatására és bővítésére, szerkesztői

³ A szöveg magyar fordítása: „A zenetudományos – és a zeneművészeti – élet egy ilyen markáns képviselője, ugyanakkor az elméleti és gyakorlati egyházi zene megbecsült előljárója, aki ismételtelen azon bánági nagyságok sorát gazdagította, akik számkra dicsőséget és elismerést jelentettek, és akire a szűkebb hazája büszkeséggel tekinthet. Gondolatban rövid portyára indulunk azokon a területeken, amelyeken e sokoldalú alkotó otthonos volt, és amelyekhez földi életében hozzátartozott, és most már a teljes elismerés hangján kell kimondanunk: milyen sok mindent volt képest Járosy Dezső megvalósítani! Milyen cselekedetekben gazdag és gyümölcsöző volt az ő működése!

⁴ Az eredeti szöveg: „Familia se numea de fapt Jaroschek (Jahraus?) dar și-a schimbat numele în urma politicii maghiare din acea vreme în Járosy.” Lásd: Fr. Metz: *Te deum laudamus. Contribuție la istoria muzicii bisericești din Banat. Beitrag zur Geschichte der Banater Kirchenmusik*. Editura ADZ, București, 1995. p. 59.

⁵ Országos Magyar Cecília Egyesület, OMCE (lat. *Societas „Sanctae Ceciliae” in Hungaria*), 1897. szept. 2. - a cecilianizmus magyarországi szervezete. Bogisich Mihály kezdeményezésére alakult meg. Célja az egyházzenei gyakorlat megtisztítása és felvirágoztatása. Első elnöke Bogisich Mihály, alelnökök: Mayer Károly kanonok és Glatt Ignác szegyh. karnagy, világi alelnökök: Kersch Ferenc és Lányi Ernő szegyh. karnagyok. Első igazgatója Kutschera József. Folyóirata a *Katolikus Egyházi Zeneközlöny*, ennek lapjain fejtette ki céljait, írta le a századforduló egyházzenejének fogyatékosait. A Zeneakadémián a Harmat Artúr által létrehozott egyházzenei szakon végzett növendékek dolgoztak az Egyesület céljainak megvalósításán.

tehetségének a kinyilvánítására. Ugyanis Járosy Dezső minden helyzetben és a háborús, világokat átrendező változások alatt is elsősorban a zenei életet élénken figyelő, folyamatokat szemlélő és alkotókat támogató szerkesztő volt. Az orgonaművészi fellépései mellett a szerkesztés az, amely hangsúlyosan végigvonul életén.

A zeneesztéta Járosy feladatának tekinti a zenei értékek nivós terjesztését, előadások sorát szenteli a zeneművészet nagyjainak, ezek természetesen nyomtatásban is megjelennek. Szinte kezdettől fogva kialakította azt a rá jellemző, kis formátumú füzeteket eredményező formát, amelynek első darabja a következő címmel jelent meg: „Grieg Edvárd⁶ (1843-1907) zeneesztétikai műltatása, írta és a Temesvári Zenekedvelő Egyesület 1907. évi November hó 29-ikén megtartott Grieg-estélyén felolvasta Járosy Dezső, a Temesvári Zenekedvelő Egyesület karnagya.”

Szintén 1907-ben kerül sor a Wagner-előadásra, később Chopin, Rimszkij-Korszakov, Liszt képezték egy-egy Járosy-előadás témáját. A *Katolikus Egyházi Zeneközlöny* (KEZ) 1910/10-es száma szerint az alábbi Járosy-munkák kaphatók a szerzőnél:

A hagyományos gregorián korális esztétikai műltatása (1907), Grieg Edvárd zeneesztétikai műltatása (1908), Brahms János zeneesztétikai műltatása (1908), Wagner Rikárd a zenedramaturg (1908), Faji zene és magyar zene (1908), A zeneesztétikai szép a zenetörténelemben (1908), Rimski-Korszakov zeneesztétikai műltatása (1909), Chopin zenei ro-

mantikája (1910)⁷, Az Eucharistia zenéje (1910), Egyetemi énekkarok a zenekultúra szolgálatában. (1910).⁸ Az *Eucharistia zenéje* c. 188 oldalas kötet kivételével a többi munka füzet jellegű, 40-70 oldalas kiadványokat jelent. Érdemes felfigyelni nem csupán a tematikai sokszínűsége, de a 32 éves fiatalember szerzői teljesítményének mennyiségi vonatkozására is: a kilenc kötet együttes oldalszáma meghaladja az 500-at.

1909-ben dr. Csernoch János püspök kinevezi a temesvári papnevelő-intézet igazgatójává, majd 1910-ben az egyházművészet tanárává. Az 1910-es év korszakhatárnak tekinthető Járosy életében, ugyanis 28 évesen tanári kinevezést kap a budapesti zeneakadémiára, és 1914-ig idejét a magyar főváros és Temesvár között osztja meg. Közben Temesvárott újabb feladatokat vállal, mint a Zenekedvelő Egyesület énekkarának a karnagya koncert-sorozatát indít el. Ez a időszak, a háborús viszonyok ellenére, Járosynak roppant termékeny korszaka, hiszen egymás után jelennek meg egyházzenei és zeneesztétikai munkái. A püspökség nyomdájának az irányítási feladatát is rábízák ugyanakkor, ami jelzés azt illetően, hogy feladatai egyre inkább Temesvárhoz kötnek, illetve egyre sokrétűbbek megbízatásai.

Járosy sokrétű munkássága

Zenei lapszerkesztőként az első jelentős feladatot a KEZ jelentette Járosy részére, mely menet közben, 1915-1918 között *Egyházi Zeneközlöny* címmel,

⁶ Az idegen nevek írásában a múlt század elején még nem érvényesültek a mai szabályok: művészek, írók, politikusok neveit átirták az egyes nyelvek írásmódja szerint. Bodó Mária átfogó, Temesvár egy-egy magyar-német-román napilapjára kiterjedő, húsz évfolyamot átfogó, mintegy 150 ezer oldalnyi szöveg áttanulmányozását jelentő kutatása során bebizonyosodott, hogy az akkori helyi sajtó nyelvre való kivétel nélkül alkalmazta a nevek átirásának a gyakorlatát. Lásd: Bodó Mária: *Orientări în creația bănățeană pentru pian în perioada interbelică (A két világháború közötti bánsági zongorairodalomról)*, George Enescu Művészeti Egyetem, Iași, 2005, doktori disszertáció.

⁷ A Járosy-kötetek gyakran több kiadásban is megjelentek, illetve egy-egy előadás később különnyomatként vagy kötet fejezeteként jelenik meg újra. Ugyanakkor a hirdetések a kiadványok megjelenési évét nem tartalmazzák, ezért a kiadási év megállapítása külön feladat. Az 1927-ben az aradi Vasárnap nyomdai műintézet által kiadott Chopin-kötet három Chopin-dolgozatot tartalmaz, ezek címei viszont nem egyeznek az előadás címével.

⁸ Ezt a kiadványt semmilyen Járosynak szentelt munkában, lexikon-címszóban külön nem idézik.

1921 februárjától ismét címet változtatva 1927-ig *Egyházi Zeneművészet* néven jelenik meg. Utolsó rövid sorozata a lapnak *Musica ecclesiastica* címmel jelent meg, szintén Járosy szerkesztésében, rövid ideig, 1929. január-április között.

Az egyházzenei lapsorozatot egészítette ki Járosynak egy igen merész vállalkozása: a *Zenei Szemlét* 1916-ban indította el, amelynek nem csupán szerkesztője, de kiadótulajdonosa is egyben. Ez pedig azt jelenti, hogy miközben a KEZ és utódlapjai mögött egy országos szervezet, a Cecília Egyesület jelentette a(z anyagi) háttérrel, az új lapot a szerkesztő forrasszerző képességére, illetve a zene iránti erősödő (?) érdeklődés okán várható előfizetőkre kellett építeni. A *Zenei Szemle* létének 12 éve alatt formái, tartalmi szempontból is sokat változott, a megjelenés helye sem volt végig Temesvár, de vállalkozásként mindenképpen párját ritkító, amennyiben a „zenét kedvelő, művelt közönséget” elsőként célozta meg a zenetudomány és a hangversenyélet köréből származó elemzésekkel, beszámolókkal, kritikákkal.

Járosy szerkesztői munkássága kiterjed még a *Banater Musikzeitung* c. német nyelvű lapra, amelynek a neve később *Musikalische Rundschau*-ra változik. A lapra kitérünk Járosy és a német kultúra kapcsán.

Külön ki kell emelni Járosy zenekritikusi tevékenységét. A *Temesvári Hírlap* általa kapott a zenéhez értő, ugyanakkor a zene jelenségeit széles összefüggésben értelmező krónikást. Érdemes szó szerint idézni Braun Dezsőt: „Úttörő munkát végzett a zenekritika terén. Tekintély nélküli és stílustalan volt a zeneműbírálói munka ezidőben. Ő, a tudós muzikus felvértezetttségével és irodalmi stílusával új útját jelölte ki a zenekritikának. Ebben a munkájában sohasem hiú és elbizakodott, mindig őszinte, szigorú és

tárgyilagos volt. Ezen kritikai munkásságához Pogány Mihály adott helyet a *Temesvári Hírlap* hasábjain.” A folyamatos, kiegyensúlyozott és a helyi kontextusokon túl tekintő zenekritika igen sok esetben meghatározó jelentőségű. Alighanem érdemes elgondolkozni azon, hogy a XX. század első felében Temesvár zeneéletének európai betagoaltsága, a jelentős előadóművészek itteni fellépései mennyiben köszönhetőek a helybeli magyar és német lapokban helyet kapó rangos kritikáknak és az ekként nem csupán megjelenített, de gerjesztett elvárásoknak?⁹

Közel húsz éven át folyamatosan végzett zenei krónikási munkássága folyamán Járosy mintegy 3000 írást közölt, ezeket két nagy csoportba lehet sorolni. Az első csoportba tartoznak a *Temesvári Hírlap*ban közölt zenekritikák, s bár szűkebb szakmai közönség számára készültek, ugyanilyen fontosak a zenei szaklapokban, mindenképp a *Egyházi Zeneközlönyben* és változataiban közölt rövidebb írások. A *Zeneközlöny* kis írásokból, szemlékből, hírekből összeálló rovatait – Rovás, Egyesületi hírek, Egyházzenei hírek, Irodalom, Zenei aforizmák, Szerkesztői üzenetek – neki kellett összeállítania-megírnia, ami számonként olykor a lap 10-15 oldalának a „teleírását” jelentette. Aki végzett valaha szerkesztői munkát, tudja, mekkora feladatot és felelősséget jelent ez.

A munkásságát összegezve Braun Dezső 26 kiadványt említ, ezek közül 10 egyházzenei munka, 16 világi zenei, más szóval zeneesztétikai téma feldolgozása.

⁹ Bodó Mária már idézett doktori tézisében elkészítette a *Temesvárt fellépett jeles művészek jegyzékét, ennek alapján állítjuk, hogy szinte nincs olyan világhírű előadóművész a húszas, harmincas éveknek, akik a Bécs-Budapest-Temesvár vonalon, az akkori zenei világban meglévő kötődések és kapcsolatok révén ne jutott volna el, és lépett volna fel a Bánság fővárosában. Lásd: Bodó Mária, i.m. 192-194 old.*

Az utókorra maradt Járosy munkáinak teljes feltárása, művei jegyzékének az összeállítása. Bár a temesvári Megyei Könyvtár dokumentumtára Járosy-anyagban gazdagnak nem mondható, két olyan munkát is őriznek itt, amelyek újdonságot jelentenek a kutató számára. 1921-ben, a Járosy által édesapja emlékének szentelt (Meinem lieben Vater!) a *Der deutsche Volksgesang* c. 1920-as kötetet követően újabb német nyelvű füzetet ad ki: a *Liederkrantz* c. a „nép és az iskola részére” (für Volk und Schule) összeállított dalgyűjteményt. Illetve egy tervezett kiadványsorozat első darabját, amelynek a szerkesztője és kiadója.

Ugyanakkor sem Braun jegyzékében, sem a Járosy Dezsőnek címszót szentelő lexikonokban, illetve zenetörténeti munkákban nem szerepel az a német nyelvű *Beethoven* (von Desider Járosy, Buchdruckerei J. Fischmann, Perjamosch, 1927) füzet, amely minden bizonnyal azonos tartalmú az ugyanazon évben, az aradi Vasárnap műintézet által kiadott *Beethoven (1827-1927)* c. munkával. Összevetve a tízes években megjelentetett Járosy egy *Beethoven szelleme* c. füzetével, az 1927-es alighanem újrakiadás, bár az évfordulóra való utalás a címben azt is jelentheti, hogy változtatott-bővített az eredeti szövegen.

Járosynak az orgona iránti vonzódása rendkívüli, érdeklődése kiterjedt szinte minden orgonával kapcsolatos kérdésre és fejleményre. Mind a *KEZ*-ben, mind a *Zenei Szemlében* külön rovatot szentel az orgonáknak. Figyelemmel követi a hangszerek állapotát, foglalkozik a hangszerek királyának hangzásvilágával, és ugyanakkor igyekezett naprakészen tájékoztatni alkotókról és előadóművészekről. Külön tanulmányt szentel Liszt Ferenc orgonaműve esztétikai méltatásának (*KEZ*, 1911. 125 old.), az Egyházzenei Közlöny Orgona rovatában olyan kérdésekről értekezik, mint Az orgona emancipációja (*KEZ*, 1911. 7 old), ugyanakkor korának sok remek hangszerét sorra bemutatja, többek között a temesvári papnevelde új hangszerét is. Braun Dezső szerint „mindenkori püspökei, Desewffytól Pacha Ágost dr. püspökig, megértő szeretettel, sőt bőkezűen támogatták Járosyt nagy munkájában. A székesegyház hangversenyorgonája, mely százezer békebeli aranykoronáért épült, élő példája a Járosy reformtörekvései iránti elismerésnek és jóváhagyásnak Desewffy Sándor csanádi püspök és az akkori székeskáptalan részéről.”¹⁰

Járosy 23 év alatt 88 orgonahangversenyt tartott. Az 1919. november 16-i, 50. jubileumi hangversenyre külön *Emlékiratot* adott ki.

Ebben fogalmazza meg Járosy a következő valamást: „Az előadóhangszer jellege maga is mélyen belenyúl a művészeti altruizmus szolgálatának a kérdésébe, s ebből a szempontból a szociológia szemüvegén nincs is hangszerünk, mely a tömegnevelést hathatósabb módon mozdítaná elő, mint éppen az orgona. E királynői hangszer érvényesülésének tér- és hangbeli dimenziói, az akusztikai szempontok részéről megkívánt térelőfeltételek mind azt a nagy célt szolgálják, miszerint az érvényesülésnek elsősorban nagy rétegekre kihatónak kell lennie.”

Orgonaművészi pályája egyik kiemelkedő eseménye az a bukaresti érseki katedrálisban megtartott orgonaest, amelynek hallgatósága között ott ült a román uralkodó pár, Ferdinánd király és Mária királyné.

Járosy zeneszerzői tevékenysége kevésbé mondható meghatározónak, miként Braun Dezső megállapítja, munkássága „a betű és a magyar szó diadala volt.” Azt az invenció és melódiagazdagságot, mely benne élt, nemigen vetette hangjegypapírra, hanem „a székesegyházban, az istentiszteletek alatt zenei közjátékokban kelt szárnyra.”¹¹ Helyhez, időhöz, aktualitáshoz kötődő volt zeneszerzői megnyilvánulása: szerzeményei zenei közjátékok, vokális művek, rövidebb lélegzetű vokális művek, amilyen a Telbisz Károly polgármester jubileumára írt Üdvözlő dal volt. Egy kivételt kell kiemelni ezek közül: a liturgikus zenekari mise (Szent Gellért oratóriuma) életművének lényegi részét képezi.

Telbisz Károly polgármesternek ajánlott dal

A tanárról, érdekes módon alig szól a korabeli sajtó és maga Braun Dezső is, ami minden bizonnyal azal magyarázható, hogy az ének tanáraként nem kerültek ki keze alól olyan növendékek, akik egyéni produkcióval külön felhívták volna magukra és tanáraikra a figyelmet. Léven, hogy szinte egész életében tanított, a tanári tevékenység alapvető összetevője volt életének és munkásságának.

Természetes módon kapcsolódott be Járosy kora Temesvárának helyi zenei életébe, vállalt egyesüle-

¹⁰ Braun Dezső: Járosy Dezső élete és működése, Huniade (Hunyadi) Temesvár, 1932, 9.

¹¹ Braun D. i.m. 16. old

ti és mozgalmi vonalon kisebb-nagyobb feladatokat. Azt természetes mozzanatnak tekinthetjük, hogy az Egyházmegye Egyházzenei Bizottsága elnökéül választotta azt, aki országos tisztségei mellett tanárként is az egyházi zene ügyének szolgálója. 1929-ben az Erdélyi Katolikus Akadémia tagjává választják. Azt is temesvári elismertsége eredményének tekinthetjük, hogy a Zenekedvelők Egyesülete a korábbi karvezetőt előbb alelnökké, majd a szervezet fennállásának 60. évfordulóján, 1931-ben tiszteletbeli karnagyává választotta. Védnöke a Temesvári Dalkörnek, dísztagja

Járosy-tábla a temesvári Dóm karzatán.

a temesvári Magyar Dalárdának, vezetőségi tagja a Zenebarátok Társaságának. Kezdeményezője és egyik vezetője az Országos Magyar Organológiai Társaságnak. Az Erdélyi Egyházmegyei Énekreform bi-

zottság alelnökéül választja, ugyanakkor élete végéig vezető szerepet tölt be az Országos Magyar Cecília Egyesületnél.

Irodalmi, művészi és közéleti tevékenysége során Járosy Dezső az alábbi szervezetek munkájába kapcsolódott be: Arany János Irodalmi Társaság – elnök majd díszelnök, Szent István Akadémia – tag, Országos Pázmány Egyesület – tag, Aquinói Szent Tamás Társaság – tag, Kemény Zsigmond Társaság, Marosvásárhely – tag, Dugonits Társaság, Szeged – tag, Erdélyi Irodalmi Társaság – tag.

Ezek mindenikének 1920-at követően lett a tagja, amikor a magyar mivolt számára kétszeresen kisebbségi, a németnél hátrányosabb hovatartozást jelentett, és magyar hatalmi kényszer e döntéseiben nem azonosítható.

Járosy Dezsőt munkássága jelentős része a magyar nyelvhez és kultúrához köti, származása okán a németiség/svábság is számon tartja. Kétnyelvűségét élete végéig megőrizte és művelte, de legjelentősebb munkáit magyar nyelven írta, szerkesztőként elsősorban magyar lapot jegyzett, a zenei élet napi krónikásként magyarul írt, közéleti szerepvállalásai magyarként mutatják.

Palotás

Miért hiányzik Reményik Sándor Eta tankönyvéből?

„Szól a censor: Álom, megfojtalak,
Hogy lásd a napfényt: én megtiltom Néked”
Reményik Sándor

Eta édesanyja magányos budai lakásában erekeként megőrizte Eta 1965-ben kiadott iskolai tankönyvét. Eta negyvenöt évvel ezelőtti, lilás-kék csomagolópapírral gondosan beborított egykori tankönyvéről jó lenne egy nosztalgikus elbeszélést írni. Jó lenne ezt a leendő hangulatos írást Eta fiatalkori álmainak és titkainak leírásával aláfesteni, és azt az Eta tankönyvében szereplő magyar írók, és költők ma is érvényes, és a tizennégy éves diáklányok szívéhez szóló idézeteivel ellátni. Ilyenekkel:

*A határon túl vár a vőlegény,
A határon túl ég a szerelem,
De innen még a vámsorompó áll,
S a vámon túl a násznagy nem megyen.
Ó furcsa lakzi, furcsa, balga bál!*
(Sárika repatriál)

Eta valószínűleg nagy szeretettel olvasta volna gimnáziumi tankönyvében a következő sorokat is:

*Megkaptam és elolvastam mohón,
Nem egyszer ezt a kedves levelet,
Ezt a kedves,
Ezt a kemény erdélyi levelet.
És a sorok:
Apróbetűs asszony sorok
Úgy zengtek, mint a reformátorok,
Hajdan,
Üldöztetések irtó idején.
Valami nagy, végső népi remény
Izzott fel a sorok között ragyogva,
Valami múlhatatlanba-fogódzás:
„Tebenned bízunk eleitől fogva!”
(Levél a györgyfalvi leánykonferenciáról)*

Amint mondtuk, jó lenne Eta lilás-kék csomagolópapírral beborított gimnáziumi tankönyvéről egyszer ezt a hangulatos írást megírni, de nem most, és

nem a szóban forgó tankönyv alapján, mert Eta 1965-ben kiadott gimnáziumi tankönyvében a tizennégy éves diákok érzelmi világához közel álló, vagy érdeklődésük körébe tartozó idézetek nincsenek. Eta 1965-ben kiadott tankönyve az (akkori) Művelődésügyi Minisztérium irányításával készült, és azt az állami Tankönyvkiadó Vállalat adta ki. A tankönyv címe: Irodalomtörténet III. rész az Általános Gimnáziumok IV. osztálya számára.

Eta 1965-ben kiadott gimnáziumi tankönyvében a magyar történelem nem Emese álmával és nem is a csodaszarvassal, vagy Árpáddal és a hét vezérrel, és nem is a Szent koronával kezdődik, hanem azzal, hogy Szamuely elvtárs 1919. május 31-én repülővel meghozta Szovjetországból Lenin üzenetét és a hét filmet „a bolsevizmus diadalmas fejlődéséről.”

Eta kötelező tananyagként előírt gimnáziumi „tankönyve” szerint: „Az 1919-es dátum: a magyar szocialista művészet és irodalom megszületésének időpontja.” (3. o.) s annak „emléke bennünk nemcsak megmarad, de növe nő...” (Gábor Andor)

Az 1965-ben kiadott tankönyv szerint az 1919-ben megvalósult „Kultúrát a népnek!” elve a „budapesti munkások művészet iránti rajongásának szép pillanatait” jelenti. A „kultúrát a népnek elve Kolozsváron ugyanakkor abban nyilvánult meg, hogy a vidékről fel tudott románok fület tépő trombitaszó kíséretében, győztesekként táncolni Mátyás király szobránál. Eta tankönyvében azonban az első világháború győzelemmel végződött, s az akkori „ifjú nemzedék” tagjai, köztük Révai József irodalomtörténeti cselekedetét hajtották végre azzal, hogy „az irodalom lenini pártosságának a gondolatát elsőnek viszik be a magyar irodalomba.”

Az 1965-ben kiadott könyv nem említi sem Trianont, sem a magyar 1956-ot. A könyv maga teljes egészében a szocialista hatalom létjogosultságának igazolásával küszködik, s a benne szereplő, vagy még inkább nem szereplő írók és költők jelenlétükkel, vagy távollétükkel a rendszer létjogosultságát igyekeznek bizonyítani. A könyv egy szót vagy utalást sem tartalmaz a határon túli magyar irodalomról, de még a határon túli magyarok létezéséről sem. Eta nemzedéke a magyarországi iskolákban a szocialista iro-

dalom zörejétől annak idején nem hallhatta, hogy Erdély, a Felvidék, és a Délvidék még mindig harangoz a mélyben.

Reményik Sándor erdélyi költőnk neve nincs benne Eta könyvében. Az 1972-ben kiadott kb. 3500 oldalas „Hét évszázad magyar versei” című háromkötetes kiadványban, mindössze egyetlen verssel szerepel Reményik Sándor, az életében kiadott tizenegy verseskötet és a külön kötetekben megjelent hetvennégy Végvári-vers szerzője.

Az 1963-ban, a Benedek Marcell által szerkesztett Magyar Irodalmi Lexikon (Akadémiai Kiadó) Reményik Sándorról szóló másfél oldalas bejegyzése (L. Gy. tollából) szűkszavú, rideg és hiányos. A kör bezárul: a fenti Irodalmi Lexikon szerkesztője, Benedek Marcell a Tanácsköztársaság idején a Tanárképző Főiskola igazgatója volt. Etának tehát azok a tanárok nem tanították Reményik Sándor költészetét, akiket Benedek Marcell tanított.

Miért hiányzik Reményik Sándor Eta gimnáziumi tankönyvéből?

Az 1965-ben kiadott tankönyv formális felosztása alapján Reményik Sándor a „Két világháború közötti korszak irodalma” fejezetbe tartozott volna. Reményik Sándor egyértelműen elutasította a fajelméletet, bizonyítható módon ellenezte az elszakított területek erőszakos visszacsatolását. Reményik Sándor hitt a Kárpát medence népei közötti békés együttélés lehetőségében, sőt mélységesen átértékelte a Magyarországon lévő orosz hadifoglyok honvágyát és szenvedéseit is. Reményik Sándor a „Petrovics ítélet” c. versében határozottan és egyértelműen megállapítja, hogy a „Ki a magyar?” kérdéseiben a lélek a minden. Mindez, az igazi demokrácia meghatározása alapján sokkal több, mint amit a hirtelen kommunistává vedlett, s államilag elismert akkori magyarországi írók és költők legtöbbje felmutathatott, de ez nem volt elegendő. Reményik Sándor a magyar költészet hagyományait folytatta, és nem hitt a kommunista forradalom felszabadító ígéretének, és ezt „Forradalom” c. versében jó előre, még 1917-ben becsületesen és érthetően meg is írta:

*Csak rázd, embersors, bús bilincseid,
Hogy van megváltás, üdv, csak hidd, csak hidd!*

Hogy láncot törve kovácsolsz új láncot....

Reményik Sándor versei a magyar költészet hagyományait követik, és azok a magyar költészet ismerői számára érthetőek és egyértelműek. Reményik Sándort emiatt „korszerűtlennek” minősítették, de ő köl-

tői küldetése nevében vállalta ezt a korszerűtlenséget”:

*„Nagy áron vásároltam én meg
Azt a jogot,
Hogy korszerűtlen merjek lenni”*

Reményik Sándor nemzethez való hűsége kérdéseiben nincsenek egzisztenciális tépelődések, nincs helye az erkölcsi értékek relativizmusának, sem az érthetetlen és értelmezhetetlen szöfűzésnek. Reményik Sándor Istenben hitt, és a magyar nemzet egységét és a nemzeti megmaradás kérdéseit is az „amint a mennyben, úgy a földön” isteni összhang eszményének szintjére emelte. Mindezt tetézte az a tény, hogy Reményik Sándor mind a nemzeti felemelkedés, mind a szülőföldön való megmaradás kérdéseit a közösségi léthez – az iskolához és a templomhoz kötötte.

Mit jelent mindez negyvenöt év távlatából?

Eta ma hatvanéves, és unokájának ma Magyarországon Spíró Györgyből, a „Jönnek a sz...ból” verssort tartalmazó költemény szerzőjéből érettségizik. Eta unokájának talán nem is lesz tankönyve, mert mindent majd a digitális táblákon jelenítenek meg, de azok még nem érkeztek meg, és addig vagy a régi tankönyveket kell használni, vagy jegyzetelni kell. Eta unokája jegyzi, amit a tanár mond, illetve miről, mit kell mondani, s amiről sejti, hogy vizsgaanyag lesz, jegyzi, amit az a tanár tanít neki, aki ugyanabból a tankönyvből tanulta, amit tanít, amelyből Eta is tanult.

Ma már van megfelelő anyag Reményik Sándorról, de ez utólag nem pótolja a nemzettudat terén elszenvedett károkat és mulasztásokat. Az, hogy ma a figyelmes és a különösen érdeklődő olvasó megtalálja a megfelelő anyagot egy tárgykörrel, nem jelenti azt, hogy az el is terjedt, és hatott is a köztudatban. Az elhallgatás, a negatívumok és hazugságok súlykolása a közösség egészét tekintve megteszi hatását. Reményik Sándor költészetét akkor kellett volna megismertetni és megszerettetni Etával, amikor fogékony volt rá. Reményik Sándor verseiből az sugárzik, hogy nehéz ugyan, de jó magyarnak lenni. Reményik Sándor akkor szólalt meg, amikor a nemzetnek legnagyobb szüksége volt rá. Az 1941. október 24-én elhunyt költő sírfelirata hűen tolmácsolja életének egyetemes érvényű tanítását: „Egy lángot adok, ápolod, add tovább...” Ezt kellett volna, ezt *kell* megszívlelni.

Epilógus

*„Szól a censor: Ez férfi munka volt,
Ma nem olvasta senki e lapot! –*

*S szól a fehér lap: tévedsz, jó uram.
Látatlanul mindenki olvasott!”*

Kántor Lajos erdélyi irodalomtörténész Templom és iskola c. írásában megállapítja, hogy az erdélyi magyar közösségi rendezvényeken 1925 óta leggyakrabban Reményik Sándor verseit szavalják. Ez a felvidéki és a délvidéki kisebbségi rendezvényekre és a nyugati magyar emigrációban is szabályként megállapítható. Az utóbbi évtizedben ez Magyarországra is vonatkozik. Ez azt jelenti, hogy a közösség és a kultúra hivatalos képviselői különbözően értékelnek. Reményik Sándor folyamatos és spontán népszerűsége azt bizonyítja, hogy a nemzeti megrázkódtatásokat nem lehetséges elhallgatással gyógyítani. A verseknek megvan az a tulajdonságuk, hogy más és más korokban is megtelnek jelentéssel, és elevenen hatnak. A költők az időn és téren át ugyanazt írják: a közösség legmélyebb, s ki nem fejezett érzéseinek adnak hangot. Reményik Sándor verseiben a magyar költőknek ezen a téren és időn való átívelése több vers esetében is világosan kimutatható. Vegyük figyelembe Reményik Sándor Új szövetség c. versének következő sorait:

*Fájdalmam szörnyű kiáltó szavát
Az éjnek adom át, a hangtalannak:
Ország nincs már...!
De magyarok még vannak.*

(Új szövetség)

A fentiek értelmében, Reményik Sándor Eredj, ha tudsz c. verse a „szellemi haza” keretei között a Szózat mai változatának is tekinthető. Mindkét versnek a legfelsőbb parancsa ma is érvényes: maradjunk hűek önmagunkhoz. Mindez azonban kimaradt Eta tankönyvéből.

Jancsó Elemér, Reményik Sándor életművének első és a mai napig legalaposabb méltatója a következőket írja: „A Széchenyi-arcú magyarok sorsvállalása az övé, amely azt hirdeti, hogy csak a minőségi, a lelki magyarság nehéz, de egyedül helyes építőmunkáján át juthatunk el a legmélyebb és legigazibb magyar életformák megteremtéséhez.”

A mély és igazabb magyar életformák megteremtéséhez szükség lesz arra, ami Eta gimnáziumi tankönyvéből kimaradt – a hitre:

*...abban, ami örökkévaló,
Fegyverrel, csellel ki nem irtható.
Abban, mi bennünk oly magyar s oly mély,
Hogy idegen kéz odáig nem ér.
Nem a mi dolgunk igazságot tenni,
A mi dolgunk csak: igazabbá lenni.
(„Mért hallgatott el Végvári?”)*

Hol és hogyan kell mindezt elkezdeni? Összhangba kell hozni a valóságot a csillagok járásával. Ez azt is jelenti, hogy íróinkat és költőinket vissza kell helyezni az őket megillető helyre.

Szendrey Júlia

Erdély, Szilágy, Hargita megye magyarsága népességi állapotának változásai a 20. században

„Ha minket elfű az idő zivatarja
Nem lesz az Istennek soha több magyarja”

Arany János

Előjáróban szeretném dr. Balla Árpád székelyudvarhelyi főorvosnak megköszönni azt, hogy rendelkezésemre bocsátotta az általa feldolgozott Hargita megyei adatokat. A többi adat a Révai Nagylexikonban, valamint a Statisztikai Hivatal közleményeiben található, illetve nem publikált tudományos dolgozatokban. Mivel bizonyos adatok, a statisztikák és hivatalos közlemények csak az összlakosság vonatkozásában elérhetőek, nemzetiségi szempontból nem, azért döntöttem úgy, hogy az erdélyi és a szilágyi változások bemutatása mellett Hargita megyei változásokat is görcső alá veszek, ott az összlakosság majdnem szintiszta magyar nemzetiségű (85%), és a változások így elsősorban a magyarságra vonatkoznak. Így a Hargita megyei adatok támpontokat

jelenthetnek – párhuzamosságuk révén – a kisebbségben élő magyarok adataira vonatkozóan azokban az esetekben (mint pl. a natalitás és mortalitás), amelyek nincsenek nemzetiségre lebontva az elérhető statisztikákban.

Mindjárt előjáróban megállapíthatjuk, hogy a viharos XX. században az erdélyi és benne a szilágyi, valamint székelyföldi magyarság demográfiai adatainak alakulására elsődlegesen a század eleji impériumváltás és a többrendbeli rendszerváltásokból fakadó változások hatottak a legerőteljesebben.

A 2002-es népszámlálás adatait véve alapul, Románia egy olyan közép-kelet-európai állam, amelynek 237 500 négyzetkilométerén 21 698 181 lakos él. Ebből Erdély csak egy rész, amelyet az 1945 utáni népszámlálások nem ismernek el önálló területi egységnek, így jelenlegi népszámlálási adatai hivatalosan sehol sem jelennek meg, azokat ki kell következtetni. Az alábbi változások Erdélyre vonatkoznak:

	1910	1930	1941	1966	1992	2002
Román	2 830 000	3 233 000	2 878 000	3 400 000	4 500 000	4 800 000
Magyar	1 664 664	1 481 000	1 711 651	1 625 702	1 624 959	1 431 807
Német	516 000	541 000		621 317	119 462	59 764
Zsidó	49 000*	111 000*		197 000	8 955	4 300
Roma	60 000	44 000			401 087	535 140

* – a zsidóság mint vallás, ♦ – Romániára vonatkozó adatok ✎ – becslés, illetve megyei adatok összesítése

Népességnövekedés Erdélyben 1956 – 1992

Népességnövekedés	Országos	Erdélyi	Erdélyi román	Erdélyi magyar
1956 – 1966	22,47%	12,63%	26,70%	15,64%
1966 – 1977	12,86%	11,61%	14,14%	5,84%
1977 – 1992	5,80%	2,97%	9,23%	- 5,15%

Amint az a táblázatból kiderül, a múlt századi változások lényege az, hogy ennek folyamán az erdélyi románság majdnem megkétszereződött, míg a magyarság – ha lassan is, de – folyamatosan fogyott. Gyakorlatilag eltűntek a zsidók és a németek, mindkét nemzet a tizedére fogyatkozott. Ugyanakkor a roma lakosság – és ezek csak a hivatalos népszámlálásból származó adatok – a tízszeresére növekedett. De tudott dolog, hogy a romáknak nagyjából csak 1/6 – 1/5 –e vallja magát roma nemzetiségűnek, a többiek a roma szálláshelyek közelében élő többség (román vagy magyar) szerint vallja be nemzetiségét, és második nyelvként ezt a nyelvet beszéli elsősorban a roma nyelv mellett.

Mint logikus változás – megfigyelhető, hogy az 1941-es népszámlálás alkalmával a magyarok szá-

ma nőtt az 1930-ashoz képest. Ez részben annak tudható be, hogy egyes személyek — az ismételt államváltás után — most be merték vallani azt, hogy magyarok, és bizonyos számú nem magyar nemzetiségű egyén is magyarnak vallotta magát az esetleges ebből származó előnyökért. Ugyanakkor az anyaországból is érkezett számos hivatalnok, tanár, akik szintén gyarapították a magyar lakosság számát. Ezek a változások százalékos arányban azt jelentik, hogy 1910-től 2002-ig a románság számaránya 53,8%-ról 74,14%-ra növekszik, míg a magyarság 31,6%-ról 19,50%-ra csökken.

A fentebbi táblázatból világosan kitűnik, hogy noha 1956 és 1992 között Erdély lakosságának a növekedése – 1956–66 illetve 1977–99 között – fele az országosénak, míg az iparosítás – tehát a masszív be-

	Magyar	Román	Német	Összesen
BRASSÓ				
1910	17 831- 43,4%	11 786- 28,7%	10 841-26,4%	41 056
1930	24 977- 42,2%	19 378- 32,7%	13 276-22,4%	59 232
1941	15 114- 17,9%	49 465- 58,5%	16 210-19,2%	84 557
1992	31 546- 9,74%	287 535- 88,9%	3 418- 1,06%	323 736
2002	23 176 – 8,14 %	258 042 – 90,66 %	1 717 – 0,60%	284 596
	Magyar	Román	Német	Összesen
Kolozsvár				
1910	51 159- 81,6%	8 886- 14,2%	1 678- 2,7%	62 733
1930	55 351- 53,3%	36 981- 35,6%	2 728- 2,6%	103 840
1941	100 172- 87,1%	11 522- 10,0%	1 841- 1,6%	114 984
1992	74 871- 22,7%	248 572 - 75,6%	1 149- 0,35%	328 602
2002	60 207 – 18,96 %	252 433 – 79,39 %	734 – 0,23 %	317 953
Temesvár				Összesen
1910	28 552 - 39,3%	7 566- 10,4%	31 644- 43,6%	72 555
1992	31 785 - 9,5%	274 511- 82,1%	13 206- 3,9%	334 115
2002	24 287 – 7,64 %	271 677 – 85,52 %	7 157 – 2,25 %	317 660

telepítések (1966–1977) – éveiben nagyjából ugyanannyi, az erdélyi románság növekedése mindig nagyobb volt, mint az országos átlagé, illetve sokszor több, mint a magyarság növekedése, amely az 1977–99-es időszakban már csökkent! Ez a nemzetiségi arány tudatos megváltoztatása volt a maga idejében.

Az alábbi néhány erdélyi nagyváros etnikai összetételének változása ugyanazt az irányzatot mutatja.

Ha Szilágy megyét nézzük, ez Románia területének 1,6%-át foglalja el (a második legkisebb megye), a 3864 négyzetkilométeren 248 014 lakos lakik, ami 64,2-es népsűrűséget jelent. A lakosság egy megyei jogú városban (megyeközpont), három városban, 67 községben és 929 faluban lakik, amelyekből 123 városokhoz van csatolva. Amint látszik, a megye zömében falusi lakosságból áll (60,3%), míg a városban lakók számaránya 39,7%. Nagyon lényeges a korcsoportok szerinti megoszlás:

Az a tény, hogy a 60 év feletti lakosok száma magasabb, mint a 0–14 év közötti korcsoporté, az elöregedést jelzi.

Érdekes adatokat szolgáltat a lakosság felekezeti megoszlása is (2003):

Ortodoxok:	165 097 (66,6%)
Reformátusok:	48 452 (19,6%)
Neoprotestánsok:	16 689 (6,8%)
Görög katolikusok:	6 859 (2,8%)
Római katolikusok:	6 358 (2,6%)
Egyéb:	4 560 (1,9%)

Az 1910-es és a jelenlegi Szilágy megyei népességi adatok:

	1910 Sz. megye	1910 – mai terület	2002 adatok
Összlakosság	230 140	191 125	248 015
Magyar	87 312 38 %	67 841 35,7 %	57 176 23,5 %
Román	136.087 59 %	117.368 63 %	176.671 73,2 %

A táblázat jelzi, hogy 1910-ben mások voltak Szilágy megye határai, mint 2002-ben. De ha a mai területre vetítjük is ki őket, ezek az adatok a magyarság esetében csökkenést, míg a románság esetében létszámnövekedést jelentenek.

Hargita megye Románia területének 2,8%-át foglalja el, (6610 km²), 326 222 lakossal, ami 52,4-es népsűrűséget jelent. Urbánus megye, mivel a megyében (2007-es adatok!): négy megyei jogú város és öt város található, itt él a lakosság 45,5%-a. Mindig is ma-

gyar többségű megye volt. Esetében nehéz végigkövetni a XX. századi adatokat, mivel 1920 előtt, valamint a két világháború között is a székek különállóak voltak, majd ezek nagy része a Maros Autonóm Tartomány által lett bekebelezve. Számunkra érdekesek az 1989-es rendszerváltás utáni adatok.

	1992	2002
Román	14,00%	14,06%
Magyar	84,60%	84,57%
Német	0,1%	0,04%
Roma	1,20%	1,18%
Más	0,1%	0,01%

Ezekből kitűnik, hogy a magyarság arányszáma a megyében nem változott, de ha figyelmesebben megnézzük a felbontott és abszolút számokban a népességi adatokat, akkor láthatjuk, hogy az életfa itt is változóban, még akkor is, ha a 60 éven felettiek száma 2005-ben magasabb (18,7%), mint a 0–14 éves korcsoporté (16,55%). De ez az utóbbi évek enyhe népszaporulat-növekedésének köszönhető, mivel 2000-ben az arány fordított volt. A megye lakossága 1990 és 2005 között csökkent. A lényeges és számunkra, kisebbségben élők számára érdekes adatok az alábbi szintézisben találhatók:

Amint az az adatokból kiolvasható, a megye lakossága 1990 és 2005 között 35 300 fővel csökkent, még akkor is, ha a magyarok százalékos aránya ugyanaz maradt. Figyelembe véve az élve születettek (57 381) és a meghaltak (60 565) számát, a megye „negatív” szaporulata 3184 fő volt, tehát csak ennyivel kellett volna fogynia. A kettő különbségét adja az **elvándorlás**, amely ebben az időben 32 116 fő volt. Ha figyelembe vesszük az 1992 és 2005 közötti különbségeket, akkor láthatjuk, hogy ebből a számból 13 187 fő (a megye lakosságának majdnem 5%-a!) az 1990-1992 közötti elvándorlásból ered!

Mi olvasható ki az 1992 és 2002 közötti országos változásokból? Románia lakossága összességében csökken 3,7%-kal, ehhez képest a románok száma valamivel jobban csökken (4,7%), a magyarok száma szinte háromszoros arányban csökken (11,9%), egyedül a roma lakosság számaránya nő, de az jelentősen (32,42%-kal). Ami egy csöpp derűlátásra ad okot, az az, hogy a csökkenés lelassult, sőt a székely megyékben megállt, illetve egyes településeken a népszaporulat pozitív lett. A népesedési politikára – és nemcsak arra, hanem egész kisebbségi létünkre – most is érvényesek Kossuth Lajos 160 évvel ezelőtti kimondott szavai:

„Soha le nem mondani,
Soha el nem csüggedni
Ha kell mindig újrakezdeni.”

NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK	
1992	2002
348 335	326 222
VALÓSÁGOS FOGYÁS: – 22 113	
1990	2005
361 858	326 558
VALÓSÁGOS FOGYÁS: – 35 300	
ÉLVE-SZÜLÉS: 57 381	HALÁLOZÁS: 60 565
„MESTERSÉGES FOGYÁS”: – 3184	
ELVÁNDORLÁS: – 32 116 ez a MEMENTÓ !!	

AZ ADATOK KÖZÖTTI KÜLÖNBség: 13 187, az 1990-1992-es elvándorlásnak a következménye!!

	1992	2002	– %
Összesen	22 810 035	21 980 974	3,7
Román	20 408 542	19 399 597	4,9
Magyar	1 624 959	1 431 807	11,9
Német	119 462	59 764	50,0
Roma	401 087	535 140	+33,42

A székely

„Az otthonkeresések kora” – bibliográfiai adatokkal

Mák Ferenc: *A délvidéki magyarság válogatott történeti és honismereti bibliográfiája. Mely titulus alatt azt kell érteni, hogy minden, a vidékre vonatkozó értekezés, észre vétel, táfolat és igazítás közre bocsátatik.* Forum Könyvkiadó – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Újvidék–Zenta, 2008. 723 p.

Arról, hogy Mák Ferenc a helytörténetírást tekinti a számára legfontosabb tudományterületnek, már legalább tíz éve fogalma lehet azoknak is, akik e tárgykörben közreadott első dolgozatait nem olvasták. Mák két részletes összefoglaló tanulmányt tett közzé akkoriban a nyolcvanas évek közepétől – eredetileg kényszerből – helytörténeti kutatásokba kezdő Koncsol Lászlónak a közép-európai politikai fordulatok után útjára indított *Csallóközi Kiskönyvtár* című sorozatáról. Mindkettő 1998-ban jelent meg; a terjedelmesebbik a pozsonyi Kalligram folyóiratban (melynek kiadója máig gondolja Koncsol sorozatát) – főcíme: „*Ki hazája művelődését előmozdítja*” –, a másik a budapesti Honismeretben, és a főcíméből – *A kishaza oltalma* – logikusan lehet következtetni Máknak az egész szakterülethez való viszonyára, arra, hogy mekkora jelentőséget tulajdonít neki. Az első tanulmányban utalt arra, hogy az 1990-es évek kezdetétől a magyar kisebbségek körében egyre határozottabb a múlt megismerésének, „a történelmi örökség újbóli számbavételének és visszaperlésének” szándéka; azt, hogy ez valóban korigény, azzal támasztotta alá, hogy „szinte egy időben szökkent szárba a régió-, illetve a helytörténetírás a Felvidéken és a Délvidéken, Erdélyben és a Muravidéken, Kárpátalján és a Drávaszögben”. S mindegyik közösségnek „szinte hamvaiból kell újjáélesztenie a történettudományt és a történetírást, meg kell teremtenie a tudomány intézményes hátterét, [...] levéltárakat és könyvtárakat kell részben felkutatnia, részben újrateremtenie, szétszórt és töredezett részeiből újra egésszé formálnia”. Azt, hogy e feladat talán éppen Mák Ferenc szülőföldjén a legégetőbb, nyilván nem szükséges bizonygatni azok előtt, akik emlékeznek a széthulló Jugoszláviában elkövetett népirtásokra, akik legalább képen, filmen látták a szétlőtt templomokat vagy az akkoriban több irányba

– így Magyarországra is – menekültek népvándorlásnyi áradatát.

Persze mivelünk egyre többen egyre kevesebb dologra emlékeznek a múltból; Mák munkájának is részben ez a felismerés áll a háttérben. Húsz éve kezdte gyűjteni a délvidéki magyarok településterületére vonatkozó történeti és honismereti források adatait. Szemléletében két szempont került egymás mellé: a kisebbségi közösség öntudatosításáé az egyik. Annak a célnak az elősegítése, hogy a saját történelmük megismerését céltalan foglalkozásnak vélő, még ott lakó magyarok, illetve általában a magyarok, akikben igen erős a hajlam, hogy lemondjanak az utódállamokhoz került területek művelődéstörténetének megismeréséről – egykori településterületeink közül a Délvidék éppen az általunk legkevésbé ismertek közé tartozik –, szellemi értelemben ismét birtokukba vegyék a tájat. A másik szempont a múltra vonatkozó ismeretek tudományos rendezéséé. A kettő sok esetben kizárja egymást, s nemegyszer győz a közvetlen napi érdek a tudomány fölött. Mák – noha a kötethez írt előszavából, s más dolgozataiból is arra következtethetünk, hogy személy szerint az első közelítési módot is jogosnak tartja – képletesen és fizikai mivoltában egyaránt súlyos munkájában mindvégig a másodikat követi fő irányelvül. Az elő- és utószón kívül – melyben a személyes indítatás indoklásán kívül a délvidéki helytörténetírás majdnem két évszázadának (a XVIII. század második harmadában mutatta föl első eredményeit, ragyogó, sok esetben a később nyitó délszláv tudományos életeket is inspiráló teljesítményei fűződnek a XIX. századhoz, az 1918–1919-es megszállás viszont részben megszüntette, illetve igen szűk határok közé szorította) alfejezetekre osztott, vázlatos története is benne foglaltatik –, a főleg korabeli nyomtatványokból vett illusztrációkon, a vizsgált terület településeiről, földrajzi helyeiről, az ott élők életformáiról, történelmi, közéleti személyiségekről, politikusokról, tudósokról rendszerint a XIX. században készült fekete-fehér vagy színes metszetekről, rajzokról, könyvcímlapokról készült, s a kiadvány esztétikai értékét növelő reprodukciókon kívül nincs is más a könyvében, mint adat és idézet.

A bevezetőből vett passzus viszont az első szempontnak a szerző számára való fontosságát is érthetővé teszi: „A délvidéki magyar ember mondhatja, hogy bántották, hogy az olykor ma is rátörő rémülete során még mindig a sarkában ég a menekülés fájdalma – senki sem hisz neki. Beszéljen apáink szótlanúságáról és a hallgatag nagyszülők riadt tekintetéről – kételkedve néznek az arcába. De járná csak végig a messziről idetértve idegen a gazzal felvert vasútjainkat, keresné csak a déli tájakra jellemző, bőven termő kerteket, kutatná csak a nyárilatú réteket és kaszálókat, próbálná meglesni a júniusi kérészrajzást – halott tájat fog találni mindenütt, gazdátlan vidéket, ahol tényleg kutyatej virít az elhagyott gyárudvaron”. Analógias alapon valószínűsíthető, hogy az effajta képeket az olvasók egy része az újrealizmussal vagy az egzisztencializmussal hozza összefüggésbe, ha német vagy francia szerzők műveiben találkozik vele; ha pedig magyarokéban, akkor legyint rá. A recenzens sem híve annak, hogy csak a folytonos vereséget, a terbelyesedő hiányt tegyük szóvá – már csak azért sem, mert ezzel közvetetten magunk is a belenyugvást népszerűsítjük. De mindent, ami volt, s ami van, regisztrálnunk kell. Nem csupán a bevezetőben vázolt mai helyzetről hiányosak az ismereteink, hanem a török idők utáni újrateremtés koráról is, nem beszélve a középkor emlékeiről – holott egykor szinte mindenről született máig föllapozható forrásszöveg. Mák Ferenc, aki ismeri a bibliográfiájába fölvev irodalom teljességét, nemcsak magukat az adatokat (pontosabban: szerepeltet néhány olyan kiadványt is, amelyhez nem fért hozzá, de hivatkozásokból ismeri őket), mára talán a legjobb ismerője lett a hajdanvolt egésznek. Azt az időszakot, amelyben művén dolgozott, az előszóban így nevezi: „az otthonkeresések kora”. Könyve tételeit böngészve (is) Wilhelm Windelband strasbourgi rektori beszédének passzusa jut eszembe: „A tudománynak [...] úgy kell eljárnia, ahogy Goethe tett késői öregkorában: gyűjteni, fölhalmozni mindent, aminek csak birtokába juthat, örülve a gondolatnak, hogy semmit sem mulaszt el abból, amit valamikor fölhasználhatna, s a bizalomnak, hogy a következő nemzedékek munkája, amennyiben a hagyomány külső véletlenei nem befolyásolják, egy nagy rosta módjára a használhatót megőrzi s a hasznavehetetlent elejti.” Ez a most tárgyalt, részben csak *látszólag* válogatott bibliográfiája is érvényes.

Mák Ferenc nevét főképp a volt Jugoszlávia magyarságának irodalmi, eszmetörténeti vonatkozásairól (például egy a horvátországi magyarokról szóló összefoglaló tanulmányából), valamint ugyanennek a területnek a helytörténeti kérdéseiről írt tanulmányai révén ismerhetjük – az utóbbi tárgykörben született néhány dolgozatának adatait bibliográfiájába is fölvet-

te. Az *Új magyar irodalmi lexikon* még kritikusként tartja számon, s művei közül csak az egyik esszékiadót adja meg. A vonatkozó lexikon-szócikk szerint 1956-ban született Óbecsén, az újvidéki egyetemre járt, magyar szakra, 1970 és 1980 között tanár volt szülővárosában, majd újságíró az újvidéki Magyar Szónál, végül a szabadkai városi könyvtár munkatársa. 1989-től él Magyarországon, előbb Kecskeméten, ahol munkatársa volt a Forrásnak, majd a fővárosban, ahol a Határon Túli Magyarok Hivatalában dolgozott. A lexikon itt még jelen időben fogalmaz, mi már tudjuk, hogy a hivatal – nem mintha munkáját szakszerűtlenül végezte volna, éves összefoglaló jelentései ismeretei pontosságáról tanúskodnak – a most regnáló kormányok idején megszabadult tőle. Ennek, bármily furcsán hangzik is, *volt* tudományos hozadéka: továbbfolytathatta a cédulázást, végül befejezhetette rég tervezett munkáját. Az utóbbi hónapokban, Vajda Gábor alapító szerkesztő halála után fő- és felelős szerkesztője lett a „délvidéki magyarság közéleti folyóiratá”-nak, az Aracsnak, mely arról a nevezetes pusztatemplomromról kapta a nevét, amely körül minden elpusztult, minden élet megszűnt a török időkben, amely a délvidéki magyar életet sokak szemében szimbolizálja, s amelynek irodalmát Mák szintén szerepelteti munkájában.

A most végre kiadott könyv látszatra 7051 tételt tartalmaz (nem pusztán a helytörténetirásból; a könyvben talán mindem történeti diszciplína képviselve van). Valójában többet, egyrészt mert a szerző, amint azt munkája „szépséghibájaként” maga említi, egy helyütt elvettette a számozást, ugyanakkor a nyomdai munkálatok elhúzódnása okán azonos szám alatt, a, b, c betűkkel kiegészítve jelölésüket, egyre több újabb dokumentumot is fölvev a bibliográfiába, másrészt azért, mert az első, Források című részbe – alegységei: Bibliográfiák; Repertóriumok; Helységnevek forrása; helynévtárak; Forrásmunkák – besorolt általános (többségükben nem célzottan a vizsgált régióról szóló) kiadványokat, a forrásmunkák közé soroltak kivételével, nem is számozta. Ebben az egységben szerepelnek az általános történeti, művelődéstörténeti források is – Petrik Géza, Szinnyi munkái, a „Hóman-Szekfű”, Csánki Dezső alapműve és még tucatnyi más.

A második, Társadalomtörténet című főrész a következő egységekre tagolódik: Vármegyék és a Magyar Korona csatolt déli területei; Tájéztörténet; Néprajz; Történelem; Társnépek és társnemzetek a Délvidéken; Egyháztörténet. Ezek közül az elsőben a történelem folyamán végig fennálltakon kívül az elpusztult, illetve a nehezen azonosítható határok között fennállt déli vármegyék és egyéb közigazgatási egységek – Keve, Valkó vármegyék, Macsóti Bánság – iro-

dalma is ott van, továbbá azoké, amelyeknek csak kis töredékei kerültek az első világháború után létrehozott Jugoszláviához, illetve amelyek nem tartoztak a Magyar Királysághoz, csak a Magyar Birodalomhoz. Külön címszóként szerepel például Fiume és Szlavónia/Horvát-Szlovénország. A Tájéztető című részben olyan, jellegre, kiterjedésre eltérő területek kapnak külön címet, mint például Ada-Kaleh, az Adria, Alduna, Alföld, Deliblati-homokpuszta, a Duna és Tisza vagy például a török idők utáni újratelepítést követően a terület arculatát, kereskedelmét, s nyilván mezőgazdasági teljesítőképességét is megváltoztató Ferenc-csatorna, tehát azok az egységek, amelyeket a felsorakoztatott tételek szerint valamiképpen a szakirodalom is elkülönít. A vasút címszó nyilván a vasútépítés helytörténet-alakító, a városok fontossági sorrendjének megváltoztatásával új központokat kialakító s a terület etnikai arculatát is megváltoztató szerepe miatt került a könyv e részébe, de van itt Délvidék címszó is, amely elméletileg a déli magyar településterület nagy részét felfedi. Azt, hogy az átfedéseket sikerült-e kiszűrni, pusztán a bibliográfiában szereplő címek alapján aligha tudja eldönteni az olvasó. A recenzens azonban ennek garanciáját látja abban is, hogy a munka szakmai tanácsadójaként Pastyik László neve van feltüntetve a könyvben, s abban is, hogy a több tárgykör szempontjából is érdemes munkákra keresztutalások hívják föl a figyelmet. Tény, hogy az említett Délvidék címszó alatt egész könyvtárnyi, a kisebbségi tudományossághoz tartozó cím szerepel: úgy látom, zömében itt van – a történeti rész Vajdaság, a vajdasági (jugoszláviai magyarság) név alá soroltak mellett – a kisebbségi közösség történetével, talán többségében a két világháború közötti korszakával foglalkozó általános szakirodalom. (Nincs tér itt annak taglalására, hogy a Délvidék és a Vajdaság nevek használatából milyen terminológiai problémák adódnak – e kérdésekre magyarázatot kapunk részben az előszóból, részben az utóbbi fejezet elé kiemelt citátumokból.)

A tájtörténet néprajzi alfejezete nincs tárgykörök között fölosztva, az ide besorolt anyag az erdélyi és a felvidéki szakirodalomhoz viszonyítva tételszám szerint szegényesnek tűnik föl. A Történelem főcímű egység látszólag önkényes, ám valójában meghatározó témakörök alapján tagolódik – itt is csak példákat említve: Bukovinai székelyek, Emlékirók, 1848–1849, Hátőrvidék, Magyar Párt, Megtorlás/razzia. A társnépek közül az összefoglaló munkák után alegységek jutnak a bunyevácoknak/sokácoknak, a horvátoknak, a németeknek (sváboknak), a ruszinoknak, a szlovákoknak, s a leggazdagabb természetesen a szerbeknek; az egyes települések kapcsán az adatokban vagy az eléjük kiemelt idézetekben gyakran találunk

örményekre, zsidókra, cigányokra vonatkozó utalásokat. Az egyháztörténeti rész a néprajzhoz hasonlóan szintén osztatlan, egymás után következnek az egyes egyházakra, illetve felekezetekre vonatkozó munkák.

A bibliográfiának majdnem a felét teszi ki a települések, pontosabban a helynevek szerint csoportosított anyag: „Az eddig elvégzett munkám nyomán világosan kirajzolódott a számomra, hogy a település az a történelmi reália, létező, értékelhető és leírható képződmény, amely az idők során maga köré szervezte az életet, ezért a legfőbb rendszerteremtő és rendszerszervező erővel bír.” E felosztásban a városok, falvak mellett puszták, tanyák, tó, hegy, egykor történelmi szerepet betöltött épületek – várak, monostorok – maradványai, kegyhelyek is szerepelnek. Az e címszavak alatt sorakozó szövegek, éppúgy, mint a második rész nagyobb egységei, néhány kivétellel két részből épülnek föl: magukból a bibliográfiai tételekből, s előttük a szakirodalomból választott, a helység egykori pontos statisztikai adatait rögzítő vagy története néhány fontos vonását, esetleg egy-egy sorsdöntő eseményét elbeszélő, a helyi lakosság eredetét vagy valamely jellegzetességét leíró citátumból. Szerzőik „skálája” a statisztikus Fényes Elektől a klasszikus útleírások szerzőin – gróf Hofmannsegg, gróf Teleki Domokos – a korábban ismeretlen nevű valomásteveőig terjed. A közelmúlt „tájkutatói” közül Kalapis Zoltántól származnak a talán leginformatívabb szövegrészek, a legérzékletesebbeket a délvidéki széppróza és esszéirodalom klasszikusától, Herceg Jánostól választotta a bibliográfia összeállítója. Ezekből a szemelvényekből a táj(ak), illetve magyar közösségeik történetének ha nem is teljes, kronologikus képe, de ezer színből összeálló mozaikja épül ki. Van idézet a reneszánsz főpapok koráról, a török időről, az újratelepítésről, a szabadságharcról, a világháborúról, s az 1944-es, a „felszabadítók” által elkövetett tömegmészárlásokról is. A bibliográfiai tételek között pedig szép számmal akadunk olyanokra, amelyek az utolsó, másfél évtizeddel korábbi polgárháború helyi hatásaira utalnak.

A vizsgált források körét Mák Ferenc – nyilván a teljesség igénye nélkül – kiterjesztette a német és szláv, főként persze délszláv anyagra is – szemléletes példa erre, hogy a települések sorában például Apatinnál tucatnyi német monográfia mellett egyetlen magyar szerepel; nyilván nem íródott több. Mák sok, az egykori történelmi Magyarországhoz tartozó regionális központokra vonatkozó forrás adatait is közli; ilyen központok például Fiume és Temesvár; Szeged vagy Baja viszont a régióban játszott meghatározó szerepéből eredően kapott helyet a kötetben. E városok teljes bibliográfiája természetesen vaskos köteteket

tenne ki, ide nyilván az összefoglaló, a fontos helyi jellegzetességeket tárgyaló, illetve a régióra való hatásokat rögzítő könyvek és cikkek kerültek be. Visszáállítva így az eredeti kapcsolatokat, amelyeket a határok valóban mesterségesen vágtak szét. Szintén korlátozott a magyar nyelvterülethez sohasem tartozó települések forrásainak föltüntetése – erre Zágráb a legjobb példa; a város neve alatt mintegy alcímként föl van tüntetve: Zágrábi magyarok. Hadd hívjam föl a figyelmet egy olyan jelenségre is, amelyet az olvasó – például a recensens, első közelítésben – hiányságnak fog(ott) föl: az Újvidékre és a Szabadkára vonatkozó tételek aránytalanoknak tűnnek – Szabadka javára. Ez az aránytalanság azonban a valós állapotokat tükrözi: Szabadka (hely)története összehasonlíthatatlanul földolgozottabb, mint Újvidéké, ráadásul az előbbinek már korábban is volt bibliográfiája, amely lényegesen megkönnyítette a kutató munkáját.

Mák Ferenc válogatott bibliográfiának nevezi könyvét. A területhez részlegesen vagy áttételesen kötődő címszavaknál valóban tudatos szelekcióra következtethetünk, a „törzsterület” vonatkozásában viszont Mák teljes gyűjtését közreadta. Fölvette munkájába mindegyik, 1816–1817 és 2006 között megjelent, a témájába vágó s általa azonosított könyv adatait, munkája végén pedig megtaláljuk a módszeresen földolgozott harminc periodika listáját. Persze más sajtótermékek közleményeit is földolgozta, figyelmeztet viszont munkája hiányosságaira. Nem szerepelnek nála a közgyűjteményekben egyelőre hiába keresett iskolai évkönyvek és kalendáriumok, és értelemszerűen nem dolgozhatta föl a XX. századi magyar napilapokat. Ez nem is egy embernek való feladat. Ha jó értem, erre utaló megjegyzését, a XIX. század hetvenes és nyolcvanas éveitől megjelenő délvidéki heti és napilapok a tárgykörhöz tarozó közleményeinek összegyűjtését tekinti a következő feladatnak. Nem tesz határozott ígéretet arra, hogy ezt ő fogja elvégezni. De hogy részt fog venni benne, a recensens bizonyosnak tartja. Nos, mindezek következtében talán helyénvalóbb lett volna a bibliográfiát „részleges”-nek nevezni, válogatott helyett.

Hadd szóljak még röviden az egyes címszavakról. Alattuk általában két főcsoportban – Monográfiák, illetve Cikkek, tanulmányok –, ábécérendben követik egymást klasszikus szövegek s adott esetben a legfrissebb hírlapi cikkek. Ott, ahol sok tétel van egy-egy településről, tovább osztódik az anyag, várostörténetre, művelődési hagyományokra, a település jeles személyiségeiről szóló vagy tőlük származó közlemé-

nyekre. Többszerzős munkáknál, egy-egy fontosabb egyéni tanulmánykötetnél cím (s ezáltal rendszerint téma) szerint is fölsoroltnak az egyes írások is. Mindegy „plusz szolgáltatásként” több (nyilván a szerző által fontosabbnak ítélt) tételnél ott szerepelnek a vonatkozó munkák kiváltotta cikkeknek, hozzászólásoknak, a róluk írt kritikáknak az adatai; a tárgy szempontjából különösen fontos, elhunyt szerzőknél esetleg még a nekrológok is – a recensens erre Baranyai Júlia nevével figyelt föl. Még kéz-, illetve gépirat is bekerült a bibliográfiába – ha hozzáférhető (volt) valamely tudományos intézetben. (Így utal Mák egy a Gyurcsány-kormány megszüntette Teleki László Alapítványánál őrzött, Drávaszöggel kapcsolatos kéziratcsoportra – nem tudom, mi lett ennek a sorsa a kisebbségkutatás e talán legfontosabb magyarországi intézményének szétverése után – érdemes volna próbát tenni, sikerült-e itthon elpusztítani azt, ami a háborúból még megmaradt.) Sok olyan cikk is felvett a bibliográfiába, amelynek sem szerzője, sem címe alapján nem következtethetnénk a témájára, illetve a regionális kötődéseire.

A monumentális munkából így, az első átböngészés után – egy későbbi, teljesebb kiadásra is gondolva – két dolgot hiányol a recensens. A terjedelmes névmutató mellé elkélt volna egy olyan helynévmutató, amely a kötetben szereplő összes névváltozatot tartalmazza, s hiányzik egy olyan részletes, kihajtható térkép, ahol minden név megtalálható, minden azonosítható. Nem lett volna hiábavaló a tényleg impozáns illusztrációk alatt föltüntetni a lelőhelyüket is. A munka nyilván folytatható, szerepét azonban így is be fogja tölteni. Annak, hogy ötven év múlva az Országos Széchényi Könyvtár szabadpolcáról levegyem ezt a könyvet, s ha valamely adat kapcsán újabb kérdések jutnak eszembe, kérdéseket tegyek föl az ideje jó részét szintén az említett objektumban töltő, újabb adatokra vadászó szerzőnek, legalább négy feltételből háromnak a fönnállására – hogy működjön és kutatókat fogadjon a könyvtár, továbbá hogy éljünk és tudományos munkát végezzünk még – ma kevés esélyt látok. A negyedik feltétellel kapcsolatban – amely persze csak az elsővel együtt állhatna fönn – nincs kétely bennem: Mák Ferenc munkája, ha lesz nemzeti könyvtárunk, ott fog állni a polcon, azok mellett a XIX. század második felében rendkívüli alapos-sággal összeállított, jó értelemben pozitivistá – mert az adatszerű pontosságot a tudományos „megoldással” nem összekeverő – kiadványoknak, amelyekhez mindig az elsők között nyúlunk, ha a múltra vagyunk kíváncsiak.

Adósság

NEMCSAK AZÉRT, mert ilyenkor év végén, év elején megpróbál számot vetni az ember, s újra meg újra szembe kell nézni a mulasztásaival, s nemegyszer be kell látnia, hogy a tavalyi, azelőtti vagy az évek óta már többször konstatált adósságát megint nem sikerült törlesztenie. S mert bánt ez, nyugtalanít (hogy ne mondjam) lelkipurdalást érzek miatta, már ezért is, de nemcsak ezért kell most újra írnom Szombathelyi Ferencről, a honvédevezérkar egykori főnökéről. Akit a budapesti népbíróság a háború után annak a szörnyű katasztrófának a bekövetkeztéért is felelősségre vont, amit a Don-kanyarban szenvedett el a magyar hadsereg (szó szerint belefagyva a rettenetes hideg tébe), s amely a szovjet hadsereg 1942. január 12-i támadásával kezdődött.

Többször írtam már Szombathelyi Ferencről, az igazságérzetem tiltakozott a budapesti, s a későbbi újvidéki ítélet ellen, elsősorban azokról a legsúlyosabb vádpontokról írtam, amelyeket évtizedekkel később, a társadalmi, politikai változások eredményeként már indulatoktól mentesen, tárgyilagosabban lehetett vizsgálni.

A 2. magyar hadsereg Don-kanyari katasztrófájával kapcsolatos felelősség megítéléséhez mindenképpen ismerni kell Szombathelyinek 1942. április 11-én kiadott parancsát, eszerint „a vezetők és a csapatok kiképzése nem azt a célt szolgálja, hogy hősi halottakat produkáljanak. A harc célja a győzelem, ami természetesen – sajnos – áldozat nélkül nemigen érhető el. De arra kell minden pk.-nak törekednie, hogy minél kevesebb áldozattal, minél nagyobb sikert vívjanak ki. Ez a szakszerű és helyes vezetés és ezért képezték ki a vezetőket vezetőkké. A drága magyar vérrrel takarékoskodni kell, ezt minden magyar pk.-nak kötelességévé teszem.”

Közben sikerült beszélgetnem az újvidéki népbíróságnak az 1946-os tárgyalást levezető tanácsa elnökével.

Az újabb ismeretek birtokában még inkább szükségét éreztem az (általam feltételezett) igazság megfogalmazásának. Idestova húsz éve lesz, hogy megírtam **A vezérezredes utolsó levele** című kisregényemet. Nem lehet úgy élni, hogy tisztán látsz egy ret-

tenetes igazságtalanságot, s mintha semmi közöd se lenne hozzá, nem akarod tudomásul venni. Annak rendje-módja szerint átadtam a kiadónak, a szerkesztő pedig kiadta recenzióra. Mindkét értékelés rendkívül pozitív volt, mindkettő ajánlotta a könyv kiadását.

Csak egy pár gondolat az egyikből: „Burány Nándor regénye megrázó írás. Megrázó és bátor. Tudom, hogy a bátorság nem esztétikai kategória, hanem erkölcsi, de ebben az esetben az erkölcs esztétikai jelentőséget kap... Mi, akik átéltük, végignéztük, ami 1941 és 1945/46 között történt ezeken a mi térségeinken, nagyon jól tudjuk, milyen kaotikus állapotok uralkodtak itt. Ilyen kaotikus állapotban történhetett meg, ami megtörtént Szombathelyi Ferencsel, de sok száz vagy akár sok ezer magyarral és nem magyarral. És Burány Nándor épp ezt a sorsot, egy ilyen sorsot választott ki -... -, hogy ennek a térségnek az emberéről, emberi sorsáról írjon...” Majd később: „Burány Nándor művészete abban is megnyilatkozik, hogy megfelelő formát talált Szombathelyi sorsának kifejezésére, vergődésének, börtöncellabeli önmarcangolásának megjelenítésére, miközben a magyar politika, a magyar hadvezetés jellegzetességeit is sikerült éreztetnie. Nem kevésbé dicséretre méltó erénye ennek a kisregénynek – persze inkább szerzőjének, az a visszafogottság...”

Végül: „Nem véd és nem támad. Olyan regény ez, amely már régen nagyon kell nekünk.”

1997 márciusában írta e sorokat Tomán László, Juhász Géza, a másik recenzens ugyancsak fontosnak tartotta kiadását. A Forum Kiadó ezután a Szabadkán székelő, a pénzekről döntő alkuratorium elé tárta a kéziratot a véleményekkel együtt. Később a testület egyik tagja mesélte, hogy a mindenható elnök „ez nem prioritás” megjegyzéssel átlépett rajta, kisöpörte a Forum kiadói tervéből. Az elnök akkor nem is sejtette, mennyire jellemezte önmagát. A regény mindenekelőtt az emberi helytállásról szól. Érthető, hogy az elnök számára ez nem volt prioritás. Hiszen – bizonyította – mi sem áll távolabb tőle, mint az emberi helytállás. Aminek a hiányát, hiányának következményeit ma is nagyon érezzük.

2010. január 2.

Kalmár Ferenc madárszobrai Budapesten

A szerbiai jagodinai Naiv és Marginális Művészek Múzeuma önálló kiállítást rendezett Kalmár Ferenc szobraiból. A kiállítás első helyszíne Budapesten a Közép-Európai Kulturális Intézet volt, 2009. szeptember 9-én, majd Szabadkán október 20-án és másutt is.

Kalmár Ferenc e kiállításon látható különleges szobraiban több mint öt évtizedes művészi pálya tapasztalata, eszmevilága, esztétikuma teljeseedik ki.

Szabadkán született 1928. május 25-én. A szabadkai Tanítóképző Intézetben tanult (1944–1947), majd az újvidéki Tanárképző Főiskola képzőművészet szakán végzett (1947–1953). Óbecsén (1947), Moholon (1948–1951), Szabadkán képzőművészet szakos általános iskolai tanár (1953–1980).

Első művészeti ismereteit Szabadkán a figurális rajztanfolyam hallgatójaként szerezte, majd a szobrász- és keramikusszakma alapjaival Milan Besarbić belgrádi szobrászművész műtermében ismerkedett meg. Festőnek indult, az 1950-es években kezdett szobrászattal foglalkozni, első önálló kiállításán Szabadkán a szobrokon kívül még akvarelleket és égetett vázákat is kiállított, majd véglegesen a szobrászat mellett döntött. Vérbeli szobrászként keze között minden anyag – fém, agyag, üveg, papír szoborrá vált. Készített bronz-, terrakotta- és vasszobrokat, kombinálta az anyagokat, kísérletezett formával, tartalommal, anyaggal, kifejezésmóddal. Hegesztett, forrasztott fémszobrai, fát, kerámiát, alumíniumot ötvöző alkotásai; papírszobrai, sárgaréz madarai mindig figyelmet keltettek, sokszor teljesen új utat mutattak a kortárs szobrászatban, különösen a 1960-as, 70-es években. Szobrai, különösen a domborműveinek egy részén érezhető a népi és naiv művészet hatása, főleg a fa megmunkálásában és a paraszti szimbólumvilágból kiemelt motívumokban (napraforgó, szőlő, kukorica, venyige).

Művészetében a meghatározó anyag mindvégig a fa volt. Az 1980-as években tett amerikai tanulmányútja (Colorado, Denver, Arizona és Új-Mexikó) hatására változtatott addigi kifejezésmódján: az indián kultúra, művészet hatására fából faragta szobrai, melyeket élénk színekkel színezett – akkor ismerkedett meg a harsány színek harmóniájával. Szobrainak nagy része kékes, kékeszöld, türkizkék. A madár mint mo-

Vall Anna fotója

Nina Krstić, a jagodinai múzeum igazgatója és Kalmár Ferenc a budapesti kiállításon

tívum (a szabadság, a szépség, a könnyedség, a kecsesség, ugyanakkor a fájdalom, a haldoklás, a háború jelképeként is) végigvonul egész művészetén. Művészi alkotómunkájának másik vonulata a monumentális műemlékek megtervezése és kivitelezése, amelyekért több elismerésben részesült. Az általa tervezett emlékművek főként Szabadkán és Szabadka környékén, de egész Vajdaság területén (pl. Nagykikinda, Óbecse), sőt távolabb (Horváto.) is megtalálhatók. Egyik legmerázóbb munkája a Vergődő madár, amely a 1944-45-ös partizán népiertás áldozatainak, a magyar holokausztnak állít emléket Szabadkán a Zentai úti temető árkában, a kivégzések helyszínén.

Plaketteket, emlékérmeket is készít. Számos díj készítése fűződik a nevéhez: a Híd Irodalmi Díj (B. Szabó Györggyel), a Forum Képzőművészeti Díj (Ács Józseffel), a Vajdasági Közművel. Község Kultúra Szikrái Díjának, a Belgrádi Rádió Siring Zeneművészeti Díjának, a Magyar Nyelvművelő Egyesület

Szarvas Gábor Díjának tervezője és kivitelezője, az Aracs-Főnix-díj kisplasztikájának készítője.

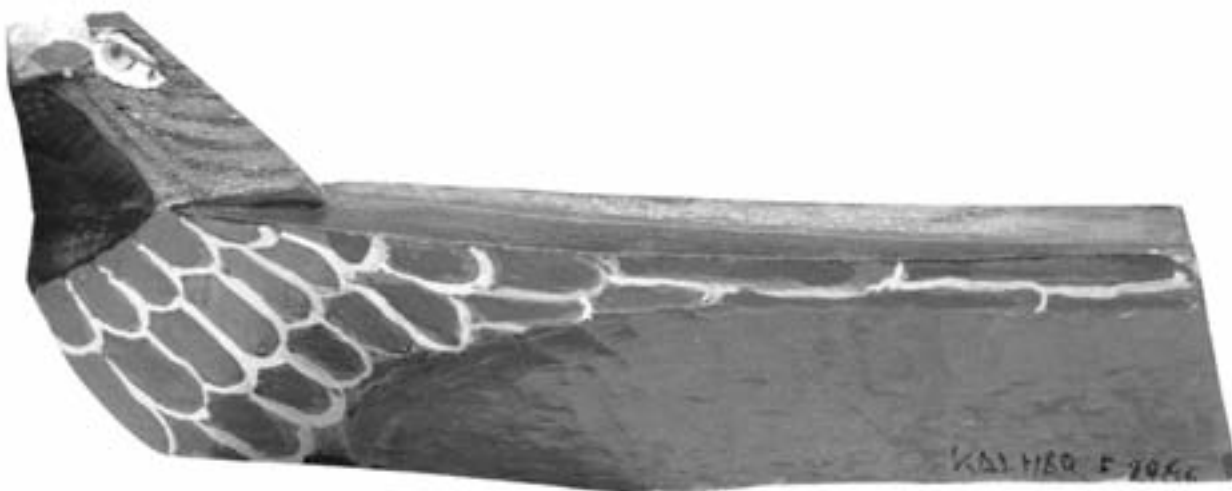
Kalmár Ferenc említett legutóbbi kiállítására egy reprezentatív háromnyelvű (szerb, magyar és angol) katalógust jelentetett meg a szerbiai jagodinai Naiv és Marginális Művészetek Múzeuma.

Szerелеm

Erdei herceg

Bagoly

Nyelvi és lelki állapotunk összefüggéseiről

Nincs helyes és helytelen? – A neoliberalizmus szelleme a nyelvészetben

A szakemberek újra írják a közgazdasági tanácsokat, hiszen a gazdasági világválság bebizonyította, hogy a szabályozatlan piacgazdaság: amikor mindent szabad és mindent lehet, megbukott.

Úgy tűnik, Kontra Miklós orosz- és angoltanár ebből semmit sem tanult, mert továbbra is a neoliberális politikából átvett fogalmakkal támadja a nyelvészeket, akik a magyar nyelv tisztaságáért dolgoznak. „...Kialakították azt a közhangulatot, hogy van helyes és van helytelen. Akkor okozták a legnagyobb társadalmi kárt, amikor ezt a kategorizálást kialakították, és mivel ez összekapcsolódik azzal, hogy a társadalmi elit nyelvezete a helyes, a többi pedig helytelen, így ez a nyelvi kérdés be lett huzalozva az amúgy is túl jól működő diszkriminációba és hierarchiába.” – nyilatkozta a Magyar Szónak adott interjújában, melynek ez a címe: „Minden szó magyar, amit magyar ember használ.”?! Szerinte tolerálni kell a suk-süközést, a keveréknnyelvet, az idegen szavakat stb. Tudatlanoknak nevezi a nyelvészeket, akik anyanyelvápolásról, nyelvi szabályokról beszélnek. Mert szerinte egynyelvűek, ami nem biztos, hogy igaz. Amerikai tapasztalataival dicsekszik. De arról nem szól, hogy a kanadai angolok és franciák igencsak ügyelnek arra, hogy ne keverjék a két nyelvet. A műveltebbek biztosan nem teszik!

Az a szomorú, hogy nagyon „toleráns” tanait Kontra Miklós éppen itt, a Délvidéken hirdeti, ahol igen nagy a nyelvi bizonytalanság. Magyarországon nemigen hallani a hangját. Az elmúlt év végén meghívták a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar nemzetközi tudományos konferenciájára. Ezeket a nyelvromboló zagyvaságokat hallgatták a leendő tanítók – oktatóik lelkes jóváhagyása közepette... Többször is járt már vidékünkön Kontra úr, és tudom, hogy akinek szívügye anyanyelvünk megtartása és ápolása – nem értenek vele egyet. De érthetetlen okokból – hallgatnak. Pedig nem kis dolgokról van szó. A határon túli magyarok nem egynyelvűek, ezért régen megtanultuk, hogy a keveréknnyelv használata a szellemi igénytelenség jele, amit nem lehet elfogadni. Beszéljünk minél több nyelvet, de nem összezagyválva!

Valóban, az anyaországi magyarok nemigen tudnak idegen nyelveket. Mert rosszul tanítják, pl. az an-

golt. Itt tehetne valamit Kontra Miklós, a saját szakmájában. Sőt, tán az orosz oktatása sem ártana. Az említett interjújában – Magyar Szó, 2009. október 3-4., Kilátó – nagystílusú bevallja, hogy valójában tornatanár szeretett volna lenni, de: „Tehát az én nyelvészkarrierem annak a véletlennek köszönhetően kezdődött, hogy nem tudtam tornázni.” Sokkal jobb lenne, ha mindenki megmaradna a maga kaptafájánál, a magyar nyelv ápolását pedig bízzuk a magyartanárokra. Még itt a Délvidéken is. Ne dőlünk be holmi „szabadosságnak”. Ne dőlünk be a róka hízelgésének.

Most nyögi a világ a neoliberális kapitalizmus következményeit: amikor mindent szabad és mindent lehet! Nincs jó és rossz, helyes és helytelen? Ugyanaz igaz a kultúrára meg a nyelvre is. Ahol nincsenek szabályok, törvények, ott a romlás elkerülhetetlen. Ilyen az emberi társadalom. Márpedig ez a nemzet már csak leginkább nyelvében él, amelyhez körömszakadtáig ragaszkodik. Ha ezt is elveszítjük, „az új prófétáknak” köszönhetően – akkor minden elveszett. Ezt ők is nagyon jól tudják.

Vigyázó szemünket hiába vetnénk Pestre. Amit a médiában látunk, hallunk (tisztelet a kivételnek) az az új beszéd: a hadarók, selypítők, orrhangan süvítők hada. Elhihető, hogy a Színművészeti Főiskolán már nem tanítanak beszédtechnikát? Ezért nem lehet megérteni a fiatal színészeket? A köznyelv szókinccse és minősége lesújtó. Talán azt hiszik, ott már elvégeztetett. Emiatt próbálkoznak nálunk, a határon túl. A baj igen nagy, mert már nálunk is, a nyelvi modorosság jegyében, koszorús költőink, irodalmi kritikusaink, tanáraink és politikai pásttoraink önhitt lezserséggel „vót”-oznak. Így próbálnak népiesnek látszani, aminek semmi köze az ízes, kincseket rejtő nyelvjárásokhoz, tájnyelvekhez.

Lehet, hogy patetikusán hangzik, de a nagy tavaszi esők még elmoshatják a mocskot, és ez a magányos, szerencsétlen nép még egyszer megrázza magát, és újra magára talál. Visszatér Kodályhoz és Bartókhhoz, akiket már az iskolákból is kiirtottak. Megtalálja a maga autentikus, tiszta hangját. Csak le kell róla venni a béklyókat. És akkor visszatér az élet- és munkakedv. Vagy szó nélkül beletörődünk a reménytelenségbe?

BÍRÓ ZOLTÁN

Harc az életért

Fekete Gyula halálára

Meghalt Fekete Gyula. Meghalt vele, ahogy nemrég Püski Sándorral is, megint egy ember azon kevesek közül, akik életüket szánták, konokul, rendíthetetlenül a magyarság életéért. Egy író azon kevesek közül, akiknek mindenkor fontosabb volt egy nemzet igazsága, élete és jövője, mint maga az irodalom. Aki Kölcsey, Petőfi, Arany, Ady, József Attila eszméin és írói erkölcsén nevelkedett, aki diákként élményeinek javát a sárospataki református kollégium szellemi közösségéből merítette és hagyta ötvöződni magában azzal a paraszti észjárással és erkölccsel, amely a szülői házból és a falu tágabb közösségéből járta át idegrendszerét életre szóló parancsként. Így történt, hogy a tehetsége alapján kínálkozó szépírói sikerekről királyi alázattal és nagyvonalúsággal tudott lemondani a napi harcot jelentő másfajta próza kedvéért. Pedig *Az orvos halála* című regénye igazi siker volt és gyakran felvillantotta olvasói előtt szépírói érényeit máskor is. Ám mindaz, amiről az imént szoltunk alkati adottságaival együtt mintegy eleve elrendelésként hajtották őt az írói publicisztika felé. Fekete Gyulára gondolva, kénytelen az ember tudomásul venni, hogy csakugyan vannak elrendelt életek és az ő élete egyik szép és jól látható példája ennek. Nemcsak azért, mert nagy és gazdag életművének döntő hányada – minden politikai gáncson és akadályoztatáson át – a publicisztika lett, hanem mindazokért a célokért, a soha, egyetlen életszakaszában sem mellőzött közügyekért, amelyek mind a sorsunkról szóltak, a sorsunkért, a magyarság megmaradásáért.

Fekete Gyula a két világháború között bontakozó és kiteljesedő népi mozgalom íróinak követője volt. A mozgalom írói közül legközelebb talán a magyar élet minden rezdülésére figyelő, minden jelenségére reagáló Veres Péterhez állt, nemcsak az írói munkásság jellegében, de a közélet mindennapi robotosaként is. Ifjú korától szerepvállalásainak sora is igazolja ezt, egészen élete utolsó két-három hónapjáig, amikor a betegség már lehetetlenné tette részvételét, fizikai jelenlétét a közélet színterein. Mindig ott volt, ahol a társadalom jövőjének alakítását leginkább lehetségesnek látta, akár írói-szellemi, akár közvetlenül politikai cselekvés révén. A sárospataki iskolás évek után, 1942-től a Győrffy István Kollégium már lázasan épít-

kező évei következtek, 1945-ben ifjú mozgalmárként részt vett a földosztásban, majd a Nemzeti Parasztpárt észak - magyarországi kerületének megszervezését bízta rá, 1956-ban pedig az írószövetség titkáraként lesz egyik alakítója a forradalmi eseményeknek. A szabadságharc leverése után letartóztatják, majd ötvenhétben szabadul. A hatvanas évek közepétől vehet részt ismét a közéletben folyóirat-szerkesztőként, a nyolcvanas években pedig az írószövetség életének - 1956-ot nem számítva – alighanem legizgalmasabb szakaszában a szövetség alelnökeként. Ha csak vázlatosan is áttekintjük Fekete Gyula életútját, már ennek alapján is természetesnek, egyenesen kikerülhetetlennek tekinthetjük részvételét a nyolcvanas évek második felében bontakozó rendszerváltásban és ugyanilyen természetesnek, hogy nem másutt, hanem a Magyar Demokrata Fórum szervezésében, később elnökségében és politikájának megformálásában vállalt szerepet. Az első lakiteleki találkozón 1987-ben, a sátor alatt, Lezsák Sándorék udvarán ő elnököl. Az is természetes, hogy 1988. őszén tagja lesz az első valóban független folyóirat, a *Hítel* szerkesztőségének. Okkal érezhette ekkor, ezekben az években, hogy addigi küzdelmei, irodalmi és politikai erőfeszítései – minden kudarc és korábbi megaláztatás ellenére – most beváltják reményeit: új, szabadabb és teljesebb életet kezdhet a nemzet és mégiscsak lesz demokratikus Magyarország, amint azt 1945-ben, majd 1956-ban egy rövid ideig remélhette. Most sem remélhette sokáig. Egyre több keserűséggel és indulattal figyelte, amint rohamosan más pályára terelik nagyobb erők és hazai politikai alkuszok eredeti szándékainkat. Egészen odáig, ahová az egész rendszerváltást és magát a Magyar Demokrata Fórumot is züllesztették, amint kiárúsították az országot, az MDF mai vezetői pedig pénzzé, kis karriervágyaik, önérdekeik eszközévé alacsonyítják a személy szerint általa is teremtetett és tőle is már korábban elorzott MDF-et.

Az életmű azonban megszületett és kiteljesedett és ez az, amit Fekete Gyulától nem vehet el senki. Tőlünk sem vehetik el, ha vesszük a fáradságot, ha tudunk, ha hajlandók vagyunk még olvasni, tanulni és okulni egy nagy írói életmű terméséből. Fekete Gyula

la módot adott erre azzal, hogy összegyűjtötte feljegyzéseit, cikkeit, esszéit négy vaskos kötetbe, több mint háromezer oldal terjedelemben *Naplóm a történelemnek, 1941-2000* címmel. Aki a kor történetével meg akar ismerkedni, netán kutatója e kornak, az nem nélkülözheti Fekete Gyula „naplóját”. Ezekben a kötetekben nem magánéleti naplójegyzeteket talál, hanem valóságos kortörténetet, adalékokat a magyar történelem természetrajzához. Egy élet harcaival, közéleti küzdelmeivel szembesülhet az olvasó, harcokkal valamiért, valakikkel szemben, történésekkel és a történések okaival, de elemzően értékelve korszakokat, politikai hatalmasságok döntéseit, párttörténetet, így az MDF történetét elsősorban. De miért is folyt a harc, mi volt az ügy, a tét, a cél, melyre egy teljes életet lehetett szánni? Fekete Gyula életművének fő szolamát a népesedéspolitika, a magyar népesség vészjósló fogyásának bemutatása, elemzése adja, de mindvégig az orvoslás igényével, programmal a fogyás megállítására érdekében. Ezt tekinti joggal az első és legsúlyosabb magyar sorskérdésnek. Rendre számon kéri a politikától, a hatalomban lévőktől a konkrét cselekvést, a programot s egyáltalán a szándékot ebben az ügyben. Kevés sikerrel. Ha számot adhat mégis sikerről az az általa javasolt GYES/gyermekgondozási segély/ bevezetése volt, hosszadalmas csatározások, Aczél Györggyel és másokkal folytatott szívós vitái, veszekedései, harcai nyomán. Gondoljuk meg: a nemzetpusztítás hatalmi szándékával kellett szembe mennie! Szól azonban a néphez, a társadalomhoz is, keserűségében kifakadva, korholva, ostromozva, mert azt látja, hogy nemcsak nemzetrontó vezetői közömbösek a magyarság jövőjével szemben, de ez a nép maga is elpártolt az élettől: „Végeredményben az dönti el a sorsunkat – írja - , hogy ez a fél évszázadon át butított és lehetetlenül elbutított nép tud-e egyáltalán különbséget tenni az élet és a halál közt. Képes lehet-e még arra, hogy szavaival és tetteivel, szavazataival és szolgálatával a halál elhatalmasodó pártolását a folyton megújuló élet feltétlen pártolására váltsa.” Mondhatjuk okkal, hogy éppen e téma köré szerveződik az összes többi is, melyről, mint sorskérdésről még szó lehet. Így kap nagy hangsúlyt írásaiban a kultúra és a média kérdése. Vagyis az, hogy a szellem emberének és a politikusnak egyaránt elháríthatatlan kötelessége lenne a „kultúrmocsok” áradásával, az elbutulással és elbutítással szemben kimunkálni azt a kulturális, oktatási-nevelési és média-politikát, amely egy értelmes, önmagára ébredő magyar társadalmat hozhatna létre. Egyik legnagyobb vereségünk, hogy nemcsak az aczéli kulturális politika, de a rendszerváltás utáni uralkodó irányná vált álliberális, neoliborális politika sem volt fogékony erre, sőt: a silányság, a szenny, a butítás áradásában/árasztásában/ és a

kulturális intézményrendszer úgynevezett privatizációjában, piacra hajszolásában lelte legnagyobb örömét. Mégis, a nyolcvannyolc éves író azzal a tudattal készülhetett a távozásra, hogy élete során megtett mindent országa, népe érdekében, amit egyáltalán megtehetett.

Fekete Gyuláról szólva valahogy így fogalmaztam egyszer és tőle búcsúzva, róla emlékezve most sem tudok mást mondani: kiváló elődeihez hasonlóan, népét ostromozva öszövétségi ember volt, népszerűségében, humanitásában és tisztességében újszövétségi. Magyarnak és demokratának pedig igaz ember volt s mindkettőben egy életen át következetes. Köszönet érte.

2010. február 6.

Fotó: Sándor Katalin, MTI

Fekete Gyula

Tisztelt gyászoló család! Fekete Gyula barátai és tisztelői! *

Fekete Gyula úgy távozott közülünk, hogy hátrahagyott egy nagy életművet, mely az elkövetkező évtizedek politikai és szellemi vezetőinek nemzetmentő parancsot hirdet. Az élet parancsát közvetíti: olyan politikát kell kezdeni végre, amelynek középpontjában a magyarság megmaradása áll, elsősorban a népességfogyás megállítása, a nemzeti létezés biológiai alapjainak, fizikai és lelki egyensúlyának helyreállítása.

Ezt a feladatot és programot Fekete Gyula sárospataki diákkorától képviseli rendületlenül, minden ütéssel állva, minden gúnyt igazsága tudatában rezze-

néstelenül viselve. Természetes volt számunkra is, hogy a lakiteleki indulás első pillanataitól mindvégig, mindenekfelett ezt tartotta megvalósítandó feladatnak, mert minden más csak ennek függvényében nyerheti el értelmét. Hogy politikai szerepvállalását mi vezérelte az egykori MDF elnökségében is, arról képet kaphatunk, ha felidézzük egyik írását. Amikor kétségbeesett gondolatként 1994-ben némelyekben komolyan felmerült, hogy idegeneket kell betelepíteni az országba, pótolva a fogyatkozó magyar népességet, akkor talán végső riasztásul, arra figyelmeztet, hogy a magyarság elvesztette történelmi asszimiláló képességét. Azt a betelepülő tömeget már nem mi fogjuk asszimilálni, hanem azok minket. Ezért idézte gyakran, mondta el nagy nyilvánosság előtt hibátlanul Lakiteleken Kölcsey vészjósló versét, a Zrínyi második énekét. Tudta, hogy fogyásunk, lelkiekben, erkölcsökben is fogyatkozás. Ezért teszi hozzá mondanójához: még a saját vezetőinket sem tudtuk hosszú évtizedek alatt magyarrá asszimilálni. Hogy mennyire nem, azt éppen az általunk létrehozott MDF sorsa mutatta számára, számunkra a legfájdalmasabban.

Fekete Gyula az elsők között volt, akik észrevették, hogy az eredeti MDF-et kellett kiiktatni a politi-

kából ahhoz, hogy ne legyen gátja a nemzetárulásnak. Rövid néhány év kivételével, húsz év nyereség volt ez a nemzetcsönkítőknak, húsz év veszteség a nemzetépítésben. Országot, nemzeti öntudatot veszítettünk.

Fekete Gyula most azt üzeni: vissza kell venni! Vissza az élet folytatásának lehetőségét, vissza az országot, vissza a magyar öntudatot és önbecsülést! Imár nem emelt hangon mondja – ahogy szokta – hanem életművével, példájával üzeni.

Életösszegző és utódoknak szóló intő szavakat végül tőle idézek: *„Mióta eszemet tudom mindig túlerővel – néha iszonyú túlerővel – szemközt léptem pástra, de a szapora vereségek is arra készítettek, hogy a küzdelmet a legszentebb ügyekért-célokért akkor sem szabad abbahagyni, feladni, ha végképp reménytelennek látszik, mint-hogy az élet és igazság szolgálatában akkor is lelkiismereti kötelesség a küzdelem, ha biztos vereséget ígér.”*

Az egykori Magyar Demokrata Fórum, a lakitelekiek, a barátai nevében kívánom, hogy adjon atyai barátunknak, Gyula bátyánknak lelki békét az, hogy a küzdelem folytatódik. Isten veled!

Brunszvik Terézia (1775–1861)

* Elhangzott Fekete Gyula temetésén, a Farkasréti temetőben 2010. február 9-én

Szabadon szolgáló értelmiség

Elhunyt dr. Vekkerdi László tudós – könyvtáros, a Bethlen Gábor Alapítvány alapító kurátora
(Hódmezővásárhely 1924. július 21. – Budapest 2009. december 27.)

A magyar szellemi életet pótolhatatlan veszteség érte a kiemelkedő tudású könyvtáros, népművelő, tudománytörténész és közíró – a Bethlen Gábor Alapítvány alapító-kurátora – halálával.

A tudásvágyó ifjú Vekkerdi László, a Debreceni Református Kollégiumban érettségizett, ahonnan – írói ambíciókkal – a soproni erdőmérnöki főiskolára került. Három év múltán a NÉKOSZ Pápai Páriz Ferenc Kollégiumának medikus hallgatója a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1951-ben avatták orvossá. 1955-ben Debrecenben; Petrányi Gyula és Sántha Kálmán professzorok egyik kiváló tanítványaként lett belgyógyász szakorvos. Sántha Kálmán boszorkányperét követően – saját harcait megharcolva –, a budapesti Onkológián folytatta eredményesnek induló orvosi pályáját.

Amikor azt az igazságérzettől hajtva elhagyta, Rényi Alfréd jóvoltából került kutató-könyvtárosnak, a MTA Matematikai Kutatóintézetébe. Rengeteget olvasott, fordított és egyre többet publikált. Ekkoriban főként a természettudományok és a matematika kultúrtörténetével, az Akadémia történelmi szerepével, Galileivel, Pascallal, Descartes-tal foglalkozott. Vekkerdi egész életművét a tanulással párosuló alkotás kényszere hatotta át. Ezt sajátította el, miközben a teremtés titkát kutatta az európai szellemiséget meghatározó három kiváló tudós-ember életében. Századokat átívelve igyekezett velük a legbensőbb kapcsolatba kerülni, s szellemi érintkezését, élményeit olvasóival is megosztani... Útkereső tájékozódása és tudása szinte meghatározódott, amikor a 60-as évek közepétől az egyetem bölcsészkarán is előadott. Tanúsíthatom, hiszen tanítványa voltam – s két évig munkatársa is a Kutatómunkások c. könyv elkészítésében –, hogy kivételes tudású, áldozatos nemzetnevelőként tisztelt minden teljesítményt és embert, de ki nem állhatta, kigúnyolta az álságot, az uraskodó gőgöt, a tekintélyelvűséget. A kor hatalmasai ezt nehezen tűrték, büntették, a közéletben viszont egyre többen úgy tisztelték, mint aki a tudomány őre, élő lelkiismerete maradt a honi társadalomban!

Vekkerdi László nevét az Arcok és vallomások sorozatban megjelent Németh László portré kapcsán ismerte meg a hazai közvélemény. A másokért élő, ér-

téktéremtő esszéíró középfontba állító kitűnő könyv miatt óriási támadás zúdult a szerzőre. Ennek egzisztenciális következményei voltak. Vekkerdi a nemtelen támadások következtében, „félpénzért” került a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Szerzeményezési Osztályára. Ahogy tisztelői állították; közel négy évtizeden át Michelangelóként széklábakat faragott. A könyvtárat használó természettudósok azonban tudják, hogy a magyar tudományos élet szerencséjére történt ez így, hiszen az ő értő szakmai munkája és lebilincselő tájékozottsága, szolgálata nélkül, a Kádár-korszakban (sőt utána is), aligha kerülhettek volna a világ élenjáró tudományos művei és fontos folyóiratai Magyarországra, az MTA Könyvtárába.

A Magvető Kiadó népszerű Gyorsuló idő sorozatát az ismeretterjesztő szándék jegyében indította el. Hű maradt pedagógus és lelkész ősei hivatásához akkor is, amikor igazi népművelőként, a Magyar Rádió Véges végtelen c. műsorának kétszáz adásában megosztotta tudását a világról. A magyar szellemi élet legendás alakjaként, magányos ellenállóként, a hatalomnak, tekintélynek behódolni nem akaró utolsó szabad emberként méltatták 2003-ban, az év ismeretterjesztő tudósa díj átadásakor.

Sokoldalúságát jelzi, hogy megjelent írásai, munkái számtalan tudományterülethez köthetők, mint pl: tudománytörténet, orvostörténet, matematikátörténet, fizika (és története), irodalomtörténet, természettudomány, biológia, általános nyelvészet, történettudomány, művelődéstörténet, néprajz, informatika, kibernetika, genetika, lexikonok története, mechanika, kémia, könyvkiadás, régészet, helytörténet, fotótörténet, földrajz, ökológia, szobrászat, könyvtártörténet, olvasástörténet, statisztika, filozófia s még folytathatnánk A latin, angol, német, francia nyelven túl, a szláv nyelveket is ismerte, tájékozódásaiban használta őket. Sokan polihisztornak nevezték, ám e titulust nem szerette.

Vekkerdi Lászlót igazságkereső szándéka, elkötelezettsége tette a hetvenes években az Ilia Mihály szerkesztette Tiszatáj védelmezőjévé, a Bethlen Gábor Alapítvány egyik kezdeményezőjévé, majd kurátorává, aki ott volt Monoron és ott volt ama nevezetes találkozózn Lakiteleken is. Ő azonban nem az ellenzék,

hanem az emberi szabadságért küzdő, szabadon szolgáló értelmiség klasszikus képviselője, akinek szellemi horizontját olyan nemrég elhunyt kortársa, barátja; mint Németh László, Karácsony Sándor, Szent-Györgyi Albert, Rényi Alfréd, Szabó Árpád, Fülep Lajos, Hamvas Béla, Várkonyi Nándor, Benedek István, Juhász Nagy Sándor, Szentágothai János, Fodor András, Forgács Péter, Kenéz Imre, Kőrösi József, Szabó T. Attila, Veres Péter, Illyés Gyula, Bibó István, Cs. Szabó László, Szalay Sándor, Csanádi Imre, Nagy László, Kiss Ferenc, Pilinszky János, Levendel László, Simonyi Károly, Czine Mihály, Varga Domokos, Marx György, Szabó Gábor, Domokos Mátyás, Tüskés Tibor, Nagy Gáspár, Baka István, Márton János és a múlt sok más szellemi nagysága, ill. ma is élő számos olvasója, hallgatója, vitapartnere, munkatársa, tanítványa, barátja és sorstársa jelöli...

Megbecsülését tükrözi, hogy 80. születésnapján, a szegedi Tiszatáj folyóirat Egy szabad ember címmel kitűnő emlékkönyvet adott ki, a Természet Világa pedig gondosan összeállított, színvonalasan szerkesztett képes Különszámot jelentetett meg tiszteletére.

Tizenhat könyve, tizenöt könyvfordítása, több mint félezer kisebb-nagyobb tudományos és tudomány-népszerűsítő dolgozata jelent meg életében, jó részük a magyar vidék folyóirataiban (Tiszatáj, Forrás, Alföld, Jelenkor, Új Forrás, Napjaink). Számos hangfelvétel, kézirat maradt utána.

Ezeknél felmérhetetlenebb értékű az emberi-szellemi hagyaték, amit Vekerdi Lászlónak köszönhetünk. Olyan alkotó ember volt ő, akit a humaniorák és a reáliák, a múlt és a jelen, a haza és haladás ügye egyaránt izgatott, aki a „szerettem az igazságot, gyűlöltem a hazugságot” igézetében élt. A hivataloktól viszolygott. Közfunkciót, amivel a rendszerváltás után igyekeztek őt elismerni, nem vállalt.

Sokoldalúságát, toleranciáját és kisajátíthatatlanságát is tükrözi, hogy 1992-ben egyszerre kapta meg az akkor alapított Szent-Györgyi Albert-díjat és a József Attila-díjat, 1993-ban pedig a Tiszatáj-díjat, meg a Soros életmű díjat. 1994-ben a Természet Világa Nívódíját, 1998-ban az Év Könyve díjat, a Sorskérdések árnyékában c. műve kapta. 1999-ben. A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztí keresztjét, Hámori József miniszter adta át neki. 2000-ben Pro Literatúra-díjban, 2001-ben Széchenyi-díjban részesült. 2003-ban kapta meg Az év ismeretterjesztő tudósa kitüntető elismerést, 2004-ben pedig a Magyar Örökség-díjat. 2007-ben a Németh László Társaság Németh László-díját, legutóbb pedig 2008. dec. 5-én, a Bethlen Alapítvány Teleki Pál Érdemérmét vette át.

Vekerdi László nevéhez fűződött az elcsatolt területeken élő tudósok szakmai kapcsolatainak, valamint az erdélyi orvoshallgatók honi tanulmányútját szolgáló Dr. Menczel Katalin Ösztöndíjnak a gondozása.

Embersége, igazságszeretete, sokoldalú tudása, alapossága és szorgalma követendő példa marad.

Táltos, a dobján a tatárlaki lelet felirata

Önéletrajz

Édesszüleim, Józsa János és Julianna, Európaszerte ismert neves korondi keramikus népművészek harmadik (két bátyám után) egyetlen leánygyermeként, Székelyudvarhelyen születtem, 1974. május elsején. Elemi iskoláimat Korondon, középiskolámat Székelyudvarhelyen végeztem el. Érettségi után, mint okleveles egészségügyi szakdolgozó, másfél évig az udvarhelyi kórházban dolgoztam. Szabadidőm minden percét – az ugyancsak keramikussá tanult kisebbik bátyámmal – szüleim műhelyében töltöttem, ott volt az én második iskolapadom. Gyúrtam, agyagoztam, formáztam, festettem rendületlenül; első kisplasztikámat, egy keresztfára boruló öregasszonyt „Szereket” címmel 11 évesen mintáztam. 1994. augusztus 15-én áttelepültem Magyarországra. A Szent Margit Kórház szociális szervezőjeként dolgoztam. 1997 novemberében kaptam meg a magyar állampolgárságot. Ugyanekkor kezdtem el tanulmányaimat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar művészettörténet szakán, amelyet 2002-ben dicsérrettel fejeztem be.

Önzetlen barátok műterme és kemencéje segített hozzá, hogy 1995. januárjában bemutathassam munkáimat Budapesten, a Gellért Hotel Teasalonjában. Azóta közel félszáz egyéni kiállításom volt, alkotásaimmal eljutottam a tengerentúlra, az Amerikai Egyesült Államokba, Kanadába és Ausztráliába is. 2004. tavaszán *Tiszta Forrás* címmel nyílt meg a műveimet és szüleim korondi kerámia tárgyait állandóan bemutató kisgalériám a Budai Vár Fortuna Udvarában.

2009-ben a *Magyar Kultúra Lovagja* megtisztelő címet vehettem át. Terrakotta kisplasztikáim földfestékes pasztellszínűek a magyar népi életképeket, kihalófélben lévő népi mesterségeket, az archaikusan patinázottak a magyar honfoglalás alakjait a vezérektől, a korabeli mesterségeken át a táltosokig, az Ár-

pád-házi szentek alakjait, a magyar nagyasszonyokat és a magyar irodalom kiemelkedő személyiségeinek műzsáit mutatják be. A következő kiállítási anyagom témája a tenger, különösen a már halott élőlények meszes vázai, amelyek újra életre kelnek a mázás kerámia kisplasztikákban. Velük nemcsak egy sajátos magán mitológiát álmodtam agyagba, hanem a művészettörténészek szerint az egyik legrégebbi művészeti águnk számító kerámiaművészetben sikerült új műfajt teremtenem, amelyeket naturáliáknak neveztem el. Népmeséink hőseinek és meselemeinek az értelmezésével, magyarázataival fellebben a feledés fátyla a magyar népmese ősi világképéről, ősvallásáról a *Magyar mesevilág* című kiállítási anyagban.

2009-ben a kortárs képzőművészet által ritkán érintett témához nyúltam. Idén térben is, időben is nagy és változatos kirándulásra hívom a tárlatlátogatókat, ami során a magyarság hol kultikus-szagrális, hol búsuló-mulató, de mindenképp érzelmekkel teli, szép táncait a *Magyar táncok* című sorozatom alakjainak szoborba szilárdult lendülete idézi fel.

Szeretném, ha szobraim mondandóit örömről, bánatról, szépségről, szeretetről, emberségről, magyarságról megértenék és szívükbe zárnák.

Józsa Judit

Tiszta Forrás Galéria

Fortuna Udvar

(bejárat a Hess András tér felől, a Hilton hotellel szemben)

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Galéria telefon: (+36-1) 202-1389

Műterem telefon: (+36-1) 338-4648

E-mail: jozsajudit@jozsajudit.hu

Honlap: www.jozsa.kiskapu.hu

Tündér Ilona

E számunk szerzői

Bakos István	szerkesztő, Budapest
Balázs-Arth Valéria	lexikográfus, Budapest
Bata János	költő, közíró, Horgos
Bíró Zoltán	irodalomtörténész, Budapest
Bobory Zoltán	költő, Székesfehérvár
Bodó Mária	művelődéstörténész, Temesvár
Bogár László	közgazdász, Budapest
Bozóki Antal	jogász, Újvidék
Burány Nándor	író, Újvidék
Csoóri Sándor	költő, író, Budapest
Csorba Béla	költő, közíró, Temerin
Domonkos László	újságíró, közíró, Budapest
Döbrentei Kornél	költő, Budapest
Filep Tamás Gusztáv	irodalomtörténész, Budapest
Gábrity Molnár Irén	szociológus, Szabadka
Hegedűs Antal	történész, Szabadka
Hódi Sándor	pszichológus, Ada
Huszár Zoltán	közíró, Horgos
Józsa Judit	keramikus, Budapest
Juhász György	közíró, Budapest
Juhász Gyula	költő (1883–1937)
Kaslik Péter	közíró, szerkesztő, Kanada
Kiss Benedek	költő, Budapest
Lovas István	újságíró, Belgrád
Matuska Márton	közíró, Újvidék
Mák Ferenc	művelődéstörténész, Óbecse–Budapest
Mirnic Károly	demográfus, Szabadka
Nagy Tibor	történész, Topolya
Orgován Szigeti Réka	dramaturg, Budapest
Reéb Zsófia	gimnáziumi tanuló, Szabadka
Sípos Tibor	festőművész, Óbecse
Szemerédi Magda	újságíró, Magyarokanizsa
Széman Péter	orvos, Erdély
Tari István	költő, Óbecse
Tihanyi Tamás	újságíró, Székesfehérvár
Utassy József	költő, Lenti
Vári Fábián László	költő, Kárpátalja

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító és kiadó: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Elnök: dr. Gubás Jenő

Alapító főszerkesztő: Utasi Jenő

Alapító felelős szerkesztő: dr. Vajda Gábor

Fő- és felelős szerkesztő: Mák Ferenc

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert

Nyomda: Grafoprodukt Kft. Szabadka

Igazgató: Özveggy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Andróczky Csaba, Bata János, Cirkli Zsuzsanna, Gábrityné Molnár Irén, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Matuska Márton, Tari István, Utasi Jenő, Zsoldos Ferenc.

A megjelent írásokért szerzőik felelnek, és nem feltétlenül fejezik ki a szerkesztőség véleményét.

Egyes szám ára: 250 din, évi előfizetés 1000 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek a kétszerese.

уплатилац		шифра плаћања		валута	износ
		189		1000.- din.	
сврха уплате		рачун примаоца			
Članarina za 2010		310-152549-18			
прималац		број модела	позив на број (одобрење)		
D.O. „ARACS” SUBOTICA			2010		
печат и потпис уплатиоца		датум валуте			
место и датум пријема		датум валуте			

A szerkesztőség címe: 24000 Subotica – Szabadka, Prvog ustanka 20.

E-mail: aracs-ujzag@tippnet.rs makferenc@yahoo.com Tel/fax: 024/542-069.

E számunkat a korondi származású Józsa Judit kerámiaszobrai ékesítik.

A címlapon: Magyarország – Anyaország

A hátlapon: Wass Albert – Erdély

Az Ábel és a Parasztnadonna fotóit Csontos Jolán készítette, a többi kerámiaszobrot Gedai Csaba fotózta.

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.